

С. Я. Ермоленко, В. Т. Сичова

УКРАЇНСЬКА МОВА 11

*Слова росли
із ґрунту
мов життя.
Добірним зерном
калосилась
мова.*

Ліна Костенко

УДК 811.161.2(075.3)
ББК 81.2Укр-922
Є 74

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України № 235 від 16.03.2011 р.)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Наукову експертизу проводив
Інститут української мови НАН України.

Психолого-педагогічну експертизу проводив
Інститут педагогіки НАПН України.

Єрмоленко С. Я., Сичова В. Т.

Є 74 Українська мова : Підручн. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту). — К. : Грамота, 2011. — 336 с. : іл.
ISBN 978-966-349-307-7

Підручник містить навчальний матеріал із синтаксису, пунктуації, лінгвістики тексту, стилістики, культури мови та комунікації. У виданні розглянуто основні засади риторики як науки і мистецтва, види мовленевої діяльності. Видання відповідає чинній програмі Міністерства освіти і науки України з української мови для 11 класу (рівень стандарту).

Для учнів 11 класу, учителів, студентів педагогічних навчальних закладів.

УДК 81.161.2(075.3)
ББК 81.2Укр-922

ISBN 978-966-349-307-7

© Єрмоленко С. Я., Сичова В. Т., 2011
© Видавництво «Грамота», 2011

*Одне я тільки знаю: що нам потрібне Слово.
Як вознище. Як доля. Як лінія судьби.*

Л. Костенко

Шановні одинадцятикласники!

Ви, певно, часто замислюєтеся над своїм майбутнім, адже маєте вибрати професію. Природно, що дослухаєтеся до порад. Якись із них ви сприймаєте, на якись не реагуєте, деякі вас дратують, навіть обурюють. Чому так трапляється? Може, це залежить від форми висловленої поради або від того, хто радить? Адже ви сприймаєте мову невіддільно від мовця.

Людина захоплюється, уболіває, висловлює побажання, сумнівається, обурюється, гнівається, сміється, співчуває, аналізує, переконує, допитується — і про все це свідчить мовлене слово. У мові часто переважає раціональний чи емоційний зміст, вона може зачарувати довершеним стилем або, навпаки, засмутити численними логічними, граматичними, стилістичними помилками в устах випускника загальноосвітньої школи.

На уроках української мови та літератури ви ознайомилися з крилатими висловами про значення слова в житті людини. До них належить проста й глибока думка Ліни Костенко про те, що *«всі слова уже були чиймись, а ти їх маєш вимовити вперше»*. Висловлюючи думку українською мовою, кожен із вас сприяє її розвитку.

Як важливий засіб пізнання, а також ефективного спілкування в різних професійних середовищах, мова потребує постійного поповнення індивідуального словника, засвоєння літературних норм, щоденної роботи з текстами. Поміркуйте, чи могли б ви опрацювати інформацію з багатьох галузей знань, зрозуміти зміст шкільних підручників, коли б не володіли мовою.

Функції мови — комунікативна (спілкування) і пізнавальна — тісно пов'язані між собою. Вони передбачають мовне самовираження, тобто формування мовної особистості, для якої мова є важливим інструментом інтелектуального та емоційного саморозвитку.

Кожен із вас має усвідомлювати, що належить до народу з багатовіковою оригінальною культурою, відображеною в національній

мові. Якщо для щоденного спілкування людині вистачає 300–400 слів, з десятків моделей речень, то для пізнання культури потрібно досягнути велику кількість різноманітних текстів.

Мова виконує функції спілкування, пізнання і самовираження. Для того щоб ці функції були ефективними, треба споріднитися з мовою, засвоїти механізми її розвитку та дії. Крім вивчення фонетики, лексики, граматики, важливе значення має засвоєння стилістики та культури української мови, завдяки яким мовці досягають високої майстерності висловлення.

В 11 класі ви поглибите знання із синтаксису, пунктуації, лінгвістики тексту та стилістики. Вашим постійним супутником на уроках української мови буде орфографічно-пунктуаційний практикум.

Значну увагу в підручнику приділено інформації про культуру мови, що органічно поєднана з вимогами сучасної комунікації, етикою професійного спілкування, особливостями міжкультурної комунікації.

Реалії сучасного життя потребують оволодіння основами риторики як мистецтва слова. Риторика важлива для ефективного публічного мовлення.

У підручнику вміщено рубрику **Знання за плечима не носить**, у якій подано відомості про значення термінів, інформацію з українознавства тощо.

У рубриці **Клас і слова** ви прочитаєте уривки з творів письменників-мовотворців.

У рубриці **Ідеї і слова** ідеться про взаємодію словесного й образотворчого мистецтва, уміщені в ній тексти заохотять вас до роздумів про невичерпні можливості мови в пізнанні всіх видів мистецтва.

Вправи, позначені зірочкою (*), орієнтують на роботу в групах.

Оволодіти навичками висловлення власних суджень, майстерністю ведення дискусій вам допоможуть завдання рубрики **Я так думаю...**

Також у підручнику збереглися рубрики, відомі вам із попередніх класів: **П**; **З**; **У**.

Бажаємо вам цікавого й успішного навчання!

Автори

§ 1. Українська мова у світі. Українська діаспора

1. Спишіть висловлювання Бориса Грінченка про мову. За змістом наведеного тексту сформулюйте й запишіть кілька можливих визначень мови.

Мова — то не збірка умовних *згуків*... Мова завжди виявляє суму уяв, що їх виробив і пережив народ. Тому вона і є могутнім громадським зв'язком. Кожне слово будь-якої мови являє собою результат вікового духовного життя народу, результат його творчості. Чого народ зазнав, коло чого думка працювала, те і в мові має свій вислів. Тому кожне слово будь-якої мови промовляє до народної свідомості, збуджує в кожному свідомий процес думки...

Але ж мови не впали з неба готові і не вигадали їх самі народи. Вони... твір багатьох умов психологічних, побутових і т. ін. у того чи іншого народу.

- *2. Що, на вашу думку, вирізняє звучання усної української мови з-поміж інших мов?
3. Поясніть лексичне значення виділеного слова.

2. 1. Прочитайте виразно вірш Івана Франка. Які мовні засоби в тексті вірша не відповідають сучасним нормам літературної мови? Поміркуйте, чому не можна замінити їх іншими словами і формами.

Не мовчи, коли, гордо пишаючись,
Велегласно брехня гомонить,
Коли, горем чужим утішаючись,
Зависть, наче оса та, бринить,
І сичить клевета, мов гадюка в корчі, —
Не мовчи!
Говори, коли серце твоє підіймається
Нетерплячкою правди й добра,
Говори, хай слів твоїх розумних жахається
Слямазарність¹, бездарність стара,
Хоч би ушам глухим, до німої гори, —
Говори!

З лютого 1916 р.

2. Які мовні ознаки вказують на час і місце написання твору?

¹ Слямазарність (польськ.) — млявість.

3. 1. Прочитайте й проаналізуйте лексику й синтаксис поданого тексту. Обґрунтуйте належність його до публіцистичного стилю.

Якась невимовно могутня сила закладена в корінні української нації: на нові й нові виклики вона завжди вміла відповісти глибоко вичерпною, можливо, і прихованою впертістю, здатністю пристосуватися до обставин, терпінням та прагненням до самозахисту, самозбереження.

Кожен раз про вміння виживати, любити і терпіти доводиться згадувати, коли поринаєш у безмежний, складний і тривожний світ українського переселенства. Саме з нього яскраво постає незнищений порив, заповітне прагнення вистояти, і не як-небудь, а групою, громадою, колонією або тим, що сьогодні називаємо компактністю проживання. Не треба бути особливим аналітиком, а досить мати в розпорядженні факти історії, літератури, освіти, науки й мистецтва української еміграції двадцятого століття, щоб зробити висновок про її особливу роль і значення у справі піднесення та збереження для нації багатьох святинь.

По-різному й далеко не за однакових умов покидали українці рідні домівки в Галичині та Наддніпрянщині. Часто, щоб урятувати себе, сім'ю, забезпечити збереження й продовження роду, доводилося шукати щастя в краях дуже суворих і необжитих, посеред чужого й агресивного світу.

Феномен українських переселенців, які з роками й десятиліттями стали називатися «діаспорою», полягає в тому, що впродовж століття ці люди не втратили своєї етнічної ідентичності. Вони не загубилися й не розчинились у чужому середовищі, а зберегли й захистили для рідної матері-землі безліч дорогоцінних скарбів. Тими

Переселенці з Галичини. Квебек (Канада). 1911 р.

скарбами-перлинами виявилися не тільки літературні й мистецькі цінності, глибока історична наука, але насамперед — українська мова, яка підняла й понесла у світі національну книгу, високу духовність, рідне слово (За В. Губарцем).

2. Запишіть, яке значення в житті переселенців мало збереження мови.

*3. Проілюструйте текст розповідями про культурних діячів української діаспори, відомих вам з уроків літератури, історії, образотворчого мистецтва, музики тощо.

4. 1. Прочитайте статтю з енциклопедичного словника. Сформулюйте й запишіть основну думку наведеної статті. Довніть її зміст.

Українська мова, поширена в Південно-Східній Європі, належить до слов'янської групи індоєвропейської мовної родини. Це єдина державна мова в Україні й одна з трьох офіційних мов у Придністров'ї. Нею послуговуються учасники міжнародних заходів, які проводить Організація Об'єднаних Націй.

Українська мова — рідна мова українців, які проживають на території України та поза її межами: у Росії, Молдові, Канаді, США, Казахстані, Білорусі, Румунії, Польщі, Бразилії, Словаччині та інших країнах.

Українська мова займає за кількістю її носіїв (за різними джерелами) 25-е або 22-е місце у світі. Вона також є третьою або другою за поширеністю серед слов'янських мов. За різними оцінками, загалом у світі українською мовою розмовляють від 41 до 45 мільйонів осіб, вона входить до другого десятка найпоширеніших мов світу.

*2. Обговоріть, чому треба вивчати й знати державну мову.

Краса і сила слова

5. 1. Прочитайте текст. Випишіть епітети й метафори, якими автор описує мову. Який мовний образ сподобався вам найбільше?

Було це давно, ще за старої Австрії, у далекому 1916 році.

У купе першого класу швидкого поїзда Львів–Відень їхали англієць, німець, італієць. Четвертим був українець — відомий львівський юрист Богдан Костів. Балачки велися навколо різних тем. Нарешті заговорили про мови — чия краща, чия багатша і якій із них належить світове майбутнє. Звісно, кожен почав вихвалити свою мову.

Першим заговорив англієць:

— Англія — це країна великих завойовників і мореплавців, які рознесли славу англійської мови по всьому світу. Англійська мова — мова Шекспіра, Байрона, Дікенса та інших великих літераторів і вчених. Отже, англійській мові належить світове майбутнє.

— Аж ніяк не погоджуйсь, — гордовито заявив німець. — Німецька мова — це мова великої Німеччини та Австрії, які займають пів-Європи. Це мова філософії, техніки, армії, медицини, мова Шиллера, Гегеля, Канта, Вагнера, Гейне. І тому, безперечно, німецька мова має світове значення.

Італієць усміхнувся і тихо промовив:

— Панове, ви обидва помиляєтесь. Італійська мова — це мова сонячної Італії, мова музики й кохання, а про кохання мріє кожен. Мелодійною італійською мовою написані кращі твори епохи Відродження, твори Данте, Боккаччо, Петрарки, лібрето знаменитих опер Верді, Пуччіні, Россіні, Доніцетті та інших великих італійців. Тому італійська мова має бути провідною у світі.

Українець довго думав, нарешті промовив:

— Я не вірю у світову мову. Хто домагався цього, згодом був гірко розчарований. Йдеться про те, яке місце відводиться моїй українській мові поміж ваших народів. Я також міг би сказати, що моя рідна мова — це мова незрівнянного сміхотворця Івана Котляревського, мова геніального поета Тараса Шевченка. До пророчого звучання Шевченкової поезії досі ніхто у світі не піднявся. Це лірична мова кращої з кращих поетес світу — Лесі Українки, мова нашого філософа й мислителя Івана Франка, який вільно володів 14 мовами, у тому числі нахваленими тут. Проте рідною, а отже, найбільш дорогою, вважав українську.

Нашою мовою звучить понад 300 тисяч народних пісень, тобто більше, як у вас усіх разом узятих... Я можу назвати ще багато славних імен свого народу, проте вашим шляхом я не піду. Ви ж, по суті, нічого не сказали про багатство й можливості ваших мов. Чи могли б ви, скажіть, на своїх мовах написати невелике оповідання, у якому всі слова починалися б з однакової букви?

— Ні, ні, ні! Це неможливо, — відповіли англієць, німець, італієць.

— Ось на ваших мовах це неможливо, а нашою це зовсім просто. Назвіть якусь букву, — звернувся Богдан Костів до німця.

— Хай буде буква «П», — сказав той.

— Добре. Оповідання буде називатись...

Перший поцілунок

Популярному перемишльському поету Павлу Петровичу Подільчаку прийшло поштою приємне повідомлення: «Приїздіть, Павле Петровичу, — писав поважний правитель Підгорецького повіту Полікарп Пантелеймонович Паскевич, — погостюєте, повеселитесь».

Павло Петрович послішив, прибувши першим поїздом. Підгорецький палац Паскевичів привітно прийняв приїжджого поета. Потім підїхали поважні персони — приятелі Паскевичів... Посадили Павла Петровича поряд панночки — премилої Поліни Полікарпівни.

Поговорили про політику, погоду. Павло Петрович прочитав пречудові поезії. Поліна Полікарпівна пограла прекрасні полонези Понятовського, прелюдії Пуччіні. Поспівали пісень, потанцювали падеспан, польку. Прийшла пора — попросили пообідати. Принесли печені поросята, приправлені перцем, півники, пахучі паляниці, печінковий паштет, пухкі пампушки під печеричною підливою, пироги, підсмажені плячки. Потім подали пресолодкі пряники, перикове повидло, помаранчі, повні порцелянові полумиски полуниць, порічок. Почувши приємну повноту, Павло Петрович подумав про панночку. Поліна Полікарпівна попросила прогулятися по Підгорецькому парку, помилуватися природою, послухати пташині переспіви. Походили, погуляли... Порослий папороттю прадавній парк подарував приємну прохолоду. Повітря п'янило принадними пахощами.

Побродивши по парку, пара присіла під порослим плющем платаном. Посиділи, помріяли, позітхали, пошепталися, пригорнулися. Почувся перший поцілунок: прощай, парубоче привілля, пора поету приймакувати.

У купе заплодували, і всі визнали: милозвучна, багата українська мова буде жити вічно поміж інших мов світу.

Зазнайкуватий німець ніяк не міг визнати свого програшу.

— Ну, а коли б я назвав іншу букву? — заявив він. — Ну, наприклад, букву «С».

— Я на своїй мові можу створити не лише оповідання, а навіть вірш, де всі слова починатимуться на «С», до того ж передаватимуть стан природи, наприклад свист зимового вітру в саду. Якщо ваша ласка, прошу послухати.

Самотній сад

Сипле, стелить сад самотній
Сірий смуток — срібний сніг.
Сумно стогне сонний струміль,
Серце слуха скорбний сміх.
Серед саду страх сіріє,
Сад солодкий спокій снить,
Сонно сипляться сніжинки.
Струміль стомлено сичить.
Стихли струни, стихли співи,
Срібні співи серенад.

Срібно стеляться сніжинки —
Спить самотній сад.

— Геніально! Незрівнянно! — вигукнули англієць та італієць.
Потім усі замовкли. Говорити не було потреби (За П. Столярчуком).

2. Які аргументи навели б ви на користь рідної мови, обговорюючи подібну тему на інтернет-форумі?

ЗНАННЯ **не носити**

Під **еміграцією** розуміють насамперед переселення як окремих осіб, так і груп людей, виїзд (вимушений чи добровільний) з території однієї країни на територію іншої з метою постійного або тимчасового проживання. Цей процес, з погляду й оцінювання країни, яка приймає людей, називають **імміграцією**, а новоприбулих — **іммігрантами**.

Еміграцією традиційно іменують цей процес у країні, з якої здійснюють чи організують виїзд. Визначають кілька видів еміграції: *тривала* — та, що завершується постійним поселенням, *тимчасова* — за якої після певного періоду розлуки з рідною землею людина повертається додому, і *сезонна*, яку характеризує виїзд у певну пору року з певною (насамперед заробітчанською) метою.

Залежно від причин переміщення людей розрізняють еміграцію *політичну* (вимушений виїзд, утеча або виселення через переслідування державою, політичним режимом), *економічну*, чи *трудова* (соціально-господарські причини, виїзд у пошуках роботи, кращих земель), *екологічну* (зовсім новий вид, що спричинений природними катастрофами, стихіями, забрудненням навколишнього середовища тощо).

6. 1. Прочитайте текст про українську діаспору. Складіть і запишіть детальний план тексту, використовуючи питальні речення.

Поняття «діаспора» найточніше й найзрозуміліше тлумачиться як частина етнічної спільноти, яка постійно живе в чужій країні, зберігаючи зв'язок зі своїм народом, дотримуючись національних традицій, звичаїв, користуючись рідною мовою, надбаннями національної культури, літератури, історії, мистецтва, науки та освіти.

Українська діаспора живе і працює в багатьох країнах світу. Але найкраще вона змогла згуртуватися, розвинутися і подивувати світ у таких країнах, як Канада, Сполучені Штати Америки, Німеччина, Австралія, Аргентина, Бразилія, Франція, Чехія, Словаччина, Польща, Велика Британія (західна українська діаспора). Величезна кількість українців постійно мешкає в Російській Федерації,

Казахстані, Білорусі (східна українська діаспора). Однак через обставини історичного, економічного та правового характеру ця діаспора поки що не змогла створити власного обличчя, досягти не тільки кількісного, а й якісного успіху.

Українську діаспору хронологічно сформували кілька етапів, або, як їх нерідко називають, еміграційних хвиль.

До найпершої хвилі, що мала переважно економічний характер, зараховують виїзди українців у другій половині XIX та на початку XX ст.

Друга хвиля охоплює час після жовтневого перевороту в Петрограді та громадянської війни в Російській імперії до початку Другої світової війни. Ця хвиля позначена здебільшого політичним характером, хоча немало було й тих, хто залишав рідні краї задля пошуку кращого економічного стану.

Цілоком політичним був третій етап масових виїздів українців у 1943–1945 рр. унаслідок воєнних дій, сталінських репресій. Політичну еміграцію другої і третьої хвиль нерідко називають найінтелектуальнішою, бо вона представлена людьми глибоко національними, освіченими й патріотичними. Саме вони зуміли вписати нев'янучі сторінки в історію не тільки діаспори, а й загальнонаціональної журналістики, книговидавничої справи, розвитку національної науки, освіти, мистецтва (За О. Шокалом).

Українська діаспора (млн осіб)

2. Складіть за планом і картою текст власного повідомлення «Українська діаспора». Запишіть його.

7. 1. Прочитайте текст і випишіть із нього незнайомі вам слова іншомовного походження. Поясніть лексичне значення вписаних слів.

Олександр Архипенко — скульптор, живописець, графік

Усєвітнє визнання здобув українець Олександр Архипенко (1887–1964), який прибув до США 1923 р. Він увійшов в історію мистецтва як один з основоположників і яскравих представників так званої кубістичної скульптури. У США О. Архипенко створив понад 750 композицій, чимало з яких експонувалися в найбільших музеях світу.

Винайдений ним стиль поліхромної скульптури, пластики, укритої веселкою кольорів, — скульптомалярство, динамічний кутастий кубофутуризм — надає формам і кольорам не лише просторового, а й часового виміру. А це споріднює його скульптуру з музичною композицією, розширює до чотиривимірності світ музично-кольорових асоціацій Чюрльоніса чи Скрябіна. Цей стиль стає ілюстрацією звукового наповнення світу, яке поетично висловив Аполлінер, надаючи голосним звукам мови відповідних кольорових ознак.

Якщо за академічною традицією, яка йде від античної Греції, скульптура починається там, де матеріал торкається простору, то теперішнє уявлення про простір завдяки зусиллям Альберта Ейнштейна (з яким О. Архипенко, до речі, був знайомий) радикально змінилося. Наш земляк став одним із перших, хто почав експериментувати з ідеєю динамічного простору. Коли простір переважає над матерією, скульптура в традиційному розумінні перестає існувати.

У 1928 р. О. Архипенко запатентував винахід, нав'язаний, за його визнанням, водночас кіно та теорією відносності Ейнштейна. Твір (чи пристрій?) називався «Архіпентура» і був спробою внести в живопис ефект руху. Смуги полотна з фрагментами зображення ковзали по металевих рейках, розміщених, подібно до жалюзі, на великому ящику з механізмом усередині. Дивакуватий експеримент із часом породив відомі всім білборди зі змінюваним зображенням. А скульптор дивувався, що відтоді журналісти почали називати всі його твори архіпентурою.

Олександр Архипенко став перекладачем мов давніх культур на мову сучасного мистецтва. Ритми безсмертя саме архаїки, магічного мистецтва відчувала тогочасна розгублена Європа, що змарніла, борсаючись у декадансі.

Пошук нового став творчим кредо художника, який сповідував ідею, висловлену «батьком» даосизму Лао Цзи: «Там, де є зміни, є життя». Скульптура Архипенка, абстрактна й сюрреалістична, якій уже тісно в межах образотворчого мистецтва, увібрала в себе нелукаве дитяче світосприйняття Африки, таємничу давнину трипільської культури, містерійний екстаз, витонченість піфагорійської Еллади, космізм давньоєгипетського сонцепоклоніння, вплив загадкового й мовчазного Сходу. На переконання О. Архипенка, поштовхом до творчості стає не наявність, а саме відсутність чогось.

Блакитний танок

Мадонна

Жінка робить зачіску

Олександр Архипенко ніколи не забував про своє походження. Він самотужки й від власного імені створив у США пам'ятники Тарасові Шевченку, Лесі Українці, Івану Франкові. А на запитання журналістів: «Навіщо світові ці невідомі генії неіснуючої країни?» — він відповідав, що робить це для утвердження українського духу, нехай і за межами України. Справді, саме завдяки уславленому скульпторові чимало поціновувачів мистецтва в усьому світі дізналися про існування українців (За А. Шестаковим).

2. Розгляньте фотографії скульптур О. Архипенка. Випишіть із тексту цитати, які, на вашу думку, найточніше характеризують стиль скульптора.

8. 1. Прочитайте інформацію про україніку за кордоном.

Помітним явищем української літератури на Заході є творчість так званої Нью-Йоркської групи поетів — Богдана Бойчука (США), Богдана Рубчака (США), Юрія Тарнавського (США), Віри Вовк (Бразилія), Емми Андієвської (Німеччина), Патриції

Килини (США, американки за походженням, яка пише вірші українською мовою). Назва «Нью-Йоркська група поетів» виникла в 1958 р. Їхня спільна праця — збірки творів «Нова поезія». Група видала поезії Івана Драча англійською мовою в перекладі Стенлі К'юніца.

***

У бібліотеці Конгресу США у Вашингтоні в 1989 р. було відкрито українську секцію, яка налічує майже 70 тис. томів україніки.

***

Найбільші зібрання українських книжок у США мають два університети в Чикаго, Гарвардський і Колумбійський університети, Гуверівський інститут у Стенфорді (штат Каліфорнія), Нью-Йоркська публічна бібліотека (*За С. Олефіренко*).

2. Випишіть іншомовні власні назви. Поясніть їх правопис.

9. 1. Спишіть текст. Поясніть уживання розділових знаків при оформленні цитат.

Діаспорна поезія та проза повноцінно утвердилися як невіддільна й водночас самодостатня складова частина загальноукраїнської літератури. Письменники, які народилися вже не в Україні, розширили горизонти української словесності. Про своє відчуття українства вони пишуть по-різному: «Я свою Україну ношу, як слимак свою хатку, я в ній живу» (*Е. Андієвська*); «Я повсякчас жив, дихав, обідав і вечеряв Україною» (*Б. Рубчак*); «Я не є дерево, що його пересадили проти волі в іншу землю; я — дерево, що виростало на іншій землі зовсім природно» (*Р. Бабовал*).

Молоде покоління діаспори, на відміну від старшого, має право вибору — вибору місця життя і творчості, вибору мови творчості. Поети зберігають національно-ідентифікаційну ознаку — українську мову, але створюють нею не традиційні за формою художні тексти, метафори, а модерні образи. Для них важлива поетична тема «Я — Україна — світ».

У сучасному світі з його активними глобалізаційними процесами поети Нью-Йоркської групи намагаються, за словами Б. Рубчака, «видовжити територію батьківщини, як гуму, аж до Едмонтона чи Сіднея» (*Г. Сюта*).

2. Поясніть стилістичну функцію авторських порівнянь, метафор, використаних у цитатах.

Стилістика мови Культура мови Стилістичні засоби фонетики

Олександр Потебня (1835–1891)

Мова — засіб не виражати готову думку, а створювати її... Вона не відображення світогляду, який вже склався, а діяльність, що його складає... Думка повинна розвиватися, отже, і мова повинна рости, але непомітно, як трава росте.

Іван Франко (1856–1916)

Кожна літературна мова доти жива і здібна, доки має можливість, з одного боку, всотати всі культурні елементи сучасності... а з другого боку, доки має тенденцію збагачуватися чимраз новими елементами... з відмін та діалектів народного говору.

§ 2. Словосполучення і речення – основні синтаксичні одиниці. Стилiстичні особливості простих і складних речень

ПРИГАДАЙМО

Словосполучення	Речення
— має <i>головне</i> і <i>залежне</i> від нього слово або <i>головне</i> і <i>залежні</i> від нього слова	— має граматичну основу — головні члени речення (підмет і присудок), а в односкладному реченні — один головний член
— <i>просте</i> словосполучення складається з двох повнозначних слів	— за метою висловлювання речення поділяють на <i>розповідні</i> , <i>питальні</i> та <i>спонукальні</i> , за емоційним забарвленням — на <i>неокличні</i> та <i>окличні</i> , за будовою — на <i>прості</i> та <i>складні</i>
— <i>складне</i> словосполучення складається з кількох (більше ніж двох) повнозначних слів	— <i>просте</i> речення складається з однієї граматичної основи
— за належністю головного слова до певної частини мови розрізняють словосполучення <i>іменникові</i> , <i>прикметникові</i> , <i>числівникові</i> , <i>займенникові</i> , <i>дієслівні</i> , <i>прислівникові</i>	— <i>складне</i> речення складається з двох і більше граматичних основ
— слова поєднуються у словосполучення на основі синтаксичних зв'язків <i>узгодження</i> , <i>керування</i> , <i>прилягання</i>	— за будовою розрізняють <i>складносурядні</i> , <i>складнопідрядні</i> , <i>безсполучникові</i> складні речення

10. 1. Прочитайте текст. Виберіть із нього три прості й три складні речення, запишіть їх. Поясніть свій вибір. Аргументуйте вживання розділових знаків у наведеному тексті.

Кокотюха і Коелью

Мій юний Юрик бачить сенс життя у трьох речах. Він любить свою дівчину, Україну й письменника Пауло Коелью (Коелью) в українських перекладах. Про те, друге чи третє ми з Юрком часто бесідуємо.

— Шефе, а чому ті дівчата, які нам найбільше подобаються, ніколи нам не належать і не стають нашими дружинами?

— Стають, але все одно не належать. Ніхто нікому не належить.

— Як же таке може бути?!

— А отак, може. Десь так само, як з Україною.

— Неправда! З Україною не так! Я її люблю, і вона моя!

— Хто тобі таке сказав?

— У мене в паспорті написано!

— Гаразд. Є, наприклад, такі міста: Слов'янськ, Яготин, Охтирка, Гадяч, Ромни, Суми, Гайворон. Ти бачив ті міста? Ні? А то ж усе Україна, яка тобі належить!

— Я поїду й побачу!

— Думаєш, допоможе? Я там бував, і не раз. Я їх люблю. Але не можу належати їм одночасно. Коли на мене падає дощ у Сумах, я навіть не знаю, чи падає він у Ромнах. І це буває дуже сумно, не кажу вже про складніші речі. Якби можна вибирати, я б обрав країну, яку з будь-якої точки видно від кордону до кордону. Та й то — коли спиш, ти ж все одно не бачиш, і знову сумно. У кожному разі наша з тобою країна завелика для любові.

— То навіщо нам після цього жити? І як жити?

— А так і живи, як жив. Ти ж її після цього не розлюбиш?

— Шефе! Ви мудрий — як Коелью!

Це в устах Юрика найвища похвала. А я більше люблю письменника Кокотюху. Бо він із Ніжина (*За В. Жежерою*).

2. Відтворіть наведений діалог, дотримуючись правил виразного читання.

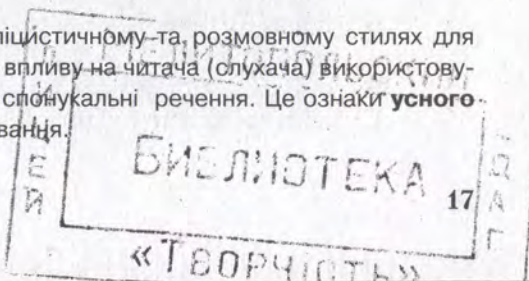
*3. Поміркуйте, якими мовними засобами (лексичними, синтаксичними) автор досягає ефекту гумористичного звучання тексту. Як це стилістичне забарвлення передається за допомогою окличних інтонацій у висловлюваннях персонажів? Наведіть приклади.

3
ЗАПАМ'ЯТАЙМО

Стилістичне забарвлення тексту залежить від його синтаксичної будови та інтонаційного оформлення.

Для офіційно-ділових, наукових текстів характерні речення, які забезпечують логічність, послідовність викладу думки, змістову чіткість, доказовість. Це ознаки **книжного** висловлювання.

У художньому, публіцистичному та розмовному стилях для створення емоційного впливу на читача (слухача) використовують окличні, питальні, спонукальні речення. Це ознаки **усного** розмовного висловлювання.

11. 1. Прочитайте текст. Поміркуйте, як пов'язаний ритм Шевченкових рядків з особливостями їх синтаксичної будови.

Для кожного мовного стилю характерний свій синтаксис, тобто словосполучення й речення певної будови. За синтаксисом можемо визначити, до якого стилю належить текст. А в художньому тексті — пізнати, хто автор того чи того висловлювання.

Синтаксичний лад мови найтісніше пов'язаний із темпом і ритмом мовлення. Прочитаймо, наприклад, такі поетичні рядки:

*Сонце заходить, гори чорніють,
Пташечка тихне, поле німіє.*

Синтаксична будова фрази нагадає нам характерний для Шевченкової поезії ритм віршової мови.

Непоширені прості речення, об'єднані в складне речення, мають однаковий порядок слів. Ця однотипність створює особливе враження від зображених картин природи. Кожне просте речення — це окремий кадр, а нанизування речень — зміна кінокадрів. Синтаксис поетичних рядків навіює елегійний, тобто мрійливий, настрій від споглядання краси літнього вечора (*С. Єрмоленко*).

2. Доберіть із поетичних текстів 2–3 приклади, на яких пояснить зв'язок між синтаксисом віршової мови та її ритмічною будовою.

12. Виконайте тестові завдання.

1. Виберіть рядок, у якому всі словосполучення утворені на основі синтаксичного зв'язку керування

- А** написати диктант, пізно прокинутися, теплий вечір
- Б** зустріти друга, черговий у класі, вдячні учні
- В** подякувати батькам, заходити поодинці, спостерігати за повинню
- Г** грати у футбол, співати пісні, допомагати матері

2. Виберіть рядок, у якому всі словосполучення утворені на основі синтаксичного зв'язку узгодження

- А** сидіти за столом, народна мудрість, захоплюватися картиною
- Б** опера Гулака-Артемовського, третя спроба, схвильований словами
- В** сміятися від душі, повернути ліворуч, замріяний погляд
- Г** сонячні кларнети, зів'яле листя, батьківські пороги

3. Виберіть рядок, у якому всі словосполучення утворені на основі синтаксичного зв'язку прилягання

- А працювати мовчки, дуже втомитися, велике бажання
- Б шукати істину, п'ять пальців, дев'ята година
- В зручно сидіти, багато знати, зайти знадвору
- Г чітко вимовляючи, перша ластівка, надійний друг

13. Визначте тип синтаксичного зв'язку в наведених словосполученнях. Складіть і запишіть речення із цими словосполученнями.

Небесна блакить; роздуми над твором; закохана в поезію; радіти життю.

Краса і сила слова

14. 1. Прочитайте вірш Максима Рильського. Які особливості синтаксичної будови вірша ви помітили? З яких синтаксичних одиниць складається строфа?

Пісні

Коли пісні мого краю
Пливуть у рідних голосах,
Мені здається, що збираю
Цілющі трави я в лугах.

В піснях — дівоча світла туга
І вільний помах косаря,
В них юність виникає друга,
Висока світиться зоря.

В піснях і труд, і даль походу,
І жаль, і усміх, і любов,
І гнів великого народу,
І за народ пролита кров.

Люблю пісні мого краю,
Та не спинюсь на тім лишень:
З любов'ю вухо привертаю
До братніх на землі пісень.

Весняний хоровод

Немає людності такої,
Громади жодної нема,
Яка б із давнини глухої
Ішла по всесвіту німа.

Багато голосів на світі,
Як барв на поверхні земній,
Та всі вони в єдине злиті
У мрії людства вікових.

Це — рук стискання працювите,
Це — серць братання у бою...
Жагу пісень, в труді омитих,
Люби, як брат сестру свою.

У кожній мові, в кожному слові
Краси майбутнього шукай,
Де в неохмареній любові
Розквітне світу небокрай.

2. Наведіть приклади, як у творі простежується індивідуальний стиль поета.
3. Пригадайте, у яких поезіях Максима Рильського звучить тема музики.

15. 1. Прочитайте текст. Які речення (прості чи складні) переважають у тексті? Випишіть слова, що належать до професійної лексики. Поясніть їх значення.

Славетний співак ХХ століття

Іван Семенович Козловський (1900–1993) народився в селі Мар'янівці. Виховувався в селянській родині. Від батька й матері успадкував шанобливе ставлення й любов до музики, співу. Залюбки співав у родині, у шкільному хорі. Мальовниче село, що на Київщині, стало колискою тенора. Правду пісні через душу свого села він виніс на вершину світового виконавства. Очевидно, на його долю вплинула й напівлегендарна зустріч із Миколою Віталійовичем Лисенком.

Згодом було навчання у Київському музично-драматичному інституті ім. М. В. Лисенка, служба в армії. Виступи молодого співака в Полтавській опері виявилися настільки вдалим й професійними,

Іван Козловський

що Козловського запросили до Харківської опери. Йому пощастило співати з П. К. Саксаганським у виставах «Наталка Полтавка», «Запорожець за Дунаєм». Панас Карпович подарував співакові фотографію з написом: «Західна культура значима, цікава, але прославляйте слов'янську нашу культуру, глибоку за думкою, виразну за формою».

Працюючи в Свердловській опері, Іван Семенович виступав у провідному теноровому репертуарі: ліричному, мецо-характерному, лірико-драматичному. Усі вистави за

його участю проходили з аншлагом. «Периферійні театри, — писав митець, — пробуджують творчість, дають більший простір, навіть спонукають до дерзання... На моєму шляху трапилися люди, які не знижували, а піднімали смаки, виховували прагнення розвивати професіоналізм».

Майже сорок років життя Майстра нероздільно пов'язані з Великим театром у Москві. Вихований у найкращих традиціях української та російської пісенно-оперної класики, Іван Семенович сам став живим класиком, зразком для наслідування. *Він мав світову славу, численні нагороди й престижні відзнаки; міг би комфортно почуватися у «загальноросійському (загальносоюзному) морі», забувши свою малу батьківщину — Україну, і сповідувати популярну тоді ідеологію «радянської людини». Проте співак, усе своє життя залишаючись свідомим українцем, був невтомним популяризатором і славетним виконавцем українського пісенного репертуару. У рідній Мар'янівці коштом І. Козловського постала спеціалізована музична школа. Благородну справу Івана Семеновича продовжує створений 1995 р. благодійний фонд його імені «Прем'єра» (За Д. Гайвасем).*

2. Запишіть виділені складні речення. Перебудуйте їх, змінивши дієприслівникові звороти синонімічними конструкціями з дієсловами. Як вплинула така заміна на стиль висловлювання?
3. Випишіть із поезії «Пісні» Максима Рильського (вправа 14) речення, зміст яких, на вашу думку, пов'язаний зі ставленням до української народної пісні Івана Козловського.

16.

1. Прочитайте текст. Спишіть виділене речення і зробіть синтаксичний розбір. Перебудуйте виписане речення, змінивши його синтаксичний різновид. Поясніть особливості синтаксичної будови нового речення.

«Золоте» дерево

У музеях світу зберігаються пам'ятки з тисового дерева — мистецькі вироби, на яких зображені володарі Єгипту. Оскільки Єгипет вів торгівлю з найвіддаленішими околицями Європи, то тис на береги Нілу міг потрапляти з високогір'я Гуцульщини (Верховинщини) водним шляхом по Дунаю. Екземпляри тисів з-над Черемошу в момент їхнього зрізування налічували по кілька тисяч років.

У XVII–XVIII ст. жителі Верховинщини платили тисовим деревом податки. За архівними матеріалами встановлено, що за цей час було вирубано 37 800 тисів. На початок XIX ст. цих дерев на

Гуцульщині вже не було. Залишилися поодинокі екземпляри. Тис — дерево, занесене до Червоної книги. *Найстаріший у Європі тис росте біля Віденської філармонії, йому понад чотири тисячі років.*

Деревина тиса надзвичайно цінна — має гарну текстуру, дуже тверда і важка, добре полірується, має унікальні бактерицидні властивості — знищує навіть ті мікроорганізми, що є в повітрі. Будинок, у якому хоча б сволюки зроблені з тиса, надійно захищений від хвороботворних інфекцій.

Із тиса виготовляли зброю, меблі, цвяхи. Тисові столи оспівані в українському фольклорі.

Відомо, що тис використовували в народній медицині. А ще гуцули вірили, що це дерево може відвести блискавку... (За І. Зеленчуком).

2. Що вам відомо про унікальні дерева на території України?

§ 3. Синтаксичні норми

17.

1. Прочитайте щедрівку. Випишіть із наведеного тексту незвичні для вас синтаксичні конструкції і доберіть до них синоніми.

Стоїть же, стоїть нова світлонька

Стоїть же, стоїть нова світлонька,
А в тій світлоньці тисовий столик.
При тім столику три гості сидять,
Три гості сидять, три товариші.

Один товариш — ясне сонечко,
Другий товариш — та місяченько,
Третій товариш — та дрібен дощик.

Сонце же мовить: — Нема над мене.
Як же я зійду в неділю рано,
Огрію ж бо я гори й долини,
Гори й долини, поля й діброви;
Морози спадуть, а роси стануть.

Місяць же мовить: — Нема над мене.
Як же я зійду разом із зорями,
Урадуються гості в дорозі,
Гості в дорозі, війська в обозі.

Дрібен дощ мовить: — Нема над мене.
Як же я піду три рази мая,
А зрадується жито, пшениця,
Жито-пшениця, всяка пашниця.
Будуть снопоньки, як повозоньки,
Будуть копоньки, яко звідоньки.

2. Чому в народній пісні підкреслено, з якого матеріалу зроблений столик? Який художній засіб ужито з цією метою?

3
ЗАПАМ'ЯТАЙМО

Синтаксичні норми — це правила утворення словосполучень, правила складання речень (простих і складних).

Слова в словосполученнях поєднуються за певними правилами. Наприклад, за нормами української літературної мови утворено такі словосполучення: дякувати (кому?) батькам, заохочувати (до чого?) до навчання, розмовляти (якою мовою?) українською мовою, навчатися (чого?) мови, багатий (на що?) на ягоди, байдужий (до чого?) до співу, жадібний (до чого?) до знань, хворий (на що?) на грип, тішитися (чим?) успіхом.

Форми присудка узгоджуються з відповідними формами підмета за правилами синтаксичного зв'язку. Наприклад: Учні вивчають біологію. Учні нашого класу — переможці конкурсу з українознавства. Учень — активний учасник спортивних змагань.

Щоб правильно побудувати складне речення, потрібно дотримуватися норм уживання сполучників і сполучних слів. Наприклад: Я прийшов до хати, **яку** (а не — котру) давно не бачив. Ми не побачили спектаклю, **тому що** (а не — так як) приїхали із запізненням.

18. 1. Спишіть текст. До якого стилю він належить? Відповідь обґрунтуйте.

Майбутні медики з Марокко вчать українською

Скільки часу потрібно, щоб *опанувати українську мову*? Кому як... А Меріам Амін *заговорила мовою Шевченка* через десять місяців. Ще минулого року вона *не знала жодного слова українською*,

але мала мету — здобути фах стоматолога в Тернопільському медуніверситеті. Спочатку дівчина ознайомилася з найпростішими словами і фразами, а вивчати фізику, хімію й інші предмети було важко. Тому спершу вона розбирала завдання і приклади своєю мовою, а потім перекладала українською. На екзаменах і заліках студентці найлегше було скласти тести, а найважче — писати диктант.

І ось сьогодні Меріам вільно спілкується з однокурсниками. Українські друзі перед початком лекції питають у двадцятирічної Меріам, що означають слова «м'язи», «суглоби» або «череп». Може, дівчина розгубиться? Але вона повільно й упевнено дає визначення українською мовою. На столі — підручники з анатомії нашою мовою, у зошиті лекції — також українською...

Викладачі підготовчих курсів для іноземців помітили, що студентам з Індії, Туреччини, Марокко дуже легко дається українська мова. Якщо на першому курсі вони ще не завжди розуміють значення того чи іншого слова, то на останньому курсі вже вільно володіють українською мовою і навіть краще, ніж деякі студенти, що живуть в Україні (З газети).

2. Проаналізуйте виділені словосполучення з погляду синтаксичної норми.

19.

1. Утворіть і запишіть словосполучення з поданих слів. Поставте запитання від головного слова і виберіть форму залежного слова відповідно до літературної норми.

Керівник ... (банк); досягати ... (успіх); думати ... (майбутнє); дотримуватися ... (норма); звільнити ... (посада); звільнити ... (обов'язки); завідувати ... (лабораторія); завідувач ... (відділ); сміятися ... (він); залучити ... (друзі); залучати ... (робота); аналогічний ... (процеси); навчати ... (мова); пам'ятник ... (Тарас Шевченко); одружитися ... (іноземка); зрадити ... (друг); придатний ... (виробництво); припускатися ... (помилка); піклуватися ... (сирота); дякувати ... (вчитель); зошит ... (математика); заподіяти ... (шкода); зазнати ... (біда); витяг ... (наказ); відповідно ... (закон); згідно ... (вимоги; наказ).

2. З трьома словосполученнями складіть три речення. Запишіть їх. У текстах якого стилю можна використати ці речення?

20. 1. Прочитайте текст. Які мовні засоби свідчать про належність тексту до художнього стилю з відтінком розмовно-гумористичної оповіді? Наведіть приклади речень, характерних для невимушеної розмови.

Мамо, поклей шпалеру

Привіт, кумо! Тобі відомо, що батьки є *головною рушійною силою* в збільшенні вартості житла дітей? Ми про це ніби завжди здогадувалися, але в Англії *це підтверджено фактами*. Британці дуже люблять опитування і цифри, довіряють їм.

А опитування показують, що ремонт, зроблений руками тат і мам, збільшує вартість нерухомості британців приблизно на тридцять мільярдів доларів щороку. Це стільки, як увесь український державний бюджет.

Але преса, замість хвалити предків, узялася ганити нове покоління. Мовляв, руки в молодих вирости невідомо звідки, цвяха в стіну не вміють забити і т. ін.

Насправді покоління тут ні до чого. Усі ми все вміємо, коли треба. Гуртом ремонтували твої знайомці квартири в Києві, і нічого не завалилося. Я добре вмію пофарбувати батарею, зварити смачний борщ і бездоганно випрасувати блузку. Але куди приємніше, коли це робить мама. Не тільки тому, що мені в цей час можна побайдкувати. Просто так добре знову відчутти себе під її крилом, знати, що вона *тримає ситуацію під контролем*.

У нашій новій оселі також треба робити ремонт. І я запросила маму в гості *під приводом фарбування стін і клеєння шпалер*. Мама заметушилася, намагаючись купити в Полтаві дешеві щітки-валики, щоб зекономити мені пару фунтів. Але я попросила її облишити те все. Хай би тільки зібралася й приїхала. Може, і справді варто поклеїти шпалеру-другу, аби вона могла потім розповідати друзям, який *трудоий героїзм проявляла* в доньки в гостях. Може, посадимо тюльпани в садку. Але ж це не головне. Головне — мама буде поруч. І можна буде стати безтурботною, як у дитинстві.

Я навіть спробую їсти варену моркву і не битися із сусідськими хлопцями (С. Пиркало).

2. Яку стилістичну роль виконують у художньому тексті виділені словосполучення? Складіть і запишіть із ними висловлювання, що належать до публіцистичного стилю.
3. Складіть (усно) міні-твір на тему «Головне — мама буде поруч».

П

Особливості узгодження підмета з присудком

1. Якщо підмет виражений іменником чоловічого роду, що означає професію, посаду чи звання (*професор, доцент, продавець*) і в реченні стосується особи жіночої статі, то присудок може стояти як у чоловічому, так і в жіночому роді: *Професор прочитав лекцію. Професор прочитала лекцію.* В офіційно-діловому стилі переважають форми присудка в чоловічому роді.

2. Якщо підмет виражений сполученням слів *частина, більшість, меншість, ряд, багато, мало, кілька* з іменником у родовому відмінку множини, то присудок переважно має форму однини: *Багато учнів зацікавилось цією темою.*

3. Якщо підмет складається з кількісного або збірного числівника та іменника в називному чи родовому відмінку множини, то присудок може мати форму множини або однини: *П'ятеро учнів відвідують гурток. Зібралось в похід два класи.*

4. Якщо підмет складається з основного слова та прикладки й ці слова різняться родами, то присудок узгоджується в роді з основним словом, а не з прикладкою: *У Палаці спорту проходила виставка-ярмарок. Виставка-продаж діяла три дні. Об'єднане підприємство «Злагода» уклало угоду про співпрацю.*

21.

Складіть і запишіть прості двоскладні речення, у яких наведені словосполучення виконують роль підметів, що узгоджуються з дієсловами-присудками.

Багато книжок; кілька зауважень; два параграфи; більшість присутніх; чимало друзів; кожен із прикладів; двадцять один учень; Товариство «Просвіта».

З

ЗАПАМ'ЯТАЙМО

Українській мові властиві безособові речення з одним головним членом — присудком, вираженим дієслівною формою на **-НО**, **-ТО**. Односкладні речення використовують тоді, коли треба зосередити увагу лише на дії, не називаючи того, хто виконує цю дію. Наприклад, у реченні *Оголошено день написання тестів* немає підмета, а дієслівна форма на **-НО** потребує вживання знахідного відмінка і сполучається з іменником *день*, який виконує роль другорядного члена речення — додатка. Зміст цього речення можна передати й синонімічними синтаксичними формами: *Оголосили день написання тестів. День написання тестів оголошений.*

Речення з дієслівними формами на **-НО**, **-ТО** завжди називають дію, яку хтось виконує, але про нього ніколи не пові-

домляють: *Траву скошено. Твір написано. Воду випито.* Якщо потрібно назвати діяча, користуються іншою синтаксичною конструкцією — двоскладним реченням із дієприкметником у ролі іменної частини складеного присудка: *Твір написаний учнем.*

Отже, треба розрізнати відтінки змісту й стилістичне значення односкладних і двоскладних речень. Речення *Оповідання надруковано* — односкладне, без підмета. Тут слово *оповідання* — додаток, який можна замінити займенником *його*. У двоскладному реченні *Оповідання надруковане* слово *оповідання* — підмет, який можна замінити особовим займенником *воно*.

Від безособових дієслів, що закінчуються на *-ся*, дієслівні форми на *-но*, *-то* не утворюються.

22. 1. Спишіть поетичні висловлювання Максима Рильського. Підкресліть граматичну основу односкладних і двоскладних речень.

* * *

У повітрі грають ворони,
Значить — от уже й весна...
Скільки це разів говорене,
А не сказане до дна!

* * *

Та п'єсу скінчено, кінець настав химері...

* * *

Я бачив дівчину... І це,
Звичайно, теж ніяк не диво.
А тільки ж як її лице
Було освітлене красиво!

* * *

...Яснозорі води,
Одбите в них святе лице природи,
Заквітчана берегова трава...

* * *

Все буде так, як писано в книжках:
Зірчастий сніг; легкий на вітах іній
І голоси самотні у полях.

* * *

Проса покошено. Спустило тихе поле.

* * *

Старосвітський портрет на стіні,
Позолочене листя кленове...

2. Поясніть стилістичну різницю вживання дієслівних форм на *-но* і дієприкметників у ролі присудків.
3. Запишіть поетичні рядки Ліни Костенко *Хай буде все небачене побачено. Хай буде все пробачене пробачено...* Поясніть стилістичне використання граматичних форм. Доведіть, що синонімічні конструкції збагачують синтаксис поетичної мови.

23. 1. Утворіть (де можливо) односкладні речення з дієслівними формами на *-но*, *-то*, використовуючи наведені словосполучення. Складені речення запишіть.

Зразок: *написати листа — Лист написано минулого місяця.*

Перегорнути сторінки; застелити килими; стригтися щомісяця; купити зошити; досягнути ефекту; створити колаж; дивитися фільм; поєднати стилі; використати фотозображення; зробити фотомонтаж; милуватися золотою осінню; розбити сквер; закласти парк; відбудувати місто; зібрати врожай; досягти великих успіхів; ухвалити закон; урятувати життя; приготувати обід.

2. Які словосполучення вам не вдалося використати. Поясніть, чому?

**ЗНАННЯ
ЗВ'ЯЗАНІ
НЕ НОСИТИ**

Фотоколаж — це довільне поєднання фотографій різних стилів в одному зображенні.

Ефект фотоколажу досягається накладанням одного зображення на інше, використанням елементів графіки або хаотичного поєднання різноманітних зображень (пазлів). Із розвитком мистецтва фотографії з'явилася можливість застосування технічних прийомів, методів і спеціальних ефектів в образотворчому мистецтві.

Цей напрям мистецтва стає доступним дедалі ширшому колу людей, які навіть не володіють професійними навичками фотографування або комп'ютерного опрацювання фотознімків. Насамперед дуже багато залежить від фантазії автора та його бажання створити щось незвичне.

24. 1. Прочитайте текст. Зверніть увагу на вживання тире. Які функції виконує цей знак у тексті? Відповідь обґрунтуйте прикладами.

Сивий вітер

Налітний, з порога осені, мандрівний вітер перегортає сторінки книжок — вони розкладені для продажу на площі, на самих її плитах, біля підніжжя пам'ятника Друкареві.

Проходячи площею, я і собі зупиняюся коло шурхотливих сторінок, приглядаюся — що читає осінній вітер?..

Навмання перечитуючи заголовки, я несподівано згадав ще один вітер такої ж ранньої осені, вітер, який торкнувся не тільки мого обличчя, а й душі, — той, що навідався на ту площу понад тридцять років тому.

Іншим був той вітер — наче сивим. Можливо, через те, що сивіли під ним дерева. Та й повітря того ледь примряченого вересневого дня сріблилось од вітру. Розмитими були контури дерев: хилились, як у Верлена — сіро. Вітер, одначе, не налітав, а струмував мірною, шумкою течією. Хотілось піддатися тій течії, пливати за нею — з вітром, у вітер.

Він теж гортав сторінки... Я не знаю, що то була за книжка. Лежала вона на колінах у дівчини, яка сиділа на лавці у скверику. Гортав неквапно, сторінка за сторінкою, і вони легко тремтіли, мов од ніжного доторку.

На площі й у скверику було в ту пору безлюдно. Дівчина, запримітив я звіддалік, не читала, бо не вона, а вітер перегортав аркуші... Дивилась у сріблясту сивинь вересневої днини.

Тільки-но черговий рік увійде у свою осінь — наслухаю голос вітру. Іду на площу, де він, поспіхом чи неквапно, гортає сторінки нині мало кому потрібних книжок. І часом здається мені: уже не з шелестких сторінок — з велетенської світової павутини висвітленими на екрані монітора словами хтось до мене промовляє, бесідує зі мною — про самотність сивого вітру (*За А. Содоморою*).

2. Як зміниться синтаксична та інтонаційна будова тексту, якщо з нього вилучити знак тире?
3. Простежте, як автор тексту використовує різні синтаксичні конструкції для увиразнення образу вітру.
4. Як передано у фотоколажі образ вітру?

§ 4. Уживання простого речення в тексті

ПРИГАДАЙМО

За будовою *просте* речення буває: а) поширеним і непоширеним; б) повним і неповним; в) двоскладним і односкладним; г) неускладненим і ускладненим.

25. 1. Прочитайте текст і випишіть із нього прості речення. Охарактеризуйте їх синтаксичну будову.

Одна з найактуальніших і найобговорюваніших тем у сучасній Україні — подальша доля шахт, що закриваються. Серед багатьох ідей є й така: використання шахт як туристичних об'єктів. Оскільки Донецький край — шахтарська земля, то чому б не показати приїжджим усе те, з чим асоціюється Донбас? Якщо вони не проти спуститися під землю.

Найвдалішим утіленням таких ідей можна назвати спелеосанаторій у Соледарі. Колись це була шахтна соляна виробка, а нині Соледар приваблює тисячі людей з усього світу.

Такі шахти є і під Краковом, і в румунській Соваті, і в нас на Закарпатті. На Донбасі перша соляна шахта була заснована 1881 р. Упродовж століття у товщі Підбрянцівського соляного пласту Артемівського родовища добували сіль, і в результаті підземних робіт утворилися печери завдовжки понад 200 кілометрів. Не тільки довжина, а й висота печер вражають: адже їхнє склепіння іноді сягає 30 метрів. Тепер тут улаштовано спелеосанаторій «Соляна симфонія», підземна частина якого розташована на глибині 288 метрів і займає площу 5 гектарів.

Геологічний вік Соледарського соляного родовища — 230 мільйонів років.

Повітря в печерах насичене мікрочастинками солі. Атмосферний тиск тут завжди однаковий — 772 мм рт. ст., як і вологість повітря — 60 %, і температура повітря — від +14 °С до +16 °С.

За допомогою соляних шахт лікують хвороби верхніх дихальних шляхів, неврози. Тут немає алергенів і шкідливих бактерій, тому організм відпочиває — йому не потрібно ні з чим боротися. Денне перебування людей у соляній шахті триває чотири години, а нічне — до ранку.

У шахті влаштовують екскурсії, наукові експерименти, музичні заходи. Саме тут відбувся концерт Донбаського симфонічного оркестру під керівництвом австрійського диригент-

та Курта Шмідта, який так висловився про звучання оркестру в соляній шахті: «Я просто вражений! Ноти злітали до склепінь печери, а потім повільно, як хмаринки, опускалися».

Найважче після відвідування соляних шахт — підніматися на поверхню. І не тільки тому, що відчуваєш різку зміну тиску, а й тому, що усвідомлюєш, як контрастує спокій підземного царства з буднями галасливого міста (*За Т. Марченком*).

2. Проаналізуйте, якими реченнями починаються й закінчуються абзаци тексту. Як пов'язані початкові речення з мікротемою абзацу? Яке змістова навантаження мають прикінцеві речення абзацу?

26. 1. Прочитайте вірш (мовчки). Подумайте, з якою інтонацією ви б його озвучили. Чим це зумовлено?

Тиша. Сон. Будильник. Ранок.
Мама. Тато. Джек. Сніданок.
Сумка. Термос. Ковбаса.
Ліфт. Автобус. Шлях. Краса.

Стежка. Ліс. Дуби. Ялиці.
Вуж. Гриби. Пташки. Суниці.
Білка. Небо. Синь. Краса.
Сумка. Термос. Ковбаса.

Комарі. Вогонь. Димок.
Шлях. Автобус. Ліфт. Замок.
Ванна. Мило. Ліжко. Сон.
Джек зітхає, наче слон.

Г. Фалькович

2. Якими синтаксичними засобами автор вірша досягає лаконізму, динамізму висловлення, збуджує творчу уяву читача?
3. Перекажіть сюжет вірша, написавши міні-твір.

27. 1. Прочитайте текст. Складіть план. Який тип речень характерний для формулювання пунктів плану?

Знайома та незнайома книжка

Історія виникнення книжки бере початок із тих часів, коли, створивши писемність, людство розпочало шукати способи матеріалізувати свої думки, передати наступним поколінням накопичені століттями знання та досвід.

До винайдення Йоганном Гутенбергом книгодрукування книжки були рукописні, наприклад книга-сувій із текстом «Іліади»

Гомера завдовжки майже... 150 метрів. А в бібліотеці індійського міста Адьяр зберігаються сотні книжок, написаних на пальмовому листі. Сторінки таких книжок прикрашали золотом, коштовним камінням. Серед старовинних монгольських і тибетських книжок є справжні манускрипти, тексти яких писалися сумішшю

золота, срібла, коралів, перлів, бірюзи, глазури, перламутру, сталі та міді. Є тут також книжки з текстами, вишитими по шовку та сап'яну різнокольоровими нитками... без жодного вузлика. В одній унікальній книжці сторінки зроблені зі срібла, а букви «написані» золотом. На виготовлення такого ювелірного шедевру було витрачено понад 50 кілограмів золота та майже 600 кілограмів срібла.

У наші часи з'явилася «металева книжка». Її виготовив коваль Костов із болгарського міста Враца. Книжка, 22 сторінки якої зроблені із... заліза, важить 4 кілограми, хоча розміри її звичні — 18 на 22 сантиметри.

Серед книжок трапляються справжні велетні. Так, одним із найтовщих романів вважають роман «Кларис» англійського письменника Семюела Річардсона. У ньому 984 870 слів, майже на 200 тисяч слів більше, ніж у Біблії. Роман побачив світ у середині XVIII ст. Проте пальма першості в створенні подібного роману належить японському письменникові XIX ст. Кьокутею Бакіну (справжнє ім'я — Такідзава Окікуні). 1814 р. він почав випускати свій найдовший і найвідоміший у Японії твір — «Переказ про вісім собак Сатомі з Південної Ави», над яким працював ще понад 30 років. Роман складається із 100 томів, по тисячі сторінок у кожному. Маса одного примірника 60 кілограмів. У романі майже 32 мільйони слів.

Із виданням «Історії Південної півкулі», видрукованим у США, можна ознайомитися лише за допомогою... спеціального двигуна. Адже ця книжка важить 225 кілограмів. У розгорнутому вигляді її ширина становить 2 метри 70 сантиметрів, висота — 2 метри.

Мода на так звані мініатюрні книжки виникла наприкінці XVIII ст. завдяки примхам Марії-Антуанетти, яка забажала носити улюблені книжки... у рукавичці. Однак спроби виготовлення таких оригінальних видань робили ще задовго до цього. Праматір'ю таких видань можна вважати старовинну рукописну мініатюрну книжку, що зберігається в Єреванському книгосховищі Матенадаран. Її маса — лише 19 грамів (За матеріалами інтернет-журналу).

2. За складеним планом підготуйте вибірковий переказ. Який тип простих речень ви використали? Чому?

28. 1. Прочитайте вірш Ліни Костенко, присвячений видатному українському акторові, режисеру Іванові Миколайчуку.

Незнятий кадр незіграної ролі

Його в обличчя знали вже мільйони.
Екран приносить славу світову.
Чекали зйомки, зали, павільйони, —
чекало все!

Іван косив траву.

О, як натхненно вміє він не грати!
Як мимоволі творить він красу!
Бур'ян глушив жоржини біля хати,
і в генах щось взялося за косу.

Чорніли вікна долями чужими.
Іван косив аж ген десь по корчі.
Хрести, лелеки, мальви і жоржини
були його єдині глядачі.

І не було на вербах телефону.
Русалки виглядали із річок.
Щоденні старти кіномарафону
несли на грудях фініші стрічок.

Десь блискавки — як бліци репортера,
проекція на хмару грозову.
На плечі стрибне слава, як пантера, —
він не помітив, бо косив траву.

Іваночку! Чекає кіноплівка.
Лишай косу в сусіда на тину.

*Іван Миколайчук.
Кадр із кінофільму
«Помилка Оноре
де Бальзака»*

Йди у кадр, екран — твоя домівка,
два виміри, і третій — в глибину.

Тебе чекають різні дивовижі.
Кореспонденти прагнуть інтерв'ю.
Москва. Гран-прі. Овації в Парижі!..
Іван косив у Халеп'ї траву.

2. Порівняйте співвідношення в тексті простих і складних речень. Яку стилістичну роль виконують у тексті прості неускладнені речення?

29. 1. Прочитайте уривок із наукового тексту. Випишіть прості речення. Чим відрізняються прості речення, використані в цьому тексті та у вірші Ліни Костенко (вправа 28)?

Синтаксис поезії, віршованої мови підпорядковує авторську думку, уявні образні картини особливому ритму висловлення. Так, у тексті вірша «Незнятий кадр незіграної ролі» Ліни Костенко майже кожне просте речення становить окрему ритмічну одиницю — рядок вірша. Такі прості речення-рядки вишиковуються один за одним як самостійні, завершені одиниці тексту. Насправді між ними існують причиново-наслідкові, з'ясувальні відношення, відношення послідовності, мети дії тощо. Їх можна виявити, поєднавши прості речення сполучниками підрядності або сурядності. Додавання сполучників змінить будову й характер сприймання тексту. Він утратить оригінальний авторський ритм висловлення, співзвучний із змінюваними картинками кінокадрів. Зоровий образ кіно не випадковий у поезії, присвяченій видатному українському кіноакторові.

Говорячи про стилістичну виразність синтаксичних одиниць, не можна абстрагуватися від лексики, уживаної в тексті. Тобто стилістичний ефект поетичного висловлення створюється взаємодією лексики й синтаксису (С. Єрмоленко).

2. Наведіть приклади слововживань у вірші Ліни Костенко, які свідчать про відображення у творі двох світів — професійного світу кіноактора і світу його особистого життя.

30. 1. Прочитайте текст. Визначте його стильову належність. Проаналізуйте, з яких речень (за кількістю граматичних основ) складається текст.

ЗАКОН УКРАЇНИ

«Про видавничу справу»

Цей Закон визначає загальні засади видавничої справи, регулює порядок організації та провадження видавничої діяльності,

розповсюдження видавничої продукції, умови взаємовідносин і функціонування суб'єктів видавничої справи.

Стаття 5. Державна політика у видавничій справі

Державна політика у видавничій справі визначається Верховною Радою України і ґрунтується на принципах дотримання свободи у видавничій справі, протидії її монополізації, зміцнення матеріально-технічних, організаційних, правових і наукових засад видавничої справи, гарантії соціального і правового захисту її працівників.

Державна політика у видавничій справі спрямовується на підтримку розвитку національного книговидання, наповнення українськомовними виданнями ринку, фондів бібліотек, забезпечення потреб навчальних і наукових закладів, Збройних сил України та інших військових формувань, правоохоронних органів, підприємств, установ і організацій необхідними виданнями державною мовою.

Державна політика підтримки культур національних меншин у видавничій справі здійснюється через відповідні органи виконавчої влади із залученням національно-культурних товариств.

Кабінет Міністрів України забезпечує проведення політики у видавничій справі, спрямовує і координує роботу міністерств та інших органів виконавчої влади у цій сфері.

Державна політика у видавничій справі може конкретизуватися і коригуватися в законах України на основі вивчення ринку видавничої продукції, аналізу потреб, попиту і пропозицій з урахуванням державної статистики друку.

Держава надає пріоритети щодо випуску суспільно необхідних видань з метою забезпечення функціонування органів законодавчої, виконавчої та судової влади, охорони здоров'я, науки, освіти, культури, соціального захисту населення за державними тематичними програмами й на засадах державного замовлення.

Державна політика у видавничій справі відповідно до поставленої мети здійснюється також шляхом податкового, митного, валютного та інших видів регулювання.

2. Запишіть виділене речення і зробіть його синтаксичний розбір. На прикладі цього речення поясніть прийоми ускладнення простого речення в офіційно-діловому (книжному) стилі.
3. Поясніть стилістичну роль виділених зворотів, типових для текстів офіційно-ділового (книжного) стилю.

31. 1. Прочитайте текст. Складіть за ним схему «Види простих речень» та проілюструйте її власними прикладами.

Просте речення в тексті

Найскладнішу думку можна висловити просто. Для цього використовують прості речення. Вони можуть бути довгими та короткими.

У висловлюванні варто чергувати довгі речення з короткими. Так текст сприймається краще: довгі речення важчі для розуміння, а часте вживання коротких робить мову одноманітною, монотонною.

Щоб уникнути одноманітності висловлювання, треба використовувати різноманітні структури простих речень — непоширених (складаються тільки з головних членів речення) і поширених (мають другорядні члени речення).

Навіть найкоротші непоширені речення дають змогу вибирати, наприклад: *Я втік. — Я наживав п'ятами. Настає світанок. — Розвиднюється.* Із наведених речень видно, що ту саму думку передають двоскладні й односкладні речення; речення, у яких присудок виражений дієсловом або синонімічним фразеологічним зворотом.

Більші можливості для вибору варіантів висловлювань закладені у структурі поширених ускладнених речень, наприклад: *У місто завітала рання несподівана весна і щедро забарвила парки в яскраву зелень. — Завітавши в місто, рання несподівана весна щедро забарвила парки в яскраву зелень. — У місто завітала весна, рання й несподівана, і щедро забарвила парки в яскраву зелень. — Рання й несподівана весна завітала в місто. Вона щедро забарвила парки в яскраву зелень. — У місто завітала весна, рання й несподівана, і щедро, як завжди, забарвила парки в яскраву зелень.*

Як варіанти поширеного ускладненого речення використано конструкції з однорідними присудками, відокремленими означенням і обставиною, два поширені речення і речення зі вставним словосполученням.

Отже, щоб створювати правильні за змістом і формою тексти, потрібно знати структурні можливості простого речення.

- *2. Запишіть якомога більше варіантів наведеного речення.

Під час спілкування наше мислення стає активнішим і швидкою реагує на потребу відповідати, коментувати, на зміну настрою співрозмовника.

§ 5. Уживання складного речення в тексті

1. Чим складне речення відрізняється від простого?
2. За допомогою яких засобів поєднані частини в складному реченні?
3. У чому полягає відмінність між сполучниковим і безсполучниковим складним реченням?
4. Чим відрізняються складносурядні й складнопідрядні речення?
5. Які розділові знаки ставлять між частинами складносурядного речення?
6. У чому проявляється змістова нерівноправність частин складнопідрядного речення?
7. На які види поділяють складнопідрядні речення за синтаксичним відношенням частин?
8. Як найзручніше визначити вид підрядної частини?
- *9. Запишіть алгоритми синтаксичного розбору складносурядного і складнопідрядного речень.

32. 1. Проаналізуйте текст щодо використання різновидів простих речень. Запишіть за ним інформацію для рубрики «Запам'ятаймо».

Різні стилістичні відтінки, нюанси висловлення, особливості формування думки й відтворення певного настрою передає текст, побудований тільки з простих чи тільки зі складних речень. Так, у поетичній мові нанизування простих речень або уповільнює зміну сприйманих зорових картин, або прискорює рух зображених фрагментів:

Звичайна собі мить. Звичайна хата з комином.
На росах і дощах настояний бузок.

Л. Костенко

Частини складного речення передають залежність, поширення, уточнення висловлених думок:

Візьму собі землі окраєць,
піду блукати по світах, —
хай тільки вітер завиває
в моїх розхристаних слідах...

І. Малкович

Чергуванням простих і складних речень досягається синтаксично-ритмічне урізноманітнення віршової мови:

І все на світі треба пережити.
І кожен фініш — це, по суті, старт.
І наперед не треба ворожити,
І за минулим плакати не варт.

Л. Костенко

2. Зробіть синтаксичний розбір висловлень, наявних у віршованому тексті вправи.

33.

1. Прочитайте публіцистичні нариси. Які синтаксичні конструкції в них використано? Як синтаксис допомагає передати ефект невимушеної розмови? Запишіть текст, що сподобався вам найбільше. Підкресліть головні та другорядні члени в складних реченнях та назвіть засоби зв'язку між частинами речень.

1. Львівські візії

«Прошу, тут ось є кріселко», — запропонував у київському барі присісти на ослінчик приятель зі Львова. Я засміявся, він зрозумів асоціацію: «Так, а краватка — це маленьке ліжечко». Ми почали пригадувати подібні випадки. «Что она всё просит да просит?», — дивувалася якась жінка на Південному березі Криму, прислухаючись до галицького «перепрошую». «Моя цьоця готує на свята препишні плячки для всієї родини», — це вже від моєї дівчини. Звісно, і як же в розмові з галичанами без філіжанок, шаликів, банячків із зупами та пирогами (варениками). Єдине, що мене в цьому мовному багатоманітті муляє, це твердження одних і других, що їхнє словництво «найправильніше». У великій українській мові місця вистачить усім (*За Р. Кабачієм*).

2. Ловка мова

Коли починаються «суржикові» плачі щодо того, як розмовляють у центрі України, мені кортить сміятися. Звісно, мова мешканців інших областей у літературному сенсі, можливо, чистіша... Але не варто таврувати черкаську розмовну мову (кажу про цей регіон, бо там народилася) за суржик. Справді, суржик може бути не лише українсько-російським, а й -румунським, -словацьким, -польським. Які чудові «діалектизми» іноді трапляються! «Бісівірілад» (бісій вірі лад — невірний), «ловкий» (хороший, наприклад, «така ловка дівчина»), «байдужий» (щось близьке до «нічогенький»), «свайба», «сояшник», «я їй кау, а вона мені кае», «геть усе», «осьо», «я смотрю, дивлюсь і бачу» (*За Н. Петринською*).

3. Поза поділами

На свята колега із Севастополя їде з друзями-земляками до Львова. Вони не бояться, що у Львові їм доведеться зіткнутися з хамством через російську мову, бо їдуть уже не вперше й знають, що люди там звичайні — на інших не кидаються, сокир із собою не носять. Якщо ми хочемо миру в країні — нам треба краще знати своїх співвітчизників. Держава мала б опікуватися, щоб учні та студенти із Сум, Луганська, Харкова чи Донецька принаймні раз на рік подорожували Західною Україною, а франківці, львів'яни, тернопільці, закарпатці бували на Сході (За В. Герасимчук).

4. Розмірялася

На півночі Німеччини вже в'ятнадцяте стартувала міжнародна літня академія «графіфсвальдський українікум». Разом з інтенсивним курсом української мови цього року слухачі академії дізнаються про жіночу літературу в Україні, історичний вимір україно-російських відносин та позначення глобалізації на вітчизняній літературі. Заздрю німцям: щороку їм читають лекції найвідоміші українські науковці. Чому ніхто не дає нашим провідним інтелектуалам гранти на організацію міжнародних літніх академій та викладацьку діяльність у різних регіонах України? У мене є одна дуже наївна мрія, вона називається «Криворізький українікум» (Одеський, Сумський, Волинський, Тернопільський... — доповніть на власний розсуд) (За І. Завгородньою).

2. Складіть і запишіть власну замальовку на подібну тематику. Використовуйте складні речення з різними видами сполучникового і безсполучникового зв'язку. Чи досягли ви невимушеного розмовного висловлювання?

- 34.
1. Прочитайте уривок з роману Павла Загребельного «Роксолана». Яку особливість індивідуального стилю письменника ви помітили? Виберіть із тексту найдовше складне речення, запишіть його і зробіть синтаксичний розбір.

Час

Ні років, ні місяців, ні днів. І так усе життя. Тільки перші п'ятнадцять років жила Роксолана, а тоді мовби вмерла і час зупинився для неї. Точка відліку часу ув'язнена в гаремі разом із нею, пори року, тижні, місяці, роки відмічаються тільки залежно від дрібних гаремних подій та змін погоди. Так ніби стріла часу, не маючи ні спрямування, ні сили, зависла в просторі і для тебе настала якась непорушна тривалість, вільна від послідовності руху і від будь-якої змінності. Час зупинився для тебе, він не дає ні надій, ні обіцянок,

*Невідомий художник.
Портрет Роксолани*

він розгалужується, мов гілляста блискавиця, над іншими й для інших, але не для тебе, бо про тебе він забув, збайдужів до твого існування, і зникла в ньому навіть тривожна небезпека повернення всього найгіршого, коли зватиметься він уже й не часом, а містичним перським словом «црван».

Та хоч як непорушно сиділа Роксолана за непробивними мурами Топкапи, хоч яких обмежень зазнавала для тіла і духу, хоч як намагалися невидимі сили зупинити для неї час, відгородити її від нього, кожна прожита мить приносила усвідомлення нерозривного злиття з усім сущим, відчуття своїх початків і своєї конечності, і це давало

сили і відбирало сили. Рух зоряних тіл, обертання землі, течія рік, шум лісів, гамір натовпів, народження і вмирання, геній і нищість, благородство й підступність — хіба це не час і не саме життя?

Змінилися королі у Франції, Іспанії, Англії, Швеції, Данії, Польщі, Угорщині. Німеччина, Швеція, Данія, Швейцарія, Англія, Нідерланди поміняли віру, московський цар завоював Казанське царство, Бабур захопив славнозвісний діамант Кох-і-Нур і вивіз його з Агри. Парацельс почав по-новому лікувати людей. Жан Нікот привіз до Франції зілля, зване людьми тютюном, поклавши початок повільному їхньому труєнню. Меркатор сконструював перший глобус. Леонардо да Вінчі винайшов маховик для прядіння і мотання шовку. Пісарро розбишакував у Новому Світі. Один землетрус знищив Лісабон, інший — найстрахотливіший у діях людства — у китайській провінції Шень Сі викликав загибель 830 тисяч людей. Мікеланджело написав фреску «Страшний суд». Коперник опублікував працю про геліоцентричну систему. Нострадамус почав свої пророкування про кінець світу. Мусульмани ждали тисячного року хиджри. Християни, не дочекавшись кінця світу, який мав настати в семитисячному році від сотворіння світу, стали малювати свого Бога у восьмигранному німбі, сподіваючись протривати ще тисячу літ. В Італії лунала музика Палестріни. Маргарита Наваррська написала «Гептамерон», Єлизавета, донька Генріха від страченої ним Анни Бoleйн, стала англійською королевою, у Данії королевою стала Христина, нещасні Нідерланди теж було віддано під регентство жінки — Маргарити Пармської. Брейгель і Босх лякали своїми химерними видіннями, і їхні картини подобалися навіть іспанському королеві Філіппу. Московський цар Іван звинуватив своїх бояр у смерті улюбленої жони Анастасії.

Чи ж звинуватить когось у її смерті султан? Адже й вона — Анастасія, і її день святкується, та тільки хто ж його святкуватиме?

У Франції геніальний Рабле написав «Гаргантюа й Пантагрюель», а на зміну безпутному Війону, який знущався з усіх святинь, прийшли суворі поети Пляяд: Жоакен дю Белле і П'єр Ронсар, і Ронсар писав: «О книго, не ридай! Судилось, певне, так, щоб у житті зазнав я від богів лиш кари. Та тільки я помру — і зникнуть злі примари, дістанеш ти вінок, хвали почесний знак. О книго, не сумуй! Поки живе людина, заслуг не визнають... Та як вона загине — тоді по смерті нас вшанують, мов богів. За все життя у нас лише про кривду згадки. Та смерть зупинить глум підступних ворогів, і шану віддадуть тобі в віках нащадки» (Переклад М. Терещенка).

В Іспанії прийшов на світ Сервантес, незабаром мав з'явитися в Англії Шекспір. Які матері народжували їх? Чи й для їхніх убрань нагробовано коштовностей з усього світу, сплачено за них сотнями тисяч людських смертей?

Падали на нещасну жінку події, на які не могла впливати, запитання, на які не було відповідей, пробувала боронитися, відстояти бодай свою душу, захистити хоч своїх дітей, і все валилося довкола неї, час гримів над нею стосильно, як чорний вихор, який усе змітає.

Відчувала себе в самому центрі світобудови, бачила, яка недосконала то споруда, хистка, коли й не злочинна. Розгородилися кордонами, богами, ненавистю, а хто може відгородитися від часу?

2. Які синтаксичні зв'язки допомагають авторові передати якнайбільше інформації: а) в одному реченні; б) в одному абзаці?

*3. Напишіть твір-роздум, використовуючи одну з мікротем тексту Павла Загребельного.

35. 1. Прочитайте текст. До якого стилю він належить? Відповідь обґрунтуйте.

У час, коли грошова одиниця із шаленою швидкістю втрачала свою вартість, в Аргентині жартували, що вигідніше їздити на таксі, ніж автобусом, оскільки в автобусі за проїзд платять спочатку, і тоді гроші ще чогось варті, а за таксі — у кінці поїздки, коли вони вже встигли знецінитися.

Гіперінфляція — вибух цін на товари та послуги — це симптом економіки, яка вийшла з-під контролю. Коли нерозсудливий уряд фінансує свої витрати за рахунок збільшення позик або друкування банкнот, із надходженням в обіг нових грошей відбувається зростання цін. Очікування подальшого злету інфляції розпалює вогнище гіперінфляції. Зрештою спіраль заробітної плати й цін починає розкручуватися безконтрольно: ціни зростають, що призводить до вимог

підвищити заробітну плату, а коли її підвищують, ціни зростають іще більше. Не допоможе вам і виграш у лотереї, коли з мільйоном чи мільярдом у кишені нічим буде заплатити за житло... (Р. Еппінг).

2. Випишіть речення, у якому подано визначення гіперінфляції. Зробіть синтаксичний розбір цього речення.
3. Випишіть словосполучення з переносним уживанням слів (метафори). Поясніть стилістичну роль метафор у наведеному тексті.

36.

1. Прочитайте тексти А і Б. Якій темі вони присвячені? Придумайте заголовки до текстів.

Текст А

Відрізнити правду від неправди складно, якщо людина перебуває в омані, у тому особливому стані, коли їй здається, що вона має рацію й розуміє сутність речей так, як треба. Омана — особливий стан. Це затьмарення розуму людини, порушення логіки, неточне відображення дійсності, нерозуміння її природи.

При створенні реклами, наприклад, ураховують психологію людей, визначивши слабкі місця у їхній підсвідомості, щоб укласти туди думку про потребу купити той чи той товар. Едгар Морен писав про вплив реклами, яка перетворює товар на своєрідний наркотик, ніби впорскує в нього запаморочливу речовину, завдяки якій купівля товару миттєво викликає в покупця відчуття полегшення, яке межує з ейфорією і надовго полонить його. Якщо рекламне повідомлення оптимальне за задумом і формою, воно має викликати водночас захоплення й тривогу, створювати довгоочікуване відчуття полегшення й бажання отримати його, що б там не сталося».

Дослідники експериментальної психології пишуть: «Реклама загалом — це зовсім не інформація, як може видатися, це психологічне програмування людей, до того ж без жодного їхнього бажання. Так і треба ставитися до реклами... Адже в результаті ми повинні купити товар, а не просто дізнатися про його існування. Ніхто не викидатиме величезні гроші тільки для того, щоб повідомити нам, що з'явився новий товар, не сподіваючись, що ми його купимо...»

Можливість вибору при сприйнятті реклами примарна, ілюзорна. Гарна реклама обов'язково створює таку ілюзію. Вона перекоонує нас, що ми зробили цей вибір самі і що він єдино правильний» (За В. Різуном).

Текст Б

Звертаючись до мови української інтернет-публіцистики, не можна оминати увагою рекламу як різновид публіцистичного

стилю. Є багато визначень слова «реклама». Порівняйте визначення у словниках: «1. Популяризація товарів, видовищ, послуг і т. ін. з метою привертнути увагу покупців, споживачів, глядачів, замовників і т. ін. 2. Плакат, об'ява і т. ін., що використовуються як засіб привертання уваги покупців, споживачів, глядачів, замовників і т. ін.» (Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.; Ірпінь, 2001); «Інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформуванню або підтриманню обізнаності споживачів реклами та їх інтерес щодо таких особи чи товару» (Закон України «Про рекламу», ст. 1); «Відкрите повідомлення фірмою потенційних покупців товарів та послуг про якість, позитивні властивості, переваги, а також про заслуги самої фірми; один із найважливіших складників маркетингу; форма комунікації між продавцем і можливими покупцями пропонованого до продажу товару» (Райзберг Б. А., Лозовский Л. Ш., Стародубцева Е. Б. Современный экономический словарь. — 5-е изд., перераб. и доп. — М., 2007). Узагальнене значення, що поєднує наведені визначення реклами, пов'язане з її призначенням: донести до аудиторії ідею про представлений об'єкт.

До одного з найпоширеніших видів реклами, за характером каналів і медіа, належить банерна реклама в Інтернеті. На відміну від реклами в неелектронних ЗМІ та на вулицях реклама в Інтернеті має динамічний характер. Банер — це графічне зображення чи текстовий блок рекламного характеру, який є гіперпосиланням на веб-сторінку з розширеним описом продукту чи послуги. Розміщення тексту на банері здебільшого має ротаційний характер — різні текстові блоки (фрейми) з'являються один за одним. Ця специфіка дає можливість створити відповідний рекламний сюжет або подати більший обсяг інформації. Важливими рекламними носіями, окрім банерів, є текстові блоки, байрики, вставки, міні-сайти, які, утім, не такі популярні, як банери.

Байрик — мінімізована веб-сторінка, яка розкривається у вигляді віконця поверх основного браузера. На байрику можна

розміщувати текст, зображення тощо; це повноцінна веб-сторінка невеликого формату.

Вставка — рекламний носій, який активізується при завантаженні сайту. Користувач на тлі завантаження веб-сторінки помічає коротку, але на весь екран браузера рекламну заставку. Якщо таку заставку не активізувати, вона зникає. Цей різновид реклами викликав нарікання з боку користувачів, основне з яких — потреба витратити час на перегляд реклами (до чого користувачі мережі, на відміну від телеглядачів, не звикли).

У практиці створення реклами використовують писемну та усну мову. Інтернет представляє здебільшого писемний варіант реклами, трансформований через комп'ютерні засоби анімації, відео. Хоч рекламні оголошення в Україні згідно із Законом «Про рекламу» мають публікуватися державною мовою, український Інтернет пропонує цю текстову рекламу не лише українською мовою (За С. Чемеркіним).

2. Знайдіть у наведених текстах цитати. Якими реченнями вони введені в текст? Проаналізуйте, як співвідносяться прості та складні речення в цитатах.
3. Яка реклама справила на вас найбільше враження (позитивне чи негативне)? Напишіть відгук на неї, використовуючи прості та складні речення різних типів.

і пЕнЗлЕм, і слОвОм

37.

Розгляньте репродукції картин К. Білокур і Є. Гордієця. Яка тема об'єднує ці картини? Чим відрізняються їх композиції? Напишіть твір-опис «Щедрість рідної землі», використовуючи чергування простих і складних речень різної структури.

*Катерина Білокур.
Квіти, яблука, помідори*

*Євген Гордієць.
Рідні простори*

1. Прочитайте вірш Максима Рильського про почуття ліричного героя перед вимушеною розлукою з коханою.

Яблука допіли, яблука червоні!
Ми з тобою йдемо стежкою в саду.
Ти мене, кохана, проведеш до поля,
Я піду — і, може, більше не прийду.

Вже й любов допіла під промінням теплим,
І її зірвали радісні уста, —
А тепер у серці щось тремтить і грає,
Як тремтить на сонці гілка золота.

Гей, поля жовтіють і синіє небо,
Плугатар у полі ледве маячить...
Поцілуй востаннє, обніми востаннє:
Вміє розставатись той, хто вмів любить.

2. Випишіть граматичні основи речень, уживаних у віршованому тексті. Яку стилістичну роль у цьому тексті виконують прості речення?
3. Якій із картин у праві 37 більше відповідає за настроєм поезія Максима Рильського?

§ 6. Основні пунктограми в простому і складному реченнях

3
ЗАПАМ'ЯТАЙМО

Пунктограма — це розділовий знак, який використовується для чіткого, логічного, однозначного розуміння речень, висловлювань і тексту.

Пунктограми відображають особливості синтаксичної та ритміко-інтонаційної будови речень в українській мові (див. Додаток 1).

Кома (,), *тире* (—), *двокрапка* (:) — пунктограми, що вживаються у простому реченні. Для поєднання частин складного речення, крім цих пунктограм, характерне вживання також пунктограми *крапка з комою* (;).

Хоча підмет і присудок у простому, а також у частині складного речення часто становлять інтонаційно окремі одиниці, проте між ними ніколи не ставлять пунктограми (,), (:) чи (;). Як цілісна граматична основа речення, вони можуть бути розділені лише пунктограмою (—) за умови відповідної інтонації та структурної неповноти речення.

Пунктограму (—) використовують у таблицях, переліках тощо як власне графічний знак для увиразнення певних частин тексту.

Крім загальноновживаних правил пунктуації, у різновидах простого та складного речень використовують *авторські розділові знаки*, наприклад пунктограму (—) у складнопідрядному реченні для увиразнення головної та підрядної частин: *Щоб жить — ні в кого права не питаюсь* (П. Тичина). *І це було так просто і природно — що у Довженка світиться вікно* (Л. Костенко).

У художньому тексті залежно від інтонації між частинами складного речення вживають пунктограми (,), (:), (—) або (—). До авторських знаків, що інтонаційно виділяють частини складного речення, належить пунктограма (, —): *Погасло сонце ласки і тепла, побили цвіт квіток моїх морози, — не до пісень мені: тремтять на віях сльози, і туга душу обняла* (Олександр Олесь).

Труднощі вживання розділових знаків зумовлені тим, що в текстах не завжди легко розрізнити прості (поширені, ускладнені, повні й неповні, речення з відокремленими членами, вставними і вставленими конструкціями) і складні речення.

39. 1. Спишіть уривок з роману Зінаїди Тулуб «Людолови». Поясніть уживання розділових знаків.

Весна була рання, дружна. Сніг запав, зарябів чорними латками таловин. По низинах і шляхах стояли великі сині калюжі. Вдень відбивалися в них сліпучо-білі хмари, а вночі — променясті зорі і тонкий серп щербатого місяця. Вогкий вітер з'їдав сніги, але на ранок підмерзали шляхи, блискуча вода в коліях бралася блискучою плівкою, а блакитнувата паморозь вкривала, наче сіллю, горбасту землю.

Дико і дзвінко лунали тоді крики ранньої іриці.

Грузькою глинястою дорогою, обсадженою плакучими берісками, раз у раз тяглися валки — всі на захід, до місяця. А місяць хилився все нижче, золотавився, тьмянішав.

«Журавлі летять. Весна», — думав Янек Свенціцький, задивившись на трикутний ключ у небі.

Наче рідко нанизані чотки, чорніли журавлі в лускатих хмаринках. Гортанний крик їх долинав до землі бентежним покликом. Здавалося, ніби чути, як свистить вітер у потужних крилах, як ріже груди холодне повітря. Темний, одвічний інстинкт гнав їх з пекучого півдня на болотисті низовини, де щороку вили вони свої кубла.

2. Змініть порядок слів у виділеному реченні так, щоб узгоджені означення стали відокремленими. Запишіть перебудоване речення.

40. 1. Прочитайте текст. До якого стилю він належить? Визначте тему та мікротеми тексту. Придумайте заголовок.

Із появою Інтернету еволюція комунікативних каналів вплинула на систему засобів масової інформації. Поняття інтернет-ЗМІ (інакше — мережевих, онлайнних, електронних ЗМІ, е-ЗМІ, веб-ЗМІ, мас-медіа Інтернету, е-медіа та ін.) і донині залишається дискусійним. Новий носій інформації, доступний великій кількості користувачів, не міг не набути ознак засобів масової інформації.

Варто погодитися з думкою тих учених, які визначають подвійну природу Інтернету й розглядають його та інші мережі як простір, відкритий для широкого використання, зокрема й журналістськими редакціями. Для самого інтернет-видання такі поняття, як періодичність та терміни виходу у світ, нівелювалися, оскільки з'явився новий формат видань, для яких періодичність визначається кількома хвилинами. Час виходу матеріалу в Інтернеті кардинально скоротився порівняно, наприклад, із друкованими засобами масової інформації. *У мережевому виданні трансформувалося і поняття тиражу, тому виникла нова форма вимірювання рівня охоплення читацької аудиторії виданням — кількість відвідувань сайту.*

Ці диференційні ознаки інтернет-видань і друкованих засобів спільні в усіх мовних середовищах світу. Диференціація між веб-виданням і друкованим органом у країнах Європи і США з часом поглиблюється, а інтернет-публіцистика стає мультипродуктовою.

Сучасні технічні можливості дають змогу слухати радіо та дивитися телебачення в Інтернеті. *Трансляція в мережі електронних ЗМІ — це відтворення адекватної аудіо- чи відеоінформації, яка виходить в ефір.* Якщо аудіо- та відеоінформація на радіо та телебаченні збігається з її інтернет-відповідником, то текстовий варіант дещо відрізняється від оригіналу. Кардинально видозмінити формат інформації порівняно з друкованим виданням допомагає інтерактивний спосіб спілкування. Для спілкування в Інтернеті характерні такі ознаки:

1) можливість пошуку інформації — читач, використовуючи засоби програмного забезпечення, має змогу знайти будь-яке слово, речення, фрагмент тексту;

2) можливість використання архіву — зазвичай на сторінках електронних версій друкованих видань розміщені архіви попередніх номерів видання, що дає змогу читачеві у будь-який момент знайти необхідний матеріал;

3) засоби гіпертексту — гіперпосилання в електронному тексті статті створюють можливість нелінійного прочитання матеріалу;

вони містять додаткову інформацію, яку не подано в статті, але вона корисна для читача;

4) зручність у користуванні — завдяки програмному забезпеченню читач вибирає зручний формат для читання тексту (зручний розмір шрифту, компактність розміщення матеріалу — один матеріал на одній сторінці);

5) ширші можливості використання візуального оформлення матеріалу — на кожному сайті для читача створено такі додаткові засоби, як кольорове оформлення тексту, використання кольорових фото (що властиве не всім друкованим виданням, оскільки значна їх частина — у монохромному друку);

6) специфічні засоби зв'язку з читачем — після матеріалу редакція електронного видання залишає на сторінці спеціальне місце, де кожен із читачів має змогу висловити власну думку щодо публікації. По суті, це відповідне технічне забезпечення для створення майбутнього мікрофоруму. Крім того, читач може одразу надіслати електронного листа на адресу редакції, що, безперечно, зробити простіше і швидше, ніж скориставшись звичайною поштою (За С. Чемеркіним).

2. Поясніть уживання пунктограми (—) у виділених реченнях.
3. Чим зумовлено використання пунктограми (—) у рубрикації тексту?
4. Якими інтернет-виданнями ви користуєтесь (або про які чули)? Що вам відомо про спілкування у мережі? Запишіть відповідь, використовуючи прості та складні речення різних типів.

41. 1. Спишіть текст, розставляючи розділові знаки.

Немає нічого прекраснішого як спостерігати світанок на морі. Спочатку несміливо *визирає* тоненька рожева смужечка. Наростаючи вона щораз більше розтинає *овид*. І ось коли шлях прокладено настає довгождана кульмінація — неквапно поволі велично на свій золотий трон викочується сонце. Це викликає в усіх шквал емоцій — вітер *шалено* мчить по хвилях чайки несамовито *ячать* розсікаючи повітря крильми навіть величезний білий корабель що прозирає крізь ранкову млу дає на честь огненного велета довжелезний гудок... Полум'яна куля поступово відривається від овиду і пливе собі у височінь а корабель раптово стає більш зримим і набуває чітких обрисів (За Т. Ліхтей).

Іван Айвазовський. Ранок на морі

2. Доберіть синоніми до виділених слів.
3. Складіть опис світанку: а) який ви спостерігали; б) за картиною І. Айвазовського. Використовуйте прості ускладнені та неускладнені речення.

Краса і сила слова

42. 1. Прочитайте текст. Випишіть виділені речення і зробіть їх синтаксичний розбір. Поясніть уживання розділових знаків. Яку синтаксичну роль у реченнях виконує займенник *що*?

- (1) Вечірнє сонце, дякую за день!
- (2) Вечірнє сонце, дякую за втому.
- (3) За тих лісів просвітлений Едем
і за волошку в житі золотому.
- (4) За твій світанок, і за твій зеніт,
і за мої обпечені зеніти.
- (5) *За те, що завтра хоче зеленіть,*
за те, що вчора встигло оддзвеніти.
- (6) За небо в небі, за дитячий сміх.
- (7) *За те, що можу, і за те, що мушу,*
Вечірнє сонце, дякую за всіх,
котрі нічим не осквернили душу.
- (8) *За те, що завтра жде своїх натхнень,*
що десь у світі кров ще не пролита.

(9) Вечірнє сонце, дякую за день,
за цю потребу слова, як молитви.

Л. Костенко

2. Поясніть уживання пунктограми (.) у реченнях (2), (4) і (9).
3. Ви, звісно, спостерігали захід сонця. Опишіть стан природи і свої почуття. Використовуйте в описі складнопідрядні речення з підрядними означальними, обставинними та з'ясувальними.

43.

1. Прочитайте текст. До якого стилю він належить? Які речення переважають у тексті?
2. Випишіть речення з пунктограмами, які, на вашу думку, є авторськими знаками. Поясніть доцільність використання в тексті авторських знаків.

Таємниці національної ментальності у творчих пошуках Олександра Потебні

Олександр Опанасович Потебня присвятив себе багаторічним науковим пошукам у царині української, російської, всеслов'янської та загальної філології та філософії. Він глибоко, на світовому інтелектуальному рівні розробляв проблеми зв'язку мови та мислення, співвідношення міфу й мови, ролі метафори в процесах мислення.

Відомі його слова: «Обставинами мого життя зумовлено те, що при моїх академічних заняттях вихідною точкою моєю — може, непомітно для інших — були українська мова й українська народна творчість. Якщо б не ця вихідна точка і пов'язане з нею почуття, і якщо б я виріс поза кругом цієї традиції, я, мабуть, не займався б наукою».

Навіть якщо не враховувати постійний і гарячий інтерес О. Потебні до української літератури (це — окрема цікава тема; учений брав активну участь у підготовці до друку творів Петра Гулака-Артемівського, Григорія Квітки-Основ'яненка), саме лише це висловлювання Потебні ясно показує особливу роль української гуманітаристики в його інтелектуальних пошуках.

Своєрідною «точкою відліку» у наукових розробках Потебні був аналіз основоположної проблеми: «Що таке мова? Чим є мова для конкретної людини й для цілого народу, для його способу мислення, неповторного сприйняття навколишнього світу, його духовних пріоритетів?». Причому до розгляду цієї проблематики великий учений підходив не тільки як фахівець-філолог, а й як філософ, що, безперечно, примножує цінність його праць. На думку О. Потебні, слово — це не просто мовний засіб, а засадничий, базовий принцип

свідомості нації, конкретніше, мовної свідомості; у ній, мові, уже закладене все розмаїття національного бачення світу (наочного, абстрактного та міфологічного).

Учений був переконаний, що «вселюдські особливості мов криються в тому, що вони є системами символів, які слугують мислі (ідеї)». У листі до Івана Білика, письменника й громадського діяча, він писав: «І ми теж є частиною тих поколінь, що витворюють цю національну свідомість».

Справді цивілізоване, гуманне спілкування народів, упевнений український учений, не передбачає жодної асиміляції чи денационалізації, більше того, є повністю несумісним із ними. Варто, на думку Потебні, наслідувати світ природи, приміром, відносини між квітами й комахами: квіти годують комах, а комахи опилюють квіти... Чим не привабливий образ міжнаціональної гармонії майбутнього людства? Альтернатива ж цьому, протилежний «полюс» етнічних процесів, тобто та асиміляція, яка невблаганно призводила, призводить і призводитиме, уважає мовознавець, до дезорганізації суспільства, аморальності, деградації й духовного «спідління».

У наш хиткий, непевний час, коли процвітає тотальна ринкова торгівля мало не всіма національними духовно-історичними цінностями, можна оголосити другорядною таку одвічну, життєтворчу засаду існування українського народу, як українська мова. Але один із найбільших учених слов'янського світу Олександр Потебня писав: «Єдина ознака, за якою пізнаємо народ, до того ж ознака незамінна й остаточна, — єдність мови. Національна свідомість є великим історичним двигуном, тому що вона — це той зв'язковий, що відтворює єдність даного народу. І тому визнання національної належності стає стимулом єднання всередині даної народності».

Олександр Потебня не був політичним борцем — він був великим філософом та мовознавцем. Але чи не символічно, що рівно через 100 років після смерті вченого (день у день!), 1 грудня 1991 року, народ України висловився на референдумі за нашу державну незалежність?! (За І. Сюдюковим).

Майбутнє України залежить від того, чи усвідомлять діти значення рідної мови для себе і своєї землі

3. Розгляньте фотографію. Проаналізуйте зв'язок між зображенням, змістом підпису під фото та змістом тексту статті.

44. 1. Прочитайте текст. Яку роль виконує у ньому пунктограма (—)?

Мова — це унікальна душа кожного народу, його неповторний генетичний код.

Щоб не загубити цей код, зберегти українську мову, її потрібно підтримувати щодня. Тільки так можна подолати наслідки кількохсотлітньої колоніальної мовної політики, унаслідок якої комунікативна потужність нашої мови опинилася під загрозою.

Ніщо й ніхто не зруйнує мову, якщо кожен, хто володіє українською, подолає бундну звичку користатися іншою мовою.

Підтримувати мову потрібно не гаслами, не геройськими діями, а простими вчинками, які не вимагають жертв чи подвигів: просто купіть українську газету в кіоску чи українську книгу в книгарні; замовте на радіостанції українську пісню; дивіться кіно з українськомовним дубляжем.

Заходячи в крамницю з дисками, питайте фільм з українською звуковою доріжкою. Спілкуйтеся українською в соціальних мережах. Інсталуйте й використовуйте українськомовне програмне забезпечення. Зміцнюйте українськомовний сегмент у «Вікіпедії». Гугліть українською. Не піддаючись мовному тиску оточення, розмовляйте українською мовою. Тільки так ми збережемо нашу рідну мову. Відповідальність за неї — на кожному з нас (*З газети*).

2. Виберіть із текстів ваших підручників фрагмент, у якому використано пунктограму (—) як графічний текстовий засіб.

і пЕнЗлЕм, і слОвОм

45. 1. Прочитайте текст. Виписіть речення з відокремленими членами. Поясніть уживання розділових знаків.

Відтворена з уяви

Про Гальшку Острозьку (1539–1582), племінницю князя Василя-Костянтина Острозького, мало що відомо. Хіба те, що вона стала *фундаторкою* першого в Україні навчального закладу європейського рівня — Острозької академії, та ще збереглися свідчення сучасників про її *невимовну* красу. Але жодного *прижиттєвого* портрета Гальшки не залишилося.

Про загадкову долю Гальшки розповідають легенди. Зовсім юною, її повінчали з Дмитром Сангушком, воеводою київським і черкаським. Та не судилося їй бути з ним у шлюбі. Воеводу вбили. І мати, і дядько, і навіть король Сигізмунд, змагаючись за великі маєтки, *понівечили* долю Гальшки, призначаючи їй чоловіків... Упродовж чотирнадцяти років за примхою чоловіка-тирана вона провела за *гратами* в замку. Рятували її від божевілля лише книжки.

Після смерті чоловіка Гальшка повернулася в родовий Острог. Проте ні *зворушливе піклування* родичів, ні розкіш оточення не змогли вивести її зі стану *пригніченості*. Збайдужіла до життя, Гальшка спочатку передала управління всіма своїми маєтками дядькові, князеві Острозькому, а згодом у заповіті відписала все своє майно двоюрідним братам, синам князя.

Та *найвагомішими* були кілька рядків заповіту, значення яких для майбутнього тоді ніхто не розумів. Гальшка Острозька обіцяла величезну на ті часи суму в шість тисяч кіп литовських грошей на розвиток *шпиталю* й православної академії.

Минули віки, і нині в художній галереї Національного університету «Острозька академія» можна побачити кілька портретів незвичайної жінки, образ якої *пробуджує* уяву митців (З журналу).

Юрій Нікітін.
Гальшка Острозька

2. Доберіть і запишіть синоніми до виділених слів.
3. Розгляньте картину Ю. Нікітіна. Складіть опис зовнішності зображеної жінки, узявши до уваги наведений текст. Використовуйте в описі різні розділові знаки, характерні для простих і складних речень.

§ 7. Основні пунктограми в реченнях з прямою мовою та в діалозі. Оформлення цитат

ПРИГАДАЙМО

П

Чужа мова — це введені в текст висловлені думки конкретної особи. Чужу мову передають реченнями з прямою, непрямою, невласне прямою мовою, а також за допомогою цитат і діалогів.

Пряма мова — це відтворене чуже висловлювання, у якому збережено його лексичні, синтаксичні та інтонаційні особливості. Пряму мову супроводжують слова автора, з яких стає відомо, кому належить думка, за яких обставин і як вона була висловлена: «*Не кидайсь хлібом, він святий!*» — в суворості ласкавій, бувало, каже дід старий малечі кучерявій (М. Рильський).

Інформацію про розділові знаки у реченнях з прямою мовою подано у Додатку 2.

Непряма мова — це чуже висловлювання, у якому не відтворено його лексичних, синтаксичних особливостей, емоційного забарвлення, а збережено лише зміст. Непряма мова оформлюється як частина складного або простого речення: *Друзі попросили, щоб я заспівав ще. Друзі попросили мене заспівати ще.*

Для заміни прямої мови непрямою використовують:

1. Складне речення із сполучником **що**: *А хмари білили, і гомоніли сині потоки: «Справедлива душа чарується небом, а чорна — смертю»* (Гр. Тютюнник). → *А хмари білили, і гомоніли сині потоки про те, що справедлива душа чарується небом, а чорна — смертю.*

2. Складне речення із сполучником **щоб**: *«Намалюйте мені оцю ніч, — каже до Берестецького Марися Павлівна. — Настрій оцей, і нічну музику неба, і птахів отих, що їх нам не видно»* (О. Гончар). → *Марися Павлівна попросила Берестецького, щоб він намалював їй оцю ніч, настрої оцей, і нічну музику неба, і птахів отих, що їх їм не видно.*

3. Складне речення із сполучником **чи**: *«Мамо, — питаю, — то льони цвітуть?»* (О. Гончар). → *Питаю в мами, чи то льони цвітуть.*

4. Складне речення із сполучником **хай (нехай)**: *Учитель порадив: «Усі збирайтесь о сьомій».* → *Учитель порадив, хай би всі збирались о сьомій.*

5. Складне речення із сполучниками **ніби, мов, немов, наче, неначе**: *«Ці складні переговори варто починати вже наступного тижня», — вагався директор.* → *Директор вагався, ніби ці складні переговори варто починати вже наступного тижня.*

6. Просте речення, ускладнене вставною конструкцією, що вказує на джерело повідомлення: *Газети повідомляють: «У цьому році очікується високий урожай збіжжя».* → *У цьому році, за повідомленням газет, очікується високий урожай збіжжя.*

7. Просте речення з поширеним додатком: *Мама йому строго наказала: «Не виходь до вуличних хлопчаків!»* (За В. Винниченком). → *Мама йому строго наказала не виходити до вуличних хлопчаків.*

46. 1. Прочитайте текст (мовчки). Виберіть і зачитайте фрагменти тексту з прямою мовою. Дайте відповіді на запитання: а) Кому в тексті належить пряма мова? б) Як оформлені чужі висловлювання? в) Яка в тексті стилістична роль прямої мови?

Шевченко на Переяславщині

З Переяславом тісно пов'язане життя великого сина українського народу — Тараса Григоровича Шевченка. Його перебування тут

вивчало багато дослідників. Упродовж тривалого часу займався цим і Михайло Іванович Сікорський, творець і незмінний директор Переяслав-Хмельницького історичного музею. Ось що розповів він про шляхи-дороги Кобзаря на землі Переяславській.

— Уперше Шевченко приїхав до Переяслава в серпні 1845 р. за завданням Археологічної комісії змальовувати й описувати пам'ятки старовини. Пробув він тут два тижні, мешкаючи в будинку міського лікаря Андрія Осиповича Козачковського, де тепер міститься історичний музей. Козачковський був давнім приятелем Шевченка. Познайомилися вони ще 1841 р. в Петербурзі, коли поет навчався в Академії мистецтв, а Козачковський після закінчення Медико-хірургічної академії працював лікарем на кораблях Балтійського флоту.

Спільний їхній знайомий Зелінський привіз поета до Козачковського. «Ввечері, — пригадував лікар, — зайшов до мене із земляком моїм незнайомий пан і привітав мене такими словами: “Дай Бог здрастувати! Оце той самий Тарас, що ви хотіли з ним познайомитись”».

На Козачковського справили глибоке враження вірші Шевченка, уміщені в альманасі «Ластівка». «Неподражаемые стихи!» — так висловив молодий лікар своє захоплення. Звичайно, він був радий і познайомитися з поетом-земляком. Бесіда тривала далеко за північ, обертаючись навколо творів і головного предмета їх — дорогої обом України.

Вони стали щирими приятелями. Після приїзду Шевченка в Переяслав до будинку Козачковського безперервно йшли гості: охочих побачити поета було багато. 19 серпня господар улаштував вечір на честь Тараса Григоровича. Гість читав свої вірші і чудово співав народних пісень. У теперішньому музеї є цікавий експонат — ноти й слова пісні «Ой піду я до млина», яку Шевченко любив співати з дружиною Козачковського Марією Степанівною. «З того вечора, — пригадував Козачковський, — ми всі звали Шевченка батьком».

У Переяславі Тарас Григорович ходив на ярмарки, слухав пісні кобзарів та лірників, розмовляв з людьми, читав їм свої вірші. Тут він змалював і описав усі цінні архітектурні пам'ятки: Вознесенський монастир, Покровську й Михайлівську церкви, давній кам'яний хрест на річці Альті, де було вбито сина Володимира — князя Бориса.

*Будинок Андрія
Козачковського
в Переяславі-Хмельницькому*

Наприкінці жовтня Шевченко вдруге приїхав до Переяслава і прожив у Козачковського близько двох місяців. У цей час Кобзар був тяжко хворий, але, незважаючи на це, багато працював. Немало часу він проводив і в бесідах із господарем, який був вельми вражений ерудицією поета.

З-під пера Шевченка за нетривалий переяславський період вийшли такі шедеври, як поеми «Наймичка» і «Кавказ», присвята до поеми «Єретик», нарешті — безсмертний «Заповіт», що завершив рукописну збірку поезій «Три літа», яка потім стала основним доказом для охоранки у звинуваченні поета в антисамодержавній спрямованості його творів. Без суду Кобзаря було заслано в далекі оренбурзькі степи солдатом.

На засланні поет не забував Переяслава. Козачковський пише йому листи, Шевченко відповідає. У перший же рік заслання він присвячує приятелеві невеликого вірша.

А в одному з листів до Козачковського Шевченко згадує їхні прогулянки в Андруші, за Дніпро, у Монастирище і той вечір, коли вони стояли на горі біля села і милувалися краєвидами Переяслава.

Після повернення із заслання Шевченко відвідав Україну і до Переяслава прибув 12 червня 1859 р. Дуже змінився поет за 14 років розлуки з Україною. Солдатська муштра, невлаштований побут виснажили колись здорове тіло. Одні очі залишились живі, іскристі. Мовчки він привітався з родиною Козачковського, хвилюючись, тричі пройшов по хаті, у вікно побачив ярмарок і захотів піти туди...

Другого дня вранці поет відплив по Дніпру до свого давнього знайомого, ученого-енциклопедиста Михайла Максимовича в село Прохорівку.

На правому березі Дніпра Тарас Григорович шукав собі місце, щоб купити шматок землі, поставити хатку і доживати віку в рідній Україні. Але цього задуму не дали виконати і деякі підозріливі землячки, і царські чиновники, які на кожному кроці переслідували поета.

У липні 1859 р. на Шевченка знову надійшов донос у жандармерію. Його заарештували і відіслали до Києва, а там наказали негайно залишити Україну і виїхати до Петербурга.

Востаннє Тарас Григорович побував у Переяславі в середині серпня 1859 р., коли їхав до Петербурга, назавжди покидаючи Україну. Наступної зими він прислав Козачковським у Переяслав останню вісточку — свій «Кобзар», що вийшов друком 23 січня 1860 р., на якому написав: «1860. Марії Степанівні Козачковській з чоловіком та дітками. Т. Шевченко» (*За М. Махінчуком*).

2. Складіть план прочитаного тексту. Напишіть за планом стислий переказ, передаючи пряму мову непрямую.

47. 1. Прочитайте виразно вірш Ліни Костенко. Які мовні засоби вказують, що текст побудовано у формі діалогу? Між ким відбувається цей діалог? Випишіть висловлювання, які звучать афористично.

Кобзарю,
знаєш,
нелегка епоха
оцей двадцятий невгомний вік.
Завихрень безліч.
Тиші — анітрохи.
А струсам різним утрачаєш лік.

Якого ще потрібно потрясіння
і зокрема, і взагалі,
якщо земне перемогла тяжіння
людина —
дітище землі?!

Вже скоро перші вирвуться герої
в простори неосяжно голубі...
А як же ми,
співці краси земної,
чи голоси у нас не заслабі?
Чи не потонуть в космосі, як в морі?
Чи сприймуть велич нової краси?

Тарас гранітний дивиться суворо:
— А ви тренуйте ваші голоси!
Не пустослів'ям, пишним та барвистим,
не скаргами,
не шепотом надій,
не криком,
не переспівом на місці,
а заспівом в дорозі нелегкій.
Бо пам'ятайте,
що на цій планеті,
відколи сотворив її Пан-Бог,
ще не було епохи для поетів,
але були поети для епох!

2. Поясніть уживання пунктограм у тексті вірша.

Діалог — спосіб передавання чужої розмови, різновид прямої мови. Це дослівно відтворена розмова двох осіб. Діалог складається з реплік.

Репліка — це вислів одного з учасників розмови. Кожна репліка діалогу записується з нового рядка, без лапок, перед нею ставиться тире.

— *Який жах!* — *обурювався пасажир.* — *Ніякої пошани, вихованості.*

— *А що вам, власне кажучи, треба? Юнак поступився вам місцем. Ви сидите!*

— *Я-то сиджу, але моя дружина стоїть.*

— *І в руках вашої дружини такі важкі сумки...*

— *Я не сприймаю вашої іронії.*

— *Це не іронія, це, справді, жахливо.*

Якщо репліка супроводжується словами автора, то у висловлюванні ставляться такі самі розділові знаки, що й при прямій мові.

Різновид діалогу — **полілог**. У полілозі беруть участь кілька осіб (трое і більше).

У драматичних творах діалоги і полілоги становлять основну форму відтворення змісту, тому запис їх полегшений:

а) з абзацу пишеться ім'я дійової особи, ставиться крапка, а потім записується репліка;

Петрусь. Ніколи — такого слова немає.

Омелько. Ні, єсть, єсть.

Петрусь. Це слово російське.

Омелько. Ні, українське.

Петрусь. Ніколи — це слово чисто російське.

Омелько. А, російське! Ну, добре. Я з тобою незнайомий.

Петрусь. І чудесно! (*Олександр Олесь*).

б) з абзацу пишеться ім'я дійової особи п'єси без розділових знаків, з наступного абзацу — його чи її репліка (у поетичних творах).

Перебийний (*жартівливо підморгнувши*)

Се вже тобі не та мала Оксанка,
що ти, було, їй робиш веретенця.

Оксана

Ті веретенця й досі в мене є...

Степан (*втішений*)

Невже? (*Леся Українка*)

48. 1. Прочитайте текст. Запишіть висловлювання про тему та основну думку твору. Придумайте заголовок.

У більшості західних мов «православ'я» перекладається як «ортодоксія». Це спричиняє подекуди плутанину не меншу, ніж

поняття «греко-католик». Кожного разу на Заході мені доводиться пояснювати місцевим ерудитам, що в нас в Україні немає п'яти мільйонів греків, а є лише п'ять мільйонів католиків грецького, тобто візантійського (православного), обряду.

Виходжу якимось із бібліотеки в Парижі й натрапляю на літню французьку пані, яка допитливо розглядає табличку на православній церкві.

— Ортодокси, — запитала вона, — це що, якась секта?

— Та ні, — сказав я їй, як умів, розтлумачив їй особливості українського православ'я.

— L'Ukraine, l'Ukraine, — зраділа бабуся, — c'est la Russe!

— Та ні, — сказав я, — це не Росія.

І заходився знову тлумачити їй історію своєї загадкової країни — від Київської Русі й аж до сьогодення.

Київська Русь не справила на неї жодного враження, козаччина також.

Зате від згадки про помаранчеву революцію бабусине обличчя проясніло:

— А, так! Розумію! — радісно вигукнула вона. — Ви — помаранчеві росіяни!

І поки я заціплено мовчав, бабуся щасливо потрюхикала вниз вуличкою.

Вона, схоже, й не запідозрила, що перевершила всіх іноземців, яких я зустрічав до цього часу. Навіть того американця, що років шістнадцять тому на моє скромне пояснення «Я з України» перепитав: «Бахрейн?».

— Та ні, — казав я, — не Бахрейн, а Юкрейн.

— О'кей, о'кей, — погодився американець. — Але чому ти білий?
(М. Рябчук).

*Собор Олександра Невського
в Парижі*

2. Які репліки діалогу надають текстові гумористичного звучання?

3. Поясніть пунктограми у створеному вами висловлюванні, порівнявши їх із пунктограмами в тексті вправи.

49. 1. Прочитайте виразно уривок з оповідання Григора Тютюнника «Зав'язь», розподіливши ролі діда та парубка.

Григор Тютюнник

— Куди це ти, парубче, наджигурився? — питають з полу дід Лаврін і прикахикують насмішкувато, наче й справді щось про мене знають. А що в тім такого, що я нову сорочку нап'яв і кібчика на голові прислинив, — може, я на збори піду?

У хаті спочіло так, що й цвілі по кутках не видно, і шибки посиніли, мов на грозу. А під полом біліє картопля: ключки повикидала, в землю проситься. Пора мені вирушати. Беру на косинчику пляшечку одеколону, поливаю носовик і помічаю, як на дідовій щоці ворухиться оте чорненьке дупельце, що хворий зуб колись викрутив: сміються. В'їдливі — страх! І я знаю чого.

Тож було, як вечір настане, то вони й починають: про те, як їм в австрійському полоні жилося, які пироги там печуть та як гарно з-під корів вичищають. А вже зима як прийде, як захурделить, то я й з печі не злажу. Сиджу, співаю з дідом колядок різних:

Звізда гряде чудно
З восток на полудно,
Над вертепом сіяє,
Христа-царя являє...

А тепер — минулося. Тепер я... самі ж, бач, кажуть: парубок... Іду до дверей, а вони:

— Ото як женишся на тій прояві, то кислички тобі, внуче, не тільки снитимуться, а ще й привидяться.

— Діду, перестаньте, прошу.

— ...бо то дівка з тієї куряви, що чорти на дорогах крутять!

— Просто в неї міцний характер, — кажу спокійно, аби швидше виприснути з дому.

— Еге ж, — бубонять, — і тюрма міцна, та чорт їй рад...

Ну, годі. Хряпаю дверима і виходжу на поріг. Надворі пахне молодим осокорячим листям, а з грядок тягне теплим гнійком, торішніми бур'янами і мокрим попелом. Садок уже одцвівся і густо вкрив землю білими пелюстками.

2. Виберіть по дві репліки діда й парубка. Перетворіть пряму мову на непряму. Запишіть висловлювання з непрямою мовою.
3. Випишіть розмовні та просторічні слова, використані в тексті. Яку стилістичну роль виконує ця лексика в оповіданні?

50. 1. Прочитайте афоризми відомих людей. Якою темою вони об'єднані?

1. Перемога — це відсутність страху перед поразкою (*Ф. Гаркентон*). 2. Я завжди намагався перетворити будь-яку катастрофу на нові можливості (*Д. Р. Рокфеллер*). 3. Робіть те, що ви в душі вважаєте правильним, — тому що вас у будь-якому випадку критикуватимуть. Вас проклянуть, якщо ви це зробите, і проклянуть, якщо ви цього не зробите (*Е. Рузвельт*). 4. Наше життя здебільшого є відображенням не освіти, яку ми отримали, а наших звичок (*Д. Карнегі*). 5. Ви досягли в житті успіху, тому що отримали свободу бути тим, ким ви є насправді (*І. Томан*).

2. Складіть і запишіть речення, використавши афоризми як пряму чи непряму мову. Поясніть пунктограми.

і пЕнЗлЕм, і слОвОм

51. 1. Прочитайте виразно уривок із твору Тараса Шевченка «Плач Ярославни». Які пунктограми при прямій мові Ярославни використано в цьому тексті?

І квилить, плаче Ярославна
 В Путивлі рано на валу:
 «Вітрило-вітре мій єдиний!
 Легкий, крилатий господине!
 Нащо на дужому крилі
 На вої любії мої,
 На князя, ладо моє миле,
 Ти ханові метаєш стріли?
 Не мало неба, і землі,
 І моря синього. На морі
 Гойдай насади-кораблі.
 А ти, прелютій... Горе! Горе!
 Моє веселіє украв,
 В степу на тирсі розібгав».
 Сумує, квилить, плаче рано
 В Путивлі-граді Ярославна

І каже: «Дужий і старий,
Широкий Дніпре, не малий!
Пробив еси високі скали,
Текучи в землю половчана,
Носив еси на байдаках
На половчан, на Кобяка
Дружину твою Святославлю!..

*Володимир Фаворський.
Ілюстрація до «Слова о полку Ігоревім»*

О мій Словутицю преславний!
Моє ти ладо принеси,
Щоб я постіль весела слала,
У море сліз не посилала, —
Сльозами моря не долить».

- *2. Створіть полілог за ілюстрацією В. Фаворського, залучаючи потрібну інформацію з історичних і літературних джерел. Запишіть полілог, правильно вживаючи пунктограми.

§ 8. Синтаксичний і пунктуаційний аналіз

52.

1. Дайте відповіді на запитання:

ПРИГАДАЙМО

1. Що таке пунктуація?
2. Що таке пунктограма?
3. Які бувають речення за метою висловлювання?
4. Які бувають речення за емоційним забарвленням?

- *2. Розгляньте таблицю. Прочитайте текст, поданий нижче. Доповніть приклади, наведені в таблиці, реченнями з тексту. Запишіть ці речення, поясніть пунктограми.

Розділові знаки сучасної української мови

Розділовий знак	Графічне позначення знака	Приклад
Одиничні розділові знаки		
Крапка	.	Я вранці голос горлиці люблю (<i>Л. Костенко</i>).
Знак питання	?	Як научить байдужих почувати? (<i>Леся Українка</i>).
Знак оклику	!	Народ мій є! Народ мій завжди буде! Ніхто не перекреслить мій народ! (<i>М. Рильський</i>).
Кома	,	Тече вода в синє море, та не витікає (<i>Т. Шевченко</i>).
Крапка з комою	;	Ліс став якимсь фантастичним; здавалось, ніби то якийсь дивний зачарований храм, заставлений темними колонами, прикритий незвичайною кришталевою покрівлею (<i>І. Нечуй-Левицький</i>).
Двокрапка	:	Признаюсь: люблю я здавна Київ (<i>М. Рильський</i>).
Тире	—	— Україно! Ти для мене — диво! (<i>В. Симоненко</i>).
Три крапки	...	...Добре нам мати на світі хорошого друга... (<i>М. Рильський</i>).
Парні розділові знаки		
Лапки	« »	Семен Гулак-Артемівський написав оперу «Запорожець за Дунаєм».
Дужки	( )	Микола Лисенко завершував музичну освіту за кордоном (у Лейпцигу, Петербурзі), після повернення жив у Києві.

От люди кажуть: «Вони зроблені з різного тіста». А хіба тісто не завжди однакове? Різниця ж між людьми якраз полягає у процесі приготування. Просто одного в печі перетримали, другого пересолили, третьому не дали піднятися. У порівнянні людини з тістом

криється якась свята простота. Це ж на поверхні лежить (ясне й очевидне), як буханець хліба. Тільки всередині буханця людського м'якуш не білий, а червоний.

Узагалі-то я переконаний: кожна людина має глибокі переживання на тему хліба. Це може бути покришена голубам суха булка. Теплий рогалик із повидлом, який обгризаєш із двох боків, поки дійдеш додому. Хрумка скоринка житнього хліба, натерта часником. Хліб завжди був поруч. Завжди був різний, як і люди...

Коли я малим ліпив із м'якушки кульки й людські фігурки та з'їдав їх, бабуся казала:

— Ти як твій дід! Пообідав добре, а потім хлібом заїдає.

А дід мій сильно поважав хліб, бо голод пережив. Та й моя хлібна любов — тепер знаю це точно — саме від нього. По обіді тільки він, як пташка, збирав крихти зі столу (*За А. Бондарем*).

Краса і сила слова

53. 1. Прочитайте вірш Тараса Шевченка. Запишіть уривки, у яких логічна пауза не збігається з кінцем віршового рядка. Позначте в тексті логічні паузи і поясніть уживання розділових знаків.

Минають дні, минають ночі,
Минає літо, шелестить
Пожовкле листя, гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить,
І все заснуло, і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже не плачу й не сміюсь...

Доле, де ти! Доле, де ти?
Нема ніякої,
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!
Не дай спати ходячому,
Серцем замирати
І гнилою колодою
По світу валятись.

Тарас Шевченко.
У В'юниці. XIX ст.

Село Ковалівка на Київщині.
Сучасне фото

А дай жити, серцем жити
І людей любити,
А коли ні... то проклинать
І світ запалити!
Страшно впасти у кайдани,
Умирать в неволі,
А ще гірше — спати, спати,
І спати на волі —
І заснути навік-віки,

І сліду не кинуть
Ніякого, однаково,
Чи жив, чи загинув!
Доле, де ти, доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої! злої!
с. В'юнище, 1845

2. Розгляньте малюнок Тараса Шевченка, на якому зображене подвір'я в селі В'юнищі (Переяслав-Хмельницький район Київської області). Запишіть свої враження про цей малюнок. Порівняйте його із зображенням сучасного українського села.

54. *1. *Вправа-дослідження*. Прочитайте текст, поданий нижче. Ознайомтеся з матеріалами, уміщеними в *Додатках 1 і 2*. Порівняйте текст вправи та інформацію, подану в *Додатках 1 і 2*. Дайте відповіді на запитання:

1. Яка тема об'єднує текст вправи та текст Додатків?
2. За яким принципом подано інформацію у прочитаних матеріалах?
3. Якою інформацією про вживання розділових знаків вам зручніше користуватися при виконанні завдань? Чому?
4. Які розділові знаки вживаються не тільки для синтаксичного, логічного та інтонаційного оформлення речень, а також для оформлення текстів?

Розділові знаки в українській мові

Крапка ставиться:

- у кінці розповідного речення: *Сонце всміхалося нам.* ;
- у кінці спонукального речення, яке вимовляється без окличної чи питальної інтонації: *Завжди залишайся собою.* ;
- у кінці графічно скороченого слова: *напр.; і т. ін.*;
- для виділення приєднувальних конструкцій: *Будуть козаки подорожні проїжджати, твій голос зачувати, до могили будуть завертати. Бандуро моя.* (М. Пригара);
- після назв дійових осіб перед їхніми репліками в драматичних творах: *М а в к а. Заграй, заграй, дай голос мому серцю.*

Кома ставиться:

- між однорідними членами речення, поєднаними без сполучника або за допомогою протиставного сполучника: *Щасливо, радісно, весільно квітує нива молода;*

— між частинами складного речення: *Довго сам учиш, коли хочеш навчати інших;*

— при виділенні інтонацією і за змістом звертань, вставних і вставлених конструкцій, відокремлених другорядних членів речення, уточнювальних членів речення, вигуків, стверджувальних часток і порівняльних зворотів: *На жаль, ми запізнилися на зустріч із поетом.*

Крапка з комою ставиться:

— для виділення однотипних частин складного речення, якщо вони віддалені за змістом або мають свої розділові знаки: *Шелестить пожовкле листя по діброві; гуляють хмари; сонце спить; ніде не чути людської мови...* (Т. Шевченко);

— у кінці рубрик: *Звуки бувають: 1) голосні; 2) приголосні.*

Три крапки ставиться:

— коли думка, висловлена в реченні, не закінчена: *Лиш з державним народом рахуються в світі...* (В. Василяшко);

— для відтворення схвильованої, емоційної мови за допомогою обірваних, незакінчених речень: *Василь... Але ж ми... Але ж я... Що ж нам робити?..;*

— на місці розмовних пауз: *Людей треба любити... прощати... Ось що головне...;*

— коли той, хто каже, хоче приховати свою думку, не розкриваючи її повністю: *Вони зустрілися... Він і вона...;*

— при використанні цитат, якщо цитується не все речення або якщо цитата розірвана на кілька частин: *«Українська мова... дуже ніжна і сповнена пестливих висловів»* (П. Шевальє).

Двокрапка ставиться:

— у безсполучникових складних реченнях з різнотипними частинами, якщо друга частина розкриває загальний зміст першої або пояснює окрему її частину: *Все в цьому світі відоме: за щастям — біль, за початком — кінець* (Б. Олійник).

— після узагальнювального слова перед однорідними членами речення: *Папери були скрізь: і на столі, і на полицях, і на підвіконнях;*

— при прямій мові, коли вона стоїть перед словами автора: *Історики стверджують: «Майбутнього не буває без знання минулого».*

Тире ставиться:

— між присудком і підметом, якщо вони виражені однаковими лексично-граматичними категоріями: *Справжня дружба — чисте джерело;*

— на місці пропущеного члена або кількох членів речення: *Я люблю море, а ти — гори;*

— перед узагальнювальним словом після однорідних членів речення: *Луки, гори, пишні сади — усе зелене й припишкле* (О. Гончар);

— у безсполучникових реченнях з різнотипними частинами, якщо між ними є умовно-часовий або наслідковий зв'язок: *Зійде сонце — утру сльози, ніхто не побачить* (Т. Шевченко);

— якщо друга частина безсполучникового складного речення має значення протиставлення: *Ще сонячні промені сплять — досвітні вогні вже горять* (Леся Українка);

— між двома словами, які вказують на просторову, часову або кількісну межу: *За цей період ми планували зібрати 15–20 т яблук*;

— при прямій мові, якщо вона стоїть перед словами автора: *«Слід пізнати себе самого»*, — наголошував Г. Сковорода;

— перед кожною реплікою в діалозі:

— *Та швидше, діти, — каже мати. — Чаюють собі.*

— *Ми ж молокуємо, — підправляє донечка;*

— при поширеній прикладці, що стоїть наприкінці речення: *Раптом ми побачили його — нашого мужнього рятівника;*

— при вставних і вставлених конструкціях: *Такого меду — можу це точно стверджувати — ти ніколи раніше не куштував;*

— при відокремленій поширеній прикладці, що має уточнювальне значення: *Усі громадяни України — молодь, люди середнього і похилого віку — вболівають за майбутнє Батьківщини;*

— при прямій мові, якщо слова автора розривають пряму мову: *Треба голосніше говорити, — каже дід. — А то бурмочете щось собі під ніс.*

Дужка ставиться:

— після цифри або літери, якою позначаються послідовні рубрики в тексті, пункти плану: *Комп'ютер має: а) системний блок; б) монітор; в) клавіатуру.*

Дві дужки ставляться:

— для додаткової інформації, уточнень, вказівок тощо: *У поезії «Наука» (1860) Степан Руданський через батькові поради навчав дитину відстоювати власну гідність;*

— при вставних і вставлених конструкціях: *У рефераті переказують, аналізують (критично чи схвально) певні наукові праці;*

— для виділення ремарок після назви дійової особи в драматичних творах: *Б а б у с я. Сонечко ще світить, та не гріє (говорячи, роздивляється навкруги).*

Лапки ставляться:

— при використанні цитат, які вводяться в авторську мову як самостійний текст (цитата починається з великої літери): *Арістотель не сприймав учення Платона про ідеї. «Платон мені друг, але істина — це більший мій друг» — відомий його афоризм;*

— при використанні цитат, які вводяться в авторський текст як частина цього тексту (цитата пишеться з маленької літери): *Дмитро Луценко стверджував, що українське слово «безсмертне і величне, як Говерла, багате і дзвінке, як Україна»;*

— при написанні назв друкованих видань, літературних творів, телевізійних програм, підприємств, магазинів, товарів тощо: *газета «Голос України», пароплав «Сагайдачний», видавництво «Грамота»;*

— для виділення слів, ужитих у незвичному або іронічному значенні: *Таких «слухняних» у нас хоч греблю гати.*

Лапки не ставляться:

— у цитатах-епіграфах.

Знак оклику ставиться:

— у кінці спонукального окличного речення: *Пам'ятайте своїх учителів!;*

— після звертання, що стоїть на початку речення і вимовляється з окличною інтонацією: *Мово українська, мово моя мила! Ти уся із співу весняних дібров (Л. Лужецька);*

— у кінці розповідного окличного речення: *Канікули!;*

— у середині речення як авторський розділовий знак для відтворення сильної емоційної напруги висловлення: *А он розпинають Вдову за подушне, а сина кують, Єдиного сина, єдину дитину, Єдину надію! в військо отдають! (Т. Шевченко).*

Знак питання ставиться:

— у кінці питального речення: *Чи радість буває гіркою? (О. Підсуха).*

*2. Підготуйте короткі повідомлення на правописні теми:

- а) «Уживання розділових знаків у простому реченні»;
- б) «Уживання розділових знаків у складному реченні»;
- в) «Уживання розділових знаків у тексті».

Передаючи усну мову на письмі, ми користуємося розділовими знаками. Вони допомагають правильно донести до читача логічний та емоційний зміст висловленої думки.

Синтаксичний аналіз пов'язаний із поділом тексту на речення — прості, складні (сполучникові чи безсполучникові), а також із розрізненням простих неускладнених і ускладнених речень. Установлюємо різновиди речень за правилами синтаксичного розбору (див. Додаток 3). Крім того, синтаксичний аналіз допомагає встановити логічні зв'язки між окремими реченнями, виявити *дане* і *нове* у висловленні.

Пунктуаційний аналіз — це обґрунтування доцільності використаних розділових знаків у реченні та тексті. Авторський

задум, вимоги стилю, відтворення інтонації усного висловлення зумовлюють вибір того чи того розділового знака.

Щоб зробити *пунктуаційний* аналіз, потрібно:

1. Прочитати текст.

2. Визначити роль розділових знаків у відтворенні інтонації та емоційного забарвлення висловлювання.

3. Обґрунтувати синтаксичну будову речення (просте чи складне) і роль розділових знаків у вираженні логічних зв'язків між частинами речення.

4. Зробити синтаксичний розбір речення (наявність однорідних членів з *перелічувальною інтонацією*; наявність відокремлених членів речення, вставних і вставлених конструкцій з *відповідною інтонацією*).

5. Визначити роль розділових знаків у встановленні логічних зв'язків між членами простого і частинами складного речення.

6. Обґрунтувати вживання авторських розділових знаків (за наявності).

Зразок пунктуаційного розбору речення

Мова — це звуки (знаки, літери з'явилися пізніше), а звук народжується з появою людини на світ і виявляє спочатку свою фізіологічну природу, а вже пізніше — почуттєво-раціональну: захоплення чи страх, благоговіння чи гнів (П. Кононенко).

1. Читаємо висловлювання.

2. Пунктограма (.) у кінці речення свідчить про те, що за меєю висловлення та за інтонацією воно належить до розповідних; за емоційним забарвленням — до неокличних.

3. За синтаксичною будовою речення належить до сполучникових складносурядних. Дві граматичні основи *мова — це звуки* та *звук народжується* поєднані протиставним сполучником *а*. Протиставні відношення передає пунктограма (,).

4. Перша частина складносурядного речення *Мова — це звуки (знаки, літери з'явилися пізніше)* становить двоскладне ускладнене речення із вставною конструкцією.

Друга частина *звук народжується з появою людини на світ і виявляє спочатку свою фізіологічну природу, а вже пізніше — почуттєво-раціональну: захоплення чи страх, благоговіння чи гнів* становить двоскладне поширене ускладнене речення з однорідними присудками, відокремленими членами речення.

5. Пунктограма (—) між підметом і присудком у першій частині складного речення вживається для інтонаційного виділення частини іменного складеного присудка. Пунктограма дужки ( ) уживається для інтонаційного виділення вставної конструкції, у якій пунктограма (,) указує на перелічувальну інтонацію однорідних членів речення.

Відсутність пунктограми (,) перед *i* свідчить про приєднвальну інтонацію другого однорідного присудка. Пунктограма (,) перед словами *а вже пізніше* вказує на протиставну інтонацію однорідного члена речення (обставини). Пунктограма (—) уживається на місці пропущених дієслівного присудка та додатка. Пунктограма (:) укажує на перелічувальну інтонацію відокремлених однорідних членів речення, які пояснюють зміст узагальнювального слова *почуттєво-раціональну*.

6. Авторських розділових знаків у цьому реченні немає.

55.

1. Прочитайте текст. Зробіть синтаксичний розбір речень останнього абзацу. Поясніть пунктограми у виділених реченнях.

Сонячні цікавинки

З давніх часів Сонце — один із головних богів, якому люди поклонялися, славили в гімнах. Багато народів називали себе дітьми Сонця. Ми радіємо, коли бачимо, що день сонячний, і засмучуємося, коли небо затягнуте хмарами. Нам здається, що Сонце жовтого або помаранчевого кольору, але насправді воно біле. Жовтий колір Сонця спричинений атмосферним розсіянням.

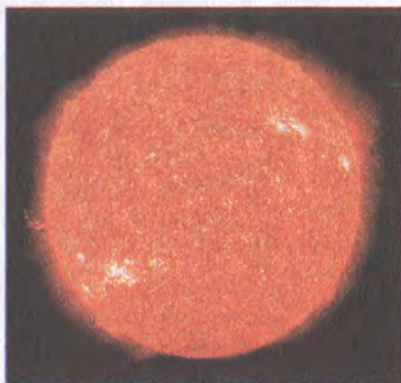
Сонце рухається навколо центру Галактики (Чумацького Шляху), роблячи повний оберт кожні 225–250 млн років.

Більшість зірок Чумацького Шляху — «червоні карлики» (відносно малі й холодні зірки), а Сонце належить до класу «жовтих карликів».

Сонце має діаметр майже 1 392 000 км, що приблизно у 109 разів перевищує діаметр Землі.

Сонячне затемнення

Спалахи на Сонці

Світло проходить відстань від Сонця до Землі (150 млн км) за 8 хвилин. Для порівняння: найближча до нас зірка Проксима Центавра (друга після Сонця) віддалена від Землі на 4 світлові роки...

Енергії Сонця вистачить ще на 5 млрд років (приблизно стільки ж років Сонце вже існує). Закінчить своє життя Сонце «білим карликом», поступово збільшившись у розмірах і відштовхнувши від себе всі планети. На цих планетах випарується вода і зникне атмосфера (За матеріалами сайту <http://www.samfact.com/sun>).

2. Розгляньте фотографії. Напишіть, що вам відомо про зображені явища. Використовуйте в описі різні типи простих і складних речень. Зробіть пунктуаційний аналіз виділених висловлювань.

56.

Випишіть речення, у яких розділові знаки вказують на емоційне забарвлення висловлювання.

Розділові знаки, як і слова, промовляють, і ми їх прочитуємо разом зі словами. А іноді... навіть замість слів. Відомий факт такого «безсловесного» листування. Французький письменник Віктор Гюго, закінчивши роман «Знедолені», надіслав видавцеві рукопис книги, до якого він додав лист, де не було жодного слова, а лише знак: «?». Видавець також відповів листом без слів: «!». Яке смислове й емоційне наповнення цих надто коротких листів! Лист Віктора Гюго містить і запитання-хвилювання («Ну як? Чи сподобалось? Чи можна буде це видати?»), і тонкий гумор, що дозволяє письменнику з гідністю пережити очікування. Відповідь видавця може мати приблизно такий зміст: «Прекрасно! Чудово! Це найкращий рукопис, який я коли-небудь тримав у руках! Я його негайно видам!» Ці листи, написані Віктором Гюго і його видавцем, були зрозумілі тому, що обидва вони вміли не лише розставляти, а й «читати» розділові знаки.

За допомогою знаків можна висловити не лише зміст, а й емоції, ставлення людини, яка пише. Так, якщо ви пишете про когонебудь, що він «розумник», беручи це слово в лапки, відразу стає зрозуміло, що ви не зовсім упевнені у високих розумових здібностях цієї людини.

Писемна мова без розділових знаків або в разі неправильного, неповного, неточного їх використання не завжди зрозуміла. На початку XIX ст. подібні труднощі в розумінні написаного виникали доволі часто, оскільки пунктуаційні правила були неусталені, і більшість із тих, хто писав, розставляли знаки на власний розсуд. Знавцями пунктуації були тільки працівники видавництва.

Відомо, що для оволодіння писемною мовою потрібно знати правила пунктуації. А завдяки писемній мові людські знання і досвід передаються від покоління до покоління (За Г. Граник).

57. 1. Прочитайте уривок із вірша Тетяни Ліхтей «Ужгород». Назвіть складні речення, охарактеризуйте їх різновиди.

Дрібна бруківка, кам'яністі плити,
що шліфувалися в імлі віків...
Тут так багато довелось сходити
вузьких вуличок, старих дворів.
Не раз на площі, як заскочить злива,
коли вертали в юності з кіно,
ховалися, безжурні і щасливі,
за домом у плющистім кімоно...

.....
В погожу днину в парку підглядали,
як пише літо бабине Ілько,¹
а навесні, як сакури буяли,
на парах всидіти не міг ніхто...
Стара бруківка і картаті плити,
що шліфувались там десь у віках...
Тут так багато випало зносити
тендітних тувельок на каблучках.

Центральна
частина
Ужгорода

2. Зробіть письмовий синтаксичний аналіз одного зі складних речень.

¹ Ілько́ Іван — заслужений художник України. Патріарх Закарпатської школи живопису, учень Федора Манайла.

58.

1. Спишіть фрагменти опису місцевості з твору Олеся Гончара «Твоя зоря», розкриваючи дужки і знявши ризку.

Тернівщанський вітряк бо(вв, в)аніе веж(е, о)ю край села, на ро(с, з)хрес(тт, т)і доріг. Ро(з, с)гонисті крила, на які ми зважувались ч(і, е)плятись, щоб (с, з)пробувати висоти, зараз (с, з)тирчать хрестом не/порушно: давно вже вони не/крутились, не/обвіювали тугим своїм вітром тернівщанську малечу... Біля вітряка ні/душі. Та ось із/затінку, з/під крил, ві(дд, д)іляються дві постаті й, щоб нам їх видніше було, виходять на саму дорогу...

Соколяни — сусідн(є, е) з нами велике торговите село над Ворсклою, де під ярмарч(и, і)ще було відведено пів/степу рівної рівнини, що кінчалась глибокими обривами/кручами, утворююч(и, і) що/сь схоже на величезний кань(йо, о)н. Аж заглянути страшно з урвища вниз, де на самому дні кань(йо, о)н(у, а) сріблиться Ворскла, клубочаться верби, біліють хатки соколянські...

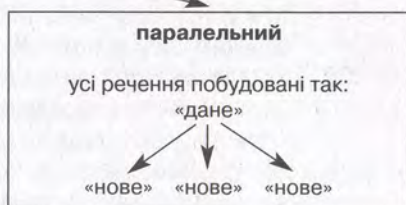
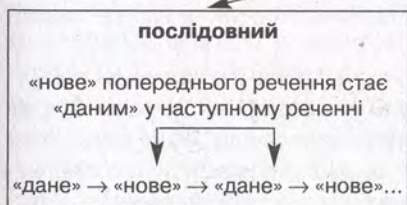
2. Зробіть письмовий синтаксичний і пунктуаційний аналізи виділеного речення.

§ 9. Зміст і будова тексту

1. Які структурні ознаки тексту?
2. На які одиниці членується текст?
3. Що таке актуальне членування речення?

Зв'язок речень у тексті

59.

1. Прочитайте текст. До якого стилю він належить?

1. На рівнинних просторах Полісся, у басейнах Західного Бугу і Прип'яті розташований Шацький природний національний парк. 2. Його площа 32,5 тис. кв. км. 3. Це район унікальних прип'ятських

боліт. 4. Парк займає частину території Любомльського району Волинської області на кордоні з Польщею. 5. На півночі Шацький парк межує з Білоруським Поліссям. 6. У межах парку нараховують 22 озера. 7. Деякі озера великі й глибокі, наприклад площа Світязя — 24,2 кв. км, глибина — 58 м. 8. Добре транспортне забезпечення території Шацького парку збільшує його цінність як центру відпочинку. 9. Тут розташовані санаторії, пансіонати, спортивні бази, дитячі літні табори міжнародного значення. 10. Сюди приїздять туристи з різних країн (з підручника).

2. Сформулюйте і запишіть тему і мікротему прочитаного тексту.
3. Розгляньте схему зв'язку речень у тексті вправи. Визначте тип зв'язку між пронумерованими реченнями.

Усі речення **зв'язного тексту** об'єднані спільною темою. Між реченнями такого тексту наявний певний зв'язок — **послідовний і паралельний**.

У тексті з послідовним зв'язком речення утворюють ланцюжок, у якому те, що було «новим» у попередньому реченні, стає «даним», або відомим, у наступному реченні. Якщо вилучити з тексту якесь речення, то порушиться його зв'язність. Наприклад, якщо в тексті вправи 59 не буде шостого речення, то пояснити логічно наявність сьомого неможливо.

Залежність між наступним і попереднім реченнями забезпечують такі другорядні члени речення, як обставини часу (*тоді, одного разу, через кілька днів, пізніше, у той час, згодом* тощо); місця (*унизу, вгорі, з одного боку, посередині, праворуч* тощо); вставні слова (*по-перше, по-друге, таким чином, отже, як відо-*

мо, навпаки тощо); сполучники та частки, що вказують на послідовність, причину, наслідок, протиставлення (*і, та, але, лише, тому що, так що* тощо).

У тексті з **паралельним зв'язком** кожне речення є самостійним, рівноправним щодо розкриття теми тексту. Якщо вилучити будь-яке з них, інформативність тексту зменшиться, але його зв'язність не порушиться. Наприклад, якщо з тексту згаданої вправі вилучити шосте й сьоме речення, то читач не отримає інформації про озера, але текст залишиться зв'язним.

Отже, ознакою зв'язного тексту є два типи зв'язку речень — **послідовний і паралельний**.

60. 1. Прочитайте текст.

Рух книжки

У більшості книголюбів бібліотеки систематизовані й каталогізовані, кожен томик має своє місце.

Моя книгозбірня — як жива ріка, що перебуває в невинному русі. Не кажу, що це добре і прийнятне для всіх, але по-іншому не можу уявити собі робочу бібліотеку.

Цей рух книжок наповнює моє життя особливим змістом, мені приємно спостерігати за ним, бачити не мертву статистику, а життєдайну динаміку. Коли думаю, що саме я запустив цей величезний механізм, який налічує понад п'ять тисяч книжок, і ця кількість щоденно збільшується, моє серце наповнюється тривкою радістю і гордістю. Бо рух — це життя.

Книжки потрапляють до мене різними шляхами: одні — з книгарні чи прямо з друкарні, другі — через пошту, треті — завдяки друзям і знайомим. І саме тоді, коли книжка опиняється в моїх руках, починається те, для чого вона створена — її головний рух.

Спершу кілька днів вона мандрує в межах спальні — з письмового стола, за яким я зазвичай працюю, до нічного столика біля ліжка. Що цікавіша книжка, то повільніше і довше читаю її, розтягуючи задоволення, частіше беру в руки, а отже, вона знову і знову перекочує з одного місця на інше.

Потім прочитаний томик перекочує в робочу бібліотеку, і я вже рідше повертаюся до нього, та все ж повертаюся, вихоплюючи з туго спресованих стелажів, щоб перечитати якийсь фрагмент, показати знайомим чи виписати потрібну цитату. Робоча частина бібліотеки в кабінеті нараховує до п'ятисот томів, що потрібні мені для щоденної праці й мають бути напохваті. Але більшість книг тут надовше не затримується, окрім словників, деяких хрестоматійних і наукових видань та улюблених щоденників і мемуарів.

До книжки, що припала до душі і стала подією в житті, рука тягнеться ніби мимохідь. Бува, хочеться знічев'я доторкнутися до неї, провести пальцями по корінцеві, потримати якийсь час у руках і помилуватися, подумки повертаючись у стихію улюблених подій і відчуттів. Приходить час, коли на корінці нової книжки зупиняється тільки погляд. Мандрувати очима по силуетах улюблених книжок — одна з найприємніших мандрівок, які я знаю.

Коли зустріну хлопчика, що схилився над книжкою і нічого не бачить і не чує навколо себе, то враз така тепла хвиля залле груди, ніби себе малого побачив.

Я од книжки очей не відривав: одну прочитував до обіду, а другу — пополудні.

І так роками. Десятиліттями. Але книги не відібрали в мене ні дитинства, ні отрочтва, ні юності. Навпаки: збагатили їх, зробили особливими.

І тепер мені хотілося б ніжно обняти кожного малого читальника і тихо сказати йому: «Мій золотий хлопчику!» (За П. Сорокою).

2. Визначте тему й основну думку тексту. Як автор запускає величезний механізм — рух книжок? Чому в автора особливе ставлення до тих, хто любить читати?
3. Випишіть прислівники й визначте їх розряди. Поясніть правопис виписаних прислівників.
4. Підготуйте усний стислий переказ тексту.

61. 1. Накресліть у зошитах таблицю і заповніть її, додавши назви стилів, що відповідають зазначеним жанрам.

Жанр (різновид висловлювання)	Стиль
Оповідання	
Нарис	
Доповідь	
Байка	
Оголошення	

2. Користуючись заповненою таблицею, сформулюйте мету кожного різновиду висловлювання.

- 62.
1. Прослухайте радіопередачу або перегляньте телепередачу. Про що ви дізналися із цієї передачі? Запишіть її тему. Запишіть слова, значення яких для вас незрозумілі. З'ясуйте їх лексичне значення за тлумачним словником.
  2. Запишіть ключові слова, які допоможуть вам побудувати зв'язну розповідь про почуте (побачене).

63. 1. Прослухайте текст.

Історія давнього Білгорода

Де знаходиться літописний Білгород? Західніше від Києва. Щоправда, на карті біля столиці немає міста з такою назвою. Натомість є село Білгородка, розташоване на правому березі Ірпеня — високому, крутому, перерізаному ярами.

Мій брат Тарас, студент-історик, уже чекає на околиці села. Мрії все ж таки здійснюються: ми вирушаємо в подорож у часі й просторі.

Ідемо валами древнього міста. Вони величезні, мабуть, метрів шістдесят заввишки і такі широкі, що по верху їх ішла колись дорога. Наймогутніший і найкрутіший вал дитинця, зведений ще князем Володимиром Великим у X столітті, розташований з південної сторони. Скіс тут дуже крутий. З валів відкривається велична панорама — он та стара дорога на захід вела колись у Чехію, а он звідтіля, з півдня, приходили печеніги. Під стінами дитинця тече, як і в давнину, річка Ірпінь.

Повільно простуємо вулицями сучасного села. Дорога, що піднімається зі сторони Боярки до центру, звернула в глибоку балку. Праворуч, за балкою, знову побачили поміж сільських будівель і городів давні посадські вали. Колись за цими земляними укріпленнями співіснували билинні герої та історичні особи.

Тарас показує мені місце, де знайдені руїни собору XII ст. А онде колодязі. Вони глибокі. Літопис доніс до нас легенду про «білгородський кисіль», який, за порадою мудрого старійшини, білгородці залили в колодязі, щоб показати завойовникам-печенігам, що голод їм не загрожує. Про це дізнаємося з тексту на гранітній плиті, що встановлена біля мосту через Ірпінь.

...Повертаючись пізно ввечері, я спіймала себе на думці — ми всі нащадки славних русичів, і це сприймаєш особливо гостро, коли опиняєшся в таких місцях, як сучасна Білгородка (*З журналу*).

2. До якого мовного стилю належить текст? Про що ви дізналися з нього? Якої навчальної дисципліни він стосується?
- *3. Складіть план прослуханого тексту та порівняйте, чий план детальніший.

64. 1. Розгляньте фото. Прочитайте тексти А і Б. Визначте їх теми. Що об'єднує ці тексти?

Текст А

У селі Лемеші на Чернігівщині збереглися пам'ятки та пам'ятні місця, пов'язані з життям родини Розумовських — Розумів. На місці хати, де народились і виросли брати Розумовські (Олексій став чоловіком російської імператриці Єлизавети, Кирило — гетьманом України), стоїть будівля земської школи (початок ХХ ст.), яку в пам'ять про славетних предків у 1911 р. збудував один з австрійських нащадків роду — Каміл Розумовський.

Цікавою пам'яткою архітектури є Трьохсвятительська церква, збудована на могилі Григорія Розума у 1755 р. (архітектор Іван Григорович-Барський) (*З журналу*).

Текст Б

Стара церковця в Лемешах

Історія стоїть біля дороги
та й дивиться, хто їде по соші.
Йде череда, туман взяла на роги.
А он село, що зветься Лемеші.

Десь там жила Наталка Розумиха,
Грицькова жінка, гарна й молода.
Як ще був жив, набралася з ним лиха,
такий він був п'яндига й гуляйда.

Трьохсвятительська церква. с. Лемеші, Чернігівська обл.

Але й козак! Просмолений, як човен.
Жагучо любий до безтями рук.
Як він умер, весь світ, сльозами повен,
в дощах стояв по самий Базавлук!

Вона ж його ні словом не вкорила.
Ходила до могили припадать.
А двох синів, Олексу та Кирила,
в капелу царську мусила віддять.

Коли ж сини доскочили пошани,
приїхала вона у Лемеші.
Мов янголи, співали клирошани
за упокій козацької душі —
в тій церкві, що Наталка спорудила
на тому місці, де Грицьковий гріб.
А двох синів, Олексу та Кирила,
у тій же церкві висповідав піп.

Один був мужем вінчаним цариці,
сподобивсь другий навіть булави.
Вона молилась: — Грицю, чуєш, Грицю!
Хоча б на мить устань та оживи!

З колін звелась графиня Розумовська,
зашарудів широкий кринолін.
Чи то спіткнулась, чи на плитах ковзько,
чи на дзвіниці хилитнувся дзвін, —
і задвигтіла церква-кам'яниця,
і хрест на церкві також хилитавсь,
і хилиталась паперть і дзвіниця...
Мабуть, Грицько в землі перевертався.

Л. Костенко

2. Порівняйте, як та сама тема вірша представлена в довідково-науковій літературі і в поезії. Якими мовними засобами (стилістично забарвлена лексика, фразеологія, тропи) поетеса передає філософське та емоційне осмислення історичних фактів?
3. Складіть міні-текст на тему «Уявна мандрівка в село Лемеші», використовуючи матеріали вправи.

§ 10. Складне синтаксичне ціле

ПРИГАДАЙМО

П

Складне синтаксичне ціле — це частина тексту, що становить змістове, граматичне та інтонаційне об'єднання різних за будовою простих і складних речень (фраз). Речення у звуковому, інтонаційному оформленні становить **фразу**.

Міжфразові зв'язки в складному синтаксичному цілому мають такі ознаки:

— наявність займенників, обставинних слів, які вказують на зв'язок речень між собою;

— поєднання простих і складних сполучникових і безсполучникових речень, у яких присудки-дієслова мають однаковий вид і час;

— повтори сполучників, займенників, прислівників тощо.

Складні синтаксичні цілі співвідносні з такими одиницями тексту, як *абзац*, *період* (синтаксично однотипні висловлювання для розкриття однієї теми).

65. Виконайте тестове завдання.

Установіть відповідність між терміном і його визначенням

1 абзац	А висловлювання, що частково розкриває тему
2 мікротема	Б частина зв'язного тексту від одного відступу до другого
3 період	В частина тексту, що становить змістове, граматичне та інтонаційне поєднання речень
4 тема	Г предмет будь-якого зв'язного висловлювання
5 складне синтаксичне ціле	Г поєднання синтаксично однотипних висловлювань, що розкривають одну тему
	Д поєднання простих і складних сполучникових і безсполучникових речень

66. 1. Спишіть уривок із вірша Василя Симоненка. У чому виявляється змістова, граматична та інтонаційна єдність строфи? Назвіть ознаки міжфразового зв'язку у віршованому тексті.

Україні

Коли крізь розпач випнутьсь надії
І загудуть на вітрі степовім,

Я тоді твоїм ім'ям радію
І сумую іменем твоїм.

Коли грозує далеч неокрая
У передгроззі дикім і німім,
Я твоїм ім'ям благословляю,
Проклинаю іменем твоїм.

Коли мечами злоба небо крас
І крушить твою вроду вікову,
Я тоді з твоїм ім'ям вмираю
І в твоєму імені живу!

67. 1. Прочитайте уривок з наукової статті, присвяченої лінгвістичному аналізу тексту. Сформулюйте тему та мікротеми висловлювання.

Синтаксичні періоди притаманні індивідуальному стилеві Максима Рильського. Синтаксично розлогі, ускладнені структури підпорядковані віршовому порядку, тому ритмічному синтаксичному ладові, що чарує читача, як плин величної ріки. Поетичне висловлювання Рильського нагадує рух хвиль: одна конструкція природно впливає з іншої. Здається, індивідуальна творчість перевіряє можливості мови: скільки можна нанизати однорідних членів речення, однотипних сурядних і підрядних частин складного речення. Хай яке поширене висловлювання, складність його не відчувається через природний поділ тексту на ритмічні одиниці — віршові рядки.

Поет досягає високої майстерності в традиційному, нібито описовому висловлюванні, навіть у характерних зачинах (порівняйте: «Є квітки, що звать морозом...», «Єсть ім'я жіноче, м'яке і ясне»), що вносять у текст колорит невимушеної розповіді і водночас епічного роздуму.

Упізнаємо зорову картину вечора у вірші Максима Рильського «Є така поезія Верлена», де епітети, метафори об'єднують два мотиви — вечірній стан природи і вечір людського життя:

Є така поезія Верлена,
Де поет себе питає сам
У гіркому каятті: «Шалений!
Що зробив ти із своїм життям?»

Максим Рильський

О, якби лиш не таке питання
На вечірнім виписалось тлі,
Коли хмарка жевріє остання
Острівцем на березі землі,

Коли стигнуть води сизуваті
І синіють шиби у вікні.
Коли присмерк залягає в хаті
І шепоче в лад самотині!

Як палає світле листя клена!
Місто вдалині як гомонить!
Ні! Рядком розпачливим Верлена
Я не хочу вечір свій зустріть!

Поет умів побачити в буденних, побутових ситуаціях поетичне й затримати миттєве враження, схопити настрої, передавши його в слові й ритмі (*С. Єрмоленко*).

2. Доведіть, що наведений римований текст є складним синтаксичним цілим.

68.

1. Прочитайте текст. Яку дію треба виконати, щоб полегшити сприймання змісту прочитаного? Визначте тему. Дайте назву тексту. Скільки мікротем можна визначити в наведеному тексті?

Навчаю тата користуватися Інтернетом, маму – відправляти есемески. Цікаво, чого через два десятки років мене буде вчити моя дочка? Якщо мій батько, коли був підлітком, міг прогнозувати, як зміниться світ, то мені це вже зробити складно. Тато ріс на фантастиці соцреалізму, тому цілком природно, що мріяв він засівати поля на Місяці, здійснювати міжгалактичні подорожі, ну і, звичайно, керувати космічним кораблем. Політ Юрія Гагаріна відкривав для землян великі перспективи. Це вже тепер очевидно, що аграрне освоєння супутника Землі – утопія минулих поколінь, які повірили в технічний прогрес. Слід зауважити, що прогрес таки відбувся, але зовсім не так, як його уявляли в 1970-х роках. Наше покоління в особі моїх друзів теж по-різному уявляє своє майбутнє. Наприклад, цілком респектабельні менеджери середньої ланки нещодавно захопилися «зеленими» ідеями і тепер десь під Житомиром будують екопоселення «Весела слобода». «Я на цьому тижні збираю врожай топінамбура», – пишається моя подруга Галя. Вона завжди з манікюром, і дуже

складно повірити, що кожний вихідний вона копається в землі. Але красуня Галя знає більше двох сотень видів рослин — вона їх спеціально вивчає — і вже понад рік «просуває» в нашій компанії «зелений» спосіб мислення. «Як на мене, Інтернет, інші технології дозволять нам розвантажити міста і рівномірно розселитися на планеті», — задумливо каже вона. Майбутнє, за уявленнями Галі, має такий вигляд: екологічні проблеми змусять людей переосмислити своє ставлення до природи. Люди підуть з міст на землю, причому створюватимуть свої поселення за інтересами. Програміст Сергій вважає Галине майбутнє маренням. Він «будує» нейронні мережі для проекту зі створення штучного інтелекту. «Ще трохи і я зможу відсканувати твій мозок», — каже він так, що мене дрижаки хапають. Сергій пильно стежить за науковими відкриттями. І щоразу повідомляє про досягнення вчених так, наче має до цього безпосередній стосунок. «Усі проблеми ми зможемо вирішити за допомогою нанотехнологій», — запевняє приятель. Без п'яти хвилин кандидат математичних наук цілком серйозно стверджує, що в майбутньому житиме в кіберпросторі, бо саме зараз створюють технології, здатні, за його словами, «підключити» людину, немов девайс, до комп'ютера. Інший мій приятель, маркетолог Андрій, глузує з просунутого програміста, він його так і називає «Сірій-девайс». «Ну звісно, технології змінять світ, — єхидно примружується Андрій. — Працювати на підприємствах будуть роботи, а люди житимуть і спілкуватимуться в Інтернеті». Сам він весь час проводить у мережі. Причому, навіть якщо ми зустрічаємося в кафешці, він, аніскільки не комплексуючи, розкладає ноутбук і паралельно спілкується зі своїми віртуальними френдами. Йог Діма, який півтора року прожив в Індії і побував на прийомі в індійського віщуна Саїбаби, стверджує, що вже з'являється новий вид людей, які пережили духовний апгрейд. За словами Дмитра, саме ці люди найактивніше впливатимуть на наше майбутнє. «Поглянь, людина протягом усієї своєї історії еволюціонує, застосовуючи технології. Спочатку — елементарні, потім вони постійно ускладнювалися. Тепер людині потрібно попрацювати над своєю свідомістю», — агітує Діма. За допомогою якихось психотехнік (зрозуміти їх сенс доволі складно) він розвиває силу думки, а на життя заробляє тим, що навчає медитації топ-менеджерів у перервах між їхніми

нарадами. Мій друг йог вірить, що люди спілкуються не за допомогою слів, а на енергетичному рівні, а ще — у те, що в майбутньому ми навчимося керувати торсіонними полями і, можливо, контактуватимемо з паралельними світами. «Слухаючи його, я уявляю, як років через двадцять моя дочка Соня заявить мені: «Мамо, ну коли ж ти опануєш левітацію!?!». А я виправдовуватимусь, як зараз мій тато, якого я вже не перший день намагаюся подружити з комп'ютером (За А. Рінгісом).

2. Складіть план. Підготуйте письмовий вибіркового переказ із творчим завданням (пофантазуйте і доповніть переказ власними роздумами про майбутнє).

69.

Прочитайте текст. Проілюструйте рубрику «Пригадаймо» на початку параграфа прикладами з прочитаного. Чи можна назвати цей текст періодом? Відповідь обґрунтуйте письмово.

Українська пісня

Українська пісня! Хто не був зачарований нею, хто не згадує її, як своє чисте, прозоре дитинство, свою горду юність, своє бажання бути красивим і ніжним, сильним і хоробрим?

Який митець не був натхнений її багатючими мелодіями, безмежною широтою і красою її образів, її чарівною силою, що викликає в душі людській найскладніші, найтонші, найглибші асоціації, почуття, думки і прагнення всього, що є кращого в людині, що підносить її до вершин людської гідності, до людяності, до творчості.

Який боєць не знаходив для себе в українській пісні сили і завзяття, бойової щедрості, любові до народу, презирства до ворога і до смерті.

Виринають із сивини століть і проходять гордою ходою перед нашими воїнами славні прадіди — Байда-Вишневецький, Дорошенко, Нечай, Богун, і Богдан, і славний Морозенко, і козаки Швачка та Голота — і кличуть до бою за Батьківщину...

Який трудівник — ой у лузі та ще й при березі, чи у полі на роздоллі, чи серед степу широкого, чи на морі глибокому, чи у шахті під землею, чи на заводі за верстатом — не почував легкості і бадьорості од її геніального ритму?

Яка мати не співала цих легких, як сон, пісень над колискою добогих дітей своїх?

Яка дівоча весна не приносила кохання на її крилах?.. (О. Довженко)

70. 1. Розгляньте репродукції картин П. Пікассо¹ і М. Приймаченко. Що ви помітили в них спільного?

Пабло Пікассо. Герніка

Марія Приймаченко. Загроза війни

2. Прочитайте уривок із повісті Уласа Самчука «Марія». Поміркуйте, якими мовними засобами передає письменник трагедію голодомору.

Шумлять старі смереки, свище вітер у вітах каштанів. Церква понуро стоїть, обсіпана снігом. Вікна заграбовані товстючими чавунними ґратами. За ними колись тендітне світло свічок жевріло. З-за них проривався назовні тихий, лагідний спів.

¹ Картиною «Герніка» П. Пікассó (французький художник, іспанець за походженням) відгукнувся на зруйнування німецькою авіацією однойменного міста на півночі Іспанії 26 квітня 1937 р. Картина стала алегорією Другої світової війни.

Тепер там хліб. За грубечими стінами, за чавунними ґратами... Зникли запахи воску і ладану. Тепер тут запахи цвілої пшениці. На вчовганих віками кам'яних плитах хлібова піраміда.

Нині пророче перо мочається в людську кров і на скрижалях доби випишує одне слово: хліб.

Зійдіть зі стін, великі пророки! Станьте на захід сонця, здійміте погляд ваш у далечінь і світові речіть: смерть тобі, світе старий! Душа хліба мороком спаде на твої міста, на твої села, на цілу землю. І впадуть ваші храми, бароко і готика. І не буде Фауста, вмре Мефістофель, і квітуча яблуня засохне, не принісши плоду. Смерть вам!

У церкві повно хліба, зібраного, зсипаного, вичавленого з земної утроби, вирваного в «кулака»-селяка, видушеного з живота ридаючої дитини.

Зашарпані, кострубаті обличчя, жадібні погляди рвуться до похиленого хреста на церкві. На нім хліб... Напис сонцем горить, напис мільйонів уст, мозків, шлунків, кістлявих, хижих, гостропальких рук. Громогласно звучить глевка смакота хліба, крає мозок і поволі обертає кусники в липких гарячих пальцях.

3. Обґрунтуйте перегук тем, настроїв, висловлених у творах образотворчого й словесного мистецтва. Запишіть свої міркування.

§ 11. Стильова класифікація текстів. Видозміна тексту

ПРИГАДАЙМО

Стиль — це вибір мовних засобів залежно від сфери, мети й умов спілкування. Мовні стилі використовують у різних галузях суспільного життя, де вони виконують відповідні функції. Тому їх називають *функціональними стилями* літературної мови.

Розрізняють *офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, художній, розмовний, сакральний (релігійний)* стилі. Для кожного стилю характерні певні жанри.

71. Виконайте тестові завдання.

1. Установіть відповідність між мовним стилем і метою висловлювання

1 розмовний	А доведення висловленого твердження
2 науковий	Б професійне ділове спілкування
3 публіцистичний	В спілкування під час культових ритуалів

4	офіційно-діловий	Г	переконування адресата
5	художній	Г	невимушене спілкування
6	сакральний	Д	емоційно-естетичний вплив на адресата
		Е	спілкування в Інтернеті

2. Установіть відповідність між мовним стилем і жанром висловлювання

1	розмовний	А	молитва, проповідь, псалом, богослужбові тексти
2	науковий	Б	промова, стаття, нарис, есе, репортаж, хроніка
3	публіцистичний	В	доповідь, тези, монографія, дисертація, підручник
4	офіційно-діловий	Г	смс-повідомлення, електронний лист, веб-сторінка
5	художній	Г	вірш, оповідання, роман, п'єса, дума
6	сакральний	Д	невимушена розмова на будь-які теми
		Е	заява, угода, акт, закон, ідентифікаційний код

3. Поміркуйте, чи є підстави виокремлювати стиль інтернет-спілкування.

3
ЗАПАМ'ЯТАЙМО

Стильова класифікація текстів — це віднесення їх до того чи того функціонального стилю.

Кожний текст створюється за законами певного стилю і реалізується у різних жанрах. Наприклад, текст наукового стилю — у жанрах монографії, підручника, статті тощо; текст ділового стилю — у жанрах інструкції, закону, кодексу, угоди, заяви.

Для різних жанрів характерні відповідні мовні засоби, вибір яких зумовлений метою створення та сферою використання текстів. Наприклад, уживання зворотів *згідно з*, *відповідно до* характерне для текстів у сфері ділового спілкування.

Конкретна сфера спілкування передбачає створення текстів, які відповідають мовним, зокрема стилістичним нормам.

Стилістична норма — це доцільне вживання слова, словоформи, синтаксичної конструкції, яке відповідає певному функціональному стилю, жанру й стилістичному значенню мовного засобу.

Порушення стилістичної норми призводить до **стилістичної помилки** — невідповідності вжитої мовної одиниці використаному стилю, жанру.

72. Виконайте тестові завдання.

1. Виберіть рядок, у якому названо жанри публіцистичного стилю

- А пісня, молитва, розклад уроків, тези
- Б конспект, афіша, меню, рахунок
- В реклама, хроніка, інтерв'ю, репортаж
- Г стаття, щоденник, рецепт, п'єса
- Ґ роман, псалом, розклад руху поїздів, ваучер

2. Виберіть рядок, у якому названо жанри офіційно-ділового стилю

- А підручник, путівник, анекдот, програма
- Б звіт, довідка, резюме, бюлетень
- В приказка, поема, закон, наукова доповідь
- Г бізнес-план, інтерв'ю, візитна картка, дисертація
- Ґ тест, тост, листівка, доручення

73. 1. Прочитайте тексти А і Б. До яких стилів вони належать? Знайдіть суттєву спільну й відмінну інформацію в наведених текстах.

Текст А

Хто такий я? Хто такий ти? Які ми? Скільки нас?

Ці запитання побудовано із самих займенників. Відповідаючи на такі прості й водночас непрості запитання, ви не уникнете важливих «вказівних» слів — займенників, частини мови, що не називає предмети, їхні ознаки, кількість, а тільки вказує на них. Отже, займенник ніби заміщає в тексті іменник (предмет), прикметник (ознаку), числівник (кількість), виконуючи різні ролі, як актор у театрі.

Завдяки займенникам унікаємо повторів у тексті. Ця частина мови, як міцний ланцюжок, тримає єдність, цілісність тексту (С. Єрмоленко).

Текст Б

Займенником називають частину мови, яка вказує на предмети, ознаки, кількість, але не називає їх. Займенники, подібно до іменників, прикметників і числівників, відповідають на запитання *хто? що? який? чий? скільки?* Наприклад: *ти, вони, ніщо, жодний, мій, той, всякий, стільки* та ін.

Морфологічні ознаки займенників неоднакові. Одні з них змінюються за відмінками чи за відмінками й числами, як іменники (*хто, що* і похідні від них *я, ти*), інші — за родами, числами й відмінками за зразком прикметників (*наш, деякий, нічий*).

Займенники *скільки, стільки* змінюються за відмінками, як числівник *два*, а присвійні займенники *його, її* є незмінними (*З підручника*).

2. У яких сферах спілкування доцільно використовувати тексти А і Б?

74. 1. Прочитайте тексти А і Б. Класифікуйте їх за сферою використання (стилем і жанром), метою і мовними особливостями.

Текст А

Земельні ресурси України

Земельні ресурси — землі, що використовуються або можуть бути використані для сільського чи лісового господарства, містобудування тощо. Україна має багаті земельні ресурси. Площа її земельного фонду — 60,4 млн га. Сільськогосподарські угіддя становлять 70 % площі всіх земель, а орні землі займають у середньому 79 % (один із найбільших показників у світі). Більша частина сільськогосподарських угідь і 60 % орних земель припадає на чорноземні ґрунти.

Загальний рівень господарського освоєння земель України високий. Але в різних природних зонах спостерігаються відмінності. У зоні мішаних лісів землеробське освоєння менше, ніж у лісостеповій та степовій зонах. У цій зоні 25 % займають сіножаті й пасовища, 40 % — ліси. Розораність земель у лісостеповій зоні сягає 70 %, а в степовій зоні — понад 80 %, адже тут найбільш поширене зрощення.

В Українських Карпатах великі площі займають ліси, луки; ділянки з орними землями переважають у передгір'ях, міжгірних улоговинах і долинах річок.

Український степ

Карпатські полонини

У Кримських горах висока лісистість, орні землі займають незначні території.

Землі України розподіляються між землекористувачами нерівномірно. Найбільші площі займають землі сільськогосподарського призначення. Значна частина земель припадає на населені пункти. У населених пунктах 80 % земель становлять присадибні ділянки, землі лісгосподарського призначення — 11,6 %.

Для раціонального використання земельних ресурсів треба запобігати несприятливим фізико-географічним процесам (ерозія, перезволоження, засолення, посушливість, солонцюватість тощо) *(За матеріалами інтернет-видань)*.

Текст Б

Гріх

«Занедбана земля — найстрашніший гріх, дитинко. Земля має родити», — бідкалася чужа бабця Настуся у моєму далекому дитинстві. Худа, немічна, самотня, з покрученими важкою працею пальцями, вона вже не мала сили обробляти свій чималий город...

Минулого тижня повертаюся з Коктебеля. Обабіч траси Феодосія—Джанкой неприбрані, аж чорні поля кукурудзи й соняшнику. Питаю попутників, чи не знають, бува, чому не зібрали врожай. Ви-являється, й не збиралися. Схема: узяти в оренду землю, щось посіяти, застрахувати в знайомих й отримати страховку. А страховий випадок завжди знайдеться: спека, злива, сніг, град. Орендовані чорноземи й засівати не потрібно: знімають плідючий шар ґрунту й продають.

Царство Небесне вам, бабцю Настусю... *(О. Чекан)*.

2. Випишіть із текстів А і Б лексичні та фразеологічні засоби, які характеризують визначений стиль. Які граматичні ознаки властиві цим текстам (побудова речень, тип словотворення)?
3. Визначте і запишіть мікротеми, що об'єднують обидва тексти.

Мета змінити текст зумовлена поставленими завданнями спілкування. Для створення, наприклад, тез чи конспекту певного тексту, для його переказу текст видозмінюють. Зміна тексту означає його розширення чи навпаки скорочення. Так само сфера, мета спілкування передбачають перетворення тексту в інший стиль, тобто зміну мовних засобів (лексичних, фразеологічних, граматичних), які мають інше стилістичне забарвлення. Але основний зміст, тема, ідея тексту зберігаються.

Отже, на ту саму тему можуть бути створені різні тексти. Вони підпорядковані вимогам стилю, жанру, умовам спілкування, меті висловлення та орієнтовані на сприймання адресата.

75.

- *1. Прочитайте текст, який за формою є оповіданням з обрамленням. Виконайте індивідуально одне із завдань із видозміни тексту: а) переказ від третьої особи; б) переказ із використанням непрямой мови замість прямої; в) вибірковий переказ, доповнений описом зображеного на картині М. Самокиша; г) створення тексту газетної статті для рубрики «З народної криниці»; ґ) створення інформації для словника-довідника про річки України; д) вибірковий переказ-переклад (мову перекладу виберіть на власний розсуд).

Скарби на дні Кінської?

Це було на початку 60-х років минулого століття. Подорожуючи рідним краєм у пошуках скарбів народної творчості, я заїхав до села Скельок Василівського району, що на південному березі Каховського водоймища. Люди порадили мені зустрітися з 80-річним Юхимом Гальченком, завзятим рибалкою і чудовим знавцем колишніх плавнів Великого Лугу.

Зустрілися, розговорилися. Чимало цікавого розповів дід Юхим про заснування Скельок, про Лису Гору, про озера й протоки в плавнях...

— А що ви, діду, знаєте про річку Кінську? Вона ж неподалік від Скельок протікала колись...

— Та вже ж що знаю... Розказували, було, про неї, — ще як хлопцем був, — і батько, і дід мої. Та й рибалки тутешні і балчанські розказують про неї всяку всячину...

Після такого багатообіцяючого вступу дід Юхим, як і годиться, почухав потилицю і спроквола почав розповідати:

— У старі часи Кінська була повноводною річкою. По ній, кажуть, од Дніпра аж до Кінських Роздорів кораблі плавали. Розказують також, чому вона Кінською названа...

Ще як жили тут козаки, а степи були татарськими, одного разу плив по Кінській корабель. А на ньому був татарський хан, і віз він із собою чимало золота в Крим.

*Микола Самокиш.
Козак на коні (фрагмент)*

Татари гадали, що вибрали підходящий час: ханові донесли, що запорожці саме пішли кудись у похід. Думають: «Якось проберемося Великим Лугом та й Січ проскочимо. Старі діди-запорожці, що лишилися вдома, нас і не побачать...» Та не так воно вийшло.

Козаки давно прочули, що хан хоче річкою пливти, коли вони підуть у похід. То вони взяли та й лишили кілька десятків своїх товаришів у засідці на Кучугурах.

Як тільки корабель доплив сюди вночі, запорожці з усіх боків на човнах його й насили. Забрали золото, а хана не вловили. Бо коли козаки почали на корабель лізти, то він з палуби кинувся на коні просто в річку. І не на простому коні, а, кажуть, на золотому. Так той кінь і саяв, усю плавню освітив.

Козаки підпливли до того місця, де вершник шубовснув, але ні він, ні золотий кінь не випірнули.

З того часу і звуть річку Кінською...

...Не один десяток літ минуло відтоді, як я почув цю прекрасну легенду, але й досі вона хвилює мене, наводить на роздуми. І до цього я не раз чув від балківських, елизаветівських та благовіщенських старожилів про скарби в Кінській.

Одні казали, що супроти Балок у Кінській затонула колись турецька галера із золотом і сріблом, інші твердили, що та галера не затонула, а що турки викинули з неї в річку кілька діжок золотих галярів, коли дізналися про козацьку засідку на Кучугурах; ще інші говорили про золоту зброю, затоплену в Кінській запорожцями. Єлизаветівські рибалки навіть запевняли мене, що до революції поміщик Іваненко, котрий мав економію в Благовіщенці, пробував шукати затоплене золото, але нічого не знайшов; що легендарні скарби були предметом переговорів між царським урядом і урядом США. Американці нібито пропонували цареві свої технічні послуги для того, щоб розчистити Кінську й зробити її судноплавною аж до Поліг. Але ставили умову: усе, що буде знайдено під час робіт, належатиме їм. Та цар, кажуть, чомусь не погодився...

Легенди, легенди, легенди... Для одних вони — лише чарівний серпанок романтики, а для інших — правдиві, опоетизовані народною пам'яттю відгомони далекої минувшини. Скількох дослідників вони надихнули на пошуки і привели до сенсаційних відкриттів! Хто знає, може, й легенда про скарби на дні Кінської колись скінчиться відкриттям-сенсацією?.. (За В. Чабаненком).

2. Запишіть інформацію про скарби народної творчості (пісні, легенди, приказки, прислів'я, загадки, а також діалектні слова тощо), поширені у вашому краї.

Краса і сила слова

76. 1. Розгляньте фото. Обґрунтуйте логічність уміщених поряд із фото поетичних текстів. Визначте мовні засоби, які передають тему і настрій зображень.

Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.

Т. Шевченко

Древлянський Тетерева наш!
Як сон, суворий, темно-русий,
Як мед із половецьких чаш —
Свої важкі ти води рушиш.

М. Вінграновський

Минає все у плині дорогому...
Під синіми вітрилами ночей
Вона тече старому і малому,
На все життя єдина Рось тече.

М. Вінграновський

2. Зберігши тему та ідею поетичних текстів, використавши фотозображення, складіть прозові висловлювання.

77. Прочитайте вірш Ліни Костенко. Сформулюйте тему та ідею цього поетичного тексту. Опишіть, якими мовними засобами створюється контраст з інформацією, наведеною у вправі 76.

Ще назва є, а річки вже немає.
Усохли верби, вижовкли рови,
і дика качка тоскно обминає
рудиментарні залишки багви.

І тільки степ, і тільки спека, спека,
і озерявин проблиски скупі.
І той у небі зморений лелека,
і те гніздо лелече на стовпі.

Куди ти ділась, річенько? Воскресни!
У берегів потріскались вуста.
Барвистих лук не знають твої весни,
і світить спека ребрами моста.

Стоять мости над мертвими річками.
Лелека зробить декілька кругів.
Очерети із чорними свічками
ідуть уздовж колишніх берегів.

78. 1. Розгляньте фото. Прочитайте тексти А і Б. Порівняйте зміст, емоційне забарвлення, мету створення та мовні засоби обох текстів. Виділіть і запишіть мікротеми в тексті А.

Текст А

Знайомтеся — це київська річка Либідь. Довжина — 16 км. У найширшому місці — 50 м. Має острови, понад 10 річок-приток. А на берегах — 7 водяних млинів... І всюди очерети, кумкають жаби, а на зелених берегах відпочивають рибалки... Не впізнаєте??? І не дивно, бо було це понад 100 років тому...

Тепер картина інша...

Річка-смердючка, закута в бетон, сховалася в тунелях і трубах. Притулок щурів і бомжів. Вода змінює свій колір, як хамелеон. Дихати біля неї часом важко. Виллєте отруту в каналізаційний люк десь на правому березі — вона через Либідь безперешкодно потрапить у Дніпро. А за кілька тижнів її спробують десь у Запоріжжі...

Хочете Либеді справжньої? Тоді ходімо в «музей». Маєте унікальну нагоду. Пізніше і її, може, не буде... 500 м недоторканих берегів річки під Лисою горою, що біля Видубичів. Тут ще верби схиляються до води і вода тихо шумить, немов ти не в місті. Однак мегаполіс про себе нагадує... смородом. Хоча... Можете вважати себе щасливими. Уже завтра будете тільки бетоном милуватися...

Річка Либідь. Фрагмент сучасного русла

Потреби міського будівництва оптимізму не додають. Свого часу основну частину річища Либеді в трубу загнали й центральний вокзал і залізницю побудували. А зараз бульдозери взяли за останній недоторканий шматочок берега...

Тож незабаром не треба буде докладати багато зусиль і брести до Лисої гори, щоб побачити Либідь. Легше

піти в музей, прочитати книжечку, як усе було гарно, чи знайти фотографії в Інтернеті. Навіщо посеред міста річка? Це ж небачена розкіш... Та й коли милуватися мальовничими берегами? (За Б. Гдалем).

Текст Б

Сьогодні від 16 км загальної довжини річки Либідь лише 500 м під Лисою горою на Видубичах збереглися в природних берегах. Тут можна уявити, якою була річка, що в найширшому місці колись сягала 50 м і мала понад 10 приток. З кінця ХІХ ст. річку закували в бетонні тунелі та труби.

Нині єдиний, нібито захищений законом, заповідний фрагмент річки під загрозою знищення. І хоч заплановане будівництво міських комунікацій тимчасово зупинили, зрубаних дерев на лівому березі Либеді вже не повернути.

Спроби відновити природні умови існування річки вже були, але далі розмов справа не зрушена. Либідь і далі смердить та забруднює Дніпро. Вона збирає дощові стоки мало не з половини правого берега Києва. Жодної очисної споруди в місті не збудовано (З газети).

2. Обґрунтуйте, чи можна текст Б розглядати як видозмінений текст А.
3. Створіть на основі обох наведених текстів власний у публіцистичному стилі.

79.

Напишіть твір на екологічну тему, узявши за епіграф поетичні рядки Миколи Вінграновського: «Та як небо в нашому Дніпрі, так в тобі не спить хай Україна».

ОРФОГРАФІЧНО-ПУНКТУАЦІЙНИЙ ПРАКТИКУМ

80.

Пригадайте теоретичний матеріал до теми «Відмінювання іменників». Запишіть наведені іменники в родовому відмінку однини.

Абітурієнт, абсорбент, авіатранспорт, автобус, агрегат, акт (документ), акт (дія), Алжир (місто), Алжир (країна), альбом, аналог, анекдот, анекдотик, антивірус, аргумент, афікс, баланс, банк, барельєф, бізнес, бісер, бісквіт, борщ, вантаж, варіант, виноград, виноградник, гектар, гербіцид, гібрид, гімн, горщик, гумор, гуморист, дах, двотомник, декан, деканат, джем, джемпер, дублікат, експрес, емігрант, імунітет, канал, каталог, кіоск, кумир, ліцей, макет, мarmур, материк, матеріал, міф, мотор, предмет, рулон, сеанс, талон, транзит, уривок, факт, хист.

81. Виконайте тестове завдання.

Виберіть рядок, у якому всі іменники у кличному відмінку однини мають закінчення *-е*

- А земля, душа, кобзар, друг
- Б актор, директор, Павло, Іван
- В діяч, інженер, Олеся, добродій
- Г Галина, школяр, доня, генерал

82. Повторіть орфограму «Написання великої літери». Виконайте тестові завдання.

1. З великої літери потрібно писати тільки перше слово в рядку

- А (О, о)стрів (Х, х)ортиця
- Б (Є, є)вропейський (С, с)оюз
- В (Д, д)ніпровські (П, п)ороги
- Г (З, з)апорозька (С, с)іч

2. З великої літери потрібно писати усі слова в рядку

- А (В, в)ербна (Н, н)еділя
- Б (Д, д)ержавний (Г, г)ерб (У, у)країни
- В (П, п)алац (С, с)порту
- Г (К, к)абінет (М, м)іністрів (У, у)країни

3. З великої літери потрібно писати тільки останнє слово в рядку

- А (П, п)резидент (У, у)країни
- Б (Н, н)ародний (А, а)ртист (У, у)країни
- В (П, п)равобережна (У, у)країна
- Г (Н, н)ародний (Р, р)ух (У, у)країни

4. З великої літери потрібно писати одне слово в рядку

- А (М, м)іністерство (О, о)світи і (Н, н)ауки, (М, м)олодіта (С, с)порту
- Б (Р, р)еспубліка (Б, б)ілорусь
- В (С, с)хідна (Є, є)вропа
- Г (К, к)иївська (Р, р)усь

83. Запишіть текст, розкриваючи дужки.

(А, а)кт проголошення (Н, н)езалежності України

Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною у зв'язку з (Д, д)ержавним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року,

— продовжуючи тисячолітню традицію державотворення на Україні,

— виходячи з права на самовизначення, передбаченого (С, с)татутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами,

— здійснюючи (Д, д)екларацію про (Д, д)ержавний суверенітет України, (В, в)ерховна (Р, р)ада (У, у)країнської (Р, р)адянської (С, с)оціалістичної (Р, р)еспубліки урочисто проголошує (Н, н)езалежність України та створення самостійної (У, у)країнської (Д, д)ержави — України.

Територія України є неподільною і недоторканною.

Віднині на території України мають чинність виключно (К, к)онституція і (З, з)акони України.

Цей (А, а)кт набирає чинності з моменту його схвалення.

(В, в)ерховна (Р, р)ада України

24 серпня 1991 року

84. Повторіть орфограму «Написання апострофа». Виконайте тестові завдання.

1. Апостроф *не пишеться*

А після *б, п, в, м, ф* перед *я, ю, є, ї*

Б після *р*, що позначає твердий звук

В після літери *к* у слові *Лук'ян* і похідних від нього слів

Г після *р*, що позначає м'який звук

2. Орфографічну норму порушено в рядку

А Мар'яна, В'ячеслав, Лук'янівка

Б жираф'ячий, возз'єднати, краков'як

В дзв'якнути, черв'як, торф'яний

Г мавпячий, морквяний, цвях

3. Апостроф потрібно писати в усіх словах рядка

А без..язикий, пів..яблука, дит..ясла

Б об..їзд, Св..ятослав, роз..яснити

В р..яст, арф..яр, об..єкт

Г матір..ю, тьм..яний, присв..ята

4. Орфографічної помилки *не допущено* в рядку

А Мін'юст, священний, зап'ястя

Б з'їжджати, горохв'яний, супер'яхта

В харків'янин, любязний, святоша

Г бар'єрний, перев'язаний, валерянка

85. Повторіть орфограму «Написання м'якого знака». Виконайте тестові завдання.

1. М'який знак потрібно писати в усіх словах рядка
  - А порт..єра, кар..єра, п..юре
  - Б грил..яж, біл..ярд, б..юджет
  - В міл..йон, барел..єф, павіл..йон
  - Г Н..ютон, комп..ютер, конферанс..є
2. Орфографічну помилку допущено в рядку
  - А льох, сьорбати, нижнього
  - Б медальон, кольоровий, вольовий
  - В лицьовий, тіньовий, віньетка
  - Г мільярд, капюшон, портъєра
3. М'який знак *не потрібно* писати в усіх словах рядка
  - А розкш.., змагаєш..ся, календар.., стелит..ся
  - Б чотир..ма, різ..бяр, гордіс..ть, громадян..ство
  - В дон..чин, тон..ший, кін..чик, нац..кувати
  - Г п'ят..десят, запіз..нюся, мен..ший, піс..ня
4. М'який знак потрібно писати в кінці всіх слів рядка
  - А кров.., любов.., поглян..
  - Б сріблястіст.., близькіст.., Уман..
  - В монастир.., читален.., вочевид..
  - Г навіт.., навіч.., мабут..

86. Повторіть орфограму «Написання ненаголошених *e* та *и*». Спишіть, вставивши на місці крапок *e* чи *и*.

Лот..рея, кр..нделік, знів..чений, вос..ни, мар..во, печ..во, л..вада, книж..чка, оч..ретьанка, ож..лець, х..сткий, нож..чок, зл..денний, огуд..на, кр..шталик, сут..ніти, кр..мезний, зач..нати, оз..ратися, обігн..ця, бад..лина, к..шеня, граб..льки, оз..ратися, кубел..чко, л..цедій, віт..рець, виконав..ця, вих..лятися, св..тина, п..ріг, пер..возити, ліхтар..к, в..селка, вул..чка.

87. Повторіть орфограму «Написання подвоєних та подовже-них приголосних». Виконайте тестові завдання.

1. Подвоєння чи подовження відбувається в усіх словах рядка
  - А віддзеркален..я, буден..ий, коноплян..ий
  - Б безлюд..я, суцвіт..я, пере..день

- В заповід..ю, від..ілити, милосерд..я
Г навман..я, роздоріж..я, сміливіст..ю

2. Орфографічну норму порушено в рядку

- А заміжжя, медяник, іменний, доброчинний
Б Ілля, доччин, шаленний, індиченя
В розрісся, змагання, вихованість, відданий
Г благословенний, роззнайомитися, ллю, овва

88.

Спишіть вірш, розкривши дужки. Назвіть орфограми, які потрібно знати для виконання вправи.

Українська вишиванка

Сорочку-вишиванку
До самого світанк(у, а)
Вишивала дівчина в сиву давн(и, е)ну.
(С, З)хрещувались ниточки,
Ро(з, с)квітали квіточки:
Руж(и, і) та барвінок, вздовж по полотну.

Вишивала з піснею
Яблука барвистії.
Чи на дворі до(щ, щь) був, чи холодний сніг.
Вишивала ружу
Та вклала душу,
Щоб на довгі роки вийшов обер(е, і)г.

Барви кол(о, ьо)рові:
Зел(и, е)нь — то діброви,
Молодіс(т, тт)ь, надія, злагода і мир;
Жовтий — то коло(с, сс)я,
Й плодовита осінь,
І ласкаве со(н, лн)це, що встає з-за гір.

Хрестики ч(е, и)рвоні —
То калини гарона,
І вогонь гарячий, і пролита кров,
Але ще й родина,
Ненька-Україна,
І роди(н, нн)є щас(т, тт)я, й вічна любо(в, вь).

Г. Глок

89.

Повторіть орфограми «Написання префіксів». Виконайте тестові завдання.

1. Усі слова потрібно писати з префіксом *с-* у варіанті
  - А** (з, с)писати, (з, с)цілити, (з, с)бити, (з, с)фокусувати
  - Б** (з, с)класти, (з, с)постереження, (з, с)тверджувати, (з, с)хибити
  - В** (з, с)формульований, (з, с)питати, (з, с)ховати, (з, с)шити
  - Г** (з, с)хрестити, (з, с)тиснути, (з, с)коїти, (з, с)чіплювач
2. Усі слова потрібно писати з літерою *з* у варіанті
  - А** ро(з, с)писка, ро(з, с)класти, (з, с)прожогу, бе(з, с)перспективний
  - Б** ро(з, с)бещений, бе(з, с)турботливість, бе(з, с)правний, (з, с)хрестити
  - В** ро(з, с)порошити, бе(з, с)притульний, бе(з, с)відмовно, (з, с)притність
  - Г** ро(з, с)шифрувати, ро(з, с)мітка, бе(з, с)страшність, (з, с)читаний
3. Усі слова потрібно писати з префіксом *при-* в рядку
  - А** пр..в'янути, пр..йти, пр..дорожний, пр..рва
  - Б** пр..голомшити, пр..дбати, пр..краса, пр..освящений
  - В** пр..морський, пр..подобний, пр..жовклий, пр..нести
  - Г** пр..кордонник, пр..буток, пр..чинити, пр..смак

90.

Повторіть орфограму «Спрощення у групах приголосних». Спишіть, вставляючи, де потрібно, пропущені літери.

Пристрас..ний, капос..ний, радіс..ний, щас..ливий, чес..ний, очис..ний, гіган..ський, кіс..лявий, шіс..надцять, пес..ливий, проїз..ний, облас..ний, зліс..ний, беззахис..ний, ус..ний, зап'яс..ний, надшвидкіс..ний, ціліс..ний, зловіс..но, почес..не, наїз..ник, нацис..ський, студен..ський, особистіс..ний, жаліс..ний, компос..ний, наміс..ник, мес..ницький, хворос..няк, якіс..ний, облес..ливо, учас..ник, диригент..ський, благовіс..ний, надкіс..ниця.

91.

Повторіть орфограму «Написання *и, і* в словах іншомовного походження». Виконайте тестові завдання.

1. Літеру *и* потрібно писати в усіх словах рядка
  - А** л..зинг, дец..бел, конф..денційний, ініц..атива
  - Б** д..ректор, р..нг, д..сципліна, к..парис
  - В** абор..ген, нум..згат, д..станція, амб..ція
  - Г** д..словація, маркет..нг, в..раж, д..лер

2. Літеру *i* потрібно писати в усіх словах рядка

- А д..аграма, офіц..оз, п..етет, диф..рамби
- Б субс..дія, трен..нг, панег..рик, в..зит
- В асорт.., брав..симо, д..актика, бенеф..с
- Г д..сплей, д..аграма, клас..фікація, гр..льяз

92. Запишіть власні назви, вставляючи пропущені літери.

Лейпц..г, Ч..каго, Цюр..х, Балт..ка, Антаркт..да, Алж..р, Ваш..нгтон, Ч..лі, Флор..да, Р..м, Мадр..д, Австр..я, Р..о-де-Жаней-ро, Т..бет, Ват..кан, Брат..слава, Л..сабон, К..пр, Х..рос..ма, Пот.., Тб..лісі, Аргент..на, Р..га, Пак..стан, Сан-Франц..ско, Пар..ж, Гельс..нкі.

93. Повторіть орфограму «Подвоєння та подовження приго-лосних у словах іншомовного походження». Виконайте тестові завдання.

1. Відбувається подвоєння чи подовження в усіх словах рядка

- А не(тт, т)о, апа(сс, с)іоната, папара(цц, ц)і
- Б ма(сс, с)а, бароне(сс, с)а, до(нн, н)а
- В го(лл, л)андка, а(нн, н)али, О(тт, т)ава
- Г ва(нн, н)а, бо(нн, н)а, шо(сс, с)е

2. Не відбувається подвоєння чи подовження в усіх словах рядка

- А і(лл, л)юзія, а(пп, п)еляція, а(сс, с)ортимент
- Б і(рр, р)еальний, п'ятито(нн, н)ий, компре(сс, с)ор
- В ко(лл, л)екція, а(кк, к)умулятор, Ді(кк, к)енс
- Г Мадо(нн, н)а, бру(тт, т)о, маро(кк, к)анець

94. Повторіть орфограми «Уживання м'якого знака та апострофа в словах іншомовного походження». Виконайте тестові завдання.

1. М'який знак *не потрібно* писати в усіх словах рядка

- А барел..єф, карман..йола, конферанс..є
- Б фол..клор, ал..танка, порт..єра
- В фал..старт, модел..єр, піран..я
- Г кул..мінація, ал..тернатива, комп..ютер

2. Апостроф потрібно писати в усіх словах рядка

- А інтерв..ю, прем..єра, кур..йоз
- Б кар..єр, об..єктив, вар..єте
- В сек..юриті, суб..єктивний, к..ювет
- Г пап..є-маше, кур..єр, квадрил..йон

3. Орфографічну помилку допущено в рядку

- А район, майорить, майонез
- Б бадьорий, мільйон, альбатрос
- В ньютон, бельетаж, медальон
- Г пюре, компаньйон, шиньйон

95. Повторіть орфограму «Написання складних і складноскорочених слів». Запишіть слова, знявши риску.

Важко/атлет, пів/аркуша, сон/трава, біо/поле, пів/Європи, вічно/зелений, жовто/грудий, науково/фантастичний, південно/західний, південно/український, тридцяти/градусний, сніго/транспортер, взаємо/вигідний, високо/гуманний, давним/давно, жовто/блакитний, історико/культурний, військово/полонений, кімната/музей, фізико/математичний, договірно/правовий, суспільно/політичний, авто/мото/туризм, соціально/економічний, радіо/фізичний, навчально/виховний, вельми/шановний, військово/спортивний, лимонно/жовтий, генерал/губернатор, більш/менш, ліво/бережний, суспільно/необхідний, проф/спілковий, суспільно/корисний.

96. Виконайте тестове завдання.

При творенні імен по батькові орфографічну помилку *не допущено* у варіанті

- А Петро Євгенович, Катерина Луківна, Дмитро Анатолійович
- Б Антон Ігоревич, Дмитро Ілліч, Таміла Силівна
- В Олена Віталівна, Вікторія Ростиславівна, Андрій Мирославович
- Г Анатолій Олегович, Станіслав Миколаєвич, Ольга Андріївна

97. Повторіть орфограму «Відмінювання числівників». Виконайте тестові завдання.

1. Хибним є твердження у варіанті

- А числівники *сорок, дев'яносто, сто* в усіх відмінках, крім називного і знахідного, мають закінчення *-а*
- Б числівники *тисяча, мільйон, мільярд* відмінюються як іменники
- В при відмінюванні складних числівників на позначення десятків (*п'ятдесят, сімдесят* тощо) змінюються обидві частини

Г при відмінюванні складних числівників на позначення сотень (*шістсот, вісімсот* тощо) змінюються обидві частини

2. Орфографічну норму при відмінюванні числівника порушено в рядку

- А трьохсот п'ятдесяти трьох
- Б трьомстам п'ятдесяти трьом
- В трьомастами п'ятдесятьма трьома
- Г на трьохстах п'ятидесяти трьох

98. Повторіть орфограму «Написання займенників». Виконайте тестові завдання.

1. Окремо потрібно писати всі займенники в рядку

- А аби/до/кого, хтозна/чий, ні/перед/чим
- Б казна/до/чого, будь/до/кого, ні/з/чим
- В аби/який, кого/небудь, де/що
- Г хтозна/чий, котрий/сь, бозна/до/кого

2. Разом потрібно писати всі займенники в рядку

- А ні/хто, аби/що, де/котрий/сь
- Б аби/скільки, де/чий, чий/небудь
- В ні/який, хто/сь, казна/що
- Г будь/який, де/чий, а/ні/хто

99. Повторіть орфограму «Написання прислівників». Запишіть прислівники, знявши ризик.

Від/давна, за/видна, з/гарячу, до/чиста, по/іншому, по/всякому, по/підвіконню, на/призволяє, з/на/двору, по/полудні, с/під/лоба, без/відома, в/результаті, на/жаль, по/черзі, по/суті, у/шосте, від/коли, від/тепер, ген/ген, рано/вранці, пліч/о/пліч, врешті/решт, коли/не/коли, як/не/як, де/не/де, раз/у/раз, сам/на/сам, час/від/часу, з/роду/в/рід, на/вперейми, за/вдовжки, до/волі, де/таки, без/сумнівно, без/сумніву, більш/менш, де/інде, віч/на/віч, будь/що, ані/як, казна/як, чим/скоріш, чим/раз.

100. Виконайте тестові завдання.

1. Орфографічну норму порушено в рядку

- А день у день, без кінця-краю, не до вподоби
- Б без упину, безперестанку, у стократ
- В по двоє, удвох, по-друге
- Г хтозна-коли, до ладу, рік-у-рік

2. Усі виділені слова є прислівниками, і їх потрібно писати разом у рядку

- А вивчити *на/пам'ять*, приїхати *поза/вчора*
- Б *по/сусідському* звичаю, запитати *в/друге*
- В постукати *в/друге* вікно, *за/багато* відпочивати
- Г *за/мало* говорити, розраховую *на/пам'ять*

101. Повторіть орфограму «Написання прийменників». Запишіть прийменники, знявши ризик.

Із/за, з/під, з/по/під, з/по/за, з/за, з/по/серед, по/при, з/по/між, за/для, за/ради, по/серед, по/руч, в/наслідок, у/продовж, що/до, з/метою, за/допомогою, по/серед, під/час, з/по/над, за/для, по/за, в/здовж, до/в/кола, на/в/проти, на/в/коло, з/над, у/зв'язку з, не/залежно від, під/кінець.

102. Повторіть орфограму «Написання сполучників». Виконайте тестові завдання.

1. Слово *проте* є сполучником і пишеться разом у реченні

- А Варто пам'ятати *про/те*, яких батьків ми діти.
- Б Ми різні, *про/те* нас об'єднує бажання порозумітися.
- В Я мрію *про/те*, щоб найбільшою цінністю стало людське життя.
- Г *Про/те* зозуля кує, що гнізда не має.

2. Виділена сполука *не* є сполучником, і її потрібно писати окремо в реченні

- А *Що/б* руки вміли, треба працювати головою.
- Б *Як/би* я тепер хотіла у мале човенце сісти.
- В Треба нахилитися, *що/б* з криниці води напитися.
- Г Хоч у кишені й копійка, *за/те* душа як дзеркало.

103. Повторіть орфограму «Написання часток». Виконайте тестові завдання.

1. Через дефіс потрібно писати всі слова в рядку

- А *що/найбільш*, *ані/коли*, *що/будь*
- Б *отакий/то*, *аби/що*, *віддай/бо*
- В *якось/то*, *що/то/за*, *таки/сказав*
- Г *принеси/бо*, *скільки/то*, *як/небудь*

2. Окремо потрібно писати всі частки в рядку

- А *як/раз*, *о/це*, *о/то*
- Б *хоча/б*, *чи/не*, *що/за*

- В еге/ж, коли/б, мов/би
- Г бозна/де, аби/то, що/сь

3. Разом потрібно писати виділене слово в реченні
- А *Дарма/що* малий, а й старого навчить.
  - Б *Неначе/б/то* дзвенить проміння запашне од бджіл і квітів.
  - В *Чи/ж* так сталося, як бажалося.
  - Г *Що/б* не робив, роби тільки найкраще.
4. У всіх сполуках частку *не* потрібно писати разом у рядку
- А не/досліджене питання, малий не/здужає
  - Б не/знайомий чоловік, нікому не/сказані слова
  - В не/прочитана вчасно повість, стояти не/порушно
  - Г не/вклонившись нікому, не/помічений ніким

104. Повторіть пунктограму «Розділові знаки при однорідних членах речення». Виконайте тестові завдання.

1. Між однорідними членами *не потрібно* ставити кому в реченні (розділові знаки пропущено)
- А Наша література спроможна створити значне довговічне.
  - Б Над Россю Дніпром і Сулою в задумі шепочуть гаї.
  - В Марко відповів ні в тин ні в ворота.
  - Г На озері туман то лежить пеленою то хвилюється од вітру.
2. Перед однорідними членами потрібно ставити двокрапку, а після них — тире в реченні (розділові знаки пропущено)
- А І стежка у росах і тиха діброва то все моя рідна співуча земля.
  - Б Шевченкові були підвладні всі жанри літератури поезія проза драматургія.
  - В Перед учителем стою малий вчарований до німоти.
  - Г Скрізь у полі в лісі на луках пробивається свіжа травичка.
3. Пунктуаційну помилку допущено в реченні
- А Але для мене у святім союзі душа і тіло, щастя, й гострий біль.
  - Б Тільки дерева, похмурі та голі, на вітрі ламають у розпачі віти.
  - В Вечір приліг на зелені отави, руки в траві розметав.
  - Г Земля дочекалась і рясту, і сонця, і цвіту.

4. Між означеннями *не потрібно* ставити кому в реченні (розділові знаки пропущено)

- А Рожеві жовті золоті руді сади і мури.
- Б Осінній тихий вітер ворухить платани.
- В Серед нашого народу трапляються прізвиська чудернацькі химерні дивовижні.
- Г Пахким духмяним ароматом любисток з м'ятою змагавсь.

105.

Повторіть пунктограму «Розділові знаки при відокремлених членах речення». Запишіть речення, уставивши потрібні розділові знаки.

1. Птахи вириваючись у сизі присмерки степу не могли залітати дуже далеко й високо (*Г. Гютюнник*). 2. Зустрівшись тут несподівано хлопці зняковіли і привітавшись зайшли до хати разом (*В. Козаченко*). 3. Буває так у житті людини що якась подія набуває особливої сили і звучання щойно перепущена через фільтр часу (*Ірина Вільде*). 4. Не можна бути справжнім математиком не будучи трохи поетом (*З часопису*). 5. Сніг блискучий та легкий здається падає на серце прямо (*М. Рильський*). 6. Надто вже тонке воно серце і тендітне... (*С. Павленко*). 7. А напровесні ріка широко розливається затоплюючи луки підступаючи до самісіньких околиць (*Є. Гуцало*). 8. Крім знання тут потрібна інтуїція дар передбачення дар ясновидця (*О. Гончар*). 9. Приходячи у світ ранок гасить вогні електричні й засвічує сонце (*С. Павленко*). 10. Проблиски світла спочатку такі бліді й тихі чимдалі розросталися (*Є. Гуцало*). 11. Далі сріблиться потічок теплий прозорий висвітлений до дна (*О. Гончар*).

106.

Виконайте тестові завдання.

1. Поширене означення *не потрібно* відокремлювати комами в реченні (розділові знаки пропущено)

- А Сади омиті музикою згадок ковтають пил міжселищних доріг.
  - Б Обабіч шляху лежали незнайомі поля перекраяні вузькими довгими нивками.
  - В Налита сонцем і вітрами хлюпоче веслами весна.
  - Г Манить мене увечері дорога у створений бабусею казковий світ.
2. Пунктуаційну норму *не порушено* в реченні
- А Морозний сніг, блискучий та легкий, здається падає на серце прямо.
  - Б Морозний сніг, блискучий та легкий, здається, падає на серце прямо.

- В** Морозний сніг, блискучий та легкий здається, падає на серце прямо.
- Г** Морозний сніг блискучий та легкий, здається, падає на серце прямо.

3. Перед словом *як* потрібно ставити кому в реченні (розділові знаки пропущено)

- А** Мелашка була потрібна в господі як робітниця.
- Б** Будь мені як рідний син.
- В** Іван Франко більше відомий як поет.
- Г** Любо й неньці як дитина в честі.

107. Запишіть речення, уставивши потрібні розділові знаки.

1. Упало яблуко звітуючи про осінь (*В. Голобородько*). 2. На яблуні переливчасто заспівала іволга і війнувши яскравим пір'ям перелетіла на друге дерево (*М. Стельмах*). 3. Жаркий духотний день зомлівши мов стовп упав на груди ночі (*Б.-І. Антонич*). 4. Зашебетав соловейко угору летючи закувала зозуленька на дубу сидячи (*Т. Шевченко*). 5. Усміхаючись роздивляючись на всі боки вийшла Люба на край лісу (*В. Бабляк*). 6. Забувши сміх і примовки і жарти ми слухали схилившись на парти (*А. Малишко*). 7. Прославши скагерті при обелісках своїх солдатів поминають вдови (*Л. Костенко*). 8. З одного місця переходили люди на друге шукаючи волі (*Панас Мирний*). 9. Хвилюючись і все ще не отямившись солдат розповідав про себе (*О. Гончар*).

108. Повторіть пунктограму «Розділові знаки при уточнювальних членах речення». Запишіть речення, виділяючи коми уточнювальні члени.

1. Тут перед хатою де я колись ходив зацвів для матері осінній пізній сонях. 2. Тому хан так і притих не ворущачися чекав що скажуть. 3. А поруч перед очима і під ногами палахкотіли снігові горби. 4. Удосвіта ще ледь сіріло на рівній відкритий дах білого з ракушняка будинку піднявся капітан охорони... (*З тв. М. Вінграновського*).

109. Повторіть пунктограму «Розділові знаки при звертанні». Запишіть речення, уставивши потрібні розділові знаки.

1. Заходь-заходь малий листочку з клена (*С. Павленко*). 2. О землемати В сонячній добі вітаю я пробудження в тобі (*Т. Коломієць*). 3. Україно тернова свята і висока не зів'януть твої корогви золоті (*Т. Севернюк*). 4. Чуєш мамо горлиця мені знову нагадала пісню колицкову (*М. Ткач*). 5. Молодий будь вічно молодим (*Л. Первомайський*).

6. Широкий Дніпре мій з тобою я в розлуці (А. Малишко). 7. О поле й дорога і річка й узлісся зелене Ви в серці у мене (Л. Первомайський). 8. Прозоре небо піднімайся вище (А. Малишко).

110. Повторіть пунктограму «Розділові знаки при вставних і вставлених конструкціях». Запишіть речення, уставивши потрібні розділові знаки.

1. Жажіть війни на щастя ви не знали... (О. Гончар). 2. Мабуть передчуття розлуки властиве людині (І. Цюпа). 3. Чигирин здається глянув не в очі, а в душу брата (М. Стельмах). 4. Вода ж тут самі бачите яка в ній сила земна і сила сонця (І. Цюпа). 5. Боюсь людей що проживуть як гості все життя від них чогось мені здається віє цвинтарем (М. Стельмах). 6. Здається по ньому безмежному полю пшениці могли проплисти великі морські кораблі (З часопису). 7. Лірика як один із трьох основних родів художньої літератури поряд з епосом і драмою за жанрами поділяється на поему пісню вірш баладу оду послання епіграму тощо (З підручника). 8. Саме давня українська література хронологічно Х–XVIII ст. становить перший і найдовший період розвитку української літератури (З підручника).

111. Виконайте тестові завдання.

1. Вставне речення *не вжито* у варіанті (розділові знаки пропущено)

- А Вишневий сад він тільки-но зацвів дрімав і спав.
- Б Справді дощ ущух.
- В Є помилки які затям не окупаються життям.
- Г Совість людини я знаю є тим навігатором що не дозволяє їй схибити.

2. Пунктуаційну норму порушено в реченні

- А Нащо б, бачте, те згадувать, що давно минуло.
- Б Чекаю дня, коли скажу собі: оця строфа, нарешті, досконала.
- В Він, навіть, не помітив мене в натовпі.
- Г Деревам щось, напевне, сниться.

3. Пунктуаційну норму порушено в реченні

- А І, може, я тому поетом став, що увібрав у себе казку діда.
- Б Чи це було колись, чи може, так здалося?
- В Доброго (як кажуть) дождити треба, а лихе саме прийде.
- Г Отже, ніколи не соромтеся виправляти власні помилки.

112. Повторіть пунктограму «Розділові знаки у складносурядному реченні». Виконайте тестові завдання.

1. Між частинами складносурядного речення *не потрібно* ставити кому в реченні (розділові знаки пропущено)

- А Був зорепад і зелен сад і ми були у парі.
- Б Серцю дано не бідніти і думам дано не всихать!
- В Уранці зашуміли хвилі й громи заграли в сурми голосні.
- Г Золотіє вечірня тополя й дивним світом горять небеса.

2. Між частинами складносурядного речення потрібно ставити тире в реченні (розділові знаки пропущено)

- А Ще день чи два і зацвітуть сади.
- Б Горять довкола вікнами сади і віє духом яблунь і жасмину.
- В Реве Дніпро й лани широкополі медами пахнуть.
- Г Ходить сон край вікон і дримає казка.

3. Пунктуаційну норму *не порушено* в реченні

- А Час летів немов на крилах, і мов сон життя минало.
- Б Час летів, немов на крилах і, мов сон, життя минало.
- В Час летів немов на крилах і, мов сон, життя минало.
- Г Час летів, немов на крилах, і, мов сон, життя минало.

113. Повторіть пунктограму «Розділові знаки у складнопідрядному реченні». Виконайте тестове завдання.

Пунктуаційну норму *не порушено* в реченні

- А Люблю, коли тиша легка і п'янка і місяць колише на грудях ріка.
- Б Люблю, коли тиша легка, і п'янка і місяць колише на грудях ріка.
- В Люблю, коли тиша легка і п'янка, і місяць колише на грудях ріка.
- Г Люблю коли тиша легка і п'янка і місяць колише на грудях ріка.

114. Повторіть пунктограму «Розділові знаки в безсполучниковому реченні». Виконайте тестові завдання.

1. Між частинами безсполучникового речення потрібно ставити кому (розділові знаки пропущено)

- А Обізвався грибом лізь у кошик.
- Б Чую білі пісні лебедині над озерами пізніми гаснуть.
- В У погожі дні така блакить земля од ніжності тремтить.
- Г Гримлять травневі грози буяють пишно трави.

2. Між частинами безсполучникового речення *не потрібно* ставити тире (розділові знаки пропущено)

- А На небі сонце серед нив я.
- Б Ще сонячні промені сплять досвітні огні вже горять.
- В Ми знаєм усміхнеться й нам весна.
- Г Грім гримить земля тремтить.

3. Між частинами безсполучникового речення потрібно ставити двокрапку (розділові знаки пропущено)

- А Розплющиш очі зупиниться мить.
- Б Світить у блакиті сонце джерельною свіжістю дихає вода.
- В Здавалося якийсь чарівник убрав дерева в золоті шати.
- Г Розцвітають квіти їх колише вітер.

115. Спишіть, розставляючи розділові знаки.

Батьків сад

Які тут на крутому схилі гори зеленіли дерева! Колись буйна фантазія позбирала їх з усіх усюд до цього товариського гурту і тепер вони створили мальовничу строкату сім'ю. Пронизаний світлом літнього сонця простір між стовбурами манив загадковим затишком. Батько йшов від дерева до дерева й перед кожним зупинявся на коротку мить наче здибався зі знайомою людиною.

Цей сад на схилі гори творили не тільки розлогі яблуні а й зовсім молоденькі яблуньки посаджені якщо не торік то позаторік. Так само груші росли всякого віку та й сортів неоднакових. Черешні вишні сливи абрикосові дерева кущі агрусу смородини порічок густі малинові зарості. А ще грецькі горіхи кущі глоду шипшини ліщини. Упереміжку з ягідними та плодовими деревами і дубки й липи й черемхи.

Посеред саду тополя вигналась у височінь а поряд із нею шумувала сивим листом ще одна геть зовсім юна як дівчина-підліток.

Білокорі берези світилися сяяли білизнаю стовбурів шумували плетивом кіс (Г. Тютюнник).

116. Спишіть текст, розставляючи розділові знаки і знімаючи ризку.

Над городом уже стояло чисте небо і сонце розкидало свої теплі проміння. Після/дощове повітря пахло тим ледве вловимим і надзвичайно приємним запахом що завжди асоціюється з народженням нового досі не/відомого життя. Всюди шелестів симпатичний міський гомін і всюди під ногами веселих балакучих пішо/ходів тротуари фаркали бризками дощової води. І не тільки асфальт але і звичайний сирій булижник почав блискати й переливатися в срібних

ромбиках віддзеркаленого сонця. На темно/синій грозівій полосі підвелася як і завжди прекрасна райдуга й закоронувавши город урочисто повисла в прозорому етері. Уже бігли автобуси дзвеніли трамваї й між ними метушилися візники (*Микола Хвильовий*).

117. Спишіть текст, розставляючи розділові знаки. Поясніть правопис виділених слів.

Осінь рудою лисицею майнула до парку і заворожено завмерли дерева. Вона торкалася цих велетнів своїм пишним рудим хвостом і вони вкривалися позолотою.

Пригадує Красива осінь вишиває клени... Це про *осінь-жінку*.

Весна це дівчина легка і тоненька як билиночка. Зі смарагдовими очима і білявим пишним як яблуневий цвіт волоссям.

А осінь це жінка. Упевнена в собі горда жінка. Зранку сіра холодна і непривітна опівдні пишна красива та розкішна ввечері прекрасна та аж до болю загадкова.

Скачує з дерев листя. А може це осінь плаче. Плаче від образи чи просто від тихої печалі. Ніхто ніколи не збагне сліз осені й сліз жінки.

Пливе у високості бабине літо перша сивина осені. І жодною фарбою не замалювати тієї сивини не змінити *багряно-жовте* на *ніжно-зелене*.

Осінь-жінка осінь-лисиця осінь-чаклунка... Ні *все-таки* жінка!

Напевно у цьому найвища філософія й найглибша мудрість осені (*За О. Нижник*).

118. 1. Поміркуйте, як перегукується настрій тексту, наведеного у попередній вправі, з ілюстрацією.

*Галина Сапегіна.
Осінь*

2. Розгляньте репродукцію картини Г. Сапегіної. Напишіть твір-опис зовнішності людини в художньому стилі. Використайте слова з орфограмами «Написання складних слів» та речення з пунктограмами «Розділові знаки в складному реченні».

Протягом XVII–XVIII століть в Україні склався самобутній архітектурний стиль, який отримав назву «українське баро(к, кк)о». Цей стиль не позначений такою ар(и, е)стократичною пишнотою, як (е, є)вропейське баро(к, кк)о — мадридське чи римське, віденське чи пари(жсь, зь)ке. Але порівня(н, нн)о скромні будинки тих часів справляють сильне враже(н, нн)я завдяки природності та невимуше(н, нн)ості композицій, смакові упорядників, вдалому використа(н, нн)ю фольклорних мотивів.

Серед українських майстрів цього стилю почесне місце посідає киянин Іван Григорович-Барський. Нащадок старови(н, нн)ого роду вихідців із міста Бар на Поді(л, лл)і, він пов'язав своє жи(т, тт)я з Ки(ї, є)вом.

Іван Григорович-Барський спробував себе в архітектурному мисте(тс, ц)ві вже у зрілі роки. Пройшовши вишкіл на будовах інших зодчих, приступив до самостійної творчості. У 1748–1749 роках Григорович-Барський улаштував на Подо(л, лл)і водогі(н, нн)у мережу. Частиною цієї мережі був фонтан-запобіжник, над яким зодчий поставив вишука(н, нн)ий цегля(н, нн)ий павіль(йо, о)н. Павільйон увінчувала статуя апостола Андрія. Вода витікала з посудини, яку тримав янгол. Уже на початку XIX столі(т, тт)я янгол поступився місцем Самсонові, що роздирає пашу лева. Фонтан «Самсон» був знище(н, нн)ий у першій половині XX сторі(ч, чч)я, але 1982 року його було відновлено.

Фонтан «Самсон»
на Подолі.
м. Київ

Із збережених донині будівель І. Григоровича-Барського особливу увагу привертає (П, п)окровська церква на однойме(н, нн)ій вулиці. Дуже приємне враження справляють затишні (г, г)аночки обабіч будівлі.

Збереглася й (Н, н)абережно-(М, м)икільська церква на вулиці Григорія Сковороди. Щоправда, вигляд цієї стрункої споруди було дещо змінено пізнішою перебудовою бані у візантійському стилі.

Добра слава про Івана Григоровича-Барського лунала по всій Україні, тож доводилось йому час від часу працювати за межами Києва: у Межигір'ї, Козельці, Золотоноші — і теж надзвичайно плідно (За М. Кальницьким).

120. Спишіть текст, розставляючи розділові знаки.

Тут Іван сів одпочити.

Ніжно дзвеніла над ним хвоя смерек змішавшись з шумом ріки сонце наляло. злотом глибоку долину зазеленило трави десь курився синій димок од ватри з-за Ігриця оксамитовим гулом котився грім.

Іван сидів і слухав забувши зовсім що має доглядати корови.

І ось раптом в сій дзвінкій тиші почув він тиху музику яка так довго і невловимо вилаась кругом його вуха що навіть справляла муку!

Застиглий і нерухомий витягнув шию і з радісним напруженням ловив дивну мелодію пісні. Так люди не грали він принаймні ніколи не чув.

Але хто грав? Навкруги була пустка самотній ліс і не видно було живої душі. Іван озирнувся назад на скелі і скаменів. На камені верхи сидів «той» щезник скривив гостру борідку нагнув ріжки і заплющивши очі дув у флюяру.

Та ось ріжки піднялись вгору щоки надулись і розплющились очі. Іван з жахом побачив як виткнувшись з-за галузок затрясли головами бородаті цапи.

Він хотів тікати й не міг. Сидів як прикутий і німо кричав од холодного жаху а коли врешті видобув голос щезник пропав раптом у скелі а цапи обернулись в коріння дерев повалених вітром.

Іван гнав тепер вниз без тями наосліп рвав зрадливі обійми ожин ламав сухі гіллячки котився по слизьких мхах (За М. Коцюбинським).

121. Спишіть текст, розставляючи розділові знаки, знімаючи ризику, розкриваючи дужки.

Коли осінь стає затишно не/мов я по/між своїх. Так було завжди та лиш оста(нн, н)ім часом пересвідчився що вони (з, с)правді є ті кого називаю своїми.

От не/давно ввеч(е, о)рі си(дж, ж)у сам на роботі й чую хто/сь хоче увійти у вікно. А це третій поверх. Я (з, с)косив око до прочине(нн, н)ого вікна. Того хто там з/на/двору ще не/видно. Але по/тому як він шарудить і сопе він явно товстенький рудий і мабуть зубатий чо/гось я так думаю. Він упертий йому ва(ж, ш)ко а він хоробро вч(и, е)пився за підвіко(нн, н)я й скоро буде тут. Уже трохи бачу його (з, с)правді рудий товстенький.

Потім я збагнув що то сухий скруче(нн, н)ий кленовий листок. Та я ж (з, с)першу не/знав цього, одначе не/злякався. От/же то був свій бо інстинкти нас не/підводять (За В. Жежерою).

Прочитайте текст. Напишіть стислий його переказ, використавши синтаксичні конструкції з прямою мовою або діалог.

Десь у п'ятому чи шостому класі до нас привели новенького учня — гарненького та охайного. Був саме урок англійської, тож учителька відразу його запитала:

— What's your name?

Хлопчик підвівся і відповів:

— My book.

Учителька насупилася і запитала ще раз, чіткіше:

— What is your name?

— Май бук, — знову сказав хлопчик.

Учні в класі захихотіли, а найспівчутливіші почали підказувати:

— Як тебе звати?! Ім'я, ім'я!

Проте хлопчик стояв на своєму:

— Май бук.

Учителька готова була його розірвати, клас душився від реготу. Урешті вчителька додумалася перейти на українську:

— Я запитую, як тебе звати, — сказала вона.

— Мирослав Майбук, — відповів хлопчик.

У класі запала ніякова тиша, вчителька силувано посміхнулася — неначе лікар, що зіткнувся з рідкісною хворобою.

— Дякую. Сідай, — сказала вона українською.

Хлопчик наступного дня не з'явився. Більше ми його взагалі не бачили (За А. Бондарем).

Проводять опитування серед студентів різних країн. Скільки потрібно часу, щоб вивчити японську мову?

Запитали американця. Той поклацав на комп'ютері й каже: «Рік і вісім місяців».

Запитали француза. Той гайнув до бібліотеки, переглянув каталоги й пообіцяв вивчити японську мову за рік.

Наступним у списку був український студент. Знайшли його в кав'ярні, спитали.

Студент:

— А методичка є?

Дали йому методичку, він її швиденько перегорнув:

— Добре. Доп'ю каву й піду складати.

Мовна культура і комунікація

Іван Огієнко (1882–1972)

Кожна літературна мова ставить собі завданням бути мовою загальною для всього народу-нації, і, як така, вона є мова науки, викладів, проповідей, школи, театру, урядів і т. ін., цебто вона є мовою публічного вжитку для нації.

Юрій Шевельов (1908–2002)

Правопис не повинен воювати з мовою й накидати їй те, що їй чуже. Посутнє завдання правопису — формулювати, як писати те, що є в мові, а не реформувати мову засобами правопису.

§ 12. Поняття комунікації

З
ЗАПАМ'ЯТАЙМО

Слово *комунікація* (походить від лат. *communico* — спілкуюсь із кимось, повідомляю) уживається у значенні «спілкування між людьми, передавання інформації від людини (групи людей) до людини (групи людей)».

Цим словом (переважно у множині) називають також зв'язок за допомогою технічних засобів (телекомунікації, транспортні комунікації).

Комунікація як спілкування — це специфічна форма взаємодії людей за допомогою мови й інших сигналів, знаків.

Комунікація може бути *вербальною* та *невербальною*.

Вербальна комунікація — це спілкування за допомогою слів.

Невербальна комунікація стосується міміки, жестів, пози, стилю одягу тощо.

123. 1. Прочитайте текст. Оформіть інформацію про види вербальних комунікацій у вигляді таблиці.

Зразок

Різновид вербальної комунікації	Кількість учасників	Ситуація спілкування
Внутрішня комунікація	1	Міркування про щось наодинці
.....	...	.....

Вербальні комунікації розрізняють за кількістю співрозмовників: один співрозмовник — *внутрішня комунікація*, коли людина розмовляє сама із собою; два співрозмовника — *міжособистісна комунікація*, у якій важливу роль відіграють міміка, жести, погляд, поведінка загалом; три–п'ять співрозмовників — *колективна комунікація* в малих групах; понад тридцять співрозмовників — *публічна комунікація*. До колективної комунікації належить виступ учителя перед учнями в класі, колегами-учителями на нараді. У *масовій комунікації* (наприклад, виступ перед великою аудиторією, по радіо, на телебаченні) промовець не бачить адресата. Він активний оратор, а аудиторія — пасивна. У цьому разі контакт під час спілкування опосередкований, непрямий.

Коли люди працюють в одній організації, вони пов'язані багатьма комунікативними ситуаціями, які й формують клімат фірми, колективу. В організації наявна *ієрархічна комунікація*: від вищих посадових осіб до нижчих. Може виникнути розходження між формальним (тобто призначеним) і справжнім лідерами. Комунікація може бути *організована й неорганізована* (випадкова, стихійна); *приватна та офіційна*; обмін інформацією може відбуватись у *письмовій або усній* формі; спілкування може бути *інформативне й етикетне* тощо.

Усе це різновиди комунікації в межах однієї мови та однієї культури. У світі налічується майже 3500 мов, тому, наприклад, навіть користуючись англійською мовою, латиноамериканець і європеець — як співрозмовники — можуть почуватися некомфортно, адже вони звикли розмовляти в різних манерах.

Можна назвати такі різновиди комунікації, як *міжнародна та міжкультурна*, оволодіння ними також потребує особливих навичок. Таким чином, комунікація — це складний процес, кожна модель якого має певні особливості (*3 підручника*).

124. 1. Прочитайте текст. Які види комунікації представлені в ньому?

Базарні люди

Привіт, кумо. Зараз глупа ніч, майже ранок. Допишу тобі листа — і на базар. Ти знаєш, як я люблю базари в Лондоні. Особливо той, на який зараз збираюся, — оптовий рибний, де продавці знічев'я продають і вроздріб. Чого там тільки нема: від завалів устриць — до зв'язок чудернацьких молюсків під назвою «бритва». Від дрібних креветок та мідій — до товстих тунців та гігантських, старих і поважних омарів. До речі, їсти їх зараз на Заході вважається неполіткоректно, бо залишилося омарів дуже мало.

Але мене там приваблює не тільки риба — подобається сама атмосфера. Старі задубілі англійські рибалки, що говорять із простонародним акцентом і роблять мені, як дівчині, знижки, а час від часу і жартома пропонують руку та серце. Ранкова чашка чаю з молоком, на яку вони вискакують, спродавши свій крам. Крики чайок, морозне повітря із запахом водоростей, світанок над Лондоном...

Єдине, що порушує цю англійську атмосферу, — це українська, польська та російська балачка покупців. Окрім закупівельників продукції для ресторанів, більшість клієнтів — вони. Так само і на

вуличних ринках. Туди, де продається немита картопля і синюшні кури, англійці на гарматний постріл не підходять. А наші — тут як тут. Намагаються зекономити зайвий фунт. А потім повезти його в Чортків, щоб дядьки й тітки раділи, якого файного мають племінника. Так, але не тільки.

Наш світ, родина та коло друзів будуються навколо столу і розділеної вечері. Ми хочемо, щоб наша їжа походила з рук живої людини, а не бездушної полиці супермаркета. Хочемо поторгуватися, поперебирати харчами. Хочемо, навіть на чужині, прийти на базар і повернутися до родини з гостинцем.

Як робили вдома (С. Пиркало).

2. Запишіть фрагменти тексту, у яких в описовій формі показано риси національного характеру українців.

Культура мови — дотримання ustalених норм усної та писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування. Культура мови — важлива передумова успішної комунікації.

125. * 1. Прочитайте текст. Визначте і запишіть основні складники формування мовної культури дитини. Перші два фрагменти тексту використовуйте як епіграфи.

Мова — це наша національна ознака, у мові наша культура, ступінь нашої свідомості...

Мова — душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб. І поки живе мова — житиме і народ як національність. Не стане мови — не стане й національності: вона геть розпорошиться поміж дужчим народом (І. Огієнко).

* * *

Наша духовна скарбниця — це сотні тисяч народних пісень, казки, прислів'я і приказки, стародавні та сучасні тексти. У мові як духовній скарбниці зберігається історія, пам'ять про долю народу, про його культуру, побут, сприймання навколишньої природи.

Мова єднає всі покоління українців. Руйнуються найміцніші фортеці, розсипаються кам'яні гори, зникають ріки й моря. Але думка, утілена в слові, переживає віки (С. Єрмоленко).

* * *

Підхід до вивчення української мови та літератури в школі сьогодні підпорядкований формуванню різнобічно розвиненої і

соціально активної особистості. Сучасній молодій людині має бути притаманна *культура спілкування* в різних видах мовної діяльності. Розвиток *сфер спілкування* примушує оволодіти різними способами самовираження через рідну мову: вести бесіду, дискутувати, точно й аргументовано доводити свої міркування. При цьому мають бути дотримані мовні норми, *правила мовної поведінки*.

Що найбільше впливає на мовну поведінку дитини? Звичайно, сім'я, оточення, засоби масової інформації. Часто такий вплив має негативні наслідки. Тому шліфувати мовну культуру покликана школа.

Жоден господар не засіває хлібородної ниви мішаним зерном (або суржиком, як здавна називали суміш зерен жита, ячменю та інших злаків), не сіє він і гниле зерно. Так і слово слід засівати виважене, розумне, тактовне, ненав'язливе. Воно має відповідати прийнятним у суспільстві нормам. Тільки таке слово здатне викликати в дитини всю гаму людських почуттів, розкрити обрії науки й мистецтва, розкрити *мікро- і макрокосм власного «Я»*, пробудити почуття любові до батьківщини й Батьківщини, переконати в неціненності життя. Видатний педагог Василь Сухомлинський стверджував: хто відчуває красу слова і може словом передати найтонші відтінки людських думок і почуттів, той піднімається на сходинку справжньої культури. Низька ж культура мови збіднює духовний світ людини. «Убогість слова — це убогість думки, а убогість думки веде до моральної, інтелектуальної, емоційної, естетичної товстошкірості».

Основними чинниками, що забезпечують вироблення індивідуального стилю в мові кожного учня, педагог уважав, по-перше, добре усвідомлений словник; по-друге, сформоване *чуття слова*, здатного повністю відтворити *мовну ситуацію*; по-третє, усвідомлення того, що будь-яку думку можна висловити по-різному (В. Сичова).

* 2. Як ви розумієте значення виділених понять?

З
ЗАПАМ'ЯТАЙМО

Ділове спілкування — вид комунікації, метою якого є організація й оптимізація виробничої, наукової, комерційної чи іншої діяльності, де на першому місці стоять інтереси справи, а не конкретних співрозмовників.

Людина, яка спрямовує інформацію (комунікант), і людина, яка її приймає (комунікат, або реципієнт), у діловому спілкуванні постійно міняються місцями, тому в людей, що спілкуються, має бути однакове розуміння теми спілкування, змісту висловлювань і слів. Ефективне ділове спілкування — це обмін думками, пошук і прийняття спільного рішення.

Зони спілкування

Безпосереднє спілкування підсвідомо здійснюється на певній відстані між людьми, причому виділяють такі різновиди зон спілкування:

- інтимна зона (15–46 см) — спілкування з близькими, родичами;
- особиста зона (46–120 см) — відстань спілкування з друзями й однодумцями;
- зона соціального спілкування (1,2–2,0 м) — відстань на переговорах із приятелями та колегами по роботі;
- формальна зона (2,0–3,6 м) — ділові переговори, візити до вищих посадових осіб;
- загальнодоступна або публічна зона (понад 3,6 м) — спілкування з великою групою людей.

Установлення зони спілкування залежить не тільки від ситуації, а й від національно-культурного поля особистості, від статусу співрозмовника, від власного настрою. У діловому спілкуванні вироблені такі основні правила:

- варто дотримуватися міри в дистанціюванні (не треба надмірно віддалятися і не надто наближатися до партнера) — дистанція між партнерами має відповідати ситуації;
- не варто починати спілкування з відстані понад 4 м. Найбільш прийнятними на такій дистанції можуть бути усмішка чи кивок головою на знак привітання;
- перші фрази краще говорити на відстані соціальної зони (залежно від близькості відносин із партнером);
- найважливішими ідеями, інформацією з партнером обмінюються в особистій зоні;
- відстань треба змінювати поступово, а не перескакувати через одну чи дві зони.

Часто ділове спілкування порівнюють із грою в шахи, де неможливо «закреслити» непродуманий хід. Якщо хід уже зроблено, ситуація змінюється, і наступні ходи необхідно робити за нових умов (*За матеріалами інтернет-видань*).

126.

Прочитайте текст. У вигляді ділової гри покажіть різні варіанти виробничих ситуацій: а) керівник помітив співробітника, який запізнився на роботу; б) керівник проводить п'ятихвилинку; в) підлеглий вітає керівника з днем народження. Запишіть характерні репліки, опишіть жести, визначте зони спілкування.

Стилі управлінського спілкування

Стиль спілкування — індивідуальна стабільна форма комунікативної поведінки людини, яка проявляється за будь-яких умов

взаємодії — у ділових стосунках, у стилі керівництва, у способах прийняття рішень та розв'язання конфліктів, в обраних прийомах впливу на людей. Стили спілкування мають своєрідне емоційно-вольове забарвлення, яке визначається темпераментом, психофізіологічними та індивідуальними особливостями людини, арсеналом її вербальних та невербальних засобів. В управлінському спілкуванні можна виділити такі стилі: *авторитарний, демократичний, ліберальний*, які мають певні ознаки.

Ознаки авторитарного стилю: ділові, короткі розпорядження; чітка мова, офіційний, холодний тон; емоції та етичні моменти не враховуються. Позиція лідера — поза групою. Справи в групі плануються заздалегідь, визначаються лише поточні, безпосередні цілі. Думка керівника — вирішальна.

Ознаки демократичного стилю: товариський тон, інструкції подаються у формі пропозицій. Похвала та догана — з поясненнями. Розпорядження та заборони — з дискусіями. Позиція лідера — усередині групи. Усі заходи плануються колективно. За реалізацію пропозицій відповідають усі. Пропозиції обговорюються.

Ознаки ліберального стилю: відсутність елементів схвалення чи догани. Позиція лідера майже не помітна для групи. Він не дає вказівок і, розподіляючи завдання, ураховує інтереси членів колективу (3 підручника).

Краса і сила слова

Краса і сила рідної мови таїться не в її фонетичних перевагах і, поготів (аж ніяк), не в її привілейованому, зверхньому становищі супроти інших мов, якщо це десь трапляється, а в здатності впливати на почуття людини, будити в ній хороші, благородні почуття, змушувати бриніти найтонші струни людської душі.

Борис Антоненко-Давидович

ПРИГАДАЙМО

П

У діловому спілкуванні застосовують усну й писемну форми. Усна форма може обслуговувати виробничі та побутові потреби суспільства. У ній переважає лексика побутового характеру, використовуються зазвичай прості речення. Можна виділити кілька типів усного мовлення за сферами його застосування: ділова розмова, засідання, публічний виступ (лекція, промова, бесіда).

Усне мовлення відрізняється від писемного:

- спонтанністю;
- інформативністю, насиченістю фактами;
- інтонацією, що може змінити зміст вислову;
- повторами.

Писемна форма функціонує в галузі державної, політичної, господарської, наукової та культурної діяльності. Писемне ділове спілкування — це мова ділових паперів. Діловий текст оформляють як статтю, лист чи будь-який документ.

Писемна форма спілкування відрізняється від усної, їй притаманні такі особливості:

- стандартна канцелярська лексика;
- складні речення;
- точний виклад інформації;
- чітко регламентовані побудова й розміщення тексту;
- відсутність ознак мовної індивідуальності автора.

127. Дайте відповіді на запитання:

1. Які форми ділового спілкування вам відомі? Чим вони відрізняються?
2. Якою має бути мова ділової людини?
3. Які правила ділового спілкування вам відомі?
4. Які суб'єктивні чинники впливають на процес спілкування?

Чоловік приходить до директора заводу і питає:

- Чи потрібен вам начальник відділу кадрів?
- Ні.
- А навіщо ви його тримаєте?

* * *

Директор фірми каже секретарці:

- Я пішов. Раптом що, телефонуйте. До речі, у мене новий номер. Запам'ятаєте чи запишете?
- Краще запишу: «У Сан Са-ни-ча но-вий но-мер».

128. 1. Прочитайте текст. Зробіть тематичні виписки за рубриками: «Це мені відомо», «Нова інформація», «Це мене здивувало», «Дуже важлива інформація».

Мова — одна з найважливіших ознак етносу. Ми, щонайперше, маємо турбуватися про стан і функціонування української мови в різних сферах громадського життя. Недаремно, скажімо, у ст. 10 Конституції України засвідчено, що українська мова є державною мовою, і держава зобов'язується забезпечувати її

всебічний розвиток та функціонування в усіх сферах суспільного життя.

Мова здається нам чимось звичним і дуже простим, а насправді цей феномен людини як частки живої матерії надзвичайно складний. Саме тому люди нерідко забувають: знати мову — ще не означає володіти нею, і засвоївши шкільний курс мови (хай навіть на «відмінно»), вважають, що на цьому навчання закінчується. Звичайно, щоб порозумітись у будь-якій сфері діяльності, людині вистачить 3,5–5 тис. слів. Але ж мова народу налічує майже 200 тис. слів.

Культура мови — це духовне обличчя людини. Вона формується багатством словника і свідчить про загальний розвиток особистості, про ступінь прилучення її до духовних багатств рідного народу, надбань усього людства. Як відомо, існування людського колективу, виробництво, трудова діяльність, творча праця неможливі без мови. За висловом французького письменника Франца де Ларошфуко, істинне красномовство полягає в тому, щоб сказати все, що треба, але не більше. Отже, багато говорити і багато сказати — поняття не тотожні.

Загальна мовна культура визначається і знанням норм літературної мови, і ерудицією, і світоглядом людини, і культурою мислення, і технікою мовлення.

Основу культури спілкування становить грамотність, тобто дотримання загальноприйнятих літературних норм у користуванні лексичними, фонетичними, морфологічними, синтаксичними і стилістичними засобами мови. Мова має бути не тільки правильною, а й лексично багатою, синтаксично різноманітною. Щоб цього досягти, треба прислухатися до живого слова, користуватися словниками, вдумливо читати літературу, звертаючи увагу на вживання окремих слів, на особливо вдалі висловлювання, на побудову речень. Грамотна, багата мова — не тільки ефективний спосіб передавання й сприймання думок, образів. Це й вияв поваги до людей, з якими спілкуєшся, до народу, який створив цю мову. Чи вміємо ми спілкуватися? Чи ставимо собі за мету досягти успіху в певній справі за допомогою доречно сказаного, уміло використаного ввічливого вислову? Чи завжди ми усвідомлюємо силу сказаного слова? Адже ще видатний український філософ Григорій Сковорода писав: «Легкий повітряний шум спричиняє випущене слово, але воно часто або смертельно раниць, або радість викликає і збуджує душу» (За О. Мацей).

*2. Дайте обґрунтовані відповіді на запитання, які поставив автор в останньому абзаці тексту.

3. Підготуйте повідомлення на тему «Дотримання вимог культури мови — важлива передумова ефективної комунікації».

§ 13. Етика професійного спілкування

129. 1. Прочитайте вислови — етикетні формули. Які з них можуть бути використані в офіційному спілкуванні?

Доброго ранку! Здрастуйте! До побачення! Бувайте здорові! Ходіть здорові! На все добре! Усього найкращого! Здрасте! Дякую! Спасибі! Пока! Па! Здоровенькі були! Мій тобі респект! Перепростую! Будь ласка! Щиро вам дякую! Прийміть мою найщирішу вдячність! З глибокою повагою і приязню до вас!

2. Складіть і запишіть кілька речень для використання в офіційному спілкуванні, добираючи відповідні етикетні формули.

3
ЗАПАМ'ЯТАЙМО

Етика професійного спілкування передбачає дотримання правил службових стосунків:

1. *Посміхайтесь.* Контролюйте свою поведінку за будь-яких обставин. Будьте привітні й увічливі.

2. *Вітайтеся.* У привітанні ви даєте зрозуміти людям, що раді їх бачити, розпочати з ними робочий день.

3. *Визначіться між «ти» і «ви».* Звертання на «ти» є нормою в колективі, де між колегами товариські, теплі стосунки. Звертання на «ви» свідчить про повагу до колеги, різницю у віці, субординацію.

4. *Терпляче слухайте.* Навчіться слухати людей. Не перебивайте їх репліками, навіть якщо чиясь думка вам не до вподоби.

130. 1. Відредагуйте наведені речення відповідно до норм української літературної мови.

1. Відвідуючи довго розглядали прейскурант цін. 2. Основний лейтмотив цього твору — проблема батьків й дітей. 3. Працюючи у певному розмовному стилі слід ретельно обирати склад лексики. 4. Ми отримали від Президента фірми «Сократ» небагатослівну лаконічну відповідь. 5. Дмитра Сергієнко багато хто поважають, він гарний і в якості фахівця і в якості людини. 6. В цієї команди є перспективи на майбутнє, а не просто співпадіння благоприємних обставин. 7. Під час навчання іноземним мовам у нагоді стають інтер-активні методи навчання. 8. Смета складає два мільйона гривнів. 9. По ініціативі керівництва на зібранні було піднято питання про халатне відношення до ведення документації. 10. По закону керівник установи має попередити працюючого

про звільнення за два тижня до того. 11. Кожна людина має мати свій любимий фах. 12. Вибір майбутньої професії — це особова справа кожного.

- *2. Працюючи в парах, складіть та розіграйте діалог, що ілюстрував би ситуацію, описану в реченні 10. Не забудьте про культуру спілкування.

131.

Прочитайте текст. До якого стилю він належить? Визначте тему та ідею висловлювання. Запишіть основну інформацію у вигляді тез.

Важливим чинником ефективного впливу є авторитет керівника і його вміння переконувати людей. Переконання спрямоване на зняття своєрідних «фільтрів» на шляху інформації до свідомості й почуттів людини, оскільки переконаність — це наслідок свідомого сприймання інформації, упевненості в її об'єктивності, чому передує її аналіз та оцінювання. При цьому має бути очевидною і достатньою кількістю аргументів щодо правдивості інформації. Успішність переконання знижується, якщо сформовані раніше погляди співробітників на проблему принципово відрізняються від того, у чому переконує керівник. Найефективнішими засобами переконання співробітників є бесіда, дискусія, групова полеміка, оскільки вироблена за таких умов думка набагато глибша й переконливіша за ту, що виникла через пасивне сприймання інформації. На ефективність переконання впливає й емоційне ставлення людини до повідомлення. Похитнути такі емоційні оцінки часто не можуть жодні логічні доведення. «Блокує» аргументи керівництва бажання підлеглого зберегти високу самооцінку, передусім оцінку своїх знань, обізнаності, освіченості тощо. З мотивом збереження особистістю самооцінки пов'язане й відкидання абсолютно справедливих, але висловлених у грубій і образливій формі аргументів. Тому керівник, прагнучи досягти мети силою переконання, має ретельно стежити за своїми манерами, мовою (*За матеріалами інтернет-видань*).

ЗНАННЯ
за плечима
НЕ НОСИТИ

До питань мовного етикету належить уміння гарно й ввічливо подякувати.

Подяку краще висловлювати продуманим, спеціально дібраним відповідно до ситуації словом. За дрібну послугу можна сказати «Дякую», «Спасибі». Якщо зроблено щось значне: «Сердечно вам дякую», «Щиро вам дякую», «Прийміть мою найщирішу вдячність», «Дозвольте висловити вам подяку», «Дуже вдячний(на) за вашу турботу» та ін.

Відповідаючи на подяку, можна сказати: «Прошу», «Будь ласка».

Норми мовного етикету передбачають і вміння просити вибачення: «Пробачте (вибачте), будь ласка!» (форма «Даруйте» — розмовна, «Перепрошую» — діалектна), а також уміння вибачити: «Будь ласка! Вибачаю» (За С. Глущик).

132. 1. Прочитайте текст.

Кілька людей, які змогли знайти спільну мову, — сила. Їм буде набагато простіше і швидше втілити в життя те, на що в одного, хай і талановитого, пішли б місяці або роки.

Нині, як правило, від більшості претендентів на гідні вакансії — керівні й добре оплачувані посади — вимагають комунікабельності. Та й як інакше? Без здібностей до ефективного спілкування не можна організувати людей, а без злагодженої команди не домогтися значних результатів у будь-якій справі.

За визначенням словника, комунікабельна людина — та, яка легко знайомиться, спілкується і співпрацює з іншими людьми; товариська; контактна.

Комунікабельна людина — явище надзвичайно цінне, вона здатна підтримувати корисні зв'язки, вона завжди в курсі подій, а де нова й достовірна інформація, там успіх. Комунікабельність передбачає двосторонню взаємодію, тобто людина не лише має гарно говорити, а й уміти слухати, чути і розуміти те, що співбесідник хоче донести. Людей, які вміють говорити довго і невимушено — чимало, але тих, хто здатний ще й чути співрозмовника, — одиниці.

Комунікабельність — це своєрідний талант, але він за бажання та наполегливості може розвиватися.

Психологічна готовність до спілкування, активність, багатий словниковий запас і техніка говоріння — на основі цих складників замішується коктейль успішного спілкування. Набрати телефонний номер, дізнатися потрібну інформацію, поговорити з незнайомою людиною, виступити перед аудиторією, поставити запитання на публічному виступі — одних ці завдання доводять до стресу, інші виконують їх легко і навіть із задоволенням.

Важливо навчитися долати хвилювання та невпевненість, налаштувати себе на позитивне ставлення до інших

людей, і тоді через певний час спілкуватися з малознайомими й незнайомими людьми буде приємно і просто.

Коли думка чітко структурована і грамотно висловлена, мова викликає в співрозмовника довіру, увагу й розуміння. Якщо у вас багатий словниковий запас, ви легко доберете синоніми, описові вислови.

Неправильна інтонація, непоказний голос, дефекти вимови — усе це відволікає увагу від змісту. Є безліч вправ, розрахованих на вироблення голосу, дикції, тренування виразності інтонації... Головне — не хехтувати ними, і незабаром успіхи стануть помітними (За Г. Аксьоною).

2. Для кого насамперед потрібна комунікабельність як запорука досягнення успіху в професійній діяльності? Відповідь запишіть у вигляді твору-есе.

**ЗНАННЯ
за влечки
не носити**

Що таке есе?

• **Есе** (фр. *essai* — спроба, нарис, начерк) — невеликий за обсягом прозовий твір довільної композиції, у якому висловлено особисті враження та думки з конкретного питання. Цей жанр поєднує філософські погляди на природу, суспільство, історію, культуру з емоційним сприйняттям світу.

Як радять писати есе? Правильно: креативно. Що стоїть за цим словом? Насамперед оригінальна думка. Усе просто: головне — засвоїти основні ознаки есе.

1. *Позитивна мова*: описувати передусім те, що є, а не те, чого немає.

2. *Слова-зв'язки*: вони допомагають плавно переходити від попереднього абзацу до наступного.

3. *Різна структура речень*: постійно читати речення з прямим порядком слів (підмет, присудок, додадок...) — нудно. Урізноманітніть свою техніку, наприклад, додайте кілька інверсій. Добре вживати речення різної довжини.

4. *Зрозумілі слова*: розумійте значення всіх слів, які ви використовуєте в есе. Пишіть для того, щоб зацікавити змістом, а не словниковим запасом. Словесна вишуканість — це добре, але в міру.

5. *Різні слова*: ідеться про синоніми.

6. *Лаконічність*.

7. *Кожне слово важливе*: не повторюйтесь, кожне речення має передавати новий зміст, розвиваючи думку.

8. *Активна життєва позиція* (За К. Шендаровським).

Прочитайте текст. Якими мовними засобами створено комічну ситуацію? Яка риса студента як співрозмовника допомогла йому скласти іспит? Які якості комуніканта виявив викладач?

Від бобра до добра

Мій приятель Микола викладає студентам комерційних технічних вузів Сходу України гуманітарні дисципліни. Іде іспит з історії української культури у групі машинобудівників. Витягли білети, сидять і строчать відповіді зі шпаргалок. Найсміливіший виходить відповідати на питання «Історія заснування Києво-Могилянської академії»:

— Києво-Могилянская академия была основана в результате слияния Братской школы и Киево-Печерской лавки...

— Києво-Печерської чого?! — запитує спантелечений Микола.

— Ну, лавки.. — відповідає студент. — Києво-Печерского магазина... Сети магазинов и частных лавок.

Складають іспит із філософії. Одному інженерові-бурильнику випало питання про основні принципи вчення китайського мислителя і філософа Конфуція.

— Основной принцип философии Конфуция состоит в том, что человек по своей природе — бобр...

— Тобто як це — бобр? — Микола впадає у відчай.

Але студент, хоч і недогледів у шпаргалці, пояснює:

— Дело в том, что Конфуций сравнивал человеческое общество и способ его организации с жизнью бобров. Человек, как и бобёр, по Конфуцию, трудолюбивое, дружное и доброе создание.

— Ось-ось, — ухопився за рятівну соломинку Микола, — правильно. Конфуцій уважав, що людина за своєю природою є доброю.

— Да, как бобёр, — і далі намагаться відстояти свою концепцію студент.

— А звідки ви взяли, що бобри — добрі? — ставить провокативне запитання Микола.

— Да разве ж это я придумал? Это всё Конфуций!

Микола ставить студентові «добре» за принциповість.

Попереду в нього 25 конфуціїв. Добрих, наче бобри (За А. Бондарем).

1. Прочитайте текст. Пригадайте й запишіть відомі вам правила етикету телефонної розмови.

Один із *різновидів* ділового спілкування — телефонна розмова. Вона розширює, полегшує ділові *контакти*, дає можливість оперативно передати чи прийняти певне повідомлення.

У телефонній розмові беруть участь двоє співрозмовників: той, хто телефонує, і той, хто приймає інформацію (адресант і адресат). Може бути й третя особа — посередник, який з'єднує співрозмовників (секретар).

Майстерність секретаря як службовця полягає в тому, щоб правильно визначити важливість і терміновість телефонного дзвінка, захистити інтереси керівника, не образити абонента, створити у нього гарне враження про установу (фірму), до якої він телефонує.

Вибір мовних засобів для телефонної розмови залежить від того, хто, куди, кому і з якою метою телефонує.

Умовно телефонні розмови можна поділити на офіційні та приватні.

Телефонна розмова, як правило, розпочинається з привітання, представлення.

Спілкування телефоном має бути спокійним, чемним, лаконічним. Тому треба заздалегідь усе продумати: дібрати всі матеріали, *документи*, мати під рукою потрібні номери *телефонів*, адреси організацій, календар, ручку, папір тощо. Перш ніж набрати *номер*, потрібно чітко й точно визначити мету розмови і вибрати тактику спілкування.

Важливе також уміння слухати співрозмовника. Вихована людина не буде перебивати співрозмовника чи поправляти.

За *етикетом*, завершує телефонну розмову як у діловому, так і в приватному спілкуванні її ініціатор.

Варто пам'ятати, що надмірна ввічливість, улесливість не прикрашають співрозмовника, а навпаки, можуть викликати роздратування.

За правилами етикету, офіційне спілкування телефоном не повинно обмежувати вільний час працівника: не слід дзвонити підлеглому чи керівникові додому без крайньої потреби (*За матеріалами інтернет-видань*).

2. Запишіть виділені слова у родовому відмінку однини.

*3. Сучасне спілкування відбувається не лише телефоном, а й за допомогою комп'ютерних програм (ICQ, Skype, Gooletalk та ін.), які передбачають не тільки вербальний, а й візуальний контакт. Складіть і запишіть правила етикету комп'ютерного спілкування.

135.

Уведіть формули знайомства в діалогічні висловлювання. Запишіть їх.

Дозвольте відрекомендуватися... ; мене звать... ; дозвольте представити вам... ; познайомтеся, це... ; дозвольте познайомити вас із... ; познайомте мене, будь ласка, з... ; дуже приємно, а мене звать... ; дуже радий з вами познайомитися... .

Знання за плечима не носити

Згідно з дослідженнями, значна частина мовної інформації при обміні сприймається через мову поз, жестів і звучання голосу. 55 % повідомлень сприймається через вираз обличчя, пози і жести, а 38 % — через інтонації і модуляції голосу. У багатьох випадках те, як ми говоримо, важливіше за слова, що вимовляємо. Наприклад, якщо від когось чуємо: «Гаразд... я дам доручення» — то пауза після слова «гаразд» може слугувати ознакою того, що керівник не хоче цього робити, він надто зайнятий, не вважає за потрібне розпочинати відповідні дії.

136.

1. Прочитайте текст. Запишіть тлумачення поняття «невербальний код».

Невербальні коди

Невербальні коди — це сигнали, які подає людина за допомогою міміки, жестів, тембру голосу тощо. Невербальна комунікація здійснюється мовою певних знаків. Наприклад, усі рухи тіла можуть мати певне значення.

Уявіть ситуацію, що ілюструє, як невербальні коди можуть вплинути на зміст висловлювання. Ви звертаєтесь до вашого керівника, щоб отримати важливу для вас інформацію. Ви ввійшли, привіталися, а він кілька секунд продовжує розглядати папери в себе на столі. Потім дивиться на годинник і говорить відчуженим невиразним голосом: «Що там у вас? Які проблеми?»

Хоча його слова, можливо, й не мають негативного змісту, мова поз і жестів виразно вказує, що ваш візит — небажаний. З яким почуттям ви будете викладати суть своєї справи? Уявіть тепер, як із вашою появою в кабінеті керівник, навпаки, відразу звертає на вас увагу, усміхається привітно і каже: «Добрий день! Я слухаю вас».

Керівник, що використовував негативні символи мови поз і жестів, можливо, насправді хоче допомогти підлеглим так само, як і той, чий невербальні сигнали випромінюють доброзичливість. Однак, крім вимовлених слів, у конкретній ситуації, як часто трапляється в розмовах людей, невербальні символи цілком переважають вербальні.

Отже, через невербальні коди співрозмовник мимохіть демонструє своє справжнє ставлення до того, що відбувається. Ваше завдання — помітити ці сигнали й відреагувати на них (*За матеріалами інтернет-видань*).

2. Поясніть значення невербальних кодів у професійному спілкуванні.

137. 1. Ознайомтесь із текстом.

Мова жестів

Психологи стверджують, що розуміння мови жестів допомагає у спілкуванні.

Наприклад, жести і пози захисту є знаком того, що співрозмовник відчуває небезпеку або загрозу. Найпоширенішим жестом цієї групи знаків є руки, схрещені на грудях.

Жести підозрілості свідчать про недовіру до вас, сумніви у вашій правоті, про бажання щось приховати. У такому разі співрозмовник машинально потирає чоло, скроні, підборіддя, прагне прикрити обличчя руками. Але найчастіше він намагається не дивитися на вас, відводячи погляд убік.

Замислений вираз обличчя супроводжується жестом «рука біля щоки». Цей жест свідчить про те, що вашого співрозмовника щось зацікавило. Залишається з'ясувати, що саме спонукало його зосередитися на проблемі.

Жест «пощипування перенісся», що зазвичай супроводжується заплющеними очима, говорить про глибоку зосередженість і напружені міркування. Коли співрозмовник приймає рішення, він торкається підборіддя і, як правило, примружує очі.

Співрозмовник спирається підборіддям на долоню, а вказівний палець витягує вздовж щоки — це є свідченням того, що він критично сприймає ваші аргументи.

Жести і пози, що демонструють небажання слухати і прагнення завершити бесіду, доволі красномовні. Якщо співрозмовник опускає очі, то це сигнал, що ви стали для нього нецікаві чи навіть набридли.

Торкання вуха свідчить про небажання співрозмовника дослухатися до ваших слів. Інший жест, пов'язаний із дотиком до вуха, — потягування мочки вуха — знак того, що співрозмовник наслухався вдосталь і хоче висловитися сам.

Коли співрозмовник прагне якнайшвидше закінчити бесіду, він

непомітно (і часом мимовільно) рухається до дверей. Показником такого настрою є також жест знімання окулярів і демонстративного відкладання їх убік.

Жести, що свідчать про бажання зволікати, зазвичай також пов'язані з окулярами. Співрозмовник постійно знімає і надіває їх, протираючи при цьому лінзи.

- *2. Працюючи в групах, продемонструйте за допомогою жестів: а) підозрілість; б) прагнення захиститись від співрозмовника; в) зацікавленість; г) зосередженість; г) небажання продовжувати розмову; д) бажання зволікати з відповіддю.

§ 14. Міжкультурна комунікація

Міжкультурна комунікація — це спілкування між представниками різних культур.

138.

Прочитайте текст. Складіть конспект прочитаного.

Мова — це дзеркало, яке відображає дійсність і створює картину навколишнього світу, специфічну й унікальну для кожного народу, етнічної групи, мовного колективу. Для забезпечення ефективного спілкування між представниками різних культур потрібно долати не лише мовний, а й культурний бар'єр.

Мова — скарбниця культури. Вона зберігає культурні цінності у фольклорі, художній і науковій літературі та передає їх від покоління до покоління. Опановуючи рідну мову, діти засвоюють водночас і узагальнений культурний досвід батьків, дідів і прадідів.

Мова — знаряддя, інструмент культури, який формує особистість людини. Вона не існує поза культурою, яка характеризує спосіб життя людей. Мова є складовою частиною культури, а також результатом діяльності в різних сферах людського життя: виробничій, суспільній, духовній.

Мова живе у світі її носіїв, і вивчення мови без знання цього світу позбавляє можливості користуватися нею як засобом спілкування. Вивчення світу носіїв мови допомагає зрозуміти особливості слововживання, додаткові значення мовних одиниць, що позначають політичні, культурні, історичні реалії. В основі будь-якої комунікації лежить певний код, яким володіє носій

національної мови і культури. У міжкультурному спілкуванні необхідно враховувати особливості національного характеру комунікантів, специфіку їхнього мислення, менталітету (За І. Ніколаєнко).

**Знання
за плечима
не носити**

Будь-яка культура — сукупність неповторних і незамінних цінностей, через які кожен народ заявляє про себе всьому світові.

Усі культури становлять єдине ціле у спільному надбанні людства. Культурна самобутність народів збагачується завдяки контактам із традиціями інших народів. Культура — це діалог, обмін думками та досвідом різних народів.

Жодна культура не може претендувати на право бути універсальною. Універсальність складається з досвіду всіх народів світу, кожен із яких утверджує свою самобутність. Культурна самобутність і культурна різноманітність нерозривно пов'язані між собою.

Культурні особливості не порушують єдності всезагальних цінностей, які згуртовують народи. Різноманітність є основою культурної самобутності там, де пліч-о-пліч існують різні традиції.

139. Прочитайте текст. Охарактеризуйте його письмово за параметрами: стиль, жанр, тема, ідея, можливість використання інформації.

Міжкультурна комунікація передбачає взаємодію, взаємозбагачення, тобто відношення культур одна до одної як рівноцінних унікальних суб'єктів. Входження у світовий економічний простір поступово змінює національні традиції. Водночас міжкультурна комунікація розширює обрії національної культури.

Завдяки взаємодії та взаєморозумінню між народами, державами, партнерами по бізнесу стає актуальною проблема ефективного міжкультурного спілкування, яке потребує вивчення іноземних мов.

Оволодіння новою мовою — це проникнення в нову культуру, духовне освоєння нових цінностей, напрацювання нових звичок спілкування, вивчення стереотипів іншої культури. Тільки поєднання цих знань із мовною практикою забезпечить ефективне і плідне спілкування з партнерами зі світового співтовариства. Проблема міжкультурної взаємодії, взаємоприйняття, взаємовпливу міцно пов'язана в наш час із концепцією діалогу культур.

Діалог культур потребує створення умов для вивчення різноманітних культур, уміння їх порівнювати. Відповідний культурний

рівень особи виявляється в типі мислення, у вираженні почуттів, у манері спілкування і навіть у виробництві конкретних товарів. Культуру іншого народу набувають і передають через вербальні та невербальні коди. Щоб забезпечити дієвість діалогу культур, потрібно не лише ефективно вивчати іноземну мову, а й усвідомити цінність власної української культури та мови (За Т. Скубішевською).

і пензлем, і словом

140. * Прочитайте текст і розгляньте малюнки. Складіть план виступу для участі в обговоренні теми «Запозичені слова і запозичена культура: плюси і мінуси». Обговоріть цю тему, використавши свої плани. У якій групі прозвучали оригінальніші висловлювання?

Обереги домашнього вогнища

Ієрогліф
«багатство»

Петриківський
розпис

Дивно, що ми, українці, чия культура вимірюється тисячоліттями, нині бездумно запозичуємо в побуті елементи культур інших народів. Так, в оформленні житла набула популярності китайська методика фен-шуй. Фен-шуй (перекладається з китайської як «вітер і вода») — це стародавнє мистецтво та система математичних співвідношень у природі, винайдена в Китаї. Жителі Китаю завжди вірили в цілісність Усесвіту. Фен-шуй для них — це наука жити в гармонії з навколишнім середовищем.

А втім, чи все, що приходить із чужих країв, корисне для нас?

Культура народу залежить від землі, на якій він живе. Саме земля, її клімат, краєвиди, флора і фауна творять світогляд і вірування людини. Українці мають чимало своїх оригінальних способів захистити, оздоровити, енергетично очистити житло. Наприклад, наші пращури споконвіку чіпляли на вході в дім півника — металевого або дерев'яного. І на скринях малювали півників. Звісно, не лише для краси, а й для захисту.

Роль оберега в українській оселі здавна виконують почеплені над вхідними дверима

рушники чи покладені за образами снопики злаків, квітів. Усе це символи здоров'я, багатства, щастя, добробуту для української родини (*З газети*).

141. * Прочитайте текст. Поясніть, як ви зрозуміли авторську позицію щодо традиційної їжі українців, рідної мови та національної культури. Чи варто захоплюватися чужим, не цинуючи свого? Свої міркування запишіть у вигляді есе.

Слони-дворняги

Я живу в країні, де яблука дорожчі від бананів. Хоч яблука в нас ростуть, здається, на кожному кроці, а банани привозять з далеких «бананових республік».

Картопля в ціновій категорії нестримно наближається до апельсинів і перетворюється на предмет розкоші. Півторакілограмовий ананас упав в ціні настільки, що його можна придбати дешевше, ніж кілограм української телятини.

А колись фруктова екзотика марила у дитячих снах. Її привозили з Москви, ділили на дольки й додавали засушену шкірку до краснодарського чаю. Тепер уже й чай давно не краснодарський, і сні не дитячі, і цитрусові майже рідні.

Я живу в країні, де вітчизняна книга приблизно вдвічі дорожча від імпоротної російської. Де молоді таланти міняють чомусь досі непрестижну українську мову на «касову» російську. Де в кінотеатрах демонструють фільми недержавною мовою. Іноді здається, що живеш у якомусь коридорі, де завжди прохолодний протяг. Навіть улітку.

Крізь цей коридор провалюються в чужі благополучні квартири наші таланти й мізки. Наша краса і сила. Чи на роду нам написано тягти цю, як казав Поет, «планиду грузьку» країни Транзитії — між морозною Єврозєю і ситою Шенгенією?

Добре хоч, що тут слони по вулицях не гуляють. Слони-дворняги. Цього б моє серце точно не витримало (*За А. Бондарем*).

142. Спишіть текст, розставивши розділові знаки. Пригадайте інформацію про зони спілкування. Поясніть, чому представники східних культур відкритіші в спілкуванні. Що на це впливає?

Про цей випадок розповів один з учасників міжнародної конференції.

— Яюсь на конференції я спостерігав як спілкувалися два американці. Вони стояли один від одного на відстані близько одного метра і зберігали цю дистанцію упродовж усієї розмови. Коли ж розмовляли японець і американець вони повільно рухалися по

кімнаті. Американець весь час відходив від японця а японець одразу наближався до нього. Так кожний із них намагався пристосуватися до звичного для нього простору спілкування. Японець чия інтимна зона становить 25 см постійно робив крок уперед щоб звузити простір. При цьому він порушував інтимну зону американця змушуючи його відступати на крок назад щоб розширити свій зональний простір. Відеозапис цього епізоду відтворений із прискоренням створює враження ніби вони танцюють і японець веде свого партнера.

Стає зрозумілим чому під час бізнес-переговорів азіати й американці поглядають один на одного з певною недовірою. Американці вважають що азіати «фамільярні» і надмірно «тиснуть» азіати ж переконані що американці «холодні та занадто офіційні».

Незнання культурно зумовлених розходжень у стилі поведінки різних народів може легко призвести до непорозуміння і неправильних суджень про манери й культуру інших (*З журналу*).

143. 1. Прочитайте текст. Як, на вашу думку, тривале перебування людини за кордоном або в еміграції впливає на особливості її міжнаціональної комунікації?

Лондонська писанка

Привіт, кумо! Ти давно говорила про писанки? Я недавно. У мене є співробітник-українець, народжений в Британії. Хоча виріс і вчився тут, він постійно їздить то до Тернополя, то до Івано-Франківська в гості до знайомих дівчат.

— Влодку, а ти колись зустрічався з англійками? — питаю я.

— Та не, а шо з ними розмовляти? — знизує плечима Влодко. — Вони постійно говорять про всякі дурниці — друзів, паби, роботу, подорожі. А я хочу про писанки, співанки, вишиванки...

Хотіла спитати, чи українські дівчата в Тернополі з таким же ентузіазмом говорять про писанки, але не стала. Нехай кожен залишається при своєму: у його Україні люди носять вишиванки, співають повстанських пісень і ходять до церкви, а в моїй — пашуть, як папи Карло, зляться на владу і роблять кар'єру. Так я вирішила — і зраділа, що я сучасна українська людина, яка добре знає, що відбувається вдома.

Але раділа недовго. Учора познайомилася з кількома українцями — молодими спеціалістами, що працюють у Лондоні. Ми почали говорити про Україну, і я збагнула, що в цій розмові мені краще за все просто кивати головою.

Звісно, я читаю українські газети, у мене є всі канали телебачення і радіо. Проте немає можливості щоденно бачити, чути,

нюхати, торкатися до України. І все частіше, думаючи про неї, я уявляю собі всеношну на Великдень у церкві в Полтаві, кошик із крашанками та квітучий бузок. Я зовсім не хочу згадувати про політичне болото, епідемії і злидні, у яких досі живе багато наших людей. Я неухильно перетворююсь на діаспорку, і мене це жахає. Давай, доки я ще не вступила до Союзу українок і не почала вишивати хоругви, приїду до тебе в гості, і ти мене від цього вилікуєш (С. Пиркало).

2. Якими мовними засобами передано в тексті різне уявлення про сучасну Україну? Випишіть відповідну лексику та фразеологію.

ЗНАННЯ
за плечима
НЕ НОСИТИ

144.

Прочитайте інформацію. Доповніть текст відомостями про дозвілля по-українськи. Запишіть цю інформацію.

Дозвілля народів світу

Дозвілля фінів. Фіни люблять у вечірні години та вихідні дні прогулюватися на свіжому повітрі, займатися спортом. Кожний четвертий житель країни є членом однієї зі спортивних організацій. Найулюбленіші види спорту — лижі, веслування, біг і боротьба.

Дозвілля японців. Зазвичай японці спокійні, стримані й не виявляють зовні своїх почуттів. Проте один раз на рік, напередодні новорічних свят, вони можуть зняти напруження. Цей період називають коротким періодом крику. Японцям не забороняється стукати ногами по вуличних ліхтарях і перекидати смітники, горлати, даючи вихід емоціям. У містах проводять конкурси крикунів, у яких оцінюється як сила крику, так і його зміст. Кричати можна на довільну тему, проте є й конкурсні завдання. Наприклад: «Що мене найбільше розізлило цього року?». Накричавшись, японці знову заглиблюються в себе, ввічливо усміхаються, згинаючись у поклони, і готуються до вибуху емоцій наприкінці наступного року.

Дозвілля англійців. Своєрідний історичний розвиток Великої Британії позначився на побуті й громадському житті, змісті і характері дозвілля. Велика Британія — батьківщина багатьох спортивних ігор. Цій країні, особливо в наш час, належить світова першість у створенні нових ігор. Крикет, кеглі, скрембл — національні ігри англійців.

Дозвілля бразильців. Бразильська національна культура — це передусім переплетіння португальських, індіанських та африканських традицій. Карнавали — улюблена розвага бразильців, під час

яких виконуються складні, екзотичні танці, наприклад, самбатата. Цей танець, який супроводжується хоровим співом, відображає процес збирання цукрової тростини.

Дозвілля китайців. Відпочинок — праці помічник, так вважають китайці. Традиційно китайці захоплюються різьбленням по каменю, роботами по металу, ткацтвом і вишиванням, виготовленням фарфорових і керамічних виробів, плетінням корзин і циновок, мистецтвом лакування виробів, створенням художніх композицій.

Дозвілля ісландців. У країні, яка майже не має матеріальних історичних пам'яток, збереглося чимало літературних і фольклорних спогадів. Ісландець у години радості, смутку або в урочистих випадках неодмінно звертається до поезії і не тільки згадує рядки улюблених поетів, а й сам складає вірші. У школах улаштовують змагання, у яких команди обмінюються віршами: відповідь на запропонований куплет потрібно починати з його останньої літери. І так допоки в однієї з команд не вичерпається поетичне натхнення.

Ісландія, як свідчить статистика, — країна, де читають найбільше у світі. Кожний ісландець намагається зібрати власну бібліотеку.

Дозвілля австрійців. Дві третини австрійців не ходять у кіно і лише чверть опитаних зрідка відвідує театр. Найпопулярнішим видом дозвілля виявилось виконання вдома різноманітних ремісничих робіт, далі йдуть захоплення фотосправою та кінозйомкою.

Дозвілля шведів. Шведи вміють ефективно працювати і раціонально відпочивати, витрачаючи на відпочинок до 10 % свого бюджету. Значною мірою це результат регулярного заняття спортом (80 % жителів). У країні багато стадіонів, відкритих і закритих плавальних басейнів, катків, гімнастичних залів, велотреків та лижних трас. У лижних кросах беруть участь усі — від малого до старого. Футболом і хокеєм захоплюються й жінки. Великою популярністю користується біг по пересіченій місцевості з орієнтуванням по карті й компасу (За В. Бочелюк).

145. 1. Прочитайте умову ділової гри. Запишіть, як впливає національний менталітет на ведення бізнесу.

В українсько-американському меблевому підприємстві, за рішенням акціонерів, на посаду фінансового директора було призначено американського менеджера. Підприємство створене на базі потужної меблевої фабрики, тому тут продовжували працювати люди, більшість із яких присвятила цій роботі все життя.

Останнім часом через посилення конкуренції прибутки фабрики почали падати. Американець одразу запропонував українському генеральному директору змінити начальника провідного цеху, обґрунтувавши свою вимогу так: «Начальник цеху вже старий і не може виконувати своїх обов'язків як слід, тому наші акціонери втрачають прибутки. Я пропоную його звільнити і взяти на це місце молодшу, грамотнішу й енергійнішу людину, яку рекомендує кадрова агенція. На нинішньому місці роботи цей менеджер підвищив обсяги продажу на 30 %, про нього кажуть, що він наполегливий та ініціативний. Я переконаний, що призначення на посаду начальника цеху молодोї, кваліфікованої людини принесе користь фабриці і відповідатиме інтересам акціонерів».

Вислухавши його, директор-українець відповів: «Як можна звільнити людину, яка понад 40 років пропрацювала на фабриці? Звісно, він людина немолода та й часи тепер інші, не завжди йому зрозумілі. Але він чесний і принциповий керівник, його люблять і поважають люди. А ваш кандидат, може, тільки тягнеться за великою платнею, а потім перейде до нашого конкурента. Хіба можна на таку людину покластися?»

У цій ситуації директор — представник ділової культури з колективістським, емоційним підходом до розв'язання проблеми, менеджер — представник ділової культури особистісного типу (*За матеріалами інтернет-газети*).

*2. Змоделюйте можливе розв'язання виробничої ситуації, опишіть його кількома (до 10) реченнями.

**Знання
за плечима
не носити**

За ставленням до часу ділові культури поділяють на:

- **монохромні** (скандинавські країни, Велика Британія, Німеччина, США). Для них характерні послідовність і концентрація зусиль на одній справі в певний момент часу. Жителі цих країн пунктуальні та прискіп-ливі в деталях;
- **поліхромні** (азійські, латиноамериканські, арабські країни, Південно-Західна Європа). Жителі цих регіонів здебільшого непунктуальні

(можуть запізнитися на зустріч, до укладених контрактів ставляться як до попередніх планів). У Латинській Америці, наприклад, господар, розмовляючи з вами, одночасно робитиме багато інших справ, а ваша п'ятнадцятихвилинна справа розтягнеться на цілий день. Але тут уважають важливим попереднє глибоке пізнання майбутнього партнера (його інтересів, хобі), пошук спільних знайомих тощо.

* * *

Невербальна комунікація може суттєво вплинути на спілкування. Знання її особливостей у культурі співрозмовника дасть змогу запобігти можливим незручним ситуаціям. Типові жести у національних культурах інтерпретують по-різному.

Жест «усе гаразд» (кілець з вказівного і великого пальців) добре відомий у всіх англосовітних країнах, у Європі й Азії. Проте у Франції він означає «нуль» або «нічого», а в Японії — «гроші».

Піднятий догори великий палець в Америці, Австралії і Новій Зеландії використовують при «голосуванні» на дорозі та як символ «усе гаразд».

V-подібний знак, утворений вказівним і середнім пальцями, популярний у Великій Британії, Австралії і має образливу інтерпретацію «замовкни», якщо рука повернута долонею до мовця. Якщо ж рука повернута долонею до співрозмовника, це означає «перемога». Таке значення цей жест має у більшості країн Європи. А ще він означає цифру «2».

Якщо не враховувати національних особливостей культури співрозмовника можуть виникнути непорозуміння.

* * *

Англійський дослідник Майкл Аргайл, вивчаючи мову жестів, установив, що в середньому протягом годинної розмови фін використовує жестикуляцію один раз, італієць — 80, француз — 120, мексиканець — 180 разів (За матеріалами інтернет-видань).

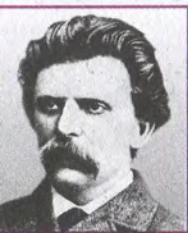
Бос робить зауваження працівникові, який запізнився:

— Мало того, що ви погано працюєте, то ще й дозволяєте собі запізнюватися на дві години. На вашому місці я б узагалі в такому разі не з'являвся на роботу.

— Так то ж ви... — зітхаючи, вимовив бідака, — а в мене є почуття обов'язку...

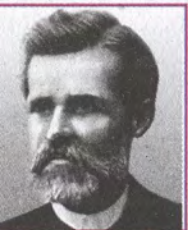

Основи риторики

Павло Житецький (1837–1911)

Література — це сила, здатна впливати на життя. Такою силою вона стає тоді, коли в літературу проникає ідея мистецтва.

Іван Нечуй-Левицький (1838–1918)

Хто перший раз брав у руки Шевченка, той помилявся, думаючи, що то народні пісні...

Розгорніть багаті збірники українських народних пісень, і ви зразу примітите те багатство, котрим пересипані народні думи, пісні, приказки, загадки, колядки.

§ 15. Риторика як наука й мистецтво

146. 1. Прочитайте текст. Випишіть найважливіші, на вашу думку, відомості з риторики.

Риторика — наука і мистецтво

Ораторське мистецтво стало визначним суспільним явищем і досягло високого рівня ще в стародавньому світі: Єгипті, Ассирії, Китаї. Однак саме Стародавню Грецію вважають батьківщиною красномовства.

Досконало красномовством володіли софісти: вони вміли майстерно вести суперечку, були кмітливі в словесних баталіях. А втім, софістика — це система використання в полеміці неправильних доказів. Відоме твердження софіста, політичного діяча Протагора: «Про будь-який предмет можна висловити два судження, що суперечать одне одному».

Майстром академічних бесід-діалогів був Сократ. Саме він уперше застосував іронію як засіб критичного ставлення до догм. Якщо Сократ був тісно пов'язаний із софістами, то його духовний спадкоємець Платон став найбільшим критиком цього вчення. Платонівські діалоги вважають своєрідними філософськими драмами, які створюють яскраві художні образи, з глибоким змістом і відшліфованою формою. Ці діалоги не застаріли, їх із задоволенням читають наші сучасники.

Легендарний оратор стародавнього світу Демосфен, сучасник Александра Македонського, був великим патріотом. Він намагався зберегти віджилий державний лад і своїм життям заплатив за вірність переконанням та ідеалам. На демосфенівських промовах учились оратори різних поколінь не тільки Еллади, а й інших країн, особливо Риму.

Уся тріумфальна слава римської риторики може бути позначена одним звучним іменем — Марк Туллій Цицерон. Видатний оратор і політичний діяч, письменник, філософ, автор трактатів на теми моралі й виховання, він став уособленням цілої епохи в римській історії і найвизначнішою постаттю у латинському красномовстві взагалі.

Оратор (від латин. *orare* — виголошувати) — промовець; красномовна людина, яка має хист до слова.

Наука про ораторське мистецтво — це риторика. А ще риторикою називають художню прозу або малозмістовні прикрашені висловлю-

вання. До відомих риторичних фігур належать: анафора (єдинопочаток), епіфора (повторення), рими, асонанси й консонанси, симплока (поєднання однакових початків і закінчень), ампліфікація (збільшення, прикрашування), антитеза, паралелізми, градація (поступовість, посилення), інверсія і замовчування. Застосовують у риторичі тропи, а також незвичні поєднання слів; солецизми (неправильні звороти).

В Україні риторичу викладали з початку XVII ст., переважно в Києво-Могилянському колегіумі. Студенти добре знали значення таких термінів:

- дискусія — обговорення спірного питання на зборах, у приватній бесіді;
- промова — публічний виступ з певного приводу;
- проповідь — промова релігійно-повчального змісту, яку виголошують у церкві під час богослужіння;
- демагогія — брехливі обіцянки, навмисне перекручування фактів, лестощі задля досягнення корисливих цілей.

*Студенти
Києво-
Могилянського
колегіуму.
Гравюра*

Ораторське мистецтво потребує насамперед логіки, тобто науки доказовості й спростування.

Доказовість і переконливість промови, лекції, виступу починаються з окреслення актуального питання, з наведення достовірних фактів, прикладів, паралелей, зіставлення.

У школі ораторської майстерності чи не найважливішу роль відіграють техніка мовлення, голос, дикція, навіювання, елементи артистизму, мімічна та пантомімічна виразність тощо (*За матеріалами інтернет-видань*).

2. Виберіть із перелічених у тексті риторичних фігур 2–3 та проілюструйте їх прикладами з літератури.
3. Скориставшись своїми записами, підготуйте усний переказ тексту вправи.

Риторика — наука про закони підготовки та виголошення промови з метою досягнення бажаного впливу на аудиторію. Терміни *риторика*, *ораторське мистецтво*, *красномовство* синонімічні.

Одним із основних постулатів риторики є майстерність говорити просто про складне.

147. Спишіть текст. Поясніть правопис виділених слів.

Греки вважали, що головне в риториці — переконати слухачів, а римляни вбачали завдання в тім, щоб говорити добре. В епоху *Середньовіччя* риторику визначали як майстерність прикрашати мову, причому не тільки усну, а й письмову. Проповіді «батьків християнської церкви» Тертулліана, Іоанна Златоуста, Августина Аврелія, Фоми Аквінського взято за основу теорії церковного *красномовства*. У цей період європейські риторичні ідеї прийшли в Давню Русь. Відомо кілька видів *давньоруського* красномовства: політичне (вічова промова), *дипломатичне*, військове, урочисте, духовне. Поява на Русі доволі розвиненої теорії ораторського мистецтва датується початком XVII століття. До цього періоду належать перші роботи *єпископа* Макарія, до пізнішого — твори Стефана Яворського, Феодана Прокоповича (*З журналу*).

148. Прочитайте текст. Скориставшись тлумачним словником, запишіть лексичне значення виділених слів.

Лі Якокка, відомий американський *бізнесмен*, зауважував: «Це ж соромно, коли людина великих здібностей не в змозі зрозуміло розповісти про свої задуми, виступаючи перед радою директорів чи відповідним комітетом...» Водночас цей бізнесмен наголошував: «Гарному *менеджеру* потрібно вміти слухати так само, як вміти говорити».

Отже, мова, уміння спілкуватися, етикет виступають головними «знаряддями» створення іміджу ділової людини, тобто *самопрезентації*, конструювання свого образу для інших. *Шляхетний* образ гарантує керівникові, підприємцеві половину успіху і постійне задоволення від роботи.

Потрібно пам'ятати, що гармонійне спілкування передбачає усвідомлення важливості й дотримання етичних норм, таких як *тактовність*, *делікатність*, повага *честі* й *гідності* особистості, справедливості, тобто ознак внутрішньої культури. Ця внутрішня культура, тактовне ставлення до людей називається інтелігентністю. Вона неодмінно позначається на зовнішній поведінці (*З журналу*).

Дев'ять правил красномовства Цицерона

1. Говори зрозуміло.
2. Говори легко, але не дуже багато, давай іншим можливість виступити.
3. Не перебивай.
4. Будь ввічливим.
5. Прагни говорити вишукано.
6. Ніколи не критикуй інших, коли їх немає поруч.
7. Не відволікайся на другорядні справи.
8. Не говори про себе.
9. Завжди будь витриманим, не втрачай самовладання.

*Цицерон.
Антична статуя.*

149.

Прочитайте текст. До якого стилю він належить? Яка інформація була вам уже відомою? Яка інформація виявилася новою? Що цікавого ви можете додати, обговорюючи запропоновану тему?

Професійний імідж

Вашій кар'єрі та особистому успіху сприятиме також ваш професійний імідж.

Імідж — це сприйняття нас іншими людьми, наше публічне «Я». Про вдалий імідж можна сказати, що це найкращий варіант представлення себе.

Людина, прагнучи скласти враження про себе, використовує всі канали сприйняття і посилає сигнали через одяг, мову, переконання тощо.

Уявлення про нас складається з:

- зовнішнього вигляду — стилю одягу, зачіски, а також міміки, жестів, постави;
- культури спілкування — комунікативних здібностей, голосу, мови, виступів із доповідями, телефонних розмов;
- моральної оцінки вчинків, дій, діяльності загалом.

Професійний імідж відповідає тій меті, яку ставить перед собою людина, що прагне досягти успіху.

Стандартні вимоги до фахівця:

- високий професіоналізм у поєднанні з практичними зусиллями для підвищення рівня своїх знань і навичок;
- мовна грамотність;

- володіння державною мовою;
- практичне оволодіння, як мінімум, двома професіями;
- володіння основами комп'ютерної грамотності;
- знання іноземної мови;
- готовність набути ті знання й навички, які потрібні для справи;
- ініціативність;
- комунікабельність;
- готовність до самостійної, високоякісної, результативної роботи;
- навички планування своєї роботи;
- навички планування своєї кар'єри (З журналу).

150. * Підготуйте інформацію про видатних красномовців стародавнього світу та сучасності.

Краса і сила слова

151. Прочитайте текст. Якими мовними засобами автор передає мовну майстерність Олесь Гончара? Чим прикметний стиль Івана Драча?

Майстер про майстра

Мова Олесь Гончара нагадує мені поліфонію літа, щедрість теплого серпня, його дозрілість і силу. Просто він (може, як ніхто з інших сучасних видатних письменників) належить мові, її красі і непоступливості, її ранковій чистоті і джерельній дзвінкості. І коли в запаху серпневого сіна чутливий нюх вловить і осоку, і татарське зілля, і материнку, і люцерну, і прив'яленість петрових батогів, і смак перших чебреців, і тривожну різкість кануперу, і дихання буркуну, і переполосканого вітром полину, — так і в мові письменника все поєднується в дивному суголощі, усе грає і бринить, і все вібрує і тривожить. Найголовніший герой, найкарколомніший сюжет, найдовершеніший контрапункт, зіграність найпідібранішого оркестру симфонічного романного мислення — усе поступається тоді перед силою сил, перед мірою мір, перед звукою манливою і магічною — перед ЙОГО ТАЄМНИЧІСТЮ СЛОВОМ (І. Драч).

Олесь Гончар

§ 16. Промова

З
ЗАПАМ'ЯТАЙМО

Залежно від змісту, призначення, форми чи способу виголошення **публічний виступ** поділяють на такі жанри, як *промова, бесіда, доповідь, лекція, репортаж*.

Промова — це публічний виступ, метою якого є висвітлення певної інформації та вплив на волю, почуття, розум слухачів логічною стрункістю тексту, емоційною насиченістю та аргументованістю мовця.

Види промов:

- *мітингова* (спонукає присутніх по-новому сприйняти відомі факти й реалії суспільно важливої проблеми);
- *агітаційна* (заохочує слухачів до діяльності, необхідності зайняти певну громадянську позицію);
- *ділова* (характеризується лаконізмом, критичністю, аргументованістю викладених у ній фактів; є зрозумілою лише в контексті питань, які обговорюються на зборах);
- *ювілейна* (присвячується урочистостям на честь подій із життя та діяльності окремої людини, закладу, установи, організації, країни).

152.

Прочитайте уривок з промови італійського драматурга, актора, режисера і сценариста, лауреата Нобелівської премії з літератури Даріо Фо. До якого виду промови вона належить? Які характерні ознаки авторського стилю ви в ній помітили?

Оригінальний текст мого виступу трішки більший від того, який почуєте ви. Я давно вже звик розігрувати свої виступи, а не писати їх напередодні. Це дозволяє мені імпровізувати під час промови і підключати мою фантазію, а також примушує працювати і вашу уяву. Читаючи цю промову, я час від часу показуватиму те місце, до якого дійшов. Так ви не втратите відчуття реальності. А ще залишається проблема двох вибухів реготу: хто розуміє італійську, той сміється відразу, а решта має дочекатися перекладу. Так чи інакше — мабуть, почнімо.

...Багато хто з моїх італійських друзів — відомі артисти, письменники, художники, архітектори, — даючи інтерв'ю журналістам на радіо й телебаченні, зробили з приводу моєї премії таку заяву: на сьогодні найбільшою премією мають бути вшановані члени Шведської академії наук за те, що вони насмілилися вручити цього прекрасного «Оскара», першого «Оскара» у світі — блазню. Я аплодую і цілком з ними згоден.

Промова — це різновид тексту публіцистичного стилю.

Кожен функціональний стиль сучасної української мови має типові мовні ознаки. Для публіцистичного стилю властиві такі ознаки:

- активне вживання суспільно-політичної, економічної, юридичної, культурно-освітньої лексики;
- наявність емоційно забарвлених слів, фігур, тропів, фразеологічних зворотів;
- використання окличних речень і риторичних запитань;
- широке використання речень із звертаннями, вставними та вставленими конструкціями;
- повтори;
- емоційний тон викладу.

**Знання
за плечима
не несити**

Що таке самопрезентація?

Самопрезентація, самоподання, самопредставлення — усі ці слова означають, що промовець представляє себе аудиторії. Самопрезентація в публічному виступі передбачає вміння налаштувати аудиторію на позитивне сприйняття оратора.

Самопрезентація — це управління враженням, яке промовець справляє на аудиторію з метою впливу на неї і досягнення поставленої мети.

Останнім часом стало популярним слово «харизма». Із давньогрецької його перекладають як «привертати до себе увагу». «Харизма» походить від слова «харити» (у давньогрецькій міфології — богині вроди, принадності й витонченості).

Слова «харизма», «характер» — мають один корінь. Бути харизматичним під час публічного виступу означає вміти привертати й утримувати увагу аудиторії. Важливо, що самопрезентація відбувається завжди, незалежно від того, як до неї ставиться промовець (За матеріалами інтернет-видань).

153. 1. Прочитайте текст. З'ясуйте за словником, що означає слово «імідж», і запишіть його лексичне значення.

Імідж

Завдяки самопрезентації формується імідж. Імідж оратора налаштовує слухачів на відповідне сприйняття промови. Уявіть, що виступають два промовці.

Мета: після виступу аудиторія має виконати певні дії, до яких спонукав оратор — проголосувати, купити, прийти, ухвалити рішення, затвердити план тощо.

Перший промовець презентує себе так: виходить до слухачів у точно зазначений час, починає промову хвилина у хвилину, одягнений у сучасному діловому стилі, володіє літературною українською мовою, зрозуміло викладає думки, дотримується відведеного для виступу часу.

Другий промовець спізнюється, одягнений неохайно, нервово перебирає в руках аркуші з текстом, не дивиться на аудиторію, зловживає словами-паразитами.

На чий заклик до дій відреагує аудиторія, якщо пропозиції рівнозначні? (З журналу).

2. Змоделюйте і розіграйте запропоновані моделі поведінки двох промовців. Що довів експеримент? Зробіть висновки.

Етапи підготовки промови:

- вибір теми;
- окреслення мети виступу;
- складання психологічного портрета аудиторії (віковий склад, освітній рівень, соціальний статус...);
- добирання матеріалу (виписки, цитати);
- систематизація матеріалу (у вигляді плану, тез, тематичних слів);
- вибір мовних засобів;
- обмірковування стилю поведінки та зовнішнього вигляду.

154. *1. Складіть і виголосіть агітаційну промову за кандидата в президенти вашого навчального закладу (голову ради учнівського самоврядування).

2. Обговоріть виступи. Чия промова видалася вам переконливішою? Чому?

155. 1. Ознайомтесь із переліком основних джерел, які допоможуть підготувати виступ.

Власний досвід; роздуми і спостереження; інтерв'ю і бесіди; література (наукова, науково-популярна, художня, періодична); результати соціологічних досліджень; статистичні дані; Інтернет.

2. Скориставшись принаймні трьома джерелами інформації, підготуйте промову до ювілейної дати видатного вченого (письменника, спортсмена).

Навіть якщо в залі згасло світло, вибухнув слайд-проектор, а ваші найдотепніші історії не викликають у публіки навіть натяку на усмішку, — сміливо пробивайтеся вперед. Не варто губитися. Не відступайте. Не ослабляйтесь. Тих, хто виживе, нерідко чекає овація (*Р. Гофф*).

156. 1. Прочитайте текст. Визначте його стиль. Назвіть мовні засоби, за якими ви встановили належність тексту до певного стилю.

Ми всі живемо під зоряним небом Землі. І хоча в різних регіонах нашої планети воно інше, його краса збуджує високі й світлі почуття, дарує радість творчого натхнення. Його таємниці спонукають людський розум до вивчення безмежного космічного докiлля. Світ, без кінця і без краю, доступний сучасним спостереженням, ми називаємо Всесвітом (рідше — Метагалактикою).

Астрономія — наука про небесні світила, про закони їх руху, будову і розвиток, а також про будову і розвиток Усесвіту загалом. Слово «астрономія» походить від двох грецьких слів: *astron* — зоря і *nomos* — закон. Стародавні греки, відомі своєю допитливістю і відчуттям прекрасного, серед дев'ятох муз пошановували також покровительку астрономії — Уранію.

Упродовж усієї історії розвитку астрономії учені вдосконалювали засоби і методи вивчення Всесвіту. Сучасні методи астрономічних досліджень різноманітні. Одні з них застосовують для визначення положення космічних тіл на небесній сфері, інші — для вивчення їх руху в просторі, треті — з метою дослідження фізичних характеристик... Різними методами і відповідно різними інструментами ведуть спостереження Сонця, туманностей, планет, метеорів, штучних супутників Землі.

Пройшли ті часи, коли астрономічні спостереження були необхідні, щоб прокласти курс корабля у відкритому морі, визначити тривалість року, установити систему лічби часу... Нині для цього є технічні засоби.

Проте сучасна астрономія аж ніяк не відірвана від життя. Наприклад, вивчати зміни глобальної структури

Ян Верлен. Астроном

Землі, рух материків і окремих районів земної поверхні допомагає радіоастрономія. Джерелом інформації про надточний час виявилися пульсари. Важливо досліджувати вплив Сонця і його активності на процеси, що відбуваються на Землі; можливість зіткнення Землі з астероїдами і кометами тощо.

Вивчаючи Сонце, астрономи виявили новий, досі невідомий четвертий стан речовини — плазму. Виявилось, що плазма поширена у Всесвіті: вона є в атмосферах планет Сонячної системи, у міжзоряному просторі. А тепер плазма слугує людині. Створено плазмові пальники для зварювання, плазмові двигуни для космічних апаратів, плазмові магнітогідродинамічні генератори...

Таємниць Усесвіту значно більше, ніж розгаданих загадок. Проте з величезного океану незбагненого можна виокремити найфундаментальніше. Так, американські фізики й астрономи під егідою Американської академії наук сформулювали одинадцять найважливіших запитань про Всесвіт, відповіді на які, імовірно, будуть отримані в ХХІ ст., зокрема: «Як народився Всесвіт?», «Чи існують додаткові виміри простору-часу?», «Чи потрібна нова теорія матерії і світла в умовах високих температур?»

Астроном — професія настільки ж екзотична й загадкова, як квітка папороті. Знаємо, що ця квітка начебто є, але ніколи її не бачили. От і з астрономами щось подібне. Знаємо, що такі існують у природі, але мало хто з нас може похвалитися, що особисто знайомий із людиною, яка професійно вивчає Всесвіт. Астроном — професія доволі рідкісна, на всій земній кулі кількість фахових астрономів не перевищує 10 тисяч осіб.

Астрономів в Україні готують на кафедрах астрономії фізичних факультетів Київського, Харківського, Одеського та Львівського університетів.

Характер праці сучасного астронома суттєво змінився. І хоча ще й досі ця професія асоціюється у багатьох людей з телескопами й темними безхмарними ночами, проте більшість дослідників Усесвіту проводить дні й ночі за комп'ютерами, опрацьовуючи дані наземних і космічних приладів та моделюючи астрономічні об'єкти і явища. Уже немає потреби випускникам виїжджати на постійне проживання до високогірної обсерваторії — можна працювати в комфортних умовах міста, час від часу навідуючись (за потреби) до обсерваторії. Як і в будь-якій професії, тут є свої фанати — люди, які відмовляються від метушні цивілізації заради можливості спілкування з Усесвітом. Іти вчитися на астронома і мріяти про цю професію можна порадити лише тим із вас, у кого

*Кримська астрофізична
обсерваторія*

«співає душа» при спогляданні зоряного неба, хто дружить з фізикою і математикою.

Для майбутнього астронома важливі насамперед посидючість, бо здебільшого він працює з комп'ютером або спостерігає небесні світила за допомогою спеціальних приладів. А ще — допитливість, наполегливість, навіть упертість. Схильність до досліджень, відкриттів, розгадування таємниць має бути основною рисою характеру астронома. Не можна обійтися і без аналізу. Астроном має прораховувати, чому відбуваються ті або ті явища в космічному просторі,

до чого вони можуть призвести і як це, зрештою, вплине на буття всіх нас, жителів Землі.

Основні місця «проживання» астрономів такі: Головна астрономічна обсерваторія НАН України (ГАО, м. Київ), астрономічні обсерваторії (а також кафедри) національних університетів Києва, Львова, Одеси й Харкова. Є також шановані в астрономічному світі Кримська астрофізична обсерваторія, Полтавська гравіметрична обсерваторія та Інститут космічних досліджень (м. Київ).

До цих наукових установ можна влаштуватися на роботу після закінчення Київського національного університету імені Тараса Шевченка або іншого ВНЗ. Але потрібно мати на увазі: працювати доведеться майже на самому ентузіазмі, за ідею. Поки що фундаментальна наука фінансується мізерно, винагорода за працю вкрай низька... Отож за таких умов у науково-дослідних закладах працюють лише ті, хто захоплюється своєю справою. Утім, у перервах між вивченням небесних світил молоді науковці можуть працювати в школі або читати лекції студентам. Можна також стати репетитором з математики і фізики для старшокласників. Одне слово, крутитися як вивірка в колесі, щоб якось прожити. Не надто райдушна перспектива. Чи варто було заради цього п'ять років «гризти граніт науки»?..

Запитання, певна річ, риторичне. Заробляти гроші в нашій країні взагалі важко. Образливо, коли не сплачують за знання і професіоналізм. Але що поробиш... Заняття астрономією рідко кому приносило великі гроші. Воістину — через терни до зірок! *(За матеріалами сайту www.ostriv.in.ua).*

2. Яке враження справив на вас текст промови? Спробуйте уявити образ промовця й слухачів, коротко письмово опишіть їх.
3. Уявіть, що ви вже здобули освіту, працюєте за фахом. Підготуйте виступ-презентацію для абітурієнтів про вашу спеціальність (див. вправу 178).

Краса і сила слова

157. 1. Прочитайте текст ювілейної промови Ліни Костенко. Які ознаки «усності» виголошеного слова ви помітили в тексті? Випишіть ці мовні засоби. Прокоментуйте їх.

«Марудне діло — ювілей, всі пера вмочені в елей¹!...» Я ці рядки написала дуже давно, ще близько не було ніяких ювілеїв. І я подумала тоді: чого це я написала? Який ювілей? Який елей? Ну, мабуть, думаю, заримувалось. Знаєте, звичка римувати: елей-ювілей. І забула... Аж тепер я зрозуміла: справді, дуже марудне діло ювілей і, справді, пера вмочені в елей.

Але, якщо з елеєм собі можна дати раду, можна не слухати всіляких таких високих слів, можуть мене люди зрозуміти й самі їх не казати, не писати, можна уникнути ювілейного вечора, щоб там ніхто не віншував, не говорив казенних слів, можна прийняти от такий варіант, який зробило це видавництво...

Уявляєте, вони запропонували презентацію. Це ж у нас презентація? І ми не будемо плутати жанрів! От... Правда, трошки вона якась така сердечна, трошки забагато людей як на презентацію. Я вам дуже вдячна, що ви прийшли, щоб ми знали, що ми разом, що ми потрібні одне одному.

Я справді надумала повернутися в цю літературу, у цю культуру. Бо важкий час — це завжди мій час. А легкий час — то я не розумію. От коли трошки було легше, нібито, — я розуміла, до чого йдеться. Тут мої чорнобильці, моя чорнобильська дорога, рідна моя експедиція казала, як я там збирала невтомно культурну спадщину, архіви Чорнобильської зони. Я вам признаюся — це ще для мене

Ліна Костенко

¹ *Елей* — оливова олія, що використовувалася в церковних обрядах. Вислів «лити елей» означає «лестити».

була еміграція звідси! І ви знаєте, я там знайшла свою Україну. Отам, де Україна вмерла, — отам вона є! Там люди втратили свою малу батьківщину і полюбили її безмірно, і відчули велику Батьківщину особливо там.

Отже, із елеєм ми собі дали раду. Но пасаран! Ніякі, розумієте, урочистості і ніякі, розумієте, фальшиві святкування у нас не проходять, як ви бачите. От. Але з ювілеєм справа складніша, тому що ювілей — це треба замислитися, як жилося, як прожилося, що зробилося, словом, відверто кажучи: ювілей — це презентація життя.

Отаким чином, якщо йдеться про ювілей як про презентацію життя, долі, а не просто як привід привітати, прийняти подарунки, квіти і так далі, що я вам тоді скажу? — А те, що за життя можна було б значно більше зробити. У мене був великий проект! Величезний проект! Я хотіла історію України дати у строфі, у поемах, в історичних романах, у драматичних поемах. У мене в «Скіфській одиссеї» є такі слова: «Десь тут урвалась пам'ять історична, зате вона навіки золота», — я хотіла оцю нитку пам'яті історичної протягнути через віки і я той проект робила. Значить, як ви знаєте, у мене є «Древлянський триптих», у мене є та сама «Маруся Чурай», те ж саме «Берестечко», «Дума про братів неазовських». І я це писала. Бо не підряд же ж будеш писати, а так, що відчуваєш. І якраз у мене в роботі був Володимир Великий, була Роксолана, була графиня Розумовська, Андрій Потєбня і так далі — теми все важчі, чим ближче до сьогоднішнього дня. Я вирішила все подужати, усе зробити!

І я працювала над цими речами, і хотіла встигнути зробити всю історію України, усю нитку оцю золоту протягти.

І, може, мені б хотілося щось інше. Тут мене дуже хвалив і представив вам як поета громадянського звучання. А я вам ще й признаюся, що я би хотіла писати лірику—лірику—лірику... Може, я хотіла б малювати срібним олівцем... Птиць малювати на полотні... Може, коли мені Оля Богомолець співає «Де вечір пахне м'ятою, аж холодно джмелю», може, мені це ближче... «Але хіба хтів — мусів», — писав Стефанік. Але, знаєте, я вам скажу, що я в історії живу, я в історію дуже вільно входжу, у будь-яке століття — це теж моє...

2. Про що свідчать власні назви, які ювілярка згадує в промові? Що ці назви говорять вам?
3. Поміркуйте, чи можна ювілейну промову письменниці назвати «Просто про складне і дуже складне». Коротко запишіть свої міркування.

1. Проаналізуйте тексти вітальних промов на честь Ліни Костенко. Визначте мовні особливості різних текстів, які свідчать про вік, заняття (фах), індивідуальний стиль авторів.

Тривожно-напружений світ нашої сучасності в поезії Ліни Костенко позначений печаттю неповторного індивідуального переживання. Це слова долі, а не біографії. А доля говорить мовою вічних універсалій буття і духу людського. Тут — безмежність особистості, яка твориться і твориться, триває і триває, міниться і міниться, утверджує себе в духовному розростанні. Тут — невідлеглість творчості перед випробуваннями долі або підступами прозаїчніших сил і філософські питання буття, і психологічні нюанси щоденності. Тут — і характерна для Ліни Костенко (рідкісна в наш час переходів внутрішнього сум'яття у внутрішню розшматованість) апологія¹ цільності й волі бути собою. Всі ці й інші духовні «стратегіми» обростають тонкими варіаціями в безлічі іскрометних контактів із течією сучасного життя.

Для Ліни Костенко література, мистецтво — найчутливіший нерв суспільного організму. Та структура, що вловлює всі його флюїди, але водночас і впливає на його здоров'я або недуги. Найбільша її тривога: чи буде Україна адекватно відтворена у неминущому Слові? «Бо лиш погрози, явлені у Слові, достойно можуть жити на землі». Цьому історія дала безліч прикладів. Тож Ліна Костенко пише «Велику книгу нашого народу» — і своєю лірикою, і поетичним епосом, і поетичною драмою, і публіцистикою. А оскільки від неї ждуть ще нового й нового Слова, — то воно, я певен, граде.

Іван Дзюба, літературознавець, академік

Україна — дуже цікава країна. З особливого боку. Ідеться про те, що вона впродовж століть, зокрема у столітті минулому, нагромадила величезну кількість різної, як кажуть розумні люди, міфології, а взагалі-то — неправди. У цьому завинили не лише ті, у чийх руках була наша країна, а серед іншого й ті, хто був у літературі і гуманітарній сфері загалом. Так от, для мене Ліна Костенко — явище, альтернативне отій неправді. Відверто кажучи, це — унікально. І не тільки в українській літературі, а й у світовій. Нічого не поробиш. Великі «патрони» могли спіткнутися і сказати неправду. Ліна Василівна завжди говорила тільки правду. Я маю на увазі її як Поета і громадянина. Дивлячись на це саме унікальне явище,

¹ *Апологія* — промова або письмовий твір на захист якоїсь особи, думки, теорії.

згадуєш славнозвісні Шевченкові слова: «Ми просто йшли. У нас нема зерна неправди за собою». Ліна Костенко цілком може бути співавтором цих вагомих слів.

Вадим Скуратівський, мистецтвознавець

Ліна Костенко є для мене взірцем, ідеалом та індикатором духовної чистоти мого життя. Але, щоб говорити про цю особистість, сказаного вище буде замало. Я дуже часто вимірюю свої вчинки, розмірковуючи про те, як би вона повелася у тій чи іншій ситуації. І це дає мені змогу залишатися в ладу зі своїм сумлінням...

Ліна Костенко — особистість, яка не дає мені схибити в житті, особливо коли починаєш займатися громадською і політичною діяльністю (інколи буває дуже непросто чинити по совісті, а не за прийнятими канонами). А те, що я й досі пишу пісні на вірші Ліни Костенко, свідчить, що моя душа і совість знаходяться в абсолютній гармонії з її творчістю.

Від щирого серця я хочу побажати Ліні Василівні міцного здоров'я та подальшої творчої наснаги!

*Ольга Богомолець, заслужений лікар України,
директор Інституту дерматокосметології*

Слово «штучність» походить від слова «штука» (мистецтво), проте цими словами позначено несумісні моменти: щойно з'являється перше, останнє неодмінно щезає. Ліна Костенко, свідомо наслідків її (штучності) з'яви, писала про свої вірші: «Коли їм сумно — хай вони сумують. Хай тільки не сміються штучним сміхом». Це протиставлення — штучного сміху та (щирого) суму — здається, не випадкове, бо ж, як на мене, найвищої, граничної справжності та правдивості Ліна Костенко сягає в любовній ліриці — незрідка прийнятій у неї глибоким смутком.

Любов у поезії Ліни Костенко постає тією цариною, у якій долається протилежність суб'єкта та об'єкта: любити — значить бути тим, кого (що) любиш: «Я дерево, я сніг, я все, що я люблю».

Звичайно, поряд із любовною лірикою істотну частку в доробку літераторки становлять твори таких жанрів, як громадянська лірика, історичний роман, вірші про природу. Проте для мене вона насамперед правдивий співець кохання, а отже, — людина, яка вміє любити і любить: почуття-бо передує своєму втіленню у віршах, так само, як коник плаче серед трав, хоча мелодій уже (чи ще) немає...

*Сергій Стуканов, аспірант Донецького національного
університету, учасник Острозького клубу
вільного інтелектуального спілкування молоді*

З творчістю Ліни Костенко я познайомилася ще класі в п'ятому чи шостому. Тоді молода вчителька, яка щойно закінчила університет, розповідаючи нам про сучасну українську літературу, із захопленням цитувала вірш, який пізніше став «лозунгом», або, як зараз модно казати, «слоганом» мого життя. Я навіть не запам'ятала автора, проте пообіцяла собі вивчити вірш напам'ять. Тепер іноді прокидаюся зранку з цими словами в голові. «Страшні слова, коли вони мовчать...»

Я не поет, Ліно Василівно, тому, швидше за все, повторю слова, «які уже були чиїмись». Ваша творчість для мене парадоксально поєднує в собі жіночу мудрість і дитячу наївність, відвертість та глибокий підтекст, надзвичайну мелодійність мови та залізний скрегіт ХХ століття. Вона не може захоплювати постійно — до неї потрібно щоразу приходити з новим усвідомленням навколишнього світу. Та ваші слова не можуть бути «страшними», вони ніколи не мовчать, бо в них — «поезія», «якийсь незримий дотик до душі»...

Ольга Решетилова, учасниця Острозького клубу вільного інтелектуального спілкування молоді

Дорога мамо Ліночко!

Це Слава тебе вітає! Знай завжди, що я тебе люблю і що думки про тебе і всі наші з тобою і веселі, і сумні спогади живуть у моєму серці — і тоді, коли я була маленьким қолобком, і зараз, коли я вже тинейджер. Ти поселила в моїх генах любов: любов до справжнього, любов до слова. Це безцінний дар, і я дякую тобі, що ти є.

Я починала тебе читати з того «застудженого соловейка», який «лежить під пледом» і «п'є гарячий чай із медом». У моїх думках завжди лігатиме той соловейко, я з ним разом мріятиму і шукатиму істину. Дякую, що ти завжди поруч і що ти дала крила цьому неслухняному тинейджеру, який тебе так сильно любить.

Як «душа тисячоліть шукає себе в слові», так я тепер, вже пишучи своє, шукаю «непередбачені слова». І хочу почути, як ці слова «хтось диктує з-понад світу» — у тому твоєму Всесвіті, який також і мій Всесвіт.

Нехай і в тебе — і в нас усіх — буде завжди і той маленький «застуджений соловейко», і та «душа тисячоліть».

Пам'ятаю, як ми з тобою, коли я була зовсім мала, махали жмутом петрушки і кричали: «Форца Італія! Форца Україна!». У мене багато «форца» від моєї мами Ліночки!

Бажаю тобі міцного здоров'я, сила якого дорівнювала б моїй любові до тебе. І ще — вогненної творчості, бо ти в нас за гороскопом — Вогненний кінь!

Цілую тебе ніжно. І хочу підписатися, як тоді, коли я була маленька:

Твоя дорога Славочка...

Ярослава Франческа Барб'єрі, онука

2. Складіть власну вітальну промову на ювілей Ліни Костенко.

§ 17. Етика полемічної майстерності

159. 1. Прочитайте текст. Спишіть ту частину, у якій автор подає інформацію (бачення Касіяна Саковича) про ідеал громадського діяча. Допишіть власні міркування з цього приводу.

Грунтуючись на широкому використанні набутоків вітчизняної духовної культури та ідей античних авторів, Касіян Сакович розробив на основі поглядів Арістотеля власний тип філософствування, пов'язаний із культурою спілкування. Цьому питанню він присвятив свою працю «Арістотелеві проблеми, або Питання про природу людини», яка стала одним із перших слов'янських підручників із філософії.

Касіян Сакович опікувався ідеалом громадського діяча і вважав таким людину патріотичну, розумну, освічену, помірковану, яка може бути дипломатичною в спілкуванні й управляти своїми емоціями, настроєм, ставленням до людей. Висока оцінка Касіяном Саковичем уміння володіти словом у професійному спілкуванні знайшла відображення у передмові до «Арістотелевих проблем...», яку використовують як посібник з риторики.

Розроблення системи аргументації у полеміці стало одним із головних питань полемічних творів українського культурного і церковного діяча, філософа Захарія Копистенського. Він створив систему аргументації на основі Біблії, логічних прийомів європейських істориків і філософів. Його «Книга про віру єдину» вважається найгрунтовнішим полемічним твором того часу.

Проповідь гармонії природи і світу, боротьба з бездуховністю людини і відстоювання її внутрішньої свободи набувають виразності у творах Григорія Сковороди, видатного українського філософа,

поета і педагога, саме завдяки тому, що ці твори написані у формі бесіди («Діалог, або Розмова про давній світ», «Кільце. Дружня розмова про душевний мир», «Розмова п'яти подорожніх про істинне щастя у житті», «Сад божественних пісень» та інші).

Побудувавши своє життя як мандрівний філософ, відмовившись від «чотирьох стін пустельні чи бібліотеки філософа, де він веде нескінченні диспути з усіма велетами всіх часів і всіх народів», обравши натомість «живі» диспути, мандруючи селами Лівобережної України і створюючи філософські діалоги, Григорій Сковорода став взірцем утілення філософії в життя, прикладом ствердження своїх поглядів та ідеалів у реальній життєвій практиці, у визнанні необхідності самопізнання (За С. Аменіною).

Григорій Сковорода

2. Пригадайте і озвучте філософські погляди Григорія Сковороди про «сродну працю».

З
ЗАПАМ'ЯТАЙМО

Полеміка — диспут, суперечка в пресі, на телебаченні, зборах під час обговорення питань у політичній, соціальній, науковій або художній сферах. Близькими до полеміки є поняття *диспут*, *дебати* і *дискусія*.

Як і дискусія, полеміка — одна з найпоширеніших форм суперечки. З дискусією її зближує наявність певної тези, змістова зв'язність, серйозна аргументація, черговість виступів опонентів.

Водночас полеміка істотно відрізняється від дискусії. Якщо метою дискусії є передусім пошуки загальної згоди, того, що об'єднує різні погляди, то основне завдання полеміки — утвердження однієї з протилежних позицій.

**Знання
за плечима
не носити**

160. 1. Прочитайте текст.

Основні правила полемічної майстерності:

— викладати свої думки доступно й логічно. Слід добирати мовний матеріал, ураховуючи характер співрозмовника;

— слухати і чути того, хто говорить, пам'ятаючи, що більшість людей чує те, що прагне почути (слова, інформація сприймаються суб'єктивно). До того ж слухати — означає напружувати органи слуху, а чути — напружувати мозок, зосереджуючи увагу на словах

співрозмовника. Можна слухати й водночас не чути, бо свідомість може бути зайнята іншими думками;

— викладати свої думки чітко й коротко. Не слід говорити швидше, ніж більшість людей, адже співрозмовник повинен встигнути осмислити інформацію. Ефект розмови визначається не кількістю висловлених, а кількістю засвоєних ідей;

— сміливо захищати свої погляди;

— дослухатися до поглядів іншої сторони й не говорити тільки про те, що цікавить одну сторону;

— ілюструвати ключові моменти, використовувати приклади з життя;

— використовувати експресивність мови — уміти викликати співпереживання, пробуджувати людські почуття;

— не реагувати на негативні емоції партнера, стримувати власні реакції;

— правильно ставити запитання, бути активним в обговоренні теми;

— не відхилятися від основної теми розмови;

— дбати про зовнішню привабливість, доброзичливий погляд, елегантну манеру спілкування;

— дотримуватися «ефекту перших і останніх фраз» (елементи інформації, викладені на початку й наприкінці, запам'ятовуються найкраще);

— не виправдовуватися, бути активним, упевненим, готовим сприймати нападки, говорити спокійно, уміти пожартувати, змінити напрям розмови, користуватися прийомами на зразок: «Будь ласка, повторіть, як ви почули мої слова» тощо;

— доречно відповідати опоненту. Навіть заперечуючи опонентові, варто уникати негативних висловлювань. Перші слова у відповідь мають бути стверджувальними: «Справді, але...», «Правильно, але...», «Я згоден, але...», «Ви маєте рацію, але...», «З цим не можна не погодитися, але...» тощо;

— вчасно зупинитись. Якщо дискусія стає занадто емоційною, завжди можна перервати бесіду чи виступ і використати перерву. Якщо розмова зайшла в глухий кут, її можна перервати з наміром повернутися до неї в майбутньому (З журналу).

2. Складіть план своєї можливої участі в полеміці на тему «Яким має бути закон про державну мову в Україні». Сформулюйте і запишіть кілька можливих мікротем, навколо яких розгортатиметься полеміка.

* 3. Проведіть у класі дискусію на зазначену тему.

4. Проаналізуйте, як дотримувались учасники дискусії наведених у тексті вправи порад.

161. 1. Спишіть текст.

Якщо розмова заходить у глухий кут, можна змінити її спрямування добре сформульованим запитанням, наприклад: «Чи допоможе це рішення досягти мети, яку ми накреслили?» Водночас і себе варто запитати: «Що треба зробити в цій ситуації?». Якщо партнер у розмові категорично заявляє «не можу», «не повинен», доцільно погодитися з ним, запитавши: *Що могло б зробити цю зустріч результативнішою?*

Також можна використати запитання різних типів як полемічну тактику.

Контрзапитання дає змогу переадресувати запитання чи уникнути (без прямої відмови) необхідності відповідати: *Ви брали участь у цій конференції? — А ви?*

Риторичне запитання застосовують, коли слухач готовий до схвалення: *Як із цим не погодитись?*

Запитання-блокування наперед окреслює небажані для обговорення теми: *Ми ж не збираємося говорити про особисте життя?*

Запитання-уточнення використовують, коли необхідно отримати додаткову інформацію: *Чого, на вашу думку, бракує в розробленій документації проекту?*

Запитання-пастка виводить опонента з рівноваги: *Чому ви уникаєте мого погляду?*

Запитання-прискорювач наближає завершення монологу: *Отже, що ви пропонуєте?*

*2. Змоделюйте полемічну бесіду з використанням тактики спеціально сформульованих запитань.

162. 1. Прочитайте текст. Хто з членів родини під час суперечки поведився не зовсім коректно? Чи можна цю суперечку вважати публічною? Відповідь обґрунтуйте.

Наші кумири

Моя теща вже кільканадцять разів запитувала мене, чи бував я в Каневі на могилі Шевченка. Вона все своє життя викладала українську мову й літературу і продовжує це робити навіть на пенсії — за кожної сприятливої нагоди.

Я ніколи не був у Каневі, і тому щирозсердно відказую тещі «ні», на що завше отримую від неї ту саму пораду:

— Неодмінно треба поїхати. Туди їздять навіть з Японії. І з Китаю!..

На відміну від мене, мій дев'ятнадцятирічний син не зіскакує із подібних тем, а навпаки — лізе в пляшку:

— Я теж не проти поїхати до Японії, — каже задержувато. — На могилу Акутагави.

Бабуся не розуміє жартів, особливо коли вони стосуються національних святинь.

— Шевченко — це геній, — каже ображено, і її голос починає тремтіти. — Його твори перекладені всіма мовами світу!..

Дружина, зачувши, що пахне смаленим, намагається перевести розмову на іншу тему:

— Раджу піти тобі в суботу на Елтона Джона, — каже вона малому, на що той лише зневажливо гмикає.

Він любить правдивий рок, а не якусь там попсу, хоч би й англійську.

— У нього цікавий голос, — каже дружина. — І взагалі, він блискуче тримається, дуже класно працює!..

— Слухай, — не витримує син, — бабуся з Шевченком, ти з Елтоном Джоном.

— От власне! — втручаюся я, грізно зиркаючи на дружину. — Ти була в Англії на могилі Джона Леннона?!

На щастя, бабуся недочуває, і тому миролюбно завершує нашу дискусію:

— Неодмінно, — каже вона, — неодмінно треба їхати до Канева! (М. Рябчук).

*2. Поговоріть про ваші музичні вподобання. Чи можна вашу розмову вважати дискусією? Чому?

163. 1. Спишіть крилаті вислови про мову.

1. Мова — утілення думки. Що багатша думка, то багатша мова. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її! Борімося за красу мови, за правильність мови, за присутність мови, за багатство мови... (М. Рильський). 2. Хто ясно думає, той ясно і говорить (Н. Буало). 3. Мова — це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще. Мова — це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання віків, мова — це ще й музика, мелодика, фарби буття, сучасна, художня, інтелектуальна і мисленева діяльність народу (О. Гончар). 4. Мова — найуніверсальніша енциклопедія, наймогутніший Учитель життя, а хто не чує її — породжуваної рідною Природою, той обійдений ласкою Божою, бездуховне перикотиполе (П. Кононенко).

2. Поясніть, яке значення має вправне володіння мовою для досягнення мети під час полеміки.

Види мовної (мовленнєвої) діяльності

Олекса Синявський (1887–1937)

Тільки там, де сходяться мовна природа й мовна культура, у школі, остаточно сформується єдина всеукраїнська літературна мова — чиста та красна.

Леонід Булаховський (1888–1961)

«Мова живе» — це значить, що вона весь час свого існування в устах людей підлягає більшим або меншим змінам, так або інакше пристосовуючись до раз у раз нових потреб життя в усій його різноманітності.

§ 18. Аудіювання різностильових текстів

ПРИГАДАЙМО

П

Аудіювання — процес сприймання і розуміння тексту на слух. Щоб розвивати слухову пам'ять, треба навчитися виділяти головні слова, аналізувати прослухане за змістом і будовою (композицією).

Для розвитку аудіативних умінь необхідно:

- визначити мету прослуховування тексту;
- записати під час слухання те, що варто запам'ятати;
- визначити тему, ідею прослуханого;
- скласти стислий чи розгорнутий план прослуханого;
- передати одержану інформацію в таблицях, схемах.

164.

Прослухайте текст, роблячи необхідні позначення і записи. Сформулюйте тему та ідею тексту. Складіть розгорнутий план прослуханого.

Видатні оратори

Найблисучішим ритором Стародавньої Греції, володарем дум був всесвітньо відомий Демосфен (384–322 рр. до н. е.), промови якого, насичені фактичним матеріалом, містили чимало особистих спостережень. Вони були динамічні, переконливі й чіткі. Успіхові Демосфена як оратора сприяла характерна артистична манера триматися на трибуні. У суді він виступав як адвокат. Сучасники так характеризували Демосфена: «Нашого ритора з його вмінням все запалювати і трошити своєю силою і владою можна порівняти з вихором або блискавицею».

Демосфен.
Антична статуя

Демосфен жив в епоху, коли закінчувався період народоуправління. Він намагався зберегти віджилий лад і своїм життям заплатив за вірність переконанням та ідеалам. До наших днів дійшло тридцять промов Демосфена, зокрема найвідоміша — про жінок. Жодна з промов не є плодом імпровізації, це результат тривалої, копіт-

кої праці, зусиль, витрачених на пошуки теми, її розвиток, схематизацію плану, на відпрацювання стилю, шліфування висловлень.

Великий трудівник, Демосфен цілі ночі проводив за роботою, тому його недруги казали, що промови Демосфена тхнуть лампадною олією, яку він спалював ночами. Але такі промови здавалися свіжими й чарівними, ніби щойно народились із серця: вони були сповнені життя та емоцій.

Теоретиком ораторського мистецтва і великим ритором античного світу був Марк Туллій Цицерон (106–43 рр. до н. е.). Він провів на Форумі майже 40 років і був справжнім ідейним поводитирем римського сенату. Цицерон так відшліфував свій стиль, що міг бути водночас простим і яскравим, безпосереднім і пристрасним. Чудовими рисами цицеронівської промови були мелодійність і ритмічність. Прославився він патетичними виступами і висновками. Складовими успіху оратора Цицерон уважав освіту, природний дар і ораторські здібності. Першу промову Цицерон виголосив у 25 років під назвою «На захист Публія Квінція», а останню — у рік своєї смерті (прожив ритор 63 роки).

Марк Туллій Цицерон написав і виголосив декілька ораторських шедеврів: «Брут», «Про знаменитих ораторів», «Оратор», «Про оратора». Згодом видатний оратор Квінтіліан створив оригінальну систему навчання риторики на основі принципів Цицерона у вигляді дванадцяти книг риторичних настанов. Квінтіліан казав, що небо послало Цицерона на землю, щоб показати, до якої величі може сягнути слово.

У Цицерона органічно поєднувалися теорія і практика: свої теоретичні ідеї він блискуче втілював у практичній діяльності. Ідеалом оратора він уважав людину високої культури, яка знає літературу, історію, юриспруденцію, філософію; добре володіє і простим, і високим стилем, розуміє вплив ритму на слух аудиторії, уміє примусити її сміятися й плакати, може володарювати над її душею (*За матеріалами інтернет-газети*).

165. 1. Прослухайте виступ на конференції, присвяченій діловій українській мові. Під час прослуховування записуйте тематичні речення та незнайомі вам слова. З'ясуйте лексичне значення цих слів.

У зв'язку зі щорічним подвоєнням обсягу інформації швидкими темпами розвивається і мова, особливо її словник. Хто з наших батьків вільно оперував такими поняттями, як сайт, чат, Інтернет? А тепер жодна наука немислима без Інтернету, це — найпопулярніший інструмент отримання актуальної інформації та своєрідний засіб спілкування.

Назвемо основні ознаки інтернет-спілкування:

– добровільність контактів: користувач добровільно зав'язує контакти і може будь-коли їх перервати;

– відсутність єдності простору і часу, тобто Інтернет дає змогу бути одночасно у різних місцях, а також спілкуватися з людьми з інших часових поясів;

– більша, ніж у реальному світі, залежність від співрозмовника: наслідком є проблеми з безпосереднім спілкуванням;

– прагнення до нетипової поведінки: найчастіше користувач презентує себе по-іншому, ніж у реальному житті, програє не реалізовані поза мережею ролі, сценарії, і, не знаючи співрозмовника, подумки, створює його образ, відмінний від реального;

– прагнення до емоційного наповнення тексту, що виражається у створенні спеціальних знаків для позначення емоцій;

– анонімність, яка може призвести до безкарності, розкутості та безвідповідальності поведінки.

Мовні дослідження у царині інтернет-спілкування почали проводитися недавно. Телекомунікації за допомогою комп'ютерних мереж – це принципово нова соціальна реальність, і фахівці прискіпливо вивчають її мовне оформлення. Розрізняють такі форми спілкування в Інтернеті:

– телеконференція;

– чат (ідеться про IRC – Internet Relay Chat);

– веб-пейджери (наприклад, ICQ, Instant Messenger);

– листування електронною поштою (e-mail).

Утім, спілкування в Інтернеті розвивається надзвичайно динамічно, з'являються нові різновиди комунікативних процесів, набули особливої популярності соціальні мережі, зокрема Фейсбук і Твіттер.

Фейсбук (Facebook) – веб-сайт, який почав працювати 4 лютого 2004 р. Станом на січень 2011 р Фейсбуком активно користуються понад 600 млн користувачів, він є восьмим за частотою відвідування сайтом в Україні та другим – у США. Кількість українських користувачів Фейсбуку на середину лютого 2011 р. сягає 1 млн 190 тис.

Твіттер (Twitter) – це мережа мікроблогів, що дає користувачам змогу надсилати короткі текстові повідомлення (до 140 символів), використовуючи смс, служби миттєвих повідомлень і сторонні програми-клієнти.

Крім того, мільйони людей активно використовують такі програмні

продукти, як Skype, Google Talk, через які здійснюються і письмові, і аудіо- та відеоконтакти.

Дослідники інтернет-спілкування звичайно розрізняють засоби спілкування в Інтернеті за ступенем інтерактивності. Найбільш інтерактивними осередками спілкування вважають чати і ICQ, найменше — електронну пошту і телеконференції.

Фахівці так визначають чат: «Специфічна форма спілкування, яку називають IRC (Internet Relay Chat), або просто chat (“бесіда, балаканина”). Чагування передбачає зустріч на якомусь сайті двох або кількох користувачів у реальному часі. Сайт виконує роль грифельної дошки, на якій пишуть повідомлення і передають їх один одному».

У чаті практикується спілкування заради власне спілкування. Натомість телеконференції присвячені, як правило, конкретній темі. Як окремий жанр в Інтернеті можна виділити спілкування у так званих MUDs (від *multi-user dimension* — рольова гра, у якій багато користувачів об'єднані одним віртуальним простором).

В Інтернеті легко знайти цікавого співрозмовника відповідно до своїх інтересів, реалізувати свої фантазії, миттєво переносячись з однієї точки земної кулі до іншої, і навіть бути присутнім у кількох місцях одночасно.

У мережі можна брати на себе і грати будь-яку роль, при цьому не треба відповідати за свої віртуальні вчинки. Але ж усе це потребує відповідних лексичних, граматичних і синтаксичних мовних засобів.

Усесвітня мережа подібна до мовного поля, у якому користувачі орієнтуються по-різному. Для одних Інтернет — це міфологічне мислення маленької дитини, яке ніколи не зникає повністю, а тільки витісняється зі свідомості, частково воно зберігається в дорослої людини, породжуючи віру в прикмети й магичні ритуали. Для інших мережа стала дверима в те віртуальне життя, якого людина була позбавлена під тиском об'єктивних умов реального світу.

Для інтелектуально розвиненої людини, яка володіє всіма нормами усної й писемної мови, Інтернет — безмежна можливість збагачення культурного мовного рівня (наприклад, засіб опанування тієї чи іншої мови), презентації власних винаходів. Як наслідок, виникають нові мовні явища, наприклад, комп'ютерний сленг; нові види скорочення інформації, невластиві природній мові; уживання в писемній мові засобів, які функціонально замінюють міміку й жести.

Проаналізувавши приклади, узяті з «комп'ютерного сленгу», помітимо, що його основу становлять:

- елементарне незнання мови, що виражається у своєрідному написанні окремих слів;
- навмисне неправильне написання слів, що вже стало традиційним в інтернет-користувачів: момед (модем), цомпютер (комп'ютер) тощо;

• традиційні для мережі абрєвіатурні скорочєння англійських висловлювань.

• смайлики (усмішки). Це спеціальні знаки, якими можна виражати свої почуття при написанні листів чи відповідей на них. Ось найуживаніші:

:-) — усміхаюся;

:-(— сумую (повідомлення неприємних новин);

;- \ — той, хто пише, украй розчарований;

: - 0 — людина дуже здивована чимось або їй повідомили зовсім несподівану новину тощо.

Найцікавіше — те, що «смайлики» ставлять не на початку листа (що було б логічно), а наприкінці, коли тон листа, продиктований текстом, стає зрозумілий. Дійшло до того, що деякі відвідувачі чатів уже не сприймають текст без «смайликів», які вказують на спрямування емоцій. Скажімо, варто до недолугого жарту додати смайлик-посмішку, як висловлювання набуває іншого звучання.

А що відбувається з англійською мовою? Традиційні англійські слєнгові вислови пишуть англійськими чи українськими (російськими) літерами без дотримання граматичних правил.

І нарешті — ще про одне явище.

Відвідувачі Інтернету користуються поняттям «термін», фактично порушуючи такі вимоги до нього, як точність, однозначність, нейтральність, зафіксованість у словниках, довідниках і державних стандартах. Проаналізуємо два з них — нік і ламер.

Нік, або нікнейм (від англ. *nickname*) — ім'я, яким гравець підписується у грі. Насправді воно означає більше, аніж просто підпис у грі — нік є своєрідним паспортом людини як суб'єкта певної субкультури. Тому в клубі рідко можна почути звернення на ім'я. Мало хто знає конкретного гравця, скажімо, Андрія Пилипенка — у грі він відомий як MegaBoss. При зустрічі цю людину відрекомендують так: «Це — MegaBoss. Він їздив минулого місяця до Києва на чемпіонат з QuakeIII і добре там виступив». Нік дає змогу підсвідомо чітко відокремити життя людини в клубі від життя поза ним.

Ламо, ламер (від англ. *lammer*) — також неоднозначний термін, що найчастіше означає «невдаха; той, хто часто програє; той, що нічого не вміє». Це поняття не вважають образливим чи саркастичним. Цілком нормальною є ситуація, коли гравець-школяр, вигравши комп'ютерне протиборство в StarCraft у дорослого суперника, називає його ламером — він просто констатує факт перемоги, можливої тільки у віртуальному світі.

У ситуації, коли чинні норми стають непотрібними або втрачають свою силу, проявляється первинний засіб реагування. Подібні висновки (тільки стосовно культурного життя) свого часу зробив

Зигмунд Фройд. Він уважав, що процес відмови від жорстких культурних норм завжди викликає відчуття задоволення. Це твердження добре ілюструє «ефект азарту», тобто прагнення до самого процесу пошуку інформації в Інтернеті, на шкоду її вивченню, аналізу й опрацюванню. Іншими словами, акцент з аналітичної діяльності переноситься на пошукову активність.

Підсумовуючи викладене вище, ми можемо виокремити фактично нове мовне явище — інтернет-стиль, бо він містить певні ознаки розмовного, художнього, публіцистичного, офіційно-ділового і наукового стилів (За О. Дмитрієвою).

2. До якого стилю належить прослуханий текст? Визначте мікротеми виступу.
166. 3. Що з почутого викликало у вас сумнів? З чим ви погоджуєтесь або не погоджуєтесь? Оцініть прослухане за: а) актуальністю; б) логічністю викладу; в) наявністю прикладів; г) виразально-зображальними засобами.
1. Прослухайте текст. Визначте тип і жанр прослуханого висловлювання.

Погляди Феофана Прокоповича на риторику

За часів Феофана Прокоповича ще зберігався старий розподіл мистецтв, за яким провідне місце належало красномовству, ораторській прозі. Тому в теоретичній спадщині Ф. Прокоповича вивищується риторика, викладанню якої в Києво-Могилянській академії надавали великого значення. До речі, тоді не було чіткого поділу на сфери науки та мистецтва, і до мистецтв зараховували як самі мистецтва (музика, малярство), науки про мистецтво (риторика, поетика), так і власне науки (логіка, астрономія, арифметика тощо). Щодо риторики, то її в ті часи розглядали як універсальну науку про слово. Але як наука про словесне вираження і про способи переконування за допомогою слова, коли уявлення про поезію пов'язувалось із вимислом, а про прозу — з реальними явищами, риторика охоплювала і власне ораторське (світське та церковне) красномовство, і філософську та історичну прозу.

Як і в риторичних посібниках академічних попередників, у лекційному курсі Ф. Прокоповича знаходимо слушні характеристики літературної ерудиції та світогляду автора, його соціально-політичних, філософських і,

Феофан Прокопович

зокрема, естетичних поглядів. Хоча не всі з десяти книг риторичного курсу Ф. Прокоповича однаково цінні як історико-естетичне джерело, однак у них сформульовані естетичні положення, які сприяли подальшому розвитку понять і категорій естетики.

Риторика Ф. Прокопович вважає царицею мистецтв. Визначаючи предмет риторики і наводячи визначення різних авторів — Арістотеля, Платона, Цицерона, Квінтіліана та ін., Феофан Прокопович доходить висновку, що найточнішим із них є визначення риторики як уміння добре говорити. Позбавлена специфічного предмета, риторика охоплює всі речі, які цікавлять людину і можуть бути предметом інших видів мистецтва. І мета риторики полягає в тому, щоб навчити, як у промові за допомогою майстерного слова дати відповідь на важливі запитання й переконати, що ця відповідь є правильною. Цінність красномовства він убачає в мистецтві висловлення думки та почуття. Поряд із суспільною користю красномовства не менш важлива і його приємність, здатність викликати почуття насолоди в слухачів. Риторичі, уважає Прокопович, багато чим зобов'язана і «дослідниця речей — філософія», яка без її допомоги «не змогла б вийти на денне світло і ховалася б у закомарках самої думки». У риторичі передусім підкреслюється позитивна функція красномовства і під час миру, і під час війни як засобу агітації, згуртування народу, армії тощо. Тому й темами красномовства мають стати насамперед питання життя країни і народу. Основну функцію красномовства Ф. Прокопович убачає в досягненні певного знання, пробудженні почуття і взагалі суспільної думки, впливу на неї. Тому оратор, на відміну від історика, ставить своїм завданням не тільки поінформувати, а й зворушити слухача. Оратор повинен мати незрівнянно більший від історика арсенал засобів впливу на почуття, тому в риторичі чимало місця відводиться характеристиці таких почуттів, як любов, ненависть, радість, сум, страх.

Передумов красномовства, за Ф. Прокоповичем, є три: природа (талант), мистецтво (освіта) та тренування наслідування. Без природного таланту мистецтво не допоможе, однак і талант без мистецтва не може розвинутися, аби дати плідні твори, а щоб не втратити досягнуте, необхідно наполегливо тренуватись у наслідуванні.

Ученню про наслідування в «Риторичі» відводиться особливе місце. Ф. Прокопович спершу повчає, чого не варто наслідувати, а вже потім каже про способи гідного наслідування. Оратор, на його думку, має бути добре підготовленим, «перечитувати і істориків, і поетів, і знайомитися з ученнями філософів, і перегортати священні книги, і тлумачити їх та досліджувати закони грецького й римського права...»

Усі дослідники творчості Ф. Прокоповича звертають увагу на його полеміку з проповідниками стилю бароко, яких він звинувачує в нестриманості фантазії і в надуживанні домислами і жартами. Заслугує на увагу його погляд на місце гумору, жартів і дотепів у мистецтві, зокрема ораторстві. Ф. Прокопович наголошує, що дотеп як несподіваний і неочікуваний, але правдоподібний вислів чи приклад здатний викликати здивування. На його думку, об'єктом гумору можуть бути і особа оратора, і слухач, і місце, і час, і відповідна нагода, тобто все навколишнє, усе, що тільки можуть охопити наші природні здібності, бо «талант жартувати має небагато людей і навіть люди великого розуму не мали цього приемного дару природи». Важливо, що тут наголошується на ролі саме таланту, а не знання правил створення дотепів і жартів. Тому Ф. Прокопович вважає, що свідоме використання засобів мови (фігур, метафор) може лише спрямувати думку, а значно корисніше перечитувати дотепи Салюстія, Курція, Тита Лівія, Тацита, Сенеки, Цицерона та ін.

Найбільшими авторитетами серед красномовців для Ф. Прокоповича є Цицерон та Іоанн Златоуст. Він дає цікаві оцінки творів визначних античних поетів з погляду їхнього внеску в мистецтво красномовства, наприклад Вергілія, Овідія, Горація, Плавта, Теренція, Сенеки та ін. З представників новолатинського красномовства він визнає Ю. Мельхіора, Кипріяна (Соарського), Лактанція та ін.

У риториці, як і в поезії, Ф. Прокопович критикує схоластичні традиції, спираючись на провідний для класичної риторики принцип відповідності стилю предметові промови.

У риториці проявилися не тільки літературно-естетичні погляди Ф. Прокоповича, а й його публіцистична пристрасть, прагнення до ясного та цілеспрямованого красномовства, головними ознаками якого він вважає майстерність прикрашання, дотепність, силу, важливість і плинність промов. Дбаючи про красномовство, Ф. Прокопович закликає гнати тих, хто любить «приховані думки, вишукані алегорії» і з цих позицій оцінює оратора. Він викриває вади фальшивого красномовства, до яких зараховує насамперед «пишномовний, мавпячий, дитячий і манірний стилі».

Зразками найгіршого красномовства Ф. Прокопович вважає панегіричні промови польського проповідника, єзуїта Томаша Млодзяновського. Саме з ними він пов'язує курйозний стиль, який виявляється у прагненні чогось дивного, несподіваного, хизування ерудицією, у намаганні пояснювати що завгодно за допомогою чого завгодно.

Критикуючи оратора, Ф. Прокопович спрямовує свій удар проти його послідовників у Києво-Могилянській академії (За І. Іваньо).

2. Виконайте тестові завдання. Знайдіть правильну відповідь.
1. У Києво-Могилянській академії великого значення надавали викладанню
- А фізики
  - Б риторики
  - В музики
  - Г логіки
2. Риторичний курс Феофана Прокоповича складається з
- А 8 книг
  - Б 9 книг
  - В 10 книг
  - Г 11 книг
3. Царицею мистецтв уважав риторику
- А Іоанн Златоуст
  - Б Квінтіліан
  - В Феофан Прокопович
  - Г Томаш Млодзяновський
4. Цінність красномовства Ф. Прокопович убачав у майстерному вираженні
- А думки та почуття
  - Б інтелекту
  - В світогляду
  - Г інтелекту і світогляду
5. Темами красномовства, на думку Ф. Прокоповича, мали стати передусім
- А проблеми екології
  - Б питання війни та миру
  - В питання життя країни і народу
  - Г проблеми відносин між державами
6. Оратор ставить своїм завданням не тільки
- А поінформувати, а й зворушити слухача
  - Б переконати, а й навчити слухача
  - В переконати, а й розсмішити слухача
  - Г навчити, а й розсмішити слухача

7. Передумов красномовства, за Ф. Прокоповичем, є три —
- А наполегливість, старанність і природа (талант)
  - Б природа (талант), мистецтво (освіта) та тренування наслідування
  - В мистецтво (освіта), тренування наслідування та виховання
  - Г старанність, природа (талант), мистецтво (освіта)
8. Феофан Прокопович вів полеміку з проповідниками стилю
- А бароко
  - Б романтизму
  - В класицизму
  - Г реалізму
9. У красномовстві Ф. Прокопович цінував
- А жарти, анекдоти і дотепи
  - Б гумор, жарти і дотепи
  - В гуморески, байки і дотепи
  - Г байки і дотепи, анекдоти
10. Найбільшими авторитетами серед красномовців для Ф. Прокоповича були
- А Вергілій і Цицерон
  - Б Плавт і Сенека
  - В Цицерон та Іоанн Златоуст
  - Г Іоанн Златоуст і Сенека
11. До вад фальшивого красномовства Ф. Прокопович зараховував
- А приховані думки, пишномовний стиль
  - Б приховані думки, вишукані алегорії
  - В пишномовний, мавпячий, дитячий і манірний стилі
  - Г пишномовний, мавпячий стилі, приховані думки
12. Опрацьований текст є зразком стилю
- А художнього
  - Б науково-публіцистичного
  - В публіцистичного
  - Г офіційно-ділового

На якусь мить Лялька застигла перед величезним дзеркалом. Звідти на неї дивилася струнка русявка з майже бездоганною фігурою, з усе ще чарівним, хоч і втомленим, личком. А от юнацький блиск у виразних зелених очах ніби висотав вселенський смуток, глибоко потамований біль... Через ці очі не раз гамселилися хлопці. Через ці очі її ненавиділи однокласниці. Пихата і сварлива тітонька однієї з них навіть обізвала Ляльку відьмою... «Це заздрість! — ніжно гладила мама золотокосу голівку заплаканої доні. — Вже лігня жінка, а таке меле! Яке міщанство! Яка убогість! А ти, Лялечко, у нас і справді красуня — звикай...» Далі були інститут, аспірантура — не звикалося. Історія час від часу повторювалася. Тільки персонажі змінювалися. Надійне плече підставляла на той час уже єдина і незрадлива подруга — Лідка. Вона виводила на Ляльчиних щічках жакливі веснянки, чіпляла їй на носа бабусині професорські окуляри — з мезозойської ери, у грубій оправі із заміненними скельцями... Так принаймні дихалося легше... Маскування, проте, відпало само собою — на одній із Лідчиних вечірок Лялька зустріла свого... тоді ще свого... Андрія... Хоча, може-таки, не свого... Може, він ніколи й не був її... Так... плавав на поверхні...

* * *

Лялька зраділа сонечку так, ніби воно з'явилося вперше після довгої полярної ночі. Відразу підвелася і побігла в сад. Лавочки-гойдалки були цілком мокрі. Опромінені сонцем, дощові краплинки на них вигравали дивовижним бісером. Однак присісти й погойдатися Лялька таки не наважилася — не витримала б ще одного переодягання. Їй чомусь забракло простору, спілкування — й уже за хвилину вона прямувала знайомим тротуаром куди вели очі...

Через якусь годину Лялька опинилася на головній набережній, сперлася на поруччя кам'яних сходів, що впадали глибоко в море, — на них постійно шумувала морська піна, скубли пір'я чайки... Набравшись духу, вона зателефонувала мамі.

— Лялечко, ти? Нарешті! — почувлося уривчасте мамине дихання.

Ніхто так не переживав за Ляльку. Ніхто й ніколи. Навіть коли все було добре, мама не переставала хвилюватися...

— Мамочко, вибач, що довго не озивалася: поки доїхала, облаштувалася... — тремтів Лялин голос.

— Аякже, доню, аякже... За що це ти перепрошуєш! Все чудово! Ми тут на дачі до ремонту взялися: повернешся — не впізнаєш нашу стару хату... — намагалася зберегти спокій.

— Мамусю, тут так гарно, затишно... Чуєш, як море хлюпоче, чайки кигичуть? Обіцяй не хвилюватися! Добре?

— Та що ти, Лялечко, де ж я хвилююся? Та мені й нема коли — повні руки роботи... Справді! Я цілком спокійна... Ой, щось Дюк загарчав! Побіжу, гляну, люба, цілуємо, телефонуй...

Лялька зрозуміла: маму душили сльози, й говорити більше вона не могла...

Мамо, мамочко, мамусю, голубко моя сизокрила! Не можна бути такою доброю, не можна! Не можна допомогти всім і кожному! Не можна переболіти за всіх і за кожного! Зазнавши голоду й холоду повоєнного лихоліття, вона, попри постійну скруту, втілила одвічну мрію — стала лікарем і все життя своє рятує людей. І не просто рятує — вона вдихає в них віру, надію, вселяє дух боротьби. Деколи це допомагає краще за ліки... Залишившись у тридцять удовою, мама не зламалася. Вона, здається, зробилася ще сильнішою... Чи не тому на одних зі зборів матерів та дружин, що втратили синів і чоловіків у безглуздій афганській війні, її одногосно обрали головою міського осередку. Тоді мамі одночасно довелося опанувати ще й соціологію, психологію, бухгалтерію... І закрутилося! Півдня — зі скальпелем у руці, інша половина — біганина по різних установах та інстанціях, «вибивання» допомоги для вдів та сиріт, а що третя ніч — чергування в лікарні...

Особливо мама тоді здружилася з Дариною Дмитрівною. Жінка була її одноліткою, правою рукою в організаційній діяльності. І був у Дарини син Матвій, названий так на честь убієнного сталінськими опричниками діда-священника Матвія Маргітича. Матвій-онук був трохи старшим за Ляльку. Коли їх мами бігали по чиновницьких кабінетах, вимагаючи кошти чи то для встановлення пам'ятника черговому воїнові-інтернаціоналістові, привезеному додому в цинковій труні, чи то на допомогу осиротілій родині, Матвій та Лялька залишалися одні: переглядали мультики, читали, гралися. Особливо добре їм було на дачі: поки Ляльчина бабуся готувала щось смачненьке, вони бігали по саду, об'їдалися малиною чи порічками, товклися по свіжоскошеній траві, запускали паперових зміїв...

А ще разом із сусідськими хлопчиками діти часто гралися в афганську війну. Чомусь Ляльці спала на гадку одна дивна пригода, спомин

*Юрій Єгоров.
Дівчина з книгою*

про яку викликав ніжний щем у грудях. Лялька, як завжди, була мужньою радянською медсестрою, якій у бункер, тобто в стару клуню, принесли пораненого воїна. На цей раз ним виявився Матвій. Лялька нахилилася, вправно розстібнула сорочку і взялася перев'язувати бинтом рану, коли їй здалося, що Матвій не дихає. Вона стала трусити його за плечі, однак хлопець лежав, як мертвий. Закусивши губу, Лялька оглянулася: десь за клунею гасали, билися, одне слово, воювали сусідські хлопці, хто на боці душманів, а хто на боці наших. Пройшла хвилина, друга — Матвій не ворухився. Перелякана Лялька притулилася до хлопчачих грудей, аби послухати, чи б'ється серце. У цей момент Матвій міцно обійняв її. Лялька аж зойкнула:

— Відпусти, у-у-у! Дурень!

Матвій попустив руки:

— Що, налякалася? — запитав на диво спокійно.

— Божевільний! Хто так жартує?

— А я і не жартую! Я справді вмер би за тебе... — мовив твердо і впевнено, так, наче вирішив це для себе давним-давно.

Лялька зашарілася.

— Божевільний... — повторила вже пошепки.

Її голівка була схилена над його обличчям. Один неслухняний локон вибився з русої коси і залоскотав хлопцеві щоку. Матвій хотів заправити його дівчинці за вушко, але Лялька цього різкого руху не зрозуміла, підстрибнула мов ужалена і стрілою вилетіла з клуні, трохи не збивши з ніг чергового пораненого вояка, що накульгуючи, якраз пробирався за допомогою в законспірований радянський бункер.

Так, вони були ще дітьми, але Лялі дотепер чомусь здається, що сказав тоді Матвій цілком серйозно. Може, вони й були б тепер разом, й інакша доля їй судилася б, якби життя не внесло свої безжалні корективи...

* * *

Таксі пригальмувало перед дерев'яними воротами дачного будинку. Звідусіль долинав п'яний аромат бузини, звіробою, м'яти, материнки...

Коли скрипнула хвіртка, загавкав Дюк, — на ганок вибігла мама:

— Донечко! — крикнула до Лялі. — Оце так сюрприз!.. Чого ж ми у дворі стоїмо, заходь до хати...

— Мамусю! — Лялька не йняла віри очам. — Це коли ж ви встигли так усе обладнати?

— Встигли, як бачиш. Люди добрі допомогли.

Лялька пройшла на кухню, відчинила дверцята холодильника і завмерла: чотири величезні таці з пирогами!..

— Мамо, у нас будуть гості?

— Дочекайся вечора...

Лялька здалася долі. Ну що ж: хай живе інтрига!..

...

Ляля підвелася і пішла в сад. Споєна бузиновим ароматом, вона прилягла просто на купку духмяної скошеної трави... Білосніжні хмаринки відтворювали на небі справжню містерію: то зображали мавку з розкиданими, неслухняними кучерями, то хижу потвору, то вершника на коні... Лялька стулила повіки і замріялася... тільки якийсь набридливий комарик, весь час покусував за вушко... Лялька втомилася його відганяти, розплющила очі і...

— Яке гарне видіння... — прошепотіла... — Матвійчику, любий, не зникай...

— Я вже нікуди й ніколи не зникну... — почувла Ляля до болю знайомий голос.

Вона вдивлялася, не кліпаючи...

— Це я, Лялю... Я — не сон... Можеш до мене доторкнутися...

2. Поміркуйте, чи можна за поданими фрагментами відтворити сюжетну лінію повісті. Відповідь обґрунтуйте.

*3. Обговоріть, які виражально-зображальні засоби характерні для прослуханих уривків твору.

4. Чи виникло у вас бажання прочитати цей твір повністю? Відповідь обґрунтуйте.

168. Запишіть, у яких ситуаціях позашкільного життя доводиться сприймати текст на слух. Чим корисне аудіювання для вивчення мови? Чи подобається вам прослуховувати аудіокнижки? Які саме? За яких обставин?

169. 1. Складіть твір на тему «Мій найперший досвід аудіювання». Застосуйте стилістичні засоби, які надали б вашому творові відтінку жартівливої розповіді. Складіть і запишіть кілька запитань до вашого твору у тестовій формі.

*2. Прослухайте твір, складений вашим товаришем, і дайте відповідь на його запитання. Зробіть висновок, як впливає виразність читання тексту на його сприймання.

§ 19. Читання різностильових текстів

ПРИГАДАЙМО

Читання — процес сприймання писемного повідомлення, визначення актуальної інформації, її засвоєння.

Для усвідомлення прочитаного можна скористатися відповідями на запитання:

1. Чи нова для мене ця інформація?
2. Що нового я дізнався (дізналася) з прочитаного?
3. Чи суперечить інформація тому, що мені вже відомо?
4. Що в прочитаному мене здивувало?
5. Які запитання постали?
6. Чи корисна для мене нова інформація?
7. Що я можу зробити по-іншому тепер, коли володію новою інформацією?

170. 1. Прочитайте текст і епіграф до нього. До якого стилю, жанру й типу мовлення належить текст? Обґрунтуйте вибір епіграфа до наведеного тексту.

Мені подобаються дерева...

Мені здається іноді,
Що мої вірші —
Це оповідання дерев,
Які мені вдалося підслухати
І перекласти.

М. Тернавський

Із багатьох професій, що тільки є на світі, мені дуже подобаються кілька, і одна з них — це садівники. Ще — продавці дерев, які також найчастіше є садівниками. Навесні, коли приходжу купувати саджанці, думаю про них саме так, та й загалом навесні багато про них думаю. Часом мені здається, що з усіх людей, яким випало в житті щось пропонувати на продаж, ці мають чи не найкращий товар. Живі рослини, делікатні дво- чи трирічні саджанці дерев, розмаїті кущі й лози. Щось дуже радісне. Щось, що містить у собі стільки життя. Щось, із чого ще трохи — і ростиме листя, пахнутимуть квіти, дозріватимуть плоди. Певно, це теж дар — коли тобі довірено дбати про щось таке добре, як ці рослини.

Мені подобається, що дерева живуть, нікуди не кваплячись. Що все стається поволі, — а притому вчасно. Подобається, що треба стільки часу, щоби дерево стало великим і могутнім; часто — навіть кілька поколінь. Подобається, як дерева ростуть і як мало спочатку мають гілок, квіток і листя — і зовсім не квапляться мати їх більше.

Подобається їхній мінімалізм, їхня негамірність, спокій і якась дуже особлива мудрість. Подобається, що на осінь листя опадає, і дерева тоді стоять такі прості, такі справжні. Подобається, що маємо це мінання пір року й реагування дерев на нього, якого немає в теплих краях. Подобаються старі дерева, міцні стовбури, такі величезні, що, аби їх обійняти, треба трьох-чотирьох людей. Мені щоразу стає так дивно, коли дивлюся на їхні крони — неймовірно розлогі й міцні. Дивно, що один стовбур тримає цілу велику-велику крону.

Ще — гарно, що всі дерева мають свій приватний життєвий ритм. Коли і як квітнути, давати (чи ні) плоди, досягати зрілості. І гарно, що щороку повторюється те саме: ненав'язливо й просто. Не чекаючи ні від кого віддяки, дерева починають цвісти, не ображаються, коли мало звертаємо на них уваги, коли не дякуємо за зібрані плоди або коли зовсім їх не збираємо, і вони або опадають у траву, або стають поживою для пташок — надовго, навіть до зими.

Дуже люблю дерева за те, що в них і з ними — так багато пам'яті. Добре садити якісь дерева разом, бо тоді, навіть коли комусь одному випадє відійти, дерево завжди про нього нагадуватиме. В мене вдома росте черешня, яку ми посадили вдвох із мамою, і щоразу, коли дивлюся на це дерево, її згадую.

Нещодавно мені показали в Кракові туя, яку кілька років тому посадив Назар Гончар. Тоді вона була зовсім маленька, щось із п'ятнадцять сантиметрів. А тепер — це ошатне, хоч і ще не дуже високе (до метра) деревце, з уже певним себе стовбурцем і численними гілочками. Воно нагадує мені водночас про багато речей. Трохи чомусь про Різдво. Трохи — про Джанні Родарі з його «Планетою новорічних ялинок». І просто — про Назара, який колись про цей крихітний саджанець подбав.

Дивлюся на його ще маленьку туя і згадую кущі й дерева, що ростуть у мене вдома і яких, коли я далеко, мені відчутно бракує. Мені б дуже хотілося зараз побачити, як удома зацвів жасмин і як поволі досягають вишні (*За Б. Матіаш*).

2. Аналізуючи текст, дайте письмові відповіді на такі запитання:
  - Чому авторці подобається професія садівника?
  - Які людські властивості вона помітила в житті дерев?

- Яка властивість дерев із описаних у тексті вразила вас найбільше?
- Завдяки чому дерева виживають у несприятливих умовах?
- Як пристосовується людина до різних умов життя?

ПРИГАДАЙМО

Читання як вид мовної діяльності буває: *ознайомлювальне; вивчальне; вибіркове.*

Ознайомлювальне читання — найпоширеніше і стосується оригінальних текстів, які містять інформацію про побут, традиції, культуру, історію країни, мова якої вивчається. Це читання мовчки без вказівки на обов'язкове наступне використання здобутої інформації. Особливостями цього способу читання є швидкий темп ознайомлення з усім текстом, точність розуміння основного змісту та найсуттєвіших деталей. Для досягнення цієї мети цілком достатньо розуміння 75 % основного змісту за умови, що решта 25 % не містить суттєвої для розуміння тексту інформації.

У процесі роботи над текстом потрібно виконувати такі дії:

- прогнозувати зміст за заголовком або початком тексту;
- здогадуватися про значення незнайомих слів за допомогою контексту, словотворчих елементів, за схожістю зі словами рідної мови;
- ігнорувати окремі незнайомі слова, які не перешкоджають розумінню основного змісту;
- визначати смислові частини тексту та зв'язки між ними;
- користуватись у процесі читання наявним лінгвокраїнознавчим коментарем, виносками, словником, довідниками, якщо в цьому виникає потреба, щоб зрозуміти основний зміст тексту.

Вивчальне читання має своєю метою досягнення максимально повного точного розуміння інформації тексту і критичного осмислення цієї інформації. Це вдумливе читання в повільному темпі, яке потребує цілеспрямованого аналізу змісту та логічних зв'язків. Вивчальне читання передбачає досягнення таких комунікативних цілей:

- зрозуміти зміст прочитаного тексту з достатньою повнотою та глибиною;
- порівняти отриману інформацію з власним досвідом;
- оцінити інформацію, висловити думку про неї;
- передати отримані з тексту відомості іншим;
- прокоментувати окремі факти.

Вибіркове читання орієнтоване на вміння швидко переглянути низку матеріалів (газети, журнальні статі, різноманітні довідники, інші інформаційні матеріали), щоб знайти конкретні відомості.

171. *1. Прочитайте текст. Виконайте варіанти завдань (їх треба зробити якнайшвидше): а) випишіть із тексту всі прислів'я; б) випишіть назву страви, що згадується в літописі «Повість минулих літ»; в) випишіть назви страв із тіста, які готувалися на сніданок; г) запишіть синоніми до слова «мамаліга»; ґ) запишіть один із способів приготування затірки; д) запишіть традиційні в Україні начинки для вареників.

Хліб — усьому голова

У щоденному харчуванні українців чільне місце посідав хліб, про що свідчать прислів'я: «Хліб — усьому голова», «Хліб — усьому пан», «Як є хліб та вода, то й голоду нема». З покоління в покоління передавалося шанобливе ставлення людей до хліба. Важливу роль відігравав хліб у багатьох звичаях та обрядах; він уособлював гостинність, добробут і доброзичливість. Хлібом і сіллю зустрічали дорогих гостей, рідних; із хлібом проводжали молодих до шлюбу; хліб приносили в дім новонародженого. Хліб був учасником дійств аграрної магії. Перед початком оранки його чіпляли до хомута чи клали на чепіги плуга. Це мало забезпечити добрий урожай.

В Україні хліб пекли раз на тиждень, переважно з житнього борошна, домішуючи до нього ячмінне, гречане або вівсяне. У карпатських селах переважав вівсяний (на Бойківщині, Лемківщині) чи кукурудзяний (на Гуцульщині) хліб. Основна маса селян у ХІХ ст. через соціально-економічні обставини відчувала нестачу хліба. Тому до хлібного тіста доводилося домішувати картоплю, горох, квасолю, а в неврожайні роки чи навесні — висівки, товчені жолуді, лободу, кропиву чи подорожник. Переважав хліб із заквашеного тіста, у карпатських селах — прісний: вівсяний «оципок», «паленя» чи кукурудзяний «малай», «корж».

На сніданок із хлібного тіста пекли круглі коржі — «перепічки», «підпалки», «палениці»; а з житнього — маленькі пиріжки та невеликі булочки — «пампушки», які їли з борщем. Пиріжки наповнювали різною начинкою: картоплею, квашеною капустою, сиром, вареною квасолею, пшоняною кашею, а влітку й восени — вишнями, сливами, чорницями, калиною.

У недільні та святкові дні в поліських селах пекли млинці із заквашеного гречаного («грецького») або житнього борошна. Їх умочали в розведений молоком сир, сметану або розтоплений смалець.

В українській кулінарії було багато варених страв із борошна: затірка, лемішка, вареники, кваша, вівсяний кисіль тощо.

Вівсяний кисіль, який ще називали «киселиця», «вівсяний борщ», був однією з найдавніших борошняних страв. Про нього є згадка у літописі «Повість минулих літ» за 997 р. Цю страву — густу чи рідку — їли переважно під час постів із картоплею, хлібом, вареними бобами.

Квашу готували з житнього чи гречаного борошна, до якого додавали солод і запарювали окропом. Кваша кисла в теплом місці, після чого її варили. На початку ХХ ст. вона поступово виходить з ужитку.

Поширеною стравою була лемішка. Її варили з підсмаженого борошна, яке засипали в окріп та запікали в печі. Їли лемішку в скоромні дні з молоком, а в піст — мастили олією. Часто лемішка заступала хліб, про що свідчить прислів'я: «Галушки та лемішка, а хлібу — перемішка». У гуцульських, подільських та буковинських селах подібно готували кукурудзяну мамалигу («кулешу», «токан»).

В Україні була поширена затірка («затерка», «стиранка»). Для затірки борошно розтирали з невеликою кількістю води до утворення маленьких кульок, які варили у воді. Готували цю страву й по-іншому: замішували круте тісто, від якого відщипували маленькі шматочки та варили їх в окропі. У скоромні дні, зцідивши воду, затірку заливали молоком, у піст — мастили олією. Нічим не помащена затірка називалася «порожня затірка».

Популярними в Україні борошняними стравами були галушки, локшина та вареники. Галушки готували із гречаного, житнього чи пшеничного, а в карпатських селах — навіть із вівсяного борошна. Зварені у воді галушки мастили олією або салом. Улюблена святкова та недільна страва — локшина, яка ще мала назву «тісто», «різанка». Тісто для неї замішували з пшеничного борошна на яйцях. Порізану тонкими довгими смужками локшину варили у воді або молоці. У багатьох місцевостях нею частували гостей на весіллях і на поминках.

У недільні та святкові дні часто готували вареники; у Галичині вони називалися «пирого». Вареники варили із житнього, пшеничного, гречаного, а в карпатських селах — ще й з ячмінного борошна; начиняли сиром, картоплею, квашеною капустою. У карпатських селах були поширені вареники з овечою бринзою,

а на Поліссі — із пшоняною кашею або товченою квасолею. На Волині вареники наповнювали гречаною кашею, змішаною із сиром. Улітку готували вареники з ягодами — з вишнями або чорницями. Мазали страву, залежно від пісних чи скоромних днів, олією або маслом. Крім споживчої, вареники виконували ще й магічну функцію: їх обов'язково варили в той день, коли народилося теля чи ягня, бо вважали цю страву символом здоров'я і сили (За матеріалами Музею українського народного декоративного мистецтва).

2. Який вид читання доречніше використати для виконання першого завдання вправи? Чому?

Знання за плечима не носити

Читання художніх текстів потребує особливої уваги до форми висловлення й розкриття глибинного змісту твору. Прочитати художній текст і відчутти його естетичну цінність допомагає аналіз художніх засобів, які виразняють основну ідею твору, завдяки яким прочитується підтекст, додатковий зміст висловленої автором думки. Прочитайте вразно вірш Тараса Шевченка «Мені однаково...»

Зверніть увагу, як наголошує поет слова *однаково* і *неоднаково*. Вони називають протилежні поняття, однак у тексті Т. Шевченка протиставлення, формальне заперечення підсилює основну стверджувальну думку: поетові аж ніяк не однаково, чи житиме він в Україні, чи ні (усе своє коротке життя він мріяв про власну хату над Дніпром), чи згадуватимуть його і чи молитимуться за нього батько із сином (згадаймо «Заповіт»).

Стилістична фігура повтору — *Мені однаково, чи буду я жить в Україні, чи ні; Однаковісінько мені; Мені однаково, чи буде той син молитися, чи ні* — готує читача до кінцевого змістового акорду, у якому навіть різне написання слова *однаково* (разом і окремо з часткою *не*) працює на увиразнення основної ідеї, висловленої як вигук зболеної поетової душі: *Та неоднаково мені; Ох, не однаково мені.*

172. 1. Прочитайте текст вдумливо, у повільному темпі.

Мабуть, із часів Мецената Гая Цильнія (давньоримського державного діяча), який став прапором меценатського руху, прості смертні запитують: «Навіщо?!», «Гроші нема куди подіти?». Ну, благодійництво ще можна зрозуміти: допомога хворим та убогим — справа свята. Та й невідомо, що на тебе самого чекає: жебрацької долі та арештантської неволі не зарікайся — може, ці щедрі пожертви й буде враховано...

А ось чому людина просто так витрачає колосальні суми на придбання картин, на будівництво музею або допомагає бібліотеці? Що спонукає її на такі дії?

Наприклад, Гай завершив свою політичну кар'єру й заопікувався наукою та культурою. Він зайнявся літературною діяльністю, але його твори не мали художньої цінності. І відомим він став винятково завдяки своїй щедрості. Горацію, наприклад, маєток подарував. Так чинили й послідовники Гая, яких називали меценатами. Деякі з них, не відчуваючи на чолі поцілунку жодної з муз, хотіли бодай через пожертви наблизитися до високого світу мистецтва, аби залишити про себе хоч якусь пам'ять. А, скажімо, споконвічне заняття аристократів усіх часів і народів — колекціонування художніх творів — досить надійне вкладення капіталу, ще й престиж неабиякий.

Для України меценатство мало особливу вагу. Брак стабільного й достатнього фінансування, ясна річ, украй негативно позначився на розвитку національної культури та освіти. Тому в часи бездержавності «малоросійська» культура й освіта розвивалися значною мірою завдяки меценатській підтримці, а не на гроші з імперської скарбниці.

Усім відомі прізвища цукрозаводчиків Терещенків, Симиренків, Яхненків, Бродських. Ці родини володіли також великими земельними угіддями. Микола Артемович, перший із Терещенків, почав збирати твори видатних майстрів живопису. Колекціонерами українського, російського, зарубіжного мистецтва стали і його сини Іван та Олександр, донька Варвара й зять Богдан Ханенко, брат Федір. Члени родини були одними з найперших збирачів українського мистецтва, зокрема творів Тараса Шевченка. Наступним кроком стало створення власних картинних галерей та дарування їх співвітчизникам.

*У Музеї мистецтв
ім. Богдана і Варвари
Ханенків у Києві*

Музей мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків (колишній Музей західного мистецтва, якому нині повернули його колишню назву) — подарунок подружжя Києву. Сучасний музей російського мистецтва починався з приватної колекції Федора Терещенка, галерея якого була відкрита для відвідувачів ще за життя колекціонера. Археологічна колекція Богдана Ханенка стала основою Київського художньо-промислового та наукового музею (попередника

Національного художнього музею). Педагогічний музей (свого часу там засідала Центральна рада, нині це Будинок учителя в Києві) спорудив та облаштував купець Семен Могилевцев.

Крім того, Терещенки матеріально підтримували творчу молодь. Іван Миколайович понад чверть століття фінансував Київську рисувальну школу Миколи Мурашка, де здобули освіту багато українських художників. Його син Михайло виділив 50 тисяч карбованців на утримання консерваторії. Родина вносила свою частку в спорудження храмів, надавала кошти на встановлення пам'ятників не тільки російським державним діячам, а й відомим українцям (Миколі Гоголю в Ніжині, Іванові Котляревському в Полтаві).

Годилося б іще сказати про освітянські справи. Колегія Павла Галагана, яка була заснована й утримувалася на кошти Григорія Галагана, виховала плеяду науковців та діячів культури. Це — філолог, сходознавець, поет, перекладач Агатангел Кримський, ботанік Володимир Липський, історик Дмитро Петрушевський, юрист Володимир Грабар та багато інших. Саме тут уперше в Києві (1917 р.) почали вивчати українську мову, літературу та історію.

Сергій Грушевський, батько відомого історика, заповів 100 тисяч капіталу у відсоткових паперах на початкове міське училище в Києві: 50 % — на його спорудження та відсотки з решти — на подальше утримання. У 1917 р. в училищі також запровадили викладання українською мовою. Той будинок стоїть і досі.

Традиційною вважалася ще одна сфера вкладання капіталів. Жоден храм у Києві; окрім придворної Андріївської церкви, не спорудили державним коштом: гроші збирала релігійна громада. Вносили хто скільки міг. Були й так звані ктитори — люди, які засновували й утримували храми, наприклад, ті ж Терещенки. Свого часу ктиторство було поширене у Візантії, де церкви часто зводили приватні особи. Вони здобували спадкове ктиторське право, за яким розпоряджалися прибутками храму беззвітно.

На жаль, цей невеличкий екскурс в історію майже не наблизив нас до розгадки сакраментального запитання «Навіщо?!». Можна пояснити, що людина будує притулки, храми, навчальні заклади, музеї, допомагає художникам і поетам, тому... що не може інакше.

*Колегія Павла Галагана.
Фасад головного корпусу*

Вона просто змінює світ навколо себе на краще, не очікуючи, коли настане «рай на землі».

Проте наші сучасні українські гаї не поспішають змінювати світ... І спонсорство (правники визначають його як добровільну неприбуткову матеріальну, фінансову та іншу підтримку фізичними й юридичними особами тих, хто потребує благодійної допомоги, з метою популяризації свого імені, власної торгової марки) на меценатство (добровільна безкорислива матеріальна, фінансова й інша підтримка фізичними та юридичними особами набувачів благодійної допомоги) не перетворюється. Та не в тім печаль, що в нас усюди лише спонсори. А в тім, куди вони вкладають кошти. Або, краще сказати, куди не вкладають.

Отже, сучасний український благодійник спонсорує: шоу-бізнес (під знаком розвитку культури), спорт (щоб Україну знали не тільки у зв'язку з Чорнобилем). І не спонсорує: видавничу діяльність, класичну музику, бібліотеки, музеї... (За А. Черденченко).

2. Виконайте тестові завдання. Знайдіть правильну відповідь.

1. Гай Цильній Меценат був

- А давньогрецьким поетом
- Б давньоримським державним діячем
- В давньогрецьким філософом
- Г давньоримським красномовцем

2. Гай Цильній Меценат став

- А прапором меценатського руху
- Б провісником народної революції
- В пропагандистом волелюбних ідей
- Г ватажком повстанського руху

3. Для України меценатство мало особливу вагу через брак

- А спланованого й достатнього фінансування
- Б постійного й своєчасного фінансування
- В стабільного й достатнього фінансування
- Г цілеспрямованого й достатнього фінансування

4. Родини Терещенків, Симиренків, Яхненків, Бродських відомі як

- А фермери
- Б машинобудівники

- В** цукрозаводчики
- Г** землероби

5. Родина Терещенків колекціонувала

- А** твори живопису
- Б** золоті прикраси
- В** старовинний одяг
- Г** старовинну зброю

6. Нинішній Будинок учителя в Києві споруджений на кошти

- А** Семена Могилевцева
- Б** Богдана Ханенка
- В** Федора Терещенка
- Г** Павла Галагана

7. Колегію, де в Києві вперше після 1917 р. почали вивчати українську мову, заснував

- А** Семен Могилевцев
- Б** Богдан Ханенко
- В** Федір Терещенко
- Г** Павло Галаган

8. Картини, що зберігалися в Музеї західного мистецтва, співвітчизникам подарував

- А** Семен Могилевцев
- Б** Богдан Ханенко
- В** Федір Терещенко
- Г** Павло Галаган

9. Ктитори — люди, які засновували й утримували

- А** школи
- Б** музеї
- В** бібліотеки
- Г** храми

10. Надаючи матеріальну чи фінансову підтримку, меценат

- А** популяризує своє ім'я
- Б** отримує податкові пільги
- В** популяризує власну торгову марку
- Г** опікується культурою і мистецтвом

11. Опрацьований текст має характеристики

- А науково-популярного стилю, статті
- Б художнього стилю, оповідання
- В публіцистичного стилю, нарису
- Г публіцистичного стилю, статті

173. 1. Прочитайте бувальщину.

Розповідають, що під час однієї з мандрівок Полтавщиною Іван Котляревський зупинився біля криниці напиться води. І нагледів жінку, яка гаптувала рушник. Звали її Наталкою.

— Для кого така краса? — запитав він і почув у відповідь:

— Відвезу до Полтави, подарую тому, хто про мене таку гарну пісню склав.

2. Про яку пісню і з якого твору йдеться в бувальщині?

Краса і сила слова

174. 1. Прочитайте текст Павла Загребельного. Сформулюйте основну думку, висловлену автором. Дайте текстові назву.

Павло Загребельний

Людині заповідано (і не наяву, а вві сні, щоб мало вигляд *пророкування*): читай!

Не відаючи що, не знаючи як і де і яким способом, — читай!

Призначення твоє на землі й у світі: читай!

Читай на землі сліди живі й мертві, камінь і пісок, у листі дерев і в травах, у сонячній *мареві* й у *дощовій* імлі, у течії рік, в очах дітей і жінок, у бігові оленя, у *пострибі* лева, у співі птахів, у *горінні* вогню, у *мерехтінні* зірок, у *безконечних* просторах неба — читай!

Вогненні літери *випечені* у твоїм серці й у мозку, вийдуть із серця і мозку, засяють яскравіше за всі самоцвіти землі, запалають яскравіше від усіх вогнів небесних — читай!

2. Поясніть правопис виділених слів і доберіть до них спільнокореневі слова.

3. Назвіть тропи, які використав письменник у наведеному тексті.

175. Виконайте тестове завдання (пригадайте матеріал 10 класу).

Установіть відповідність між терміном і його характеристикою.

1 анотація	А науковий, систематизований опис книжок та інших видань (подають: ім'я автора; назву твору; місце і рік видання; кількість сторінок або сторінку, на яку зроблено посилання в тексті)
2 бібліографія	Б документ, який свідчить про занесення відомостей про фізичну особу до Державного реєстру фізичних осіб (ДРФО) і присвоєння їй певного коду
3 ідентифікаційна картка	В коротке повідомлення про зміст, форму, призначення книжки; розміщується на звороті титульної сторінки або в каталожній картці; обсяг не перевищує 600 символів
	Г коротко сформульовані основні положення тексту, авторські висновки та їх обґрунтування

176. 1. Прочитайте текст. Визначте його стильову та жанрову належність.

Букви і цифри

Пригадую, що в дитинстві боялася великих чисел: мені здавалося, що вони роззявляться і проковтнуть мене.

Про цифри я дізналася раніше, ніж про числа. Так само і про букви дізналася досить рано і підозрювала їхнє значення: пробувала писати, імітуючи мамин почерк, але це були просто карлючки... Рано я дізналася і про відсотки (мені показали значок — %, і він мені сподобався, а що справді означають відсотки, дізналася тоді, коли й усі мої ровесники).

Коли я була маленькою, то дуже любила букву «і». Вона була для мене як дитяче кріселко, зроблене якраз для мене, я могла її обняти за шийку — «ї» та «й» не так зручно обнімати.

Я любила ще букву «а», але не таку А, а таку: а. Я любила букви, які мали хвостики, наприклад «к», або «ж». Мені подобалося, коли «а» теж писалося з хвостиком угорі: **А**.

Я любила ще букву «ю»; вона для мене синьо-фіолетова. «З» — жовто-зелена, «р» — темнозелена або смарагдова, і «в» також зеленого кольору. «М» — вишнева.

Я любила цифру «4», бо кожен її пише особливо, і ще цифру «7».

Усі інші цифри люди пишуть майже однаково.

Мені більше подобалося отаке «м»: **М**, а не таке: **М**. Я не любила, коли два вушка у «в» були однакового розміру. А ще не любила, коли нижнє було меншим (так іноді пишуть архітектори).

Одне слово, то була ціла філософія: «а» з хвостиком означало для мене щось цілком інше, ніж без хвостика. Я любила шрифти, де багато хвостиків. Коли мені дарували книжку з улюбленим шрифтом, я щиро раділа.

Це все було давно, коли я ще не ходила до школи. Тепер я багато чого вже забула.

Зараз іноді замислююся над своїм життям і думаю, що все було так, як треба. Так, як виховували мене, буду виховувати своїх дітей.

Хочу, щоб вони мали хоч у дитинстві відчуття свободи, яке мала я (За А. Середю).

2. Пригадайте, яку книжку ви вперше прочитали самостійно.
3. Запишіть прізвище автора та назву книжки, яку ви прочитали нещодавно. Який її обсяг? До якого стилю і жанру вона належить? Скільки часу пішло на її прочитання? Як швидко ви читаете?
4. Складіть коротку анотацію прочитаної вами книжки.

§ 20. Усний переказ тексту на професійну тему із творчим завданням

Усний переказ відрізняється від письмового довільною формою викладу матеріалу. Йому властиві короткі речення, можливі повтори слів, уточнювальні вислови. В усному переказі виявляються особливості індивідуального стилю мовця.

Творче завдання до переказу — це творча робота, яку учень виконує після аналізу переказуваного тексту. Вона обов'язково пов'язана зі змістом переказу.

Завдання можуть бути, зокрема, такими:

- поширення авторського тексту (уведення розповіді, опису, роздуму);
- заміна особи оповідача (зазвичай на третю особу);
- зміна структури тексту (зміна послідовності частин для увиразнення основної думки, наприклад, поставити на початок найцікавіший епізод);
- заміна одних синтаксичних конструкцій іншими. Якщо в тексті є пряма мова, текст переказують із перетворенням прямої мови на непряму;
- заміна певних слів і словосполучень синонімічними;
- уведення в текст порівнянь, метафор, епітетів, прислів'їв, крилатих висловів, цитат.
- зміна літературно-художньої форми тексту. Для такого переказу беруть сюжетний вірш або байку і пропонують викласти зміст у прозовій формі;
- переказ змісту тексту із перенесенням подій в іншу епоху, відповідною зміною сюжету, дійових осіб.
- оцінювання подій, про які йдеться в тексті (висловлення свого ставлення до героїв, їхніх учинків, явищ).

177. 1. Прочитайте текст. Випишіть тематичні речення.

Адвокат тварин і майстер роботів — професії майбутнього

Ще двадцять років тому в Україні не було таких професій, як системний адміністратор чи PR-менеджер.

Та оскільки «технічна революція» триває, у недалекому майбутньому може з'явитися ще багато нових професій, а деякі старі — відійдуть в історію. За інформацією Волинського центру зайнятості, за кілька десятків років може зникнути професія касира в супермаркеті, бо там стоятимуть автомати: покупцям потрібно буде натиснути на кілька кнопок, уставити картку й отримати чек. На межі зникнення професія листоноші, адже в еру суцільної електроніки паперову пошту вже ніхто не надсилатиме. Відіме й професія кіномеханіка, тому що зникнуть кінотеатри, а нові фільми пропонуватимуть споживачам по Інтернету. Можуть залишитися без роботи і шахтарі та нафтовики: щоб уникнути «теплого удару», людство остаточно перейде на водень, енергію сонця, води й вітру.

Водень сприятиме зміні не лише «земних» професій, а й «повітряних» — літаком зможе керувати комп'ютер. Але льотчикам не варто сумувати — вони пересядуть на дирижаблі. Цей вид

транспорту ще повернеться в небо, оскільки має ряд переваг перед літаками і вертольотами — дирижаблі дешеві, не потребують інфраструктури для зльоту й посадки, можуть висаджувати пасажирів у будь-якому місці. Замислитися про перекваліфікацію доведеться і працівникам центрів обслуговування телефонних користувачів (кол-центрів), бо майже все буде автоматизованим.

У недалекому майбутньому всю важку роботу за людей робитимуть машини. Компанія Sony уже продає роботів-домогосподарок. Але робот, як і будь-яка машина, може зламатися. Тому затребуваною стане професія майстра роботів. Із часом роботи навчатися самі продукувати собі подібних і ремонтувати їх, але це — у далекому майбутньому. За прогнозами журналу «Форбс», за двадцять років існуватиме також попит на техніків генної інженерії, які вмітимуть читати ДНК потенційного працівника і розповідати працевдавцям про його вроджені чесноти й вади. Набути нових професійних навичок, вочевидь, доведеться й працівникам автозаправок, оскільки автомобілі перейдуть на водневе пальне. І, до речі, не лише їм, а й тим, хто це пальне вироблятиме.

Досить цікавою і прибутковою у найближчому майбутньому обіцяє стати професія... адвоката тварин. Скидається на те, що за кілька десятків років брати наші менші, якщо й не зрівняються з нами в правах, то наблизяться до цього впритул.

Крім нових професій, є вічні — ті, які існували до нас й існуюватимуть завжди (О. Пастернак).

2. Підготуйте усний докладний переказ тексту.
3. Доповніть переказ творчим завданням: напишіть про вічні, на вашу думку, професії.

178. 1. Ознайомтеся з текстом. Дайте йому заголовок.

Світ професій дуже різноманітний, складний, мінливий. Адже завдяки науково-технічному прогресу чимало професій зникає, натомість з'являються нові. Нині нараховують понад 40 тисяч професій і спеціальностей. Коли ми згадуємо про кількість видів діяльності, чому ставимо поряд професії і спеціальності? Що ці поняття означають? Чим відрізняються одне від одного?

Спеціальність — це конкретна галузь прикладання фізичних і духовних сил людини. Наприклад, у галузі медицини людина працює за спеціальністю педіатра, терапевта, хірурга, стоматолога.

Професія — це група споріднених спеціальностей. Усі перераховані медичні спеціальності об'єднані в групу професій «лікар». Професія «учитель» охоплює низку спеціальностей: учитель української мови і літератури, математики, фізики тощо. Або ще такий приклад. Спеціальності слюсар-ремонтник, слюсар-складальник, автослюсар об'єднують у групу професій «слюсар».

Поняття «професія» ширше, ніж «спеціальність», і їх не варто ототожнювати. При виборі професії бажано конкретизувати вид майбутньої діяльності й визначитися із вибором певної спеціальності.

Як зорієнтуватись у складному лабіринті професій і спеціальностей? У цьому нам допоможе класифікація професій.

Класифікація професій — це розподіл їх за певною ознакою. Є різні види класифікації. Наприклад, розподіл професій за першою літерою назви. Користуватися такою класифікацією для самовизначення незручно: адже назва професії здебільшого невідома. Можна поділити професії на дві групи за характером праці: переважно фізична і переважно розумова. Але у зв'язку з автоматизацією і механізацією виробництва, використанням комп'ютерної техніки певні професії важко поділити за цими ознаками.

Відома ще одна класифікація — розподіл професій за галузями народного господарства: промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт, зв'язок, сфера обслуговування. Є також професії галузеві та міжгалузеві (токарь, слюсар тощо).

Уявлення про характер праці спеціаліста дає нам класифікація за предметом праці, запропонована психологом Євгеном Климовим (див. Додаток 5).

Предмет праці — це об'єкти, на які спрямована людська діяльність: людина, природа, технічні об'єкти, символи—знаки, художній образ. За класифікацією Є. Климова, професії поділяють на п'ять типів: «людина—людина», «людина—техніка», «людина—знакова система», «людина—художній образ», «людина—природа».

Тип професій «людина—природа» об'єднує професії, предметом праці яких є жива природа: рослинні й тваринні організми. До цього типу зараховують такі професії, як агроном, тракторист, зоотехнік, лісник, птахівник, ветеринар. Любов до природи в людей, схильних до такого виду діяльності, має бути не споглядальною, а діяльною. Визначальними стануть такі якості, як ініціативність і самостійність у прийнятті виробничих рішень.

До типу професій «людина–людина» належать професії, де предметом праці є люди: учитель, лікар, продавець, телефоніст, медсестра, вихователь, офіціант. Тип праці вказує на те, що, крім професійних знань, спеціаліст має бути тактовним, доброзичливим, легко спілкуватися з людьми різного характеру і темпераменту, уміти стримувати себе, мати гарну пам'ять.

Тип професій «людина–техніка» передбачає, що людина в процесі праці спрямовує свою діяльність на технічні об'єкти (машини, механізми). Такими професіями є токар, слюсар, сталевар, шахтар, електромонтажник, технік-електрик, інженер-технолог, водій. Для людей, які обрали цей вид діяльності, важливі такі якості, як практичне мислення, точність, актуальність, технічна фантазія.

Тип професій «людина–знакова система» об'єднує людей, які мають справу з кресленнями, картами, текстами, символами. Це — секретарі, редактори, бухгалтери, програмісти, оператори зв'язку, телеграфісти, креслярі, топографи. Щоб досконало оволодіти такими професіями, потрібно мати здібності до абстрактного мислення, бути зосередженим, уважним.

До типу професій «людина–художній образ» належать професії, пов'язані з образотворчою, музичною, акторсько-сценічною діяльністю. Це — артисти ансамблю, актори, композитори, скульптори, конструктори-модельєри одягу, письменники. Такі професії потребують образного мислення, уяви, здібностей до сприймання кольору, форм. Спостережливість — чи не найголовніша риса, що має бути притаманна фахівцям у цій сфері діяльності.

Молода людина, яка обізнана з класифікацією професій, загальними вимогами до особистісних характеристик, може легко визначити, який тип професії найбільшою мірою відповідає її індивідуальним особливостям. Дуже важливо адекватно оцінювати свої якості як чинники вибору професії; вивчати світ професій, спираючись на достовірну інформацію; уміти виділити для себе головне, тобто встановити індивідуальну ієрархію пріоритетів, оцінити ситуацію вибору професії (*З журналу*).

2. Підготуйте вибірковий переказ тексту, зосередившись на фрагменті, який відповідає вашим особистісним характеристикам.
3. За матеріалами *Додатка 5* виконайте практичну роботу з виявлення ваших професійних нахилів. Доповніть переказ результатами тестування та міркуваннями щодо вашої майбутньої професії.

179. 1. Прочитайте текст. Визначте його стиль, тип і жанр висловлення.

Потрібен робітничий клас

Нещодавно на вулицях Києва та інших великих міст з'явилися білборди із зображенням дорожнього знака «Поступися дорогою» — біло-червоного трикутника, усередині якого рекламисти намалювали руку. Є там і напис: «Країні бракує робочих рук». Цю соціальну рекламу, зважаючи на ситуацію, що склалася на ринку праці, замовили Міністерство соціальної політики України та Державний центр зайнятості.

Мета такого звернення до людей, як і спеціальних «Уроків реального трудового життя» у школах, що віднедавна проводять фахівці служб зайнятості, — ознайомити дітей і дорослих із ситуацією на ринку праці. Експерти вже давно кажуть про те, що Україна перенасичена юристами й економістами, натомість нікому працювати на заводах, фабриках, будівництві, а також у сільському господарстві. Прогнозують, що такий дисбаланс загрожуватиме навіть національній безпеці України, бо нема кому розбудовувати економіку.

Які причини дефіциту робочих рук в Україні та що можна зробити й уже робиться в державі, щоб змінити ситуацію на краще, газеті «День» розповів директор Державного центру зайнятості України.

— *Не так давно громадська Рада вчителів і вчених заявила, що за роки незалежності в Україні закрили 400 професійно-технічних училищ. Наскільки це відповідає дійсності і як впливає зменшення кількості професійних працівників на економіку країни?*

— Наскільки відповідають дійсності зведення про закриття саме такої кількості ПТУ, точно може відповісти лише Міністерство освіти і науки. Однак підстави для подібних висновків реальні й відчутні. Нині, коли з активної діяльності пішло покоління фахівців, сформоване на технічному досягненні космічних успіхів, і різко впав престиж інженерних та робітничих професій, скоротився прийом на технічні спеціальності до навчальних закладів усіх типів. Кількість інженерів не становить і п'ятої частини загального випуску фахівців із вищою освітою, а кількість учнів ПТУ — ушестеро менша за кількість студентів ВНЗ.

Нині кваліфікованому зварювальникові або фрезерувальникові платять заробітну плату вищу, ніж середній її показник по країні. Ось тільки взяти цього фрезерувальника ніде. І тепер дефіцит робітничих кадрів загрожуватиме сталому розвитку економіки України.

— Наскільки актуальна проблема кадрового голоду? У яких галузях?

— Основна проблема на ринку праці країни — дефіцит кваліфікованої робочої сили, причому майже в усіх галузях економіки. Протягом восьми місяців 2010 року 204,1 тисяч роботодавців співпрацювали з Державною службою зайнятості, зокрема, було зареєстровано 1 мільйон 556 тисяч вакансій.

Найбільший попит на працівників спостерігається в будівництві, на підприємствах торгівлі, ремонту автомобілів, побутових виробів і предметів особистого користування, у переробній промисловості. Також в Україні актуальна проблема кількісного та якісного дисбалансу між попитом на робочу силу і пропозицією.

В умовах зростання промислового виробництва великого значення набуває питання кадрового забезпечення галузей економіки. Значна частина підприємств на всій території України відчуває потребу в кваліфікованих робітниках, зокрема, токарях, фрезерувальниках, верстатниках широкого профілю, ковалях, слюсарях-інструментальниках, електрогазозварювальниках тощо. Не вистачає інженерів-механіків, інженерів-електриків, інженерів-технологів, висококваліфікованих робітників у суднобудуванні. Надзвичайний попит на різноманітні будівельні спеціальності. Потрібні кваліфіковані програмісти й дизайнери. Бракує медиків, сільських учителів, водіїв, швачок і навіть продавців.

Водночас чимало випускників не може знайти на ринку праці застосування своїм знанням і вмінням.

Ринок перенасичений новоспеченими юристами, економістами, менеджерами, бухгалтерами. В умовах ринкової економіки такі фахівці потрібні, але неодмінно високої кваліфікації, із відповідним досвідом роботи.

— До яких наслідків може призвести (й уже призвела) відсутність робітничих кадрів?

— Величезний дефіцит робочої сили загрожує інноваційному розвитку країни. Це проблема національної безпеки України. Суміжна проблема — трудова міграція на тлі демографічного спаду. За найскромнішими прогнозами через десять років ми матимемо тридцять мільйонів населення. Хто ж тоді працюватиме, розбудуватиме економіку? Низький рівень зарплат у країні відбиває в людей бажання навчатися, розвиватися, творити. Це стосується не окремої групи, а суспільства загалом. У нас є три роки — якщо за цей час ми нічого не виправимо, то втратимо не лише трудовий, а й генетичний потенціал.

— Яким є нині державне замовлення на підготовку робітничих кадрів?

— Система освіти в Україні готує 70 % фахівців з вищою освітою і 30 % із середньотехнічною, тобто людей робітничих професій. Це реальна ситуація. Економіці ж потрібно все з точністю до навпаки...

— Якими можуть бути шляхи залучення молоді до освоєння робітничих професій? Що може й має робити держава? Що пропонує зробити Державний центр зайнятості?

— В Україні має діяти збалансована профорієнтаційна програма уряду для підняття престижу робітничих професій. Цією програмою повинні перейматися провідні міністерства під керівництвом одного з віце-прем'єр-міністрів. Поки що в нас такої програми немає і не передбачається. Вихід із ситуації, що склалася, ми вбачаємо насамперед у всеосяжній профорієнтаційній роботі серед школярів, починаючи принаймні з п'ятого класу. Причому йдеться не лише про профорієнтаційну роботу з учнями, а й з їхніми батьками. Адже здебільшого діти обирають майбутню професію саме під впливом батьків і близьких родичів.

Дітям потрібно пояснювати, що вони мають заробляти працею, а не отримувати гроші через дармові прибутки. І що праця за робітничими професіями дозволить їм реально відчутися своєю значущістю у суспільстві. Але й суспільство має бути готовим визнати здатність молоді до якісно нової праці. Орієнтації школярів на актуальні на ринку праці професії сприяють шкільні «Уроки реального трудового життя».

Серед інноваційних розробок Державної служби зайнятості є проект — «Профорієнтаційний термінал». Це молодіжний інтернет-портал, доступ до якого здійснюватиметься через спеціальні електронні пристрої (тач-скрині). У терміналі є назва-гасло — «Живи й працюй в Україні!» За допомогою терміналів,

які встановлюватимуть у школах і в яких використані привабливі для молоді сучасні інформаційно-комунікаційні технології, буде забезпечено високий рівень доступності, гнучкості й мобільності профорієнтаційних послуг.

Термінал покликаний ознайомити школярів зі змістом конкретних професій і шляхами їх здобуття, надати поради батькам щодо вибору професій їхніми дітьми, а також інформацію з профорієнтації та психології — учителям.

За рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття вже до кінця 2011 р. такі термінали можуть бути розміщені в 10,5 тис. шкіл України, зокрема й у школах для дітей-сиріт і дітей-інвалідів (О. Миколок).

2. Підготуйте усний стислий переказ інтерв'ю.

3. Висловіть власні міркування щодо висвітленої в тексті проблеми.

180.

Прочитайте мініатюри. Складіть і запишіть подібний текст щодо своїх дитячих уявлень про майбутню професію.

***

У
УСМІХНІТЬСЯ

Якось у дитсадку зайшла розмова про майбутні професії. Оксанка сказала, що хоче стати стюардесою.

— А ти знаєш, що має робити стюардеса? — запитала її вихователька.

— Стюардеса подає пасажиром їжу і напої, — відповіла дівчинка, — а коли їм погано, вона виводить їх на свіже повітря...

***

— Я мрію стати дитячим лікарем, — сказав Андрійко, — лікувати цуценят і кошенят.

***

— Я буду двірником, коли виросту, — сказав Петрусь.

— Чому? — поцікавилася вихователька.

— Тоді цілий день на вулиці гулятиму.

181. 1. Прочитайте текст. Які мовні засоби характерні для наведеного тексту? До якого стилю він належить?

Поміж уроками

Учительська професія настільки всмоктується в людину, що впізнати вчителя можна будь-де, за будь-яких обставин. Виказують

його і мова, і жести, і одяг, і все на світі. Але в кожного вчителя неодмінно є потреба час від часу скидати із себе нелегкі шати своєї професії, бо якщо того не робитиме, урешті-решт перестане бути вчителем!

Завітаймо до школи на перерву. Сидять, стоять, ходять, бігають, сміються, галасують кругом діти, а вчителі де? Не всі ж вони серед дітей? Авжеж, не всі.

Пригляньмось: у коридорі, у кабінетах, на підвіконнях, на столах, на бильцях стільців, навіть на підлозі висять, лежать жужмом невидимі для стороннього ока вчительські інтонації, жести, настанови і все таке інше причандалля, без якого в школі гірше, ніж без рук. Ну, а власники цього добра? Вони — у вчительській. Нарادا в них? Про уроки розмовляють? Ні, сьогодні, здається, ні...

— Олено Василівно, скільки віддали за пальто?

— Вісімсот п'ятдесят.

Пауза. Роздивляються. Приміряють. Обмірковують.

— Гарне.

— Та й гроші ж гарні.

— Ти, Ніно Іванівно, купи й собі таке. Тобі личить.

— Заждіть, дівчатка. Ось нехай бичка здам. Ой, чуєте-но, приходжу я до бичка поратися, а в хліві двері відчинені. Де не взявся мій Толя. Як накинеться на мене: «Ти чого дверей не зачиняєш? Бичкові холодно!»

Я давай одбиватися: «Нехай провітриться, йому теж подихати треба». Поки ми перегарикувались отак, біжить свекруха в подвір'я: «Ви тут теревені правите, — кричить, — а бичок ваш коло контори бігає!»

— Він собі сам одв'язався, сам одчинив двері, сам утік, а ви, Ніно й Толю, сваріться.

— А в нас корівчина ось-ось отелиться. Так скучила за домашнім маслом.

— Мені братова з Києва привозить. Теж можна їсти...

Але тут пролунав дзвоник. І миттю весела Ніна Іванівна перетворилася на поважну й безкомпромісну вчительку хімії, вдатний до веселих жартів Василь Кирилович подався до кабінету математики, щось цікаве од своїх третячків на ходу вислуховує Олена Василівна, а в вчительській, разом з усіма за перерву насміявшись та з усіма разом по дзвінку знов посерйознішавши, zostалися тільки

знамениті педагоги. Та й то, мабуть, лише тому, що були вони вже портретами (За С. Павленком).

2. Підготуйте усний переказ тексту. Доповніть його власними смішними історіями зі шкільного життя.

§ 21. Діалоги на професійну тему

Упродовж нашого життя триває діалог: удома, на роботі, під час відпочинку, навіть із самим собою. Для успішного діалогу потрібно дотримуватися певних правил:

- бути доброзичливим, увічливим, ненав'язливим;
- уникати категоричності;
- створити для співрозмовника атмосферу психологічного комфорту;
- підтримувати зацікавленість партнера темою спілкування;
- вибирати прийнятний для партнера стиль спілкування;
- не шкодувати часу для того, щоб вислухати партнера;
- уміло використовувати невербальні засоби спілкування.

Римський філософ-стоїк Епіктет (бл. 50 — бл. 138) пояснював, що під час розмови потрібно більше слухати, ніж говорити: «Недарма Бог дав нам один язик і двоє вух».

Уміння слухати має першочергове значення для людського спілкування. За статистичними підрахунками, час, який ми витрачаємо для контактів на роботі й удома, розподіляється таким чином: 9 % — пишемо, 16 % — читаємо, 30 % — розмовляємо і 45 % — слухаємо (точніше, маємо слухати). Слухати — це не просто мовчати, а вміти зосередитися на предметі розмови впродовж усієї розмови.

Досвідчені тактовні люди кажуть, що треба вміти мовчати про все, що має значення тільки для тебе. Тому важливо, як писав видатний красномовець Цицерон, не заволодівати розмовою, як вотчиною, з якої маєш право вижити іншого, а намагатися, щоб кожний мав у розмові свою чергу.

182. 1. Прочитайте інформацію. На основі прочитаного складіть і розіграйте діалог (16–18 реплік) між студентом театраль-

ного інституту і викладачем курсу «Історія українського кінематографа».

У світі кіно

Першим звуковим фільмом українського кінематографа була стрічка «Симфонія Донбасу» («Ентузіазм»), яку зняли в 1930 р. Це був документальний фільм, створений на Київській кінофабриці режисером Дзигою Вертовим.

* * *

Первістком українського кіно для дітей була стрічка «Марійка», яку в 1926 р. зняв на Одеській кінофабриці Аксель Лундін за сценарієм Марії Романівської за її ж однойменною повістю.

* * *

Перші мультиплікаційні фільми в Україні з'явилися в 1927 р.: В'ячеслав Левандовський поставив «Казку про солом'яного бичка», узявши за основу сценарію сюжет популярної казки.

* * *

Перший український широкоформатний фільм під назвою «Закон Антарктиди» було знято в 1936 р. на Київській кінофабриці.

* * *

Перший кольоровий український фільм — стрічка Миколи Екка «Сорочинський ярмарок» за твором Миколи Гоголя (1939 р.).

* * *

Спеціально створена соціологічна група провела у 1988 р. опитування серед мистецтвознавців на кінематографічну тему. Було названо майже 50 фільмів, із них до десятки найкращих увійшли такі: 1. «Земля» (О. Довженко); 2. «Тіні забутих предків» (С. Параджанов); 3. «Камінний хрест» (Л. Осика); 4. «Звенигора» (О. Довженко); 5. «Білий птах з чорною ознакою» (Ю. Ілленко); 6. «Богдан Хмельницький» (І. Савченко); 7. «Арсенал» (О. Довженко); 8. «Коліївщина» (І. Кавалерідзе); 9. «Комісари»

Кадр із кінофільму
«Земля»
О. Довженка

Кадр із кінофільму
«Білий птах з чорною
ознакою» Ю. Ілленка

(М. Машенко); 10. «Криниця для спраглих» (Ю. Ілленко).

* * *

Найбільше нагород серед українських фільмів отримала кінострічка «Тіні забутих предків» С. Параджанова. Вона здобула на республіканських та міжнародних оглядах, конкурсах і фестивалях майже 150 призів, медалей та інших нагород.

* * *

Найстаріше в Україні підприємство з виробництва художніх фільмів — Одеська кіностудія художніх фільмів, заснована в 1919 р. на базі націоналізованого приватного підприємства (*З Інтернету*).

2. Випишіть із тексту всі прізвища, додаючи до них коротку інформацію енциклопедичного характеру.

*3. Уявіть, що ви берете участь у кінофестивалі «Молодість». У вас зав'язався діалог із зарубіжним гостем фестивалю, який сказав, що українське кіно у світі невідоме. Запишіть зміст вашої репліки на захист українських кіномитців, наведіть конкретні приклади.

183. 1. Прочитайте тексти А і Б.

Текст А

Професія «еколог» з'явилася не так давно у зв'язку з погіршенням екологічної ситуації на планеті, але відразу стала престижною і популярною. У всьому світі люди ведуть боротьбу за охорону довкілля. Ухвалюються нові закони про захист природи, затверджуються жорсткі екологічні стандарти, будуються очисні споруди на підприємствах.

Екологи — це ті спеціалісти, які намагаються пояснити, чому висихають річки, гине риба або влітку випадає сніг. Вони досліджують стан води, землі, повітря, вплив промислових відходів на рослини, тварин і людину. Якщо вміст шкідливих речовин перевищує критичний рівень, виявляють причини, складають прогноз розвитку ситуації. Екологи вивчають наслідки запуску космічних ракет, контролюють діяльність шкідливих

виробництв, стежать за утилізацією радіоактивних відходів. Вони з'ясовують причини природних катаклізмів і розробляють шляхи найменшого впливу людей на природу.

Професійно важливими якостями для екологів є аналітичне мислення, гарна пам'ять, спостережливість, організованість і внутрішня дисципліна, громадянська сміливість.

Екологи беруть проби ґрунту

Переваги професії	Недоліки професії
Якщо пощастить — часті відрядження по країні та за кордон	Природоохоронні організації дуже сильно залежать від фінансування
Моральне задоволення від усвідомлення того, що вдалося запобігти забрудненню довкілля	Нерідко доводиться працювати в екстремальних умовах
Цю працю не можна назвати фізично виснажливою	Може становити небезпеку для здоров'я, бо доводиться мати справу з отруйними речовинами

Текст Б

Україна і весь світ сидять на «нафтогазовій голці», і цю залежність уже давно можна визначити як наркотичну. Нечисленні, але впливові «нафтогазові королі» гальмують прогрес у багатьох напрямках, зокрема й упровадження екологічно чистого електричного транспорту. Однак уже зараз їздити на електромобілі не тільки екологічно, а ще й матеріально вигідно, особливо якщо використовувати електромобіль як засіб для внутрішньоміських переміщень. Невипадково в розвинених країнах уже є певна кількість електроавтовласників, які виконують роль «центрів кристалізації» суспільного інтересу до нового виду транспорту. Чимало автовиробників, які поважають себе, уже розробили і випускають електромобілі. Одночасно будується інфраструктура з їх обслуговування та експлуатації.

Ера недорогих екологічно чистих електромобілів розпочалася... у Китаї.

В Україні також є вітчизняний електромобіль ЗАЗ-1109, який живиться від звичайних акумуляторів. У «бензиново-ціновому» еквіваленті така «машинка» споживає літр палива на 100 км. У ЗАЗа нульові шум і вібрація. Акумулятор машини витримує

чотириста перезаряджень, кожного з яких вистачає на 100 км. Він може заряджатися від звичайної розетки. Щоправда, така батарея коштує дорого: майже тисячу доларів США, що позбавляє її головної переваги — низької ціни (*За матеріалами інтернет-видань*).

- *2. Працюючи в парах, розіграйте діалог (16–18 реплік) на тему «Значення професії еколога для майбутнього».

184. 1. Запишіть українські прислів'я про спілкування. Доповніть їх афоризмами, крилатими висловами на цю саму тему.

1. Треба знати, що й де казати. 2. Гостре словечко коле сердечко. 3. Говорить п'яте через десяте. 4. Хто каже до ладу, то вухо наставляй, а хто без ладу, то теж не затикай. 5. Менше говори — більше вчуєш. 6. Мовчанка гнів гасить. 7. Говори мало, слухай багато, а думай ще більше. 8. Балакає густо, а виходить пусто. 9. Добре радить, кепсько робить. 10. Язиком с'як і так, а ділом ніяк. 11. Менше говори — більше діла твори.

- *2. Складіть за наведеними прислів'ями діалоги на професійні теми.

185. 1. Прочитайте текст. Поміркуйте, до якого типу професій належить робота заправника на АЗС.

Кілька днів тому я заїхав заправитися — там, де Волинь м'яко переходить у Полісся, а мішаний ліс — у сосново-березовий. До бензоколонки просто з-за кущів виходить заправник — десь трохи за 40, а може, й під 60. Зморшкувата й порепана від життя шкіра, але досить зграбна фізична форма і добра усмішка. Радісно привітавшись, він питає мене, як старого друга:

— Якого бензину хочеш?

— 95-го, — відповідаю і йду до каси розраховуватися. Заплативши, даю йому гривню чайових, чи то пак бензинових, а він, мабуть, геть ошелешений моєю щедрістю, змовницьки підморгує і каже:

— Давай одійдемо, розмова є.

Я відходжу з ним убік, до бензинових пістолетів, а він одразу переходить до діла:

— Слухай, хлопчику, ти більше 95 не бери, — він перехоплює мій здивований погляд і пояснює: — Смыслу нема. От дай ліву руку!

Я слухняний, а він бере її, як неживу, і своєю правою спрямовує на неї потік 92-го з бензинового пістолета:

— Ой, забагато, — вибачається він, і не встиг я отямитися, як уже моя права рука в бензині 95-му.

— І що? — тільки й встигаю я відреагувати на цей лабораторний експеримент.

— Тепер помахай руками, — і я зображаю бензинового птаха. — Дивися — ліва вже суха, а права — масляниста й брудна. На лівій — наш, український, бензин. На правій — не наш, привозний. Коротше, сам бачиш.

Він дав мені витертися своїми робочими рукавицями, і ми дружньо потиснули один одному руки. У цьому було щось від посвячення, щось від абсурду, щось просто від життя. Усі наступні 500 кілометрів шляху я намагався відмити запах і спостерігав, як змінюється колір і текстура епідермісу на моїх руках. Відтоді я подумки називаю свої руки — 92-а і 95-а. 92-а — наша, українська, а 95-а — не наша, привозна (За А. Бондарем).

2. Змодельуйте іншу ситуацію діалогу на АЗС із заправником, поведінка якого не відповідає правилам професії типу «людина—людина». Запишіть можливі репліки діалогу.

186.

Прочитайте анекдоти. Додайте до кожного з них ще по одній репліці.

***

Розмова по телефону.

Охоронець. До вас панотець.

Бухгалтер. Дайте йому слухавку. (Пауза). Так, отче. Що ви хотіли?

Відвідувач. Я не панотець — я ваш аудитор Анатолій Миколайович Панотев.

Бухгалтер. ....

***

Клієнт у банку заповнює анкету.

Менеджер. Отут напишіть суму кредиту прописом.

Клієнт. Прописом, це як?

Менеджер. Буквами.

Клієнт. Юначе, ви при здоровому глузді? Як же я цифри буквами напишу?

Менеджер. ....

187.

1. Спишіть назви медичних спеціальностей, уставивши пропущені літери.

Ал..рологія, анест..зіологія, гастр..ент..рологія, ендокр..нологія, ..мунологія, кардіор..вматологія, орт..педія, травм..тологія,

отол.рингологія, ..фталъмологія, ді..тологія, кард..ологія, загальна г..гієна, лабор..торна діагност..ка, лікувальна фізкул..тура, нейрох..рургія, т..рапія, п..діатрія, ультр..звукова діагност..ка, фт..зіатрія.

- *2. Розіграйте полілог (16–18 реплік) на тему «Моя мрія — лікувати людей», використовуючи записані слова.

188.

- * Об'єднайтеся в групи за виявленими професійними нахилами (*Додаток 5*, вправа 178). Складіть і розіграйте полілог у кожній групі на тему майбутньої професії.

§ 22. Виступ на семінарах, зборах, конференціях. Переговори

189.

Доповніть фрагменти словникових статей власними прикладами, які проілюструють наведене тлумачення.

ПРИГАДАЙМО
П

Збори, -ів, *мн.* Зустріч, зібрання членів якого-небудь колективу, організації з метою обговорення або проведення якогось заходу. // *збірн.* Присутні на таких засіданнях і зустрічах. **Відкриті збори** — зібрання членів якої-небудь організації з присутніми сторонніми особами. **Закриті збори** — зібрання, на якому присутні тільки члени якої-небудь організації. **Урочисті збори** — зібрання членів певного колективу чи організації у зв'язку з відзначенням урочистих подій або історичних дат.

Семінар, -у, *ч.* 1. Форма групових занять із якого-небудь предмета або теми студентів вищих навчальних закладів, учнів загальноосвітніх навчальних закладів та ін., що відбуваються під керівництвом педагога. 2. Форма групових навчально-теоретичних або практичних занять членів наукових гуртків, слухачів курсів тощо. // Вид групових занять з певної наукової, навчальної проблеми, обговорення учасниками заздалегідь підготовлених повідомлень, доповідей.

Конференція, -ї, *ж.* (латин. *conferentia*, від *confero* — збираю в одне місце) — збори, нарада представників держав, політичних, громадських, наукових та інших організацій для обговорення й розв'язання певних питань; форум, віче, симпозиум, семінар.

З
ЗАПАМ'ЯТАЙМО

Виступ (довідь) на зборах, семінарах, конференціях — це заздалегідь підготовлений публічний виступ, розрахований на сприймання аудиторією.

Виступ на зборах, семінарі, конференції передбачає:

- наголошення на важливості й актуальності теми;
- виклад суті певного питання;
- висловлення свого ставлення до порушеної теми;
- чітка аргументація і доказовість тверджень із посиланням на джерела.

Виступи під час обговорення доповіді, як правило, не готуються завчасно, а є безпосередньою реакцією на щойно почуте від промовця, доповідача. У лаконічному виступі під час обговорення можна порушити одне-два питання, про які йшлося в основній доповіді.

Адресувати своє звертання промовець має не лише доповідачеві або членам президії, а й усім присутнім.

Знання за плечима НЕ НОСИТИ

190. Прочитайте інформацію. Із чого складається ваш власний досвід публічних виступів? Які поради, викладені в тексті, ви вже застосовували? Якими порадами плануєте скористатися, а які відкидаєте? Відповідь аргументуйте.

Вчимося виступати

У виступі важливий не лише зміст, інформація, з якою ви звертаєтеся до слухачів, а й уміння донести цей зміст до аудиторії.

Ваш зовнішній вигляд має відповідати ситуації спілкування.

Потрібно встановити контакт з аудиторією: якщо відчули, що вас не слухають, варто змінити тактику виступу.

Увагу слухачів привертають насамперед початок і кінець виступу, тому розподіляйте відповідно найважливішу інформацію.

Не бійтесь імпровізувати й жартувати під час виступу.

Для обґрунтування своїх тверджень використовуйте, зокрема, яскраві приклади, цитати.

Ефективність виступу залежить від його переконливості та емоційності (*З журналу*).

191. Прочитайте текст. Виконайте *перший крок*, готуючись до доповіді на тематичному вечорі, присвяченому творчості сучасних письменників. Складіть перелік джерел, які ви використовуєте для підготовки виступу (*другий крок*).

Підготовка до виступу

Перший крок — сформулювати мету і завдання виступу; визначити коло питань, які потрібно охопити.

Другий крок — дібрати джерела:

а) теоретичні джерела: статті в періодичних виданнях, книжки та окремі публікації, що стосуються теми; енциклопедичні, термінологічні та галузеві словники (обережно використовуйте інтернет-джерела!);

б) усна інформація, одержана від обізнаних із зазначеною проблемою людей.

Для висвітлення питання скористайтеся найновішими дослідженнями і науковими публікаціями (якщо це наукова доповідь), останніми виступами у пресі, на радіо та телебаченні як прихильників, так і опонентів (якщо це політична доповідь), аналізом й посиланнями на протоколи попередніх засідань (якщо виступ на зборах).

Третій крок — написати доповідь (З підручника).

192. 1. Сформулюйте і запишіть теми можливих доповідей на учнівській науково-практичній конференції з українознавства.
2. Продумайте й окресліть зміст і структуру однієї з доповідей. Складіть її план.

Зразок. *Тема доповіді: «Народна пісня в житті українців».*

План доповіді

I. Календарно-обрядова пісня — найдавніший пласт української пісенності.

1. «Щедрий вечір, добрий вечір» (колядки, щедрівки).
2. «Благослови, мати, весну закликати» (веснянки, гагілки).
3. «Ой на Івана, на Купала» (купальський цикл).

II. Родинно-обрядові пісні.

1. «Друженьки, співайте, косу розплітайте» (весільні).
2. «Ой ходить сон коло вікон» (колискові пісні).
3. Голосіння.

III. Родинно-побутові пісні.

1. «Сонце низенько, вечір близьенько» (пісні про кохання).
2. «Заспіваймо пісню веселеньку» (жартівливі та сатиричні пісні).

IV. Соціально-побутові пісні.

1. «Боронив я свою Україну» (козацькі, рекрутські та солдатські пісні).

2. Чумацькі пісні.

V. Історичні пісні та думи.

VI. Авторські колискові пісні та пісні про кохання, що стали народними.

1. «Нічого кращого немає, як тая мати молодая з своїм синочком на руках».

2. «Десь на дні мого серця заплела дивну казку любов».

193.

Прочитайте поради, як підготуватися до семінару з української (зарубіжної) літератури. Чи дотримано, на вашу думку, логіки викладу в наведених порадах? Чи з усіма порадами ви погоджуєтеся? За потреби внесіть свої корективи і запишіть остаточний варіант у зошит.

Як готуватися до семінарських занять

- Прочитайте уважно твір, проблематика якого колективно обговорюватиметься на семінарі (уроці).

- Доберіть самостійно критичну літературу, перечитайте її, складіть тези, конспект.

- Перечитайте й осмисліть літературу, запропоновану вчителем. Найцікавіше, найважливіше випишіть на картки.

- Збираючи матеріал для виступу, пам'ятайте, що потрібно:

- користуватись аркушами паперу одного, щонайбільше двох форматів;

- постійно мати аркуші напохваті;

- не записувати зайвих подробиць;

- завжди зазначати джерело, з якого зроблено виписки;

- занотовувати нову інформацію систематично, в однаковому порядку на окремих аркушах.

- У тексті твору зробіть закладки в тих місцях, які використовуватимете як аргументи у своїх повідомленнях.

- Доберіть (якщо є потреба і можливість) ілюстративний матеріал.

- Намагайтеся під час обговорення не лише констатувати, а й систематизувати свої знання, проводити літературні паралелі.

- Незалежно від того, чи пишете ви повний текст виступу, чи робите нотатки, потрібно скласти стислий план виступу. Опрацьовуючи його, добираючи потрібну інформацію, особливу увагу зверніть на форму викладу.

- Дбайте про композицію виступу (загальноприйнята композиція – вступ, основна частина, висновок).

- Розвивати думку у виступі можна по-різному: пояснювати, описувати, розповідати, доводити. Добирайте відповідні мовні засоби, характерні для вибраного типу висловлювання.

- Попрацюйте над збагаченням своєї мови науковою термінологією, обов'язково з'ясуйте незрозумілі терміни (з підручника).

194. 1. Прочитайте тексти (А, Б і В) виступів. Запишіть, якої теми вони стосуються. Визначте, до якого виду належить кожний із виступів. Відповідь обґрунтуйте.

Текст А

Шановні колеги! Нехай піднесуть руки ті, у кого є друзі... Так, більшість із нас вважає, що має друзів, принаймні одного.

Проте чи замислювалися ви над тим, яка може бути одночасно максимальна кількість друзів? Три, чотири, а може, десять?.. Спробуймо знайти відповідь на це запитання. Для цього спочатку розглянемо суть поняття «дружба».

Над тим, що таке дружба, люди замислювалися вже давно. Це питання хвилювало конфуціанців, брахманів, давніх греків... Про цей тип стосунків писали Арістотель, Сенека. Римський філософ Сенека характеризує істинну дружбу як таку, «яку не розколють ні надія, ні страх, ні користь; яку бережуть до смерті, заради якої йдуть на смерть». Проте вже в ті часи існували суперечності щодо застосування поняття «дружба». Так, філософ зауважував: «Я назву тобі багатьох, кому бракує не друзів, а самої дружби».

Середньовічний французький філософ і письменник Мішель де Монтень узагалі ставив дружбу вище за кохання, мотивуючи це тим, що кохання є непостійним. Істинна ж дружба — це «одна душа у двох тілах». Він казав, що можна поринути в кохання «з головою», тепло спілкуватися з великим колом осіб, проте дружба завжди буде вищою. Не можна бути ближчим до себе, ніж ти сам, а друг — це продовження тебе.

Визначення дружби «викристалізовувалося» протягом століть, і якщо зазирнути в сучасні тлумачні словники, то можна знайти таке визначення: «Дружба — близькі стосунки, засновані на взаємній довірі, симпатії, спільних інтересах». Лаконічно... Проте я б не радив шановній аудиторії зупиняти на цьому свій пошук сутності поняття «дружба», адже ключовим у цьому визначенні є словосполучення «взаємна довіра». Довіра — «ставлення до кого-небудь, що виникає на основі віри в чийсь правоту, чесність, щирість» — визначення з того самого словника.

Якщо узагальнити ці визначення, то ми не маємо піддавати сумніву правдивість і щирість друга, коли це справжня дружба. А чи вважаємо ми правильним допомогти другу в біді, навіть на шкоду собі, якщо він цього попросить? Для істинної дружби є

лише єдина відповідь — ТАК. То скільки ж може бути в людини друзів?

Припустімо, що в людини друзів більше, ніж один. Годі як діяти в ситуації, коли двом вашим друзям одночасно потрібна ваша допомога, але допомогти ви можете кожному з друзів тільки за рахунок іншого? Вирішити цю задачу логічно людина не зможе, оскільки друзі — рівноцінні, і якщо друг звернувся по допомогу, то він зробив це тому, що йому дуже треба.

Якщо це вас не переконало, замисліться над тим, як ви діятимете в ситуації, коли один із друзів довірить вам таємницю, яку було б корисно знати іншому. Безвихідь цієї ситуації очевидна, отже, припущення про те, що друзів може бути більше, ніж один, — хибне.

Цілком логічно постає ще одне запитання — «Як же вийшло, що в людини є кілька друзів?» Ми часто плутаємо з дружбою приятельські стосунки. Це пов'язано з тим, що приятельським стосункам властиві певні прояви дружби, тому їх іще називають дружніми. Саме тут і криється помилка: друг — особа, пов'язана з кимось дружбою, а не дружніми, приятельськими стосунками.

Текст Б

Дуже цікава промова! Хочу сказати, що яюсь, спілкуючись на цю тему, дійшла висновку — проблеми не в лінгвістиці, а в свідомості. Ми пам'ятаємо слова «друг» і «знайомий», але є ще й слово проміжного значення — «товариш»! Ми не вживаємо його, бо в пам'яті зринають часи Радянського Союзу (хтось про них читав чи бачив фільми, а хтось-таки й жив тоді). Як на мене, товаришів у нас більше, ніж друзів (погоджуюся, що друг може бути тільки один), але менше, ніж знайомих. Варто відзначити відвертість промови і вдало знайдений і висвітлений особистісний підхід. Справді переконлива промова!

Текст В

Здається, тут закралася невелика помилка. Річ у тому, що припускається така ситуація: в однієї людини є двоє друзів, але вони не друзі один одному. Наче три точки, які лежать на одній прямій, причому, дві з них завжди розділені третьою. Проте можна припустити інший варіант — варіант трикутника, коли кожен є другом двом іншим, що робить структуру міцною. Якщо виникають проблеми в одного, тоді йому допомагають двоє. Таємниця одного довіряється двом іншим (*За матеріалами інтернет-видань*).

2. Складіть короткий виступ на тему дружби, який містив би вашу реакцію на виступи, запропоновані в текстах вправи.

195. 1. Прочитайте висловлювання, запропоновані як епіграфи до презентації доповіді на конференції. Доберіть до кожного епіграфа тему доповіді. Накресліть у зошитах і заповніть таблицю за зразком.

Зразок

№ п/п	Епіграф до доповіді	Тема доповіді (варіанти)
1.	До слова мудрих прихилися, Де не ступнеш, знанням своїм ділися. Навчаючись, не дай думкам заснуть!.. <i>Фірдоусі</i>	«Вивчення класичної літератури — основа формування гуманістичного світогляду» <i>або</i> «Інтелектуальний потенціал XXI ст.: етапи пізнання»

1. Говорімо, що думаємо; думаймо, що говоримо; узгоджуймо те, що говоримо, з нашим життям (*Сенека*). 2. Говори тільки те, що для тебе зрозуміле (*Л. Толстой*). 3. Мовчання — це велике вміння вести бесіду (*В. Хозміт*). 4. Щоб досягнути великого, треба почати з малого (*Українське прислів'я*). 5. Неточність мови завжди є показником неточності думки (*Б. Грінченко*). 6. Не впадайте в крайнощі: не будьте ні надто мовчазним, ні надто балакучим (*І. Тoman*). 7. Поетами народжуються, ораторами робляться (*Цицерон*). 8. Учень, який десять років повторює чужі фрази, чужі думки, втрачає свою індивідуальність, здатність самостійно думати й робити висновки (*Із часопису*). 9. Головне завдання педагога, вихователя — через думки пробуджувати мислення школярів, спрямовуючи його на пізнання світу: бути творчим, емоційним, думаючим (*Г. Сковорода*). 10. Учитель мусить бути творцем. А якщо його праця лише ремесло, тоді нема у світі тяжчого ремесла (*А. Дістервег*). 11. Учитель повинен робити розум* учнів мудрим, мову — красномовною, руки — вправними в діях (*Я. Коменський*). 12. Поет — це філософ конкретного і живописець абстрактного (*В. Гюго*). 13. Багато говорити і багато сказати — не те саме (*Софокл*). 14. Коли завчасно обдумані суть справи, слова самі знайдуться (*Горацій*).

2. Про кого з авторів наведених висловлювань вам нічого не відомо? З'ясуйте за довідковою літературою і законспектуйте основні відомості про цих людей.

Краса і сила слова

Ні, не хочу їздить в море, красних
не візьму одеж,
Бо вони ховають горе, сум, сум'яття,
страх без меж.
О діброво, о зелена! Моя матінко
свята!
В тобі радість звеселенна тишу,
спокій розгорта.
Здрастуй, любий мій спокою!
Ти навіки будеш мій,
Добре будь мені з тобою: ти для
мене, а я твій.
О діброво! О свободо! Я в тобі
почав мудріть
І в тобі, моя природо, шлях свій
хочу закінчить.

Г. Сковорода

Мандрівний філософ.
Ілюстрація до творів
Григорія Сковороди

**Знання
за плечима
не носити**

196. 1. Прочитайте інформацію. Чи зрозуміла вона для вас? Чи допомагають вам у навчанні інтернет-технології? Як саме?

Що таке вебінар

Вебінар — це «віртуальний» семінар, організований за допомогою інтернет-технологій. Вебінару властива головна ознака семінару — інтерактивність. Інакше кажучи, ви робите доповідь, слухачі ставлять запитання, а ви на них відповідаєте.

Зареєструвавшись, учасники вебінару в призначений час підключаються до відповідного сайту. У навушниках ми чуємо голос ведучого, на екрані бачимо слайди його презентації. Ведучий гортає їх у потрібний момент. Вебінар, як і звичайний семінар, передбачає взаємодію з ведучим, тобто виконання його завдань, відповідь на запитання і можливість поставити свої.

Після завершення заходу залишається запис, який також можна використовувати з метою навчання. Вебінар має всі переваги свого

«старшого брата» — семінару, окрім можливості «кулуарного» спілкування між слухачами, а також живого спілкування між ними і доповідачем (*З журналу*).

- *2. Чи помітили ви різницю в культурі мови користувачів різних сайтів? Від чого це залежить? Сформулюйте і запишіть, які мовні проблеми, на вашу думку, виникають під час спілкування в чатах. Чи завжди вам приємно спілкуватися в них? Чому?

ПРИГАДАЙМО

П

1. Які види комунікації вам відомі?
2. Що таке міжособистісна комунікація?
3. Наведіть приклади вербальної та невербальної комунікації.

З

ЗАПАМ'ЯТАЙМО

Термін «переговори» традиційно пов'язують з політикою або бізнесом, а насправді ми постійно ведемо їх удома, у школі, у магазині (*Тату, ходімо в неділю на футбол чи Можна, я сяду на твоє місце?*). У широкому розумінні *переговори* — це будь-яке спілкування, коли ми намагаємося отримати від співрозмовника схвалення, мовчазну згоду або домогтися певних дій. У будь-якій ситуації, наприклад, розв'язуючи конфлікт, впливаючи на людей, встановлюючи або розвиваючи стосунки, ми вступаємо в переговори.

Переговори — це обмін думками, що передбачає певну ділову мету. Переговори проводяться на різних рівнях. У них бере участь неоднакова кількість учасників. Переговори можуть мати як *протокольний*, так і *неофіційний* характер.

У переговорах як формі колективного обговорення розрізняють три етапи:

- а) аналіз ситуації, тобто оцінювання учасників, їхніх емоцій, інтересів, можливих варіантів ухвалення рішення;
- б) планування;
- в) дискусія.

Готуючись до переговорів, доцільно провести попередній аналіз майбутніх переговорів з погляду інтересів учасників — це стане запорукою успіху. Аналізувати потрібно такі принципи ведення переговорів: а) розмежування предмета переговорів і його учасників; б) урахування інтересів, а не тільки позицій обох сторін; в) аналіз усіх можливих варіантів розв'язання проблеми; г) визначення критеріїв для ухвалення рішення.

Дипломатичні переговори — це офіційне обговорення представниками держав політичних, економічних та інших питань двосторонніх і багатосторонніх відносин з метою

узгодження зовнішньополітичної стратегії, тактики і відповідних дипломатичних заходів, обміну думками та інформацією, підготовки до підписання договорів, урегулювання спірних питань тощо.

197. 1. Прочитайте текст. Наведіть приклади міжнародних переговорів (згадавши відомості з історії України); один із них охарактеризуйте письмово.

Переговори як форма офіційного спілкування між керівниками держав і урядів, міністрами закордонних справ, спеціально уповноваженими представниками, дипломатами, воєначальниками відомі ще з глибокої давнини. Згадки про переговори трапляються в багатьох історичних документах. Саме слово «переговори» виникло, разом із зародженням дипломатії, тобто в період появи й розвитку перших державних утворень. У ті далекі часи головною темою переговорів були, як правило, питання війни і миру, створення союзів, обміну бранцями (особливо представниками знаті) тощо.

Ще з ранньої історії Київської Русі відомі переговори київської княгині Ольги з візантійським імператором Константином Багрянородним у 957 р. Посольство (делегація) княгині нараховувало понад сто осіб і готувалося до зустрічей надзвичайно ретельно. Подеколи переговори проводилися в умовах воєнних дій, наприклад переговори князя Святослава з візантійським імператором Іоанном I Цимісієм у човні на Дунаї (971).

Дипломатична правова думка Київської Русі, як це видно з договорів між Києвом і Константинополем (907–911, 944), ґрунтувалася

Київська княгиня Ольга з дипломатичною місією в Константинополі. Фреска

на юридичних нормах руського та візантійського права, які фактично ставали нормами міжнародного права. Переважно це були договори про мир, дружбу й торгівлю. Вони містили гарантії особистої недоторканності й безпеки майна руських послів, купців, їхньої челяді, передбачалося також взаємне повернення полонених за викуп.

Правила протоколу поступово вдосконалювались, набираючи форм, які частково збереглися донині (вручення вірчих грамот, скріплення договорів підписами) *(За матеріалами інтернет-видань)*.

2. Поміркуйте і запишіть, які різновиди невербальної комунікації важливі під час переговорів. Наведіть приклади.

198. 1. Прочитайте і законспекуйте текст.

Що потрібно знати для досягнення успіху в переговорах

Насамперед необхідно чітко усвідомлювати мету переговорів та навіщо вони взагалі потрібні в тій чи іншій ситуації. Визначення кінцевої мети надасть вам перевагу, адже зверне вашу увагу на альтернативні шляхи розв'язання проблеми. Дуже важливо продумати методи ведення переговорів та встановити «межу допустимого», тобто ті поступки, на які можна піти задля досягнення мети. Підготувавши аргументи та контраргументи, ви почуватиметеся впевненіше, що збільшить шанси на успішне завершення переговорів. Обміркуйте кілька запасних пропозицій у разі невдалого ведення переговорів. Украв важливо морально підготуватися до самого процесу ведення переговорів та ухвалення кінцевої угоди.

Друга, але не менш важлива річ — уміння контролювати емоції. Якщо під час переговорів вас щось роздратувало або засмутило, найкращим виходом із ситуації буде повідомити про це опонентові. Але це аж ніяк не означає, що потрібно бурхливо виявляти емоції. Про своє обурення треба сказати спокійно. У таких ситуаціях спеціалісти рекомендують використовувати фрази на зразок: «Мене насправді це дуже обурило, тому що...», уникаючи при цьому категоричних фраз на зразок: «Ви не праві, тому що...»

Мовчання — золото, і це підтверджено практикою переговорів, оскільки частіше їх виграє той, хто більше слухає, а не говорить. Однак просто слухати недостатньо. Необхідно мобілізувати всі відчуття та аналітичні здібності. Аби вам нічого не заважало уважно слухати вашого опонента, заздалегідь відмежуйтеся від усього, що вас відволікає: телевізора, безладу на столі, телефонних дзвінків тощо.

Як правило, люди, які вміють уважно слухати, не перебивають співрозмовника. Дуже корисно подумки порахувати до трьох, перш ніж почати говорити. Ця невеличка пауза допоможе вам сконцентруватися і краще сприйняти останню фразу співрозмовника.

Якщо вас цікавить тема розмови, то ви без зайвих зусиль стежитимете за думкою співрозмовника. Але буває й по-іншому, коли мова настільки нецікава, що вас починає хилити на сон. У такій ситуації сядьте рівно, а ще краще встаньте і пройдіться (коли є можливість).

Трапляються ситуації, коли співрозмовник говорить багато, проте потрібної інформації ви так і не почули. Єдиний вихід — запитувати. Запитання — це чудовий інструмент стимулювання переговорів, добування корисної інформації та спрямування розмови в межах певної теми. Не ставте запитань, які містять елемент відповіді. Наприклад: «Чи не вважаєте ви, що це правильне твердження?» Замість цього спитайте: «Яка ваша думка щодо цього твердження?» Так ви зможете почути думку співрозмовника. Не забувайте стежити за тим, щоб вас справді слухали, але пам'ятайте: якщо хочете, щоб слухали вас, навчіться слухати інших.

Уміння слухати — це, по суті, один бік медалі, інший бік — уміння чітко та ясно формулювати свій погляд на обговорюване питання. Це не означає, що ви маєте відкрити свої карти за першої ж нагоди. Ідеться лише про те, щоб ваш співрозмовник розумів, що ви хочете до нього донести. Тому викладайте свої думки чітко та логічно.

Корисною звичкою є записування своїх фраз. Адже на папері видно всі недоліки усної мови і завдяки цьому зручно аналізувати всі невдалі моменти ділової зустрічі (*За О. Гульченко*).

- *2. Використовуючи наведену інформацію, підготуйтеся до переговорів: а) з батьками про бажану подорож із друзями в Карпати; б) з менеджером туристичного бюро про ваше бажання проводити екскурсії містом (під час літніх канікул).

§ 23. Письмовий переказ із творчим завданням

ПРИГАДАЙМО

Залежно від того, які вимоги ставляться до опрацювання змісту і викладу тексту, перекази бувають: *докладні (детальні), стислі, вибіркові, творчі, перекази-переклади.*

Докладний переказ — повне відтворення (з усіма деталями, якомога точніше) змісту тексту зі збереженням типу мовлення і стилю мови.

Стислий переказ — чітко відтворення основного змісту без подробиць і деталей.

Вибірковий переказ — детальний переказ частини (мікротеми) тексту.

Творчий переказ (переказ із творчим завданням) — відтворення змісту із певними змінами, доповненнями залежно від завдання.

Переказ-переклад — відтворення змісту тексту, викладеного іноземною мовою.

199. 1. Прочитайте текст. Визначте стиль, тип мовлення. Які словосполучення найвизраźніше вказують на стилістичну належність тексту? Випишіть їх.

Я прожила в бабусі Ганни Тарасівни до середини зими, а потім почала збиратися в дорогу. Бабця засмутилася, але відмовляти не стала.

А я розуміла, що мені треба йти, ніби з рукава неба мені випала руна під назвою «Путь»... Тоді, тієї зими в крихітному гірському селі, зображення якого немає не тільки на карті, а й на світлинах (адже його ніхто й ніколи не знімав на фотоплівку), я ще не могла знати, що рано чи пізно мені б усе одно випала ця руна.

...Я вийшла з хати, що стояла на горі, рано-вранці. Ганна Тарасівна встала ще раніше, зварила токан, насмажила млинців, половину цього сніданку поклала в мій рюкзак.

Разом ми вийшли в сад. Він увесь був укритий інеєм і світився, повітря можна було пити, як джерельну воду.

— Кожен у цьому житті несе свій хрест, — сказала стара. — Що більше помилок робить людина — то тяжчий цей хрест. А твій, дитино, зовсім маленький. Неси його, терпи та віруй.

Вона обійняла мене, тричі поцілувала й перехрестила.

На вулиці було ще темно. Морозяний туман клубочився переді мною, як молоко. Пройшовши п'ять-шість метрів, я озирнулася: позаду мене нічого не було. Ані бабці, ані саду, ані її хати — усе розчинилося в білій імлі... Уперше за кілька місяців я відчула укол

у серце. І зрозуміла: життя не має смаку, у чистому вигляді воно — як дистильована вода. Ми самі додаємо у нього солі, перцю чи цукру. Коли життя набуває смаку — серце болить сильніше.

Я пішла, щоб довідатись, чим одні люди відрізняються від інших. Зовнішністю? Належністю до тої чи іншої раси? Умістом гаманця? Рівнем освіченості та культури? Усе це було так.

Але мені кортіло зрозуміти, чим я, саме я, відрізняюсь від будь-якої іншої людини — від безлічі людей! — у ті хвилини, коли хочу їсти, спати, коли мені холодно, коли в мене болять зуби чи голова, коли я сама... Поки що досвід підказував — нічим.

Хата розтанула, як грудка цукру в молоці. Я могла б ніколи не дізнатися, що вона — існує. Із запахом сушених фруктів, смаком кукурудзяної каші — токану, із цією бабцею — суворою та самотньою. Вона ніколи не бачила іншого світу, у якому не треба було вставати о четвертій ранку й щоденно важко працювати. Але той інший світ, власне, не вартий зморшки на її мудрому обличчі...

Якщо я втомлюся від життя, я повернуся сюди. Навіть якщо житиму на іншому краю світу... (За І. Роздобудько).

2. Підготуйте докладний письмовий переказ тексту.
3. Допишіть власне продовження (1–1,5 сторінки), зберігаючи авторський стиль.

200. 1. Прочитайте текст. Запишіть тему та мікротему.

Я експортую культуру Чернігова по всьому світу

Для України ім'я Василь — фатальне, доленосне. Починаючи з Володимира Великого, який у хрещенні мав ім'я Василь, і закінчуючи видатними поетами Василем Симоненком та Василем Стусом, Василі були авангардом української державності та культури.

Недарма це ім'я походить від грецького *basileus*, що означає «цар, володар». Воно зобов'язує до певної долі та певної поведінки.

Наш герой, вочевидь, цілком відповідає смислового та космічному наповненню свого імені. Василь Нечепа — заслужений артист України, лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка, видатний кобзар і лірник, охоронець споконвічних традицій українського народу.

Прикро, але традиційні цінності, традиційна культура з часів здобуття Україною незалежності так і не посіли очікуваного значного місця в серцях її громадян та в численних рейтингах культурної продукції. Про кобзу, що була мало не сакральним інструментом для прадавнього українського етносу, сучасний пересічний українець не знає геть нічого. Хіба те, що «Кобзарем»

прийнято називати генія українського народу Тараса Шевченка і що на кобзах та бандурах грали сліпі дідугани, яких містами й селами водили маленькі хлопчики. Здається, ніхто не намагався навіть пов'язати у своїй свідомості ці два напівфакти-напівміфи. У небагатьох країнах світу збереглося щось подібне до кобзарства. Стародавні, ще доісторичні традиції музики та співу збереглися хіба що в таких азійських державах, як Китай, Японія, Корея. Європа майже повністю втратила своє дохристиянське коріння. Саме в цьому й полягає унікальність європейської держави України — ми зуміли не забути, ким були колись, не втратили здобутки своїх предків, відтворили їхнє життя за допомогою науки та фольклору.

Отже, наша розмова з Василем Нечепом про традиційну музику й традиційні музичні інструменти, їх значення для українського народу, про духовну енергію та космічну обраність цього народу, а також про життя та перспективи митця.

— Пане Василю, я не дуже знаюся на музиці. Тож поясніть мені, невігласові, якою має бути музика, що виконується на бандурі? Є якісь обмеження? Принаймні у пресі про це багато сперечаються. Чи можна виконувати на традиційних українських інструментах блюзові або джазові мелодії?

— Он стоїть інструмент — це старосвітська чернігівська кобза, найстаріша, найвідоміша, саме з неї все починалося. Згадується про неї та про бояна-кобзаря і в «Слові о полку Ігоревім». У мене в бібліотеці є «Гімн Бояна» — це текст IV ст. Отже, на тому інструменті, якому вже виповнилося кілька тисяч років, ти ні Баха, ні Глюка не заграєш.

А он висить портрет Олександра Корнієвського, який сто років тому взяв цю старосвітську кобзу і створив сучасну бандуру. І тепер на цій сучасній бандурі, звичайно, можна грати і

Василь Нечеп

вітчизняну, і зарубіжну класику, що й роблять багато бандуристів. Мій син Роман навчається у Національній музичній академії: під акомпанемент рояля він грає на великій концертній бандурі.

— Хто є слухачами сучасних кобзарів? Найперше мене цікавить аудиторія внутрішньоукраїнська, бо, зрозуміло, що діаспорні українці залюбки ходять на ваші концерти.

— Я виступав у великих колонних залах, і аудиторія там була — від дитя-

чого садка до пенсіонерів. Люди йдуть на мої концерти та на виступи інших бандуристів тому, що це наше прадавнє мистецтво. Традиція — це те, на чому ґрунтується мистецтво. Без народного мистецтва нічого не напишеш — ні опери, ні концерту.

— *А чому люди не готові до такої музики? До кожної музики, як на мене, треба мати певну підготовку. Нещодавно я мало не заснув у консерваторії на клавесиновому концерті... Ми ж бо всі росли і виховувалися на попсі, у кращому разі — на радянській авторській пісні.*

— Розумієте, хтось іде на клавесинові концерти, хтось — на балет або оперу. А я вам скажу: правильно проспівана народна українська пісня дійде до кого хочеш. Я об'їздив увесь світ, був у понад 30 країнах і бачив, як сприймають наше мистецтво. Щойно повернувся з Америки, де провів три місяці, виступав в американських університетах, де немає жодного студента з України. Програма називалася «Історія прадавньої держави України у її піснях». Після цього мене запросили ще сім (!) університетів. У цій програмі я починаю з оркестру на мамонтових кістках. Я розповідаю про Україну й підтверджую свої слова пісенним фольклором. Усе — історія, культура, духовність — відображене у фольклорі. Коли ми співаємо про Марусю Богуславку, то знаємо, що йдеться про Роксолану, коли співаємо про Георгія Хороброго, то розуміємо, що це Святослав-Георгій, батько Володимира Великого.

— *А як можна відтворити музику дохристиянської, трипільської доби? Адже її не записували нотами.*

— Записували! У пам'яті людській... Фольклористи їздять, розпитують, записують людей, переписують давні пісні. Уже ціле століття маємо можливість використовувати для запису технічні засоби. Та головне — людська пам'ять.

— *Пане Василю, 2006 р. ви отримали Шевченківську премію. Розкажіть про цю подію. Як ви взагалі ставитесь до такої високоповажної нагороди?*

— Знаєте, коли я був в Америці, відомий учений і мій давній приятель Мірко Пелишенко, представляючи мене перед концертом, сказав, що я, мовляв, отримав премію, рівноцінну Нобелівській. Мене аж пересмикнуло! Я виходжу й кажу: «Шановне товариство! Зовсім не бажаю образити вченого Нобеля і ту високу премію, але мушу зазначити, що порівнювати Шевченківську премію з Нобелівською ви не маєте права». Альфред Нобель створив динаміт, а потім на його гроші заснували міжнародну премію миру. А Тарас Шевченко написав Святе Письмо для всього людства,

перекладені сотнями мов. «Обніміться, брати мої, прошу вас, благаю!», — писав наш поет.

— Ви народилися на Чернігівщині. Що вас пов'язує нині з малою батьківщиною?

— Я народився у старовинному козацькому містечку Носівці. Практично там живу й досі, до Чернігівщини прив'язаний своєю творчістю, я — продовжувач старосвітської чернігівської кобзарської школи. Упродовж десяти років возив до Чернігова гуманітарну допомогу, адже заробляв саме на чернігівських піснях. А тепер експортую культуру Чернігова по всьому світу (За І. Рябчим).

2. Напишіть стислий творчий переказ тексту, замінивши жанр інтерв'ю на творчий портрет.
3. Доповніть переказ власними міркуваннями (1–1,5 сторінки) про споконвічні культурні традиції українського народу.

201.

Прочитайте притчу американського письменника Амброза Гвінета Бірза. Перекажіть її усно, доповнюючи міркуваннями, які обґрунтовують актуальність порушеної в ній теми.

Моральність і матеріальний інтерес

Зустрілися на вузькому містку, де двом не розминутися, Моральність і Матеріальний Інтерес.

— Розпластайся переді мною, негідний! — грізно наказала Моральність. — І я переступлю через тебе!

Матеріальний Інтерес нічого не відповів Моральності, тільки поглянув їй у вічі.

— Ну... е-е-е... гаразд, — знітилася Моральність. — Потягнімо жереб і з'ясуємо, кому кого пропустити.

Матеріальний Інтерес мовчав, не відводячи погляду.

— Щоб уникнути небажаного конфлікту, — запропонувала тоді Моральність, хоча душа її краялась, — я сама розпластаюся, — і ти зможеш пройти по мені.

Аж тепер озвався Матеріальний Інтерес.

— Навряд чи моїм ногам буде зручно ступати по тобі, — заперечив він. — Вони в мене надто чутливі. Краще зійди з містка у воду.

Тим усе й скінчилося.

Амброз Гвінет Бірз

202. 1. Прочитайте текст. Визначте його стиль. Назвіть стильові ознаки.

Мемуари (фр. *mémoires* — спогади) — оповідь у формі записок від імені автора про реальні події минулого, учасником або очевидцем яких він був.

Провідною жанровою ознакою мемуаристики є суб'єктивне осмислення певних історичних подій, життєвого шляху конкретно-історичної постаті із залученням документів, порівнянням духовного досвіду автора з внутрішнім світом його героїв, соціально-психологічною природою їхніх учинків, мотивацією дій і рішень. Засновником цього жанру вважають давньогрецького історика Ксенофонта — автора спогадів про Сократа й військовий похід греків («Анабасис Кіра»). У римську добу до мемуарів звертався Юлій Цезар («Записки про галльську війну»), за середньовіччя — французький філософ, поет і богослов П'єр Абеляр («Історія моїх поневірян»), в епоху Відродження — італійський скульптор Бенвенуто Челліні та ін. Інтерес до мемуарів не згасав і пізніше (Йоганн Вольфганг Гете, мадам де Сталь, Стендаль, Генріх Гейне, Іван Тургенев та ін.).

Мемуарам притаманна документальність, історична достовірність, хоча автор має право на художній вимисел. Для мемуарів характерний подвійний погляд письменника на події, які він описує: так він сприймав їх насправді, а ось такими (з урахуванням життєвого досвіду, громадської думки) ці події постали в його свідомості через роки, у момент творчої праці над мемуарами. Згадуючи минуле, автор мемуарів не може перебувати в межах одного часового виміру.

Мемуари поділяють на три категорії: об'єктні (мета і смисл полягає у відтворенні об'єкта авторської уваги, тобто подій, ситуацій, людей); суб'єктні (головний інтерес спрямовано на постать автора); спогади (органічно поєднують у собі обидва підходи).

Найпростіша жанрова форма сучасної мемуаристики — листи. Наближені до них щоденники. Їх доповнюють інші жанри мемуарної літератури. Автор листа розмірковує про сучасні для нього події, автор щоденника рухається до майбутнього, яке він не може передбачити. Натомість автори творів інших мемуарних жанрів повертаються в минуле.

Записник — окрема жанрова форма мемуаристики. Він часто стає ключем до творчої лабораторії письменника. Кожна записана думка, уривок фрази, окреме слово письменника допомагають чіткіше уявити, зрозуміти процес його мислення, настрої та емоції, що згодом з'являються в його художніх творах.

Складніша форма мемуарів — нотатки. Цей жанр характеризує насамперед можливість ретроспективного погляду на минуле. Нотатки сприймаються як літературно опрацьований матеріал, у якому чітко заявлена авторська позиція. Сам автор то перебуває десь на периферії сюжету, то наближається до читача, то віддаляється вглибину, але він не завжди є головним героєм.

Найскладнішою й поширеною жанровою формою мемуарів вважають літературний портрет, автор якого не ставить собі за мету відтворити весь життєвий шлях свого героя, а намагається через одну або декілька зустрічей показати характерні риси його особистості («Розповідь про неспокій» Юрія Смолича).

Історія української мемуаристики нараховує кілька століть. Її витoki — в автобіографічних елементах літератури Київської Русі («Повчання дітям» Володимира Мономаха). Як самостійна жанрова форма мемуари з'являються на початку XVIII ст. («В пам'ять дітям своїм і внукам, і всьому потомству» Іллі Турчиновського). У літературі XIX ст. першість у мемуарних жанрах належить Тарасові Шевченку. Його «Журнал» 1858 р., короткі автобіографічні нотатки, листи започаткували новий етап розвитку мемуаристики в Україні. Під їх впливом до спогадів звертаються Пантелеймон Куліш, Микола Костомаров, Михайло Драгоманов, Олександр Барвінський, Іван Нечуй-Левицький, Іван Франко, Богдан Лепкий та ін.

У XX ст. мемуарна література представлена творами різних жанрів: листи (Леся Українка, Микола Хвильовий, Максим Рильський, Василь Стус), щоденники (Павло Тичина, Михайло Драй-Хмара, Остап Вишня, Олександр Довженко, Василь Симоненко), записні книжки (Степан Васильченко, Варвара Чередниченко), нотатки (Василь Минко, Іван Багмут), літературні портрети (Микола Бажан, Сава Голованівський), есе (Євген Маланюк, Юрій Шерех). Доволі поширеними жанрами мемуарної прози є повість, роман (повісті «Дороги моїх днів» Валер'яна Поліщука та «Музей живого письменника, або Моя довга дорога в ринок» Володимира Дрозда, роман «Третя рота» Володимира Сосюри, «Повість мого життя» Зінаїди Тулуб).

Чимало мемуарних творів належить письменникам української діаспори («Спогади про неокласиків» Юрія Клена, «На білому коні» та «На коні вороному» Уласа Самчука, «Щоденник» Володимира Винниченка, «Розмови в дорозі до себе» Івана Кошелівця) *(За матеріалами інтернет-видань).*

2. Напишіть вибірковий переказ тексту, зосередившись на історії української мемуаристики. Розповідь починайте від сьогодення.

203. 1. Прочитайте уривки з «Щоденника» Олександра Довженка.

5/III/1942

Що ж буде з народом нашим? Виживе він у цій страшній війні чи загине од німців, од хвороб, од вошей, од голоду, знущань і катувань, і прийдуть свої, і гинутиме він від розстрілів та засилань за участь у співробітництві. Чи пропадуть марно наші жертви?

.....

4/IV/1942

Сьогодні Пасха. Найпоетичніше свято людей, що обробляють землю, і найстаріше, безумовно, дохристиянське... Свято над святами. Люди цілували людей. Нема. Нема нічого. Чисто. Продовжується будень. Довжелезний. І ллється кров. Земля занедужала.

5/IV/1942

Уже сталося найстрашніше, чого я так боявся. На Південному фронті вже разом із німцями є полонені українці, нібито з добровольчих батальйонів. Їх розстрілюють, звичайно, так що й сліду од їх не зостанеться. Проклятий Гітлер! Скільки ж народу спантеличить і загубить, скільки сліз, скільки буде розстрілів і які страшні козирі знову даються негідникам... сміттю, мотлоху людства вперед на много літ, скільки поживи для помсти і знищення народу. На українських ланах і селах в огні і полум'ї вирішується доля людства, вирішується велетенська проблема світової гегемонії, вирішується доля людства на нашій недолі. Така нещаслива земля наша. Така наша доля нещаслива.

.....

26/X/1943

Сьогодні я знову в Москві. Привіз із Києва стареньку свою матір. Сьогодні ж узнав од Большакова і тяжку новину: моя повість «Україна в огні» не сподобалася Сталіну, він її заборонив і для друку, і для постановки.

Що його робити, ще не знаю. Тяжко на душі і тоскно. І не тому тяжко, що пропало марно більше року роботи, і не тому, що

Олександр Довженко

возрадуються вразі й дрібні чиновники перелякаються мене і стануть зневажати. Мені важко од свідомості, що «Україна в огні» — це правда. Прикрита і замкнена моя правда про народ і його лихо.

Значить, нікому, отже, вона не потрібна і ніщо, видно, не потрібно, крім панегірика.

.....

6/XI/1943

Україна поруйнована, як ні одна країна в світі. Поруйновані й пограбовані всі міста. У нас нема ні шкіл, ні інститутів, ні музеїв, ні бібліотек. Загинули наші історичні архіви, загинуло малярство, скульптура, архітектура. Поруйновані всі мости, шляхи, розорила війна народне господарство, понищила людей, побила, повішала, розігнала в неволю. У нас нема майже вчених, обмаль митців...

.....

11/XII 1943

Сьогодні записав од матері десять чудесних колядок і п'ять нових старих пісень. Так було приємно записувати. Просто сльози наверталися од радості чи зворушення. Колядки мати наспівувала. У неї лишився чудесний слух. Вона потонула у спогади дитинства і проспівала мені п'ять улюблених пісень свого батька, а мого діда, ткача Ярмоли, що дуже любив співати було за своїм верстатом. «Ото було тче і так співає, тільки човник бігає. А часом співає-співає та й заплаче, їй-богу, правда».

Мати розповіла мені, як позаминулої зими, вигнані німцями, зимували вони з батьком десь на Бессарабському ринку в темній холодній кімнатці в якійсь підозрілій квартирі базарників-пьяків.

У ніч Різдвяну батько, згадавши, очевидно, молодість свою, дитинство усе своє, одним словом, життя, попросив матір заспівати йому колядок. Мати почала співати. Згадав батько, слухаючи старечий голос матері, молоді свої літа, Різдво дома, кутю, пісні, гостей, колядки — увесь згинувший у небуття наївний і прекрасний свій світ, почав тихо плакати.

2. Підготуйте і запишіть вибірково переказ прочитаних уривків, зберігши характерні для авторського стилю мовні засоби.
3. Напишіть короткий твір-роздум «Щоденник» Олександра Довженка — трагічна сторінка історії (1–1,5 сторінки).

§ 24. Підготовка і сприймання публічного виступу

204. 1. Прочитайте текст. Запишіть тлумачення виділених термінів.

Підготовка публічного виступу — це тривалий процес збирання інформації з чітким окресленням кола тем, проблем, зацікавлень.

Під час опрацювання матеріалу потрібно навчитися вибирати необхідну інформацію для виступу (положення, гіпотези, аргументи, приклади, порівняння тощо).

Роблячи **тематичні виписки** з поясненнями, цифрами, схемами, цитатами, доцільно послуговуватися картками одного формату. На них зазначають розділ науки чи тему, де можна використати зафіксований матеріал.

Доречно стисло викласти інформацію у вигляді **тез** — коротко сформульованих основних положень тексту, авторських висновків та їх обґрунтування. Можна складати тези за допомогою цитат або власними словами.

Розгорнутою формою тез є **конспект**, у якому стисло викладено необхідний для виступу матеріал. Однак цей вид підготовки до публічного виступу потребує попереднього складання плану чи тез. Якщо в тезах тільки формулюють ідею, думку, то конспект відображає її розвиток (*З підручника*).

2. З якою метою використовують тематичні виписки, тези й конспект під час підготовки публічного виступу?

205. Підготуйте доповідь на довільно обрану вами тему. Основна умова підготовки — складання конспекту публічного виступу.

Конспектування сприйманого на слух тексту — це письмове відтворення змісту почутого із зазначенням теми повідомлення і джерела інформації.

На відміну від конспектування прочитаного тексту сприйманий на слух текст потребує більшої уваги, зосередженості для відтворення змісту, вправності в користуванні скороченнями.

Конспект прослуханого — це письмове відтворення узагальненого змісту, основної ідеї почутого. Стислий конспект має містити інформацію про тему повідомлення (можлива назва прослуханого тексту) і лаконічні тези, що розкривають зміст прослуханого.

У стислому конспектуванні автор використовує скорочення, які, перечитуючи, редагуючи конспект, він має розшифрувати, щоб не втратити потрібної інформації.

Стисле конспектування прищеплює навички лаконічної мови, навчає уникати багатослів'я.

**Знання
за плечима
не носити**

ПОРАДИ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ КОНСПЕКТУ

Для зручності користування конспектом, підкреслюйте найважливіші думки, навіть окремі фрази, словосполучення, слова.

Добирайте заголовки до розділів і підрозділів.

Правильно і точно цитуйте.

Робіть позначення, які виявлятимуть ваше ставлення до почутої інформації:

«!» — цікаво;

«!!» — дуже цікаво;

«!!!» — важлива інформація;

«?» — незрозуміло;

«—» — не погоджуюсь з автором;

«+» — це мені відомо;

«++» — підтримую автора;

«+-» — маю певні сумніви щодо цієї інформації;

«*» — треба перевірити інформацію та ін.

206.

Прочитайте текст. Яка інформація вас зацікавила? Яку інформацію ви не сприймаєте? Які поради видалися найважливішими?

Які засоби скороченого запису слів можна використовувати в конспекті?

Насамперед вони мають бути зручними й звичними, бо думати над способом скорочення під час сприймання тексту на слух ніколи.

Якщо навички скороченого запису розвинені недостатньо, попрацюйте над їх удосконаленням, намагаючись із часом досягти автоматизму.

Слід пам'ятати основні принципи скорочення слів:

1. Найбільша кількість інформації припадає на початкові літери слова.

2. Не бажано опускати закінчення слів у тих випадках, коли вони позначають зв'язок між словами в реченні (наприклад, в іменниках — відмінок і число, у дієсловах — особу й час). Скорочене сло-

во повинне мати певний «запас міцності», достатній для його відновлення в цьому контексті (наприклад, скорочення *орг.* може означати різні слова: *організація, організувати, організаційний* та ін., тоді як збереження закінчення скороченого слова забезпечить його однозначне прочитання).

3. Скорочення має закінчуватися на літеру, яка означає приголосний звук.

4. Незнайомі слова потрібно записувати повністю.

При конспектуванні можна застосовувати такі способи скорочення слів:

а) скорочення за першою літерою рекомендують для слів, які трапляються доволі часто: *1905 р., н. е.* (наша ера), *р. Дніпро, с. г.* (сільське господарство) тощо;

б) скорочення за кількома першими літерами (при цьому відкидаються суфікс і закінчення) найчастіше використовують для прикметників і дієприкметників, за якими стоять іменники: *істор. подія, центр. місце, політ. процес, геогр. назва* та ін.;

в) пропуск кількох літер у середині слова, замість яких ставиться дефіс: *сусп-во* (суспільство), *госп-во* (господарство), *пром-ть* (промисловість), *р-н* (район), *з-д* (завод) тощо. Слід зауважити, що такі скорочення досить індивідуальні й багато в чому залежать від звички запису, яка склалася;

г) використання абрєвіатур:

абрєвіатура (від латин. *abbrevio* — скорочую) — скорочення, утворене з перших літер або початкових складів словосполучення. Абрєвіатури зручно використовувати для позначення часто повторюваного поняття. Такий принцип застосовують в енциклопедіях, коли слово, що означає заголовок статті, позначають однією великою літерою, а також під час пріслуховування текстів. Наприклад, якщо лекція присвячена Київській Русі, то конспектуючи, можна застосувати абрєвіатуру *КР*. Аналогічно скорочуємо: *ГВД* (Галицько-Волинська держава), *ВКЛ* (Велике князівство Литовське), *РП* (Річ Посполита), *У* (Україна), *ЗС* (Запорозька Січ), *ВВ* (Визвольна війна) тощо;

д) вилучення голосних. Оскільки приголосні літери несуть більше інформації, ніж голосні, можна скористатися цим способом запису, вилучаючи кілька або всі літери, які означають голосні звуки, наприклад: *Свтслв* (Святослав), *кзк* (козак), *гтмн* (гетьман) тощо.

Зрозуміло, що такий прийом є допоміжним, значного прискорення запису не дає; його використання залежить від особливостей сприйняття того, хто конспектує (*За С. Арбузовим*).

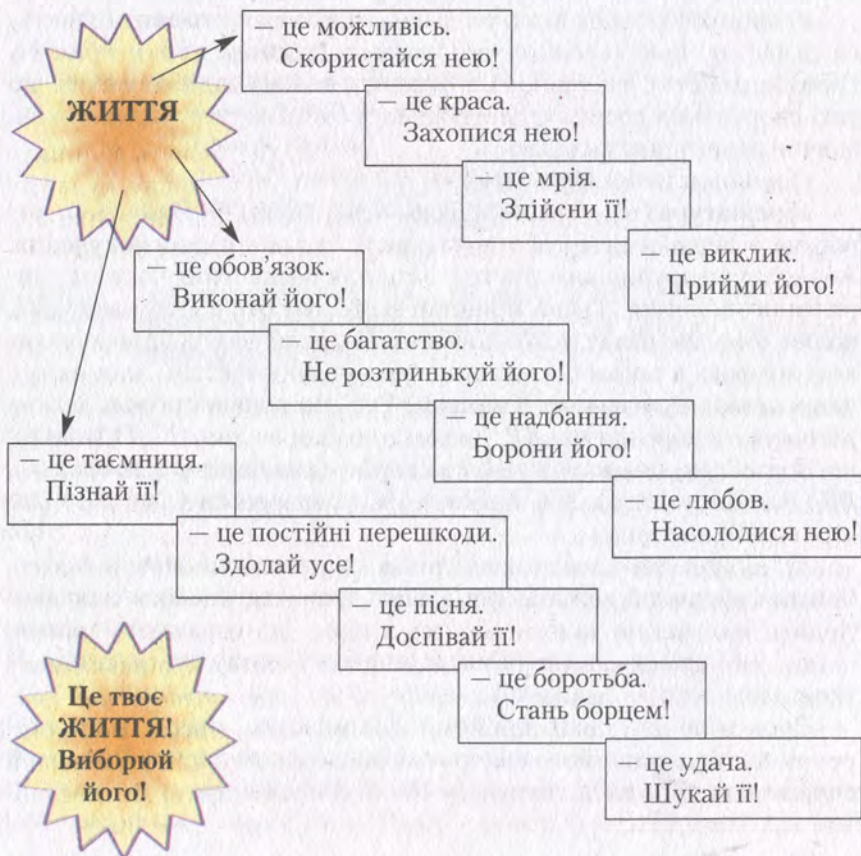
Краса і сила слова

207. 1. Ознайомтеся з матеріалами презентації виступу «Мати Тереза — посол миру й добра» (фото, схемою, текстом).

Мати Тереза

У 1948 р. Мати Тереза (Агнес Гонджа Бояджиу) заснувала Орден милосердя і присвятила себе служінню знедоленим. У різних країнах світу вона відкривала школи, медичні пункти, притулки для бідних, допомагала хворим. Своїми вчинками вона доводила, що кожна людина може і повинна творити добро на своєму місці. У 1979 р. стала лауреатом Нобелівської премії миру.

Заповіді матері Терези

- Так, люди непослідовні, нерозумні й егоїстичні. І все ж люби їх!
- Якщо ти робиш добро, люди звинуватять тебе в прихованій корисливості й себелюбстві. І все ж твори добро!
- Якщо тебе супроводжує успіх, ти наживаєш уявних і справжніх ворогів. І все ж домагайся успіху!
- Добро, зроблене тобою, завтра забудуть. І все ж твори його!
- Щирість і відкритість зроблять тебе вразливим. І все ж будь щирим і відкритим!
- Те, що ти вибудовував роками, може зруйнуватися в одну мить. І все ж будуй!
- Люди потребують допомоги, але вони ж і дорікатимуть тобі за неї. І все ж допомагай людям!
- Віддай світові найкраще, що маєш, і натомість одержиш жорстокий удар. І все ж віддавай світу найкраще, що в тебе є!

2. Підготуйте конспект публічного виступу на зазначену тему.

208. *1. Прослухайте уривок із лекції. Запишіть стислий конспект прослуханого, визначивши його тему.

Глобалізаційні процеси, що охопили світ, не можуть зупинити прагнення націй зберегти свою окремішність, свою мовну, культурну самобутність. Чим цікаві різноманітному світові ми, українці? Урешті, що означає «бути українцем»? — Передусім, знати свою історію, культуру, мову...

У період державного будівництва зростає роль мови як державотворчого чинника. Нині українська мова — не тільки навчальна дисципліна чи об'єкт самостійної наукової галузі — мовознавства. Мові належить одне з чільних місць в окремій ділянці гуманітарного знання — українознавстві.

Які ж факти з історії української мови передусім важливі для українознавства? Хоча в багатьох країнах відкрито наукові центри, де вивчають українську мову і де зібрано відомості про її історію, однак у масовій суспільній свідомості знання про феномен української мови незначні, до того ж часто спотворені. Чи не найбільше плутанини вносять різні назви, що застосовуються до того самого об'єкта пізнання. Упродовж усієї історії українська мова мала різні назви: *руський (руській, руский) язык, малоруський (малоросійський) язык, козацький язык, южнорусское наречіє*. Вони стосуються тієї самої української мови, якою розмовляли в Київській Русі, писали ділові документи у Великому князівстві Литовському, яка побутувала в офіційному спілкуванні середньовічних

українських міст. У сучасній науковій літературі за нею утвердилася назва «староукраїнська літературна мова». Звичайно, і в XI ст., і в XVI–XVII ст. вона мала свої відмінності, які, однак, не заважають українцям сприймати ці різновиди мови як ознаку тожності народу.

Характерні ознаки української мови, що вирізняють її з-поміж інших слов'янських мов, зароджувалися ще в діалектах праслов'янської мови. Коли ж це було? Формування української мови почалося в V–VI ст., коли розпалася праслов'янська єдність, а завершилося в XIV–XVI ст. А втім, у писемних пам'ятках X–XI ст. уже помітний вплив живої української мови. Важливо розрізнити час виникнення мови українського народу і писемну мову, якою народ користувався впродовж своєї історії.

Коли зіставляють, порівнюють українську з іншими слов'янськими мовами, насамперед звертають увагу на такі її ознаки, як мелодійність, повнозвучність, що залежить від повноти звучання голосних звуків, чіткої вимови дзвінких приголосних, рухомого, мінливого наголосу в словах, від ритмомелодійної організації фрази, яка в деяких територіальних різновидах національної мови постає як особливий «співучий» тип мовлення. Українська мова зберегла характерну для давніх слов'янських діалектів тверду вимову приголосних перед *e*, *и*, чергування *г*, *к*, *х* із *ж*, *ч*, *ш*, *з*, *ц*, *с* (*дорога* — *у дорозі* — *доріжка*, *рука* — *руці* — *ручка*, *вухо* — *у вусі* — *вушко*). Із праслов'янською мовою її пов'язують давні закінчення *-ові*, *-еві* в давальному та місцевому відмінках іменників чоловічого роду другої відміни (*батькові*, *коневі*). У писемних пам'ятках княжої доби вже засвідчений властивий українській мові кличний відмінок (*Володимире*, *сину*).

Структурна ознака української мови — дієслівна форма на *-ти* (*говорити*, *читати*), а також закінчення 3-ї особи однини (*пише*, *читає*, *несе*). Питомий український звук «г» (гортанний) забезпечує особливу «м'яку» вимову слів. Чергування *о*, *е* з *і* в закритих складах так само впливає на милозвучність мови, на характерну звукову гру слів як наслідок урізноманітнення й чергування звуків.

Щодо специфіки фонетики й орфоєпії варто звернути увагу на вимову українських звуків «л» і «в», на особливу вимову шиплячих звуків, що відрізняються і від надто твердих польських, і від надто м'яких російських *ж*, *ч*, *ш*, *щ*.

Академік Леонід Булаховський наголошував на тому, що в писемних пам'ятках княжої доби найвиразніше проступає власне український синтаксис. І хоч ті пам'ятки належали до писемних, книжних текстів, вони не могли не відбити особливостей живої розмовної мови.

Звичайно, не на всій території, яку займає український етнос, перелічені вище ознаки мови виявляються однаково. Бо кожна національна мова складається з її різновидів. Однак упродовж історичного розвитку поряд із територіальними діалектами сформувався загальнонаціональний тип українського усного слова як стандарт і взірць мовно-національної єдності. Про цю єдність свідчить і мова українського фольклору.

Слово народної пісні, історія, закодована в думках, піснях, переказах, засвідчена в історичних пам'ятках, козацьких літописах, історія, яка повернулася до українців у страшних документах голодомору, духовного винародовлення, — усе це формує свідоме ставлення до української мови як символу національної держави (С. Єрмоленко).

- *2. Порівняйте конспекти. Який із них найстисліший? Наскільки повно він відтворює зміст прослуханого? За рахунок чого досягнуто стислості запису?
3. Що нового ви дізналися, прослухавши повідомлення? Де ви зможете використати записаний стислий конспект?

**ЗНАННЯ
за плечима
НЕ НОСИТИ**

Офіційна наука Російської імперії XVIII–XIX ст. послуговувалася терміном «южнорусское наречие», який відображав погляд на українську — окрему слов'янську мову — із метрополії.

Російсько-імперська ідеологія формувала мовно-культурні стереотипи, наприклад, стереотип про творців слов'янської писемності — Кирила і Мефодія, які нібито винайшли слов'янську абетку і навчили слов'ян читати й писати. Насправді до прибуття просвітників у Руську державу русичі вже мали своє письмо, про що розповідають археологічні пам'ятки, а також твори стародавніх іноземних істориків. Кирило й Мефодій прибули від візантійського імператора як перекладачі Євангелія з грецької на слов'янську мову. Вони запроваджували церковну службу слов'янською (староболгарською) мовою.

Просвітники принесли з Болгарії в Київську Русь не «письмена», а переклади Євангелія, релігійних православних текстів (З газети).

209. Прослухайте теле- чи радіоінформацію (на власний вибір). Запишіть стислий конспект повідомлення, зазначивши час передачі та її тему. Чим зацікавила вас ця інформація?

Прослухайте текст Олександра Хоменка. Запишіть його стислий конспект. Сформулюйте тему й ідею. До якого стилю він належить? Стисло перекажіть зміст тексту.

Трубіж тривоги нашої

Цей поет наділений дивовижною здатністю — говорити від імені загалу, спільноти, покоління. В одному рядку, в одній метафорі, одній строфі він може уречевити містку формулу часу, квінтесенцію багатьох і багатьох доль. Ідеться наразі не лише про вірші загострено політичні (а таких у нього немало, починаючи від кантати «Кредо», що її в 1980-х роках знав кожен школяр, і закінчуючи найновішими поезіями-викриттями), а й про тексти, здавалося б, ліричні, особистісно-інтимні.

Воно й напевно: коли в глухі роки щербицького безчасся з радіоточок по сільських хатах линуло неповторне Олійникове «Мамо, вечір догоря» у виконанні Ніни Матвієнко — то були знак і символ, як і рядки з його неперевершеного (на жаль, і досі належно не поцінованого) поетичного циклу «Сковорода і світ», створеного, нагадаємо, у 1976 р. Саме тоді значно прибутковіше було писати про БАМівців, будьонівців та інших ідеологічно перевірених персонажів, а Борис Олійник пише про українського філософа:

В оцім спекотнім полудні без руху,
Коли в криницях позіха вода,
Розсунувши плечем малі Чорнухи,
В будучину ішов Сковорода.

Борис Олійник так само «розсував плечем» свою малу полтавську Зачепилівку. Власне, ціле його покоління — покоління «дітей війни», чий батьки врятували світ від коричневої чуми, а матерігну-

Борис Олійник

ли спину на колгоспних полях за «палички» трудоднів, приходило у світ без «паспорта», без запрошення, без ювілейних маршів. Воно розсувало плечима двері у світ, як пізніше скаже Василь Стус, «справіку заборонений». І стосується це не лише Б. Олійника. Такими були Василь Симоненко і Григій Тютюнник, і ще тисячі й тисячі молодих інтелігентів, які, у незбагнений спосіб отримавши в сільраді «відпускну», ішли в університети пізнавати той український світ, що тільки відблисками уреальнювався для

них у Шевченкових і Франкових рядках. Вони завжди пам'ятали, з якого вони «роду і народу».

Погортаймо лишень старі числа самвидавного Чорноволого «Українського вісника» — там знайдеться добра пожива для роздумів. Ось бодай один приклад: оповідається про обшук і переслідування, що їм піддавали літературознавця й письменника Віктора Іванисенка. Після знайденого самвидаву в нього почалися великі проблеми з органами держбезпеки. Звичайно ж, дійшло й до виключення із Спільки письменників України. Проти виключення В. Іванисенка голосувало троє, серед них — Борис Олійник.

Так уже воно випадало, що коли потрібно було захищати переслідуваних, Б. Олійник завжди був у числі перших. І тоді, коли голосував проти виключення Івана Дзюби, і тоді, коли рятував від цензури новели Григора Тютюнника, і в ближчі до нас часи — у 1990-і, коли грандіозне за своїми масштабами «перекрашування тіл і душ» прибрало обрисів відверто блазеньського карнавалу.

У 1997 р., у самий розпал так званих ринкових реформ, він друкує в «Сільських вістях» свою поему «Трубить Трубіж». Сотні й сотні людей потому переписуватимуть від руки в сільських бібліотеках поему-засторогу, що чи не єдина в українській літературі цілого десятиліття змогла на повен голос висловити народний біль і народну оцінку того торжища, на яке було перетворено всеняку соборну Україну.

Але Трубіж, пам'ятаємо, — то ріка в українській історії особлива. На цій притоці вічного нашого Дніпра Кирило Кожум'яка «перейав (перейняв) славу» у печенігів. І тому особливою силою виповнюється рядки Олійникової поеми:

Нас осміють сучасні плазуни,
Що на іменні «неньки-України»
Взяли бариш.
І, скинувши личини,
Допродують на ринках Сатани
Ошуканий народ, його святині
Новітнім хазяям із чужини.
Нехай іржуть на гультбищах чуми, —
То знак провісний їхньої кончини.
У нас є Меч!
За нами — Україна:
Останніми засміємося ми!

§ 25. Стаття: підготовка і написання

З
ЗАПАМ'ЯТАЙМО

Терміном «**стаття**» називають:

- невеликий за розміром науковий або публіцистичний твір у збірнику, журналі, газеті;
- самостійний розділ, параграф, пункт у юридичному документі, описі, словнику тощо.

Як науковий і публіцистичний твір стаття містить думки, судження, спостереження автора. Стаття може бути різного обсягу. У тексті статті автор робить посилання на використану літературу.

Знання
за плечима
НЕ НОСИТИ

211. 1. Прочитайте текст. Складіть і запишіть план прочитаного.

Для написання наукової статті потрібно мати чітке уявлення про рівень дослідження певної теми в науці. Потрібно ознайомитися з основною літературою, що стосується обраної теми (монографії, статті). Пошукові цієї літератури допоможуть систематичний та алфавітний каталоги, а також різноманітні бібліографічні покажчики. Літературу доцільно записувати на окремих картках або в зошиті, зазначаючи всі дані про працю — прізвище та ініціали автора, назву монографії, статті чи збірника статей, тез, назву видавництва чи журналу, місто й рік видання, кількість сторінок, короткий зміст або окремі цитати.

Посилує достовірність одержаних результатів комбіноване використання джерел різних типів, однак дуже важливо, щоб ці джерела точно відповідали поставленим завданням і стосувалися теми наукової праці. Фактичний матеріал із лінгвістики краще записувати на окремих картках з обов'язковим зазначенням джерела (назва твору, журналу, газети, словника і сторінки тощо). Записаний на картки фактичний матеріал зручно аналізувати, класифікувати. Результати проведених експериментів можуть подаватись у графіках, таблицях, формулах. Без цього неможлива, наприклад, жодна праця природничо-математичного змісту.

Традиційно структура наукової праці містить такі компоненти: вступ, основна частина, висновки, список використаної літератури. Можливі також списки умовних скорочень і використаних джерел, додатки. Для зручності користування зміст доцільно подавати відразу після титульної сторінки праці із зазначенням сторінок, він може бути оформлений як простий чи розгорнутий план.

Наукова стаття — один з основних видів наукової праці. Вона містить проміжні або кінцеві результати наукового дослідження, висвітлює окреме питання за темою дисертації, фіксує науковий пріоритет автора, робить викладений матеріал надбанням фахівців.

У рукописі статті наводять повну назву праці, прізвище та ініціали автора, анотацію (на окремій сторінці), список використаної літератури.

Умовно в тексті статті можна виокремити такі структурні елементи:

1. Вступ — визначення наукової проблеми, її актуальність для розвитку певної галузі науки або практичної діяльності.

2. Основні (останні за часом) дослідження та публікації, на які спирається автор; сучасні погляди на проблему; труднощі у вивченні зазначеного питання, виділення невіршених питань, яким присвячена стаття.

3. Формулювання мети і завдань статті — висловлюється основна ідея публікації, яка доповнює або поглиблює вже відомі підходи; звертається увага на введення до наукового обігу нових фактів, висновків, рекомендацій, закономірностей або уточнення відомих раніше, але недостатньо вивчених. Визначення наукової проблеми та огляд основних публікацій з теми пояснюють мету статті.

4. Виклад змісту власного дослідження — основна частина статті. У ній висвітлюються основні положення і результати наукового дослідження, власні ідеї, думки, отримані наукові факти, виявлені закономірності, зв'язки, тенденції, програма експерименту, методика отримання та аналіз фактичного матеріалу, особистий внесок автора в досягнення й реалізацію результатів тощо.

5. Висновок узагальнює дослідження автора, наголошує на змісті рекомендацій, їх значенні для теорії і практики.

Жанр наукової статті передбачає дотримання певних правил:

— угорі праворуч розміщуються прізвище та ініціали автора; за потреби зазначаються відомості, що доповнюють дані про автора;

— назва статті відображає її основну ідею, думку (якомога менше слів, краще — до п'яти);

— ініціали ставлять перед прізвищем;

— слід уникати стилю наукового звіту чи науково-популярної статті;

— недоцільно ставити риторичні запитання; мають переважати розповідні речення;

— не варто перевантажувати текст цифрами 1, 2, 3 тощо. Перелік думок, положень, елементів, позицій потрібно починати з нового рядка, відокремлюючи їх одне від одного крапкою з комою;

— у тексті допускається використання різних видів переліку: *спочатку, на початку, спершу, потім, далі, насамкінець; по-перше, по-друге, по-третє; на першому етапі, на другому етапі.*

— цитати в статті використовують рідко; необхідно викласти основну ідею, а після неї в дужках зазначити прізвище автора, який уперше її висловив;

— усі посилання на авторитети подаються у вступі, основну частину статті присвячують викладу власних думок; для підтвердження достовірності своїх висновків і рекомендацій не треба наводити висловлювання інших учених, оскільки це свідчитиме, що ідея дослідника не нова, вона була відома раніше;

— стаття має завершуватися конкретними висновками і рекомендаціями (*3 підручника*).

2. Які з наведених порад можна використати для підготовки газетної публікації відповідного жанру? Складіть і запишіть власні поради щодо написання статті в публіцистичному стилі.

212. 1. Прочитайте документ. Уявіть себе майбутнім журналістом і додайте до декларації важливі, на вашу думку, пункти.

Декларація принципів поведінки журналістів

*Прийнята на II Всесвітньому конгресі Міжнародної федерації журналістів (Бордо, 25–28 квітня 1954 р.)
зі змінами, унесеними на XVIII Всесвітньому конгресі МФЖ (Гельсінгбор, 2–6 червня 1986 р.)*

Ця міжнародна Декларація проголошена як стандарт професійної поведінки журналістів, які займаються збиранням, передаванням, поширенням і коментуванням новин та інформації, висвітленням подій.

Повага до істини та права громадськості на правду — перший обов'язок журналіста.

Виконуючи цей обов'язок, журналіст має завжди захищати принципи свободи під час чесного збирання і публікації новин та право на правдивий коментар і критику.

Журналіст зобов'язаний подавати інформацію, посиляючись на факти, походження яких він/вона знає. Журналіст не має права ігнорувати суттєву інформацію чи фальсифікувати документи.

Журналіст повинен використовувати лише чесні методи для отримання новин, фотографій та документів.

Журналіст має робити все можливе, щоб виправити будь-яку опубліковану інформацію, що виявилася неточною.

Журналіст зобов'язаний зберігати професійну таємницю щодо джерела інформації, отриманої конфіденційно.

Журналіст має усвідомлювати небезпеку дискримінації, якій сприяють засоби масової інформації, та повинен робити все можливе, щоб уникнути поширення такої дискримінації, яка базується, окрім усього іншого, на расових, статевих, мовних, релігійних, політичних чи інших поглядах, на національному або соціальному походженні.

Журналіст має розцінювати як серйозні порушення: плагіат; зловмисне введення в оману; наклеп, безпідставні звинувачення; отримання хабара в будь-якій формі, ураховуючи публікацію чи приховування інформації.

Журналісти, які гідні так називатися, мають вважати своїм обов'язком *чесно* дотримуватися зазначених вище принципів. У межах основного закону кожної країни журналіст має визначати в професійних питаннях сферу компетенції колег (*З журналу*).

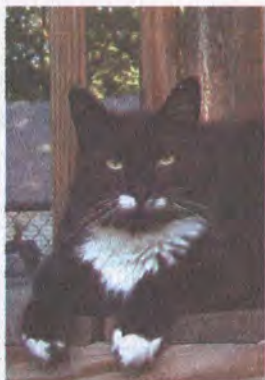
2. Знайдіть у глумачному словнику значення незрозумілих для вас слів.

213. 1. Прочитайте текст. Чи можна його назвати статтю? Відповідь обґрунтуйте.

Мій кіт повільно заганяє себе в труну. Точніше, в землю. Бо хто котам труни майструє? Про котів і взагалі тварин чомусь заведено казати «здохне». А я от про котів так сказати не можу. Язик не повертається.

Мій Фауст прожив зі мною майже дев'ять років і знає мене як облупленого. Я люблю його за комунікабельність. Він уміє відповідати складнопідрядними реченнями на мої прості запитання. За собачу несамодостатність я також його люблю. Він довго без мене не може. Залишаючи його на тиждень, я знаю, що застану вдома ображену тварину. Він півдня сваритиметься, але потім вмоститься на колінах і замуркоче. «Значить, хтось без мене в цьому світі насправді не може прожити», — тішу я своє самолюбство.

Найбільше в житті Фауст не любить переїздів. Після цього він довго хворіє і вискубує на собі шерсть. Цього липня він пережив зміну квартири, ревнощі від тимчасово принесеної родичами черепахи і мою 10-денну відпустку. Повернення було драматичним: кіт відмовився від їжі. Ось уже півмісяця він

нічого не їсть. Навіть із рук. Як наслідок, хворі серце й нирки, печінка і шлунок.

Я щодня воджу його на крапельниці. Глюкоза й ліки підтримують у ньому життя, але їсти він не бажає. Для нього я перетворився на джерело всіх бід: катетери, уколи, насильницьке годування через шприц. Тепер він дряпається і кусається, коли я беру його на руки. З істоти, яку він любив понад усе, я перетворився на підступного мучителя.

Але я й далі водитиму його до ветеринара і годуватиму через силу. Вмерти він ще встигне. Я обіцяю влаштувати йому комфортну старість і терпіти всі його примхи. Бо знаю, що на моєму місці він учинив би так само (А. Бондар).

2. Сформулюйте і запишіть основну думку, висловлену автором тексту.
3. Випишіть мовні засоби, що характеризують індивідуальний стиль висловлювання автора.

214. 1. Прочитайте статтю. Дайте їй назву. Складіть і запишіть план статті.

Хоча довідник і сповіщає, що мешканців у Білій Церкві 215 тис., вулиці міста майже порожні. А поодинокі перехожі так заплутали нас, пояснюючи різницю між великим і малим колом автомобільних розв'язок, що історичного центру ми дісталися з другої спроби. Виявилось, що Замкова гора з фундаментом білої церкви на ній (XI ст.) — це пагорб, на якому ми й стоїмо. Тут усе поряд: і краєзнавчий музей, і білий костел Іоанна Хрестителя (1812 р.), який тепер існує у двох іпостасях — як храм і як Будинок органної та камерної музики, найкращої за акустикою зали міста. Неповдалік на оглядовому майданчику над річкою Рось височіє пам'ятник київському князеві Ярославу Мудрому.

Князь поблажливо споглядає метушно на протилежному березі: там вирує будівництво. А в 1032 р. сина Володимира Великого турбувала незахищеність південних рубежів Київської Русі. Тож він і звелів поновити прадавню «велику українську стіну» — Зміївські вали, удосконаливши їх системою сторожових укріплень. Так водночас із Богуславом, Корсунем, Володаркою й десятком інших українських містечок і народилася Біла Церква.

Чому з-поміж інших саме цій фортеці Ярослав подарував своє ім'я, — невідомо. Може, просто закохався у місцевість чи в місцеву красуню. Та хай там як, а на тодішній карті з'явилася Гюрга — так назвали Ярослава при хрещенні. Згодом княже ім'я трансформувалося в Георгія, пізніше в Юрія, — синхронно змінювалася й назва

укріплення. Містечко, яке в XIII ст. ущент зруйнували монголи, вже називалося Юр'їв. На згарищі тоді залишилися тільки руїни церкви, збудованої з білого каменю. За легендою, багато років поспіль вони слугували орієнтиром серед безмежних тутешніх лісів. Ось чому, коли місто відродилося, за ним закріпилася назва Біла Церква.

Серед сучасних мешканців багато колишніх киян: коли ціни на житло не лише в центрі столиці, а й на її околицях почали зашкалювати, пенсіонери накинули оком на Білу Церкву, залишивши столичні квадратні метри дітям і онукам. Тут зелень, чисте повітря, та й узагалі визнаний кліматично-бальнеологічний курорт, а спокійно так, що навіть важко уявити, яка колотнеча вирувала тут упродовж віків. Місто було литовським, наперемінно польським, російським, і кожного разу зміна корони супроводжувалася кривавою різаниною. Біла Церква вибухнула повстанням, коли в 1589 р. польський король вирішив позбавити її магдебурзького права, а під час визвольної боротьби 1648–1657 рр., яку очолив Богдан Хмельницький, стала одним із головних форпостів козацького війська.

Ніщо не провіщало появи парку «Олександрія», коли в середині XVIII ст. містечко Біла Церква опинилося в епіцентрі повстань Коліївщини. Для розправи над повстанцями тодішній польський король Станіслав Август Понятовський спорядив свого найкращого полководця графа Францишка Ксаверія Браницького, який зумів придушити народний гнів і в нагороду за це отримав у приватну власність величезну територію з містами Біла Церква, Сквиря, 134 селами, де загалом було понад 40 тис. мешканців. Згодом граф одружився з племінницею князя Григорія Потьомкіна Олександрою Енгельгард й подарував їй маєток у Білій Церкві.

*Дендрологічний
парк
«Олександрія»
в Білій Церкві*

Ексцентрична і водночас цілеспрямована й ділова молода графиня вирішує закласти велетенський пейзажний парк у романтичному стилі, що змінив французькі регулярні сади на зразок Версалю. Для втілення мрії Браницька має власні кошти: після смерті Потьомкіна вона отримує більшу частину його спадщини. Є чарівна природна місцина з віковічною дібровою, каскадами ставків і вигадливим серпантинном річки Рось. Є також і назва: на свою честь амбітна жінка дає майбутньому парку ім'я «Олександрія».

Роботи розпочалися в 1793 р. водночас із будівництвом розкішної літньої резиденції Браницьких, і невдовзі Біла Церква стає центром, взірцем, законодавицею моди. Тут панують принади й уподобання галантного XVII ст. й забаганки капіталістичного XIX ст. Бали, полювання, кінні прогулянки, численні гості, серед яких члени панівних династій Європи, світові магнати й майбутні декабристи...

Усе змітає вир громадянської війни. Палади пограбовано і спалено, паркові павільйони зруйновано, цінні дерева вирубано. Друга світова війна завершила руйнацію.

«Повільне відродження “Олександрії” розпочалося лише з 1946 р., коли дендропарк було передано Академії наук України, — розповідає директор парку Сергій Галкін, — тоді відновили чимало малих архітектурних форм, вдалися до реставрації самого парку. Наразі наше головне завдання — збереження ландшафтів та наукова робота». Ідемо в мережаному затінку дубів, яким понад 200 років. «Нещодавно у нас були російські колеги з Гатчини, дивувалися: у них є лише три таких дерева, а в “Олександрії” — до 400 вікових дубів. Кожен має власний паспорт, за кожним ретельно доглядають».

Уся територія, а це 297 гектарів, виглядає виплеканою, викоханою, і це попри невеликий штат працівників. Директор поспішає поділитися радістю: «Почали відбудову бальної зали, — на щастя збереглися фундаменти й численні світлини». «А палац?» — цікавимося. «Це поки що із царини мрій. Нас утримує НАН України, місцева й обласна влада нічого не дають. Потроху заробляємо самі: продаємо саджанці, розсаду квітів, ну й вхідна плата. До речі, вона в нас чи не найменша в Україні. Проте все ж знаходяться відвідувачі, які через діри в огорожі лізуть без квитків. Купатися на нашій території заборонено, але все одно заїжджають на територію машинами, навіть намети ставлять. А сміття скільки залишають, особливо в свята... Територію ми, звісно, прибираємо, на суботники виходимо всім колективом, а от поновити шпагу від пам'ятника декабристам та лань біля скульптури богині Діани, яких украли, не можемо. Надія тільки на великий футбол.

Дендропарк включений до Програми Євро-2012, чекаємо, коли розпочнеться фінансування».

Вже дорогою додому помічаємо, як багато в Білій Церкві садів. І біля бетонних дев'ятиповерхівок, і коло цегляних «хрущовок», що вже казати про приватний сектор! Мабуть, білоцерківці поділяють упевненість Вольтера, що найвищий сенс життя — «плепати свій сад» (За О. Чекан).

2. Під якою рубрикою стаття могла б друкуватись у періодиці?
3. Скориставшись домашніми заготовками, напишіть статтю про ваше рідне місто (село, селище, вулицю).

і пЕнзлЕм, і слОвОм

215. 1. Розгляньте картину М. Жука «Біле і чорне». Прочитайте опис картини.

Це велике за розміром (207×310 см) панно, виконане мішаною технікою на семи окремих аркушах грубого паперу. Художник використав гуаш, пастель, акварель.

У центральній частині загадкова композиція: худорлявий, темноволосий юнак із чорними крилами, що грає на сопілці якусь мелодію, і світловолоса, тендітна дівчина з білими крилами. Вони, здається, повільно проходять повз «велике вікно», темні смуги якого поділяють усе панно на чотири частини (ніби віконна рама). Навколо юнака і дівчини, які в легкому одязі, подібному до античних тунік, — буяння квітучих рослин. Мелодія сопілки ніби переливається з листка на листок, по стеблах до верхівок квітів

Михайло Жук.
Біле і чорне

і, уплітаючись у кольорові хмаринки чи дим, лине в небо, з'єднується й утворює стрімку арку у вигляді незгасної свічі.

Зовнішність юнака — це риси двадцятирічного Павла Тичини, який навчався малювання в Чернігівській духовній семінарії і був найкращим учнем Михайла Жука. А образ «білого ангела» має портретну схожість із Поліною Коновал — донькою чернігівського поета і драматурга Івана Вороньківського, яка була першим юнацьким коханням Тичини. Художник знав історію нещасливого кохання своїх учнів і творчо використав їхні портретні риси, античний міф про Орфея і символізм квітів у зображенні свого погляду на суть гармонії Всесвіту.

У композиції «Білого і чорного» співіснують два світи.

Білого ангела художник зобразив із молитовно складеними руками, у статичній позі: крила згорнуті, очі додолу. Однак усупереч загальній покорі в образі вбачаєш такі риси, які, здається, не пасують ангелові. Це — жорстокість, відчуженість, рішучість, можливо, навіть фанатичність.

Поруч — чорний ангел, як античний Орфей, що грає на музичних інструментах і може творити своєю чарівною грою різні дива в природі. Мелодія його сопілки — це мелодія його душі, якій чужі зло, заздрощі, свавілля, хаос. Це образ творця, художника, творчої в усьому людини (*З підручника*).

2. Чи погоджуєтесь ви із трактуванням зображеного на картині? Які настрої викликає картина у вас? Напишіть невелику за обсягом статтю до рубрики «Культура» у шкільному часописі.

216. 1. Прочитайте статтю. Визначте її основну думку. Сформулюйте й запишіть тему статті.

Морально-етичний покаут

Нині ми досягли справді доленосного моменту: або реально почнемо (нарешті?) гуманізацію теле- та радіоефіру — а тому сприятимемо формуванню культурноцентричної держави — або процес дегенерації набуде злякисних розмірів. Перебільшую? Якби-то так. Як відомо, кожен обов'язково зрештою сплачує всі рахунки. От і доведеться розраховуватися за все — духовне зубожіння, уседозволеність. Як важко буде викорчовувати все те, що так глибоко засіло в понівечених душах молодих. Адже саме в дитячому віці формуються мораль, світогляд: і на все це методично діє телеекран. А зіпсовану душу відновити, очистити дуже важко.

Під заманливим гаслом свободи інформації розширюються масштаби телерадіоактивного зараження багатомільйонних мас

населення, особливо молоді. Комунікативний бум супроводжується ескалацією стандартів бульварної журналістики. Молодь, підлітки жадібно ковтають принадну наживку.

А бережливе, тактовне ставлення до дитини, яка ще не захищена від зла нічим — ані власним досвідом, ані навколишніми позитивними прикладами, — то взагалі щось нафталінно-архаїчне, затягнуте павутинням забутих моральних критеріїв. І годі сподіватися, що в таких зачумлених головах і серцях забринить чиста нота... Як годі чекати сорому й каяття від тих, хто причетний до морального спустошення молоді.

Ось приклади. Мультфільм «Покемон» має агресивний характер, шкідливо впливає на психіку дитини. В одному з інтерв'ю молодий український режисер-аніматор Степан Коваль (лауреат Берлінського кінофестивалю) з тривогою говорив про те, що дітей треба виховувати не на «покемонах». «Я по своїй дитині бачу: надивиться цих роботів і ходить агресивна. Виросло ціле агресивне покоління». Колись були героїчні міфи, ми так нині з них легко і весело глузуємо. Однак чи є сьогодні нові позитивні міфи? Як відомо, цивілізація може бути агресивною, а висока культура — ніколи.

Преса із сумом сповіщає, що романтизація кримінальних учинків у серіалах зумовлює агресивну поведінку школярів.

Необізнані можуть закинути: винне наше законодавство. Помиляється: закони є.

Ст. 2 Закону України «Про телебачення і радіомовлення»: «...Телерадіоорганізації не мають права у своїх програмах... вести пропаганду... насильства і жорстокості, поширювати... інформацію, яка підриває суспільну мораль або підбурює до правопорушень, принижує честь і гідність людини»;

Ст. 41 того ж Закону: «Передачі (фільми), що можуть завдати шкоди фізичному, психічному, моральному розвитку неповнолітніх, забороняються»;

Ст. 30 Кримінального кодексу України: «...розповсюдження кіно- та відеопродукції, що пропагує культ насильства і жорстокості... карають штрафом від 100 до 300 неоподаткованих мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до 5 років з конфіскацією кіно- та відеопродукції, що пропагує культ насильства і жорстокості, засобів її виготовлення і демонстрування».

Якої ще конкретики бракує? Та чи дотримуються цих статей насправді? Хоча б один судовий процес відбувся?.. А ефір тим часом живе своїм життям, яким — ви добре знаєте (М. Слободян).

2. Проаналізуйте структуру і мову статті:
  - чи чітко простежуються вступ, основна частина, висновок;
  - які факти використав автор для розкриття та доказів основної тези;
  - чи вдало дібрана назва статті;
  - знайдіть мовні засоби, характерні для публіцистичного стилю.
3. Складіть і запишіть висловлювання на порушену в статті тему.

§ 26. Письмовий відгук про телепередачу

217. 1. Прочитайте текст. Які особливості телебачення і мови телевізійного сценарію він допоміг вам зрозуміти?

Кіностудії документальних фільмів знімали стрічки для телебачення, урахувавши його специфіку, зокрема розміри екрана, особливості перегляду в домашніх умовах, обмежену кількість глядачів біля телевізора тощо. Одним із таких кінотворів був фільм-нарис Сергія Параджанова «Золоті руки» про українських народних майстрів. Ось кілька фрагментів із монтажного запису цієї кінострічки, поданих у скороченому вигляді без зазначень про знімальні плани, тривалість кадрів, музику тощо.

...Вироби косівських майстрів Параски Волощук і Поліни Цвілик. Панорамою вони пропливають на екрані.

Диктор (за кадром): «Твори Параски Волощук і Поліни Цвілик... Розмаїття форм і барв яскраво передають тонке відчуття краси рідних Карпат».

Далі бачимо, як крутяться, немов на каруселі, вироби опішнянських майстрів: куманці, барильця, глечики.

Диктор: «Опішня на Полтавщині. Багатівікова традиція у творчості сучасних майстрів набула нового звучання».

Шматок дерева, біля нього розкладені різьбярські інструменти... У кадрі великим планом показано руку зі стамескою, робиться перший віріз.

Диктор: «Звичайний шматок дерева... А скільки в ньому приховано прекрасних форм, які бачить натхненне око митця. Підвладний його руці, він перетворюється на досконалий художній твір».

...У дерев'яному лотку розпечене до білого скляне яйце. Поволі зображення розфокусується. Обличчя Мечислава Павловського. Воно спочатку ніби розмите, потім набуває чіткості. Павловський уважно дивиться вниз, на майбутній виріб. Потім вносить у кадр трубку, на кінці якої розпечене скло. Обличчя зникає з кадру. На кінці трубки скляна фігурка незрозумілої форми.

Диктор: «Мечислава Павловського — чудового майстра гутного скла — знають не тільки у Львові».

Повільно обертається карусель скляних виробів Павловського. Карафи, вазочки, штофи, барильця...

Диктор: «Неначе кришталеві, виграють багатьма барвами скляні вироби, у яких знайшли яскравий вияв і вдосконалення вікові традиції майстрів гутного скла».

Зосереджене обличчя М. Павловського, який працює. Вогненний туман, що перетворюється на заготовку зі скляної маси. Обличчя Павловського. У кадрі скляна заготовка, на якій з розтопленого скла Павловський виліплює візерунок.

Диктор: «Тільки мить, поки скло розпечено-червоне, воно покірне волі майстра. Спритність рук і точність ока вирішують долю художнього задуму».

Знову обличчя Павловського. Вогненна маса накручується на скляний виріб.

Диктор: «Здається, що це просто і легко, але скільки потрібно років наполегливих шукань, скільки праці, щоб досягти такої майстерності й легкості».

Отвір скловарної печі, у неї входить трубка зі склом на кінці. Освітлене червоним вогнем обличчя Павловського. Мить — і він виймає трубку з розпеченим склом. Карусель скляних іграшок М. Павловського.

Диктор: «Щедра творча фантазія митця знайшла яскравий вияв і в казковому світі скляних іграшок».

...Краєвид села Богданівки.

Диктор: «Село Богданівка на Київщині. Воно відоме далеко за межами України».

Обличчя Катерини Білокур. Вона малює.

Диктор: «Бо тут жила і працювала народна художниця Катерина Білокур».

На тлі зелені К. Білокур сидить за мольбертом і малює. Рука з пензлем малює пелюстку квітки.

Диктор: «Оця рука, рука справді народного митця дивними барвами відтворює на полотні яскраві, колоритні квіти, зворушливий образ живої природи і красу рідного краю».

Напливами змінюють одна одну картини К. Білокур.

Диктор: «Поетичністю і пісенністю малюнка, ніби оповитого серпанком мрій, її твори викликають захоплення в Києві і Москві, Брюсселі і Парижі, Нью-Йорку і Токіо...»

К. Білокур з мольбертом іде галявиною. Знайшовши красиве місце, вона встановлює мольберт і береться за пензель...

...Напливами виникають у кадрі українські вишивки.

Диктор: «Яскрава й ніжна українська вишивка. Вона завжди приваблює тонким виконанням, досконалою композицією, багатством кольорів, тонів і відтінків. Її добре знають і в нас, і в далеких світах».

Вишивка на жіночій блузці. З неї камера переходить на зображення цеху в Решетилівці. Сидять дівчата, вишиваючи чарівні узори.

Диктор: «Решетилівські вишивальниці... Руки в них золоті та вмілі, мабуть, тому і голка чарівна. Схоче зиму — і на полотні вже білі сніги, а весну красну — то й сонце засвітить...»

Дівчина вишиває. Піднімає очі й усміхається до нас... (За З. Дмитровським).

- *2. Що вам відомо про народне мистецтво й майстрів, згаданих у тексті? Напишіть письмовий відгук про телепередачу, присвячену Катерині Білокур.

218. 1. Спишіть текст.

Телебачення відображає життя у формах самого життя, подаючи на екрані його зріз.

Основною властивістю телебачення є наочність, тобто конкретність, безпосередність, автентичність того, що в певний момент сприймає з телеекрана людське око. Завдяки наочності створюється оптична картина дійсності. Якщо слово, надруковане чи вимовлене, розраховане насамперед на те, щоб вплинути на свідомість читача або слухача, то зображення діє на глядача через зорове сприйняття, яке перебуває у постійному «контакті» з абстрактним мисленням, підсвідомістю.

Зафіксувати на плівці зовнішній бік якоїсь події, ситуації не становить для телебачення особливих труднощів. А ось проникнути за допомогою знімальної камери у внутрішній світ людини — справа непроста. Вона потребує зусиль усієї творчої групи, яка забезпечує підготовку телепередачі (За З. Дмитровським).

2. Запишіть назви професій тих людей, від яких, на вашу думку, залежить успіх будь-якої телепрограми.

219. * Прочитайте текст. Обговоріть «плюси» та «мінуси» сучасного українського телебачення. Свої висновки запишіть у вигляді таблиці.

Телебачення, на відміну від преси і навіть радіомовлення, дає людям найважливішу перевагу: можливість відчутти себе в центрі подій, адже незрима присутність мільйонів глядачів надає будь-якій події глобального розмаху і значення. Завдяки такому підходу в глядачів виробляється подібне реагування на події у світі чи всередині країни.

Добре, якщо такі телепередачі спрямовані на консолідацію суспільства, вироблення та закріплення в ньому єдиної загальнодержавної концепції, коли вони спонукають до розвитку національної свідомості. Але, як свідчить практика останніх років, це далеко не так.

Телеекран, на жаль, часто відіграє руйнівну роль. Дедалі більша кількість сцен агресії та насильства з телеекрана не тільки проникає у свідомість глядача, а й спонукає його до наслідування екранних персонажів. Відбувається своєрідна психологічна адаптація людини. Навіть смерть перестала бути надзвичайною подією, що спричинило певну девальвацію внутрішнього світу людини. Відбувається зміщення загальнолюдських цінностей, які недарма називають традиційними або й вічними.

Ще один недолік сучасного телебачення полягає в тому, що воно зводить до мінімуму контакти членів сім'ї та суспільства і призводить до того, що електронні засоби масової інформації, насамперед телебачення, стають невіддільними атрибутами життя будь-якої родини.

Як провести межу між телевізійним бізнесом і власне телебаченням, що має величезний вплив на суспільство? Україй важливо, щоб прагнення власників телеканалів до надприбутків, які приносять їм нинішні телепрограми, не спричинило деградації загальнолюдських цінностей.

Ідеальною була б така ситуація, коли телеглядачі щодня «голосували» б проти насильства на телеекрані. Саме тоді демонстрація сцен насильства для власників телеканалів стала б економічно не вигідною. Але для цього потрібно виховати покоління телеглядачів, здатних сказати «ні» багатьом засадам сучасної телеіндустрії.

Допоки Україна не матиме власного виразного обличчя не тільки на світовій арені, але насамперед у самоусвідомленні власних громадян, вона залишатиметься «чорною дірою», «полігоном» і об'єктом для маніпуляцій чужоземних телеканалів (За К. Скіпор).

Ток-шоу, невідм., с. Жанр телепередачі — дискусія, обговорення певної проблеми, у якому беруть участь запрошені до студії учасники. Іноді в студії присутні глядачі, яким надають можливість поставити запитання учасникам або висловитися самим.

Реаліті-шоу, невідм., с. Жанр телепередачі, різновид розважальної передачі та прямої трансляції. Сюжетом є показ реальної групи (груп) людей у ситуації, наближеній до життєвої.

220. 1. Прочитайте текст. Перекажіть його українською мовою.

Реаліті-шоу — это телевизионный жанр, объединяющий множество телевизионных программ. Изначальная идея жанра предполагала соответствие передач следующим признакам:

- отсутствие сценария;
- подача в телеэфир с первого дубля;
- участие обычных людей, а не профессиональных актёров;
- условия съёмок, максимально приближённые к реальным (в отдельных случаях — экстремальные ситуации и борьба за выживание).

В течение длительного времени в передаче показывают (якобы) естественную жизнь изолированной группы персонажей в специально созданной для них обстановке. Декларируется свобода поведения участников — считается, что события развиваются свободно, без заранее определённого сценария, в чём и состоит «изюминка» реаліті-шоу. Зрителя убеждают, что он становится свидетелем не разыгранного спектакля, а реальных сцен из жизни.

Передачи, показывающие людей в неожиданных ситуациях, появились на телевидении в 1940-х годах.

Проект обычно имеет вполне определённую цель, в нём, по крайней мере, теоретически, можно победить, получив за это достаточно весомый приз. Участники, таким образом, являются не просто соседями, но и соперниками в борьбе за этот приз. Как правило, участники проекта периодически выбывают из него на различных основаниях: по результатам голосования участников, по результатам голосования зрителей, по желанию организаторов шоу (последнее, впрочем, напрямую делается редко, так как разрушает атмосферу естественности происходящего).

Хотя зрителям предлагают считать, что происходящее на экране — реальные события, даже при отсутствии явного сценария менеджеры шоу обычно достаточно жёстко управляют происходя-

шим, добиваясь, чтобы зрители не теряли интереса к проекту. Вследствие этого поощряются склоки, скандалы, образование и соперничество группировок внутри коллектива участников (*Из журна- нала*).

2. Чи дивитесь ви реаліті-шоу? Якщо так, поділіться своїми враженнями про цю телепередачу (письмово).

221. 1. Прочитайте інформацію.

Жанри телепередач:

- про культуру і мистецтво;
- гумористичні;
- музичні;
- про товари, послуги, корисні поради;
- про кримінальні події;
- скандали;
- про тварин, природу;
- інформаційно-аналітичні;
- дитячі;
- новини;
- спортивні;
- пригодницькі;
- наукові;
- розважальні;
- політичні;
- журналістські розслідування;
- ток-шоу;
- реаліті-шоу.

2. Складіть і запишіть власний рейтинг телевізійних жанрів. Прокоментуйте свій вибір.

222. Напишіть відгук про телепередачу, скориставшись наведе- ним планом.

Орієнтовний план аналізу телепередачі

1. Назва (оригінальність).
2. Телеканал (формат).
3. Жанр (дотримання).
4. Логотип (наявність, вдалість).
5. Реклама (наявність, вдалість).
6. Тема й ідея (засоби розкриття).
7. Місце знімання (місцевість, оформлення студії).
8. Час (зручність транслявання, тривалість).

9. Ведучі (професійність, мова).

10. Знімальна група (робота автора, режисера, оператора, костюмера).

11. Вплив на глядача (інформативність, користь, естетична насолода).

12. Найяскравіші моменти і невдалі фрагменти.

13. Сайт у мережі Інтернет (наявність, відгуки).

14. Подібні за форматом передачі (порівняльна характеристика).

— Скільки разів на день чоловік може дивитися спортивні новини?

— Це залежить від того, скільки разів на день його дружина не може дивитися серіали.

Краса і сила слова

223. * 1. Прочитайте уривок із повісті Уласа Самчука «Марія». Що для вас у наведеному тексті є уособленням краси й сили слова? Підготуйте і зачитайте колективні відповіді.

Недільним ранком по весняній сівбі, коли підростає і починає хвилювати жито і пшениця, Корній замість до церкви йде в поле. Для нього й тут повно Бога. Стань навколішки і молися. Сонце величне і вічне, сонце поля і села, звелось з-за далеких обрій і підноситься у височінь. Широкою твердою ходою йде Корній польовою доріжкою поміж пашнями, дивиться на повільні, ніби котячі, сіро-зелені хвилювання розлогих піль, слухає невтомні видзвони жартівливих соняшних птахів над собою, сильними мужицькими грудьми вдихає міцний, хрусталево-прозорий і пахучий воздух. Нема тут кінця. Немає краю. Вітер теплий і м'який пливе і топче по ланах, білі хмаринки, ніби лілеї блакитного велетенського ставу, підбарвлені легко сонцем, пливуть і десь там западають за чорну стіну далекого дубового лісу.

Улас Самчук

І як не йти в таку годину в поле? Як не любити його? Скільки тих колосків... Боже, скільки їх тут!.. Більше, ніж зір у небі... І хто дав їм життя? Он іде Корній з твердим

поглядом і шорсткою долонею. Це він сів зерно. Це він дав йому змогу розумно торкнутися землі, пустити ссавчики у м'якоти великої планети і вирости у ніжне, чудесне, увінчане колосом стебло.

Честь тобі, Корнію! Сам Бог з тобою нерозлучно тут на полях з вітром, з просторами неба, з сонцем! Сам Бог!..

2. За зразком вправи 217, поділіть уривок на можливі кінокадри.

§ 27. Письмовий твір на морально-етичну тему

ПРИГАДАЙМО
П

У творі на морально-етичну тему розкриваються риси характеру людини, її поведінка в родині, колективі, ставлення до друзів, коханих, їхніх учинків, відповідність таким поняттям, як совість, доброта, милосердя тощо.

224. 1. Прочитайте філософські роздуми героїні твору Ірен Роздобудько та афоризми інших письменників про життя. Які з афоризмів ілюструють основну думку тексту?

* * *

Свобода — можливість бути собою, скрізь і завжди. І коли в тебе вірять, незалежно від прибутків, статусу та одягу. Усього зовнішнього. Свобода — брати на себе якомога більше — у десятки разів більше, ніж можеш витримати. Будеш задихатися, гнутися, але в певну мить відчуєш — вантажу немає: його «взято», ти вільний — у слові, у побуті, у коханні... ти навчився розуміти більше, ніж інші (І. Роздобудько).

* * *

Будь-яке життя, зосереджене на грошах, є смерть. Відродження — у безкорисливості (А. Камю).

* * *

Весь сенс життя полягає в нескінченному завоюванні невідомого, у вічному зусиллі пізнати більше (Е. Золя).

* * *

Живі борються... А живі лише ті, чий серця віддані піднесеній мрії (В. Гюго).

* * *

Жити — означає безупинно рухатися вперед (С. Джонсон).

* * *

Жити на білому світі — означає постійно боротися і постійно перемагати (*М. Пирогов*).

* * *

Життя — занадто серйозна штука, щоб сприймати його занадто серйозно (*О. Вайльд*).

* * *

Життя — обман з чарівною тугою (*С. Єсенін*).

2. Який вислів обрали б ви як ілюстрацію до ваших життєвих принципів? Поясніть його.

225. 1. Прочитайте текст. До якого стилю й жанру він належить?

Є дуже прості істини — про них не завжди говорять, а якщо й говорять, то зазвичай іронізують. Або ж вони звучать занадто банально. Але ж вони існують. Ось спробуй вимовити їх уголос — і відчуєш, як накопляються сльози: треба любити своїх друзів, захищати Батьківщину, поважати старих, не принижувати слабших за себе, не брехати, нічого не боятися й нічого не просити... Говорити про це, може, й смішно. Однак... не сміємося ж ми, читаючи Біблію...

Тільки людина здатна брехати. У природі брехні не існує. Хіба брешуть дерева, птахи, вода? Завжди відчуваю брехню, як звір — усією шкірою, усім, що є всередині мене, — від шлунка до душі. Можна жити бідно, безтямно, дурнувато, легковажно, важко, але при цьому жити чесно — необхідно. Інакше — морок, ніч, смерть... (*За І. Роздобудько*).

2. Запишіть тему й основну думку тексту. Придумайте до тексту заголовок.

**ЗНАННЯ
за плечима
НЕ НОСИТИ**

Слово «етика» походить із давньогрецької мови і в різні часи мало різні значення. Спочатку воно означало місце перебування, спільне житло; потім — звичай, темперамент, характер, стиль мислення, а також усталену природу якогось явища. Пізніше видатний мислитель античності Арістотель утворив прикметник «етичний» для позначення особливої групи людських чеснот — мудрості, мужності, помірності, справедливості тощо. Науку про етичні чесноти, гідність людини Арістотель назвав етикою.

За аналогією, у латинській мові від терміна *mos (moris)* — крій одягу й мода, звичай і порядок, вдача і характер людини — давньоримський філософ Цицерон утворив прикметник — «моральний», тобто такий, що стосується характеру, звичаю. А в IV ст. до н. е. виник термін *мораль*.

Спочатку значення термінів «етика» й «мораль» в основному збігалися. Пізніше мораль почали розуміти як реальні явища (звичаї, усталені норми поведінки, оцінні уявлення про добро, зло, справедливість тощо). Етику почали розглядати як науку, що вивчає мораль.

226. 1. Прочитайте текст. Чи актуальне питання, яке порушив автор? Чи стосується воно морально-етичних норм? Подискутуйте на цю тему.

Правила нетикету, або мережевий кодекс честі

В умовах існування й розвитку глобального інформаційного простору, неймовірної насиченості інформацією дедалі актуальнішою стає проблема інформаційної етики.

Комп'ютерна революція породила велику кількість проблем гуманітарного характеру. Користувачів мережевого простору, зокрема Інтернету, зваблюють нові спокуси, властиві будь-якому людському співтовариству, часто з відтінком асоціальної поведінки. Тому з кожним роком нагальнішими стають питання регулювання відносин, зростає розуміння того, що саморегуляція на основі етичних норм є одним зі способів співіснування у віртуальному світі.

Науковці акцентують увагу на таких моральних настановах: використовуйте комп'ютер, не завдаючи шкоди іншим людям; не втручайтеся в роботу й не створюйте перешкод іншим користувачам комп'ютерних мереж; не користуйтеся файлами, які не призначені для вільного доступу; комп'ютер не може бути засобом здійснення злочину, поширення брехні; не користуйтеся піратським програмним забезпеченням, не присвоюйте чужу інтелектуальну власність; не використовуйте комп'ютерне обладнання чи ресурси комп'ютерних мереж без дозволу чи відповідної компенсації; передбачайте можливі суспільні наслідки програм, систем, які ви створюєте; використовуйте комп'ютер із самообмеженнями, які демонструють вашу повагу до інших людей.

Створивши нове середовище — Інтернет, у якому комп'ютери — основний інструмент комунікації, людство змушене виробити й норми поведінки. На основі етичних стандартів Міжнародна федерація інформаційних технологій рекомендувала прийняти кодекси

комп'ютерної етики країн з урахуванням національних, культурних та етичних традицій.

У кодексах зафіксовано норми, що ґрунтуються на дотриманні чотирьох основних моральних принципів.

Принцип «таємниця приватного життя» виражає право людини на автономію й свободу в приватному житті, право на захист від вторгнення інших людей. Дотримання цього принципу особливо важливе у зв'язку зі створенням численних автоматизованих банків даних, що містять різні відомості про особу. Тому однією з основних моральних норм творців і користувачів інформаційних систем повинно бути зобов'язання щодо дотримання конфіденційності довіреної інформації.

Принцип «точність» передбачає норми, що базуються на точному дотриманні інструкцій з експлуатації систем і опрацювання інформації, а також чесне й соціально-відповідальне ставлення до своїх обов'язків.

Принцип «приватна власність» означає недоторканність приватної власності, зокрема дотримання права власності на інформацію та норм авторського права.

Принцип «доступність», один з основних принципів інформаційного суспільства, визначає право громадян на інформацію й передбачає доступ кожного суб'єкта суспільства до інформаційних технологій і до необхідної для нього відкритої (дозволеної для доступу) інформації у будь-який час і в будь-якому місці.

Особливі етичні норми виробилися серед користувачів Інтернету. У преамбулі мережевого кодексу етики наголошується: «Інтернет не підлягає цензурі й керується правилами нетикету (похідне від *net* – мережа й *etiquette* – етикет)». За правилами, не рекомендовано робити те, що не заохочується цивілізованим суспільством: лягати, ображати людей, розпалювати національну ворожнечу, зламувати паролі. Користувачі, які порушують нетикет, можуть одержати попередження, що вказують на проблеми в поведінці. Якщо ж неетичні дії триватимуть, то користувач ризикує бути позбавленим можливості працювати в мережі.

Отже, актуальними явищами, які супроводжують поширення комп'ютерних та інтернет-технологій в інформаційному суспільстві, стають морально-етичні та правові проблеми взаємовідносин між комп'ютером та людиною в міжнародному мережевому просторі (За В. Мартинюком).

2. Складіть і запишіть твір на тему «Що для мене означає моральність в Інтернеті».

227. 1. Прочитайте текст. Як показано в ньому родинні зв'язки? Як дрібниці в сімейних стосунках впливають на життєві переконання?

Штани і галстук

Мій батько, як іноді збирався їхати до райцентру, завжди робив одне й те саме. Складав список речей, що їх треба не забути. Перший рядок у тому списку незмінно був такий: «Вдягти штани!».

Я дуже над тим сміявся. Як це можна забути вдягти штани? Згодом зрозумів: ішлося про ті штани, у яких годиться їхати до райцентру, а не ті штани, у яких щодня ходив порати телят.

Він нічого не забував. Якось мені самому знадобилося їхати до райцентру, уперше в якійсь дуже дорослій справі — у військкомат чи щось таке. Як на зло, у мене не було нічого солідного для такого випадку. Батько спробував виручити мене. Він довго рився в шафі й витяг звідти річ, якої я до того ніколи не бачив. Це був галстук. Але такий смішний, немодний, що я аж розсердився на батька. Він нічого не сказав, розгублено стояв зі своїм галстуком, а я поїхав. Як був.

Лише потім я здогадався, що то за галстук. Дивовижно, як він зберігся. Адже батько купив його перед самою війною. А не носив — бо війна, полон, потім Колима, а потім вже не було нагоди одягати.

З Колими вони повернулися з дядьком Іваном — братом моєї матері. Там десь і познайомилися. Дядько потрапив туди ще до війни. І от вони зайшли до хати, і моя баба, мати дядька Йвана, одразу одчинила скриню й подала дядькові пакунок:

— Ваню, оце твої штани!

То були чудові білі галіфе, які пролежали в скрині двадцять років. Іван одягнув їх. За двадцять літ залізні гудзики проіржавіли й руда іржа розповзлася по білому. Баба заплакала.

— Нічого, мамо, нічого! — утішав він її.

Неймовірно, але ті штани ще й досі в нас десь лежать. Кріпкий був матер'ял (В. Жежера).

2. Запишіть, які лексичні засоби використовує автор для стилістичного забарвлення тексту?

ПРИГАДАЙМО

Підготовка до складання твору

Джерела для творчої роботи:

- літературні твори;
- мистецькі твори (живопис, музика, театр);
- спостереження за життєвими ситуаціями та природою.

Авторський задум:

- вибір теми;
- формулювання основної думки;
- вибір заголовка.

Вибір характерних ознак майбутнього твору:

- мовний стиль (науковий, художній, публіцистичний);
- тип висловлювання (опис, роздум, розповідь);
- жанр (оповідання, замітка, повідомлення).

Матеріали для майбутнього твору:

- епіграф;
- цитати з літературних творів і критичних статей;
- прислів'я, афоризми, пов'язані з основною думкою твору.

228. 1. Виберіть тему для написання твору.

- «Ти знаєш, що ти — людина? (В. Симоненко)»;
- «Я вибрала долю собі сама (Л. Костенко)»;
- «Вечірнє сонце, дякую за день (Л. Костенко)»;
- «Яке прекрасне рідне слово! Воно — не світ, а всі світи (В. Со-
сюра)»;
- «Десь на дні мого серця заплела дивну казку любов (П. Тичи-
на)»;
- «З тобою жити на одній землі — яке велике щастя! (Олександр
Олесь)»;
- «Всяк правду знає, та не всяк про неї дбає (Українське при-
слів'я)»;
- «Єдина справжня розкіш — це розкіш людського спілкування
(А. Сент-Екзюпері)».

2. Виберіть джерела для написання твору на обрану тему; визначтеся зі стилем, типом, жанром висловлювання; доберіть необхідний матеріал до твору.

3. Напишіть твір (3–3,5 сторінки) на морально-етичну тему. Бажаємо творчої наснаги!

Мовчальники

Була в чоловіка й жінки така звичка: коли посваряться одне з одним, по тижню не розмовляють. Прийде чоловік з роботи додому, а на столі аркуш паперу лежить, а на ньому написано: «Хліб на столі, борщ і голубці в духовці, компот у погребі». Наїстся він і пише відповідь: «Дякую».

Одного разу приходиться чоловік додому і пише дружині:
— Розбуди мене о шостій ранку, їду у відрядження.

— «Добре», — відписала та.

Ранком прокинувся чоловік, а вже восьма година. Як зарепетує він на дружину:

— Чого не розбудила?

А дружина мовчки показує йому на ліжко. Там на подушці лежить великий аркуш паперу, а на ньому написано: «Вставай, уже шоста година».

Відтоді вони й покинули цю звичку (*За Ю. Турчиною*).

Краса і сила слова

229. 1. Прочитайте уривки з інтернет-обговорення статті Павла Сокола «Ліна Костенко, або Як українська поетеса стала сучасною Кассандрою».

П. Сокол: Хто така Ліна Костенко? Відомий і знаний український поет? Так. Найсміливіша жінка серед сучасних українських письменників? Авжеж. Однак насамперед вона — українська «Кассандра», що має «абсолютний слух» часу.

Василь: А ще — ВОНА постійно вільна, як Григорій Сковорода. Як «світ» її не прагне зловити у свої, навіть золоті, тенета, але їй досі не може... Вона була, є і залишається завжди собою — чесною, мудрою і непідкупною!

Андрій: На що здатні, погодьтеся, Василю, лише найталановитіші великі поети, що з часом стають національними геніями духу!

Із псалмів Давидових

Блажен той муж, воістину блажен,
котрий не був ні блазнем, ні вужем.

Котрий вовік ні в празники, ні в будні
не піде на збіговиська облудні.
І не схибнеться на дорогу зради,
і у лукавих не спита поради.

І не змінє совість на харчі, —
душа його у Бога на плечі.

І хоч про нього скажуть: навіжений,
то не біда, — він все одно блаженний.
І між людей не буде самотнім,
стоятиме, як древо над потоком.

Крилаті з нього вродяться плоди,
і з тих плодів посіються сади.

І вже йому ні слава, ні хула
не зможе вік надборкати крила.

А хто від правди ступить на півметра, —
душа у нього сіра й напівмертва.

Не буде в ній ні сили, ні мети,
лиш без'язики корчі німоти.

І хто всіляким ідолам і владам
ладен кадити херувимський ладан,

той хоч умре з набитим гаманцем, —
душа у нього буде горобцем.

Куди б не йшов він, на землі і далі,
дощі розмиють слід його сандалій.

Бо так воно у Господа ведеться —
дорога нищих в землю западеться!

Л. Костенко

- *2. Сформулюйте на основі змісту поетичного твору Ліни Костенко якомога більше морально-етичних тем. Запишіть їх назви.
3. Напишіть статтю в газету на одну зі сформульованих вами тем.

§ 28. Ділові папери. Протокол. Витяг із протоколу

ПРИГАДАЙМО
П

Офіційно-діловий стиль — це мова ділових паперів: розпоряджень, постанов, заяв, програм, автобіографій, резолюцій, протоколів, указів, актів, законів, наказів, анкет, розписок тощо.

Ділові папери (документи) використовують у різних галузях людської діяльності.

Слово *документ* походить від латинського слова *docere* (знати, свідчити), з яким пов'язані також слова *доцент* (*docent*)

і *доктор* (doctor). Буквальний переклад слова *documentum* — свідоцтво, свідчення, посвідчення, джерело.

Кожний документ містить певні реквізити. **Реквізит** — обов'язковий елемент оформлення документів (дата, місце складання, підписи, печатка тощо).

Поняття «документ» — багатозначне, зокрема наводять такі його пояснення:

- письмовий акт, який засвідчує юридичні відносини чи юридичні факти, що спричиняють правові наслідки (розписка, довіреність, план);
- офіційне посвідчення особи (трудова книжка, посвідчення, паспорт);
- матеріальний об'єкт, у якому міститься певна інформація (перфораційна картка);
- достовірне історичне письмове джерело (давній манускрипт, літопис).

Документ є результатом відображення конкретної інформації на спеціальному матеріалі за певним стандартом чи формою.

Документи мають правове значення, оскільки є засобом засвідчення та доведення фактів. Зазвичай документи використовуються як джерела та носії інформації. У багатьох галузях людської діяльності документ виступає предметом і результатом праці.

230. 1. Випишіть слова і словосполучення, які є назвами ділових паперів (документів).

Наукова доповідь, довідка, розмова на побутові теми, оголошення, реєстр, реквізит, виступ по радіо, закон, вірш, протокол, стаття на історичну тему, інструкція, характеристика, виступ на телебаченні, пам'ятка, фінансовий документ, оповідання, наказ, підручник, розписка, газетна стаття, заява, роман, доручення, допис у газету, лист, п'єса, автобіографія, доповідна записка.

2. Які документи вам особисто доводилося використовувати (можливо, складати)? Опишіть цю ситуацію двома-трьома реченнями.

231. Прочитайте текст. Чи можна вважати його документом? Відповідь обґрунтуйте письмово.

Шлюбний договір

Місто Садовськ, 2011 року, квітня місяця, 7 числа.

Ми, Слов'янська Христина Олексіївна, що проживає за адресою: м. Садовськ, вул. Садова, 14; паспорт: серія НУ № 061927,

виданий 24 березня 2006 р., та Книш Анатолій Васильович, що проживає за адресою: м. Садовськ, вул. Весела, 12; паспорт: серія ЛЮ № 051953, виданий 05 лютого 2000 р., подавши 07 квітня 2010 р. заяву про реєстрацію шлюбу до Міського відділу РАГС м. Садовська і маючи намір урегулювати майнові відносини між нами як подружжям, визначити наші майнові права й обов'язки, керуючись ст. 92–102 Сімейного кодексу України, уклали цей Шлюбний договір про таке:

Із майна, яке належатиме нам на праві спільної сумісної власності, 2/3 (дві третини) належатимуть мені, Слов'янській Христині Олексіївні, а 1/3 (одна третина) — мені, Книшу Анатолію Васильовичу. Це право зберігається за нами і у випадку, коли один із нас буде зайнятий навчанням, веденням домашнього господарства чи доглядом за дітьми.

Належний мені, Слов'янській Христині Олексіївні, на підставі технічного паспорта НУ № 961236, виданого МРЕВ ДАІ м. Садовська Донецької області 12.06.2009 р., автомобіль Daewoo Lanos (Деу Ланос), двигун № 653232, шасі № 841236, кузов № 121530, державний номерний знак А 5713 ХЕ, зареєстрований у МРЕВ ДАІ м. Садовська Донецької області 11.06.2009 р., після укладення шлюбу в органах реєстрації актів цивільного стану переходить у нашу з чоловіком, Книшем Анатолієм Васильовичем, спільну сумісну власність і підлягає перереєстрації на його (чоловіка) ім'я.

Музичні інструменти, які придбані мною, Книшем Анатолієм Васильовичем, до укладення шлюбу, а також ті, які я набуду за час шлюбу, належатимуть нам з дружиною, Слов'янською Христиною Олексіївною, на праві спільної сумісної власності.

На праві спільної сумісної власності нам належатиме також майно, набуте кожним із нас за договорами дарування в період перебування в зареєстрованому шлюбі, а також коштовні (вартістю понад 1000 грн) речі індивідуального користування.

Інше майно, набуте кожним із нас до шлюбу, або набуте кожним із нас за час шлюбу, але за кошти, що належали кожному з нас особисто, а також набуте кожним із нас за час шлюбу в порядку спадкування, є особистою приватною власністю кожного з нас.

Я, Книш Анатолій Васильович, зобов'язуюсь разом зі своєю дружиною, Слов'янською Христиною Олексіївною, утримувати її непрацездатну матір — Слов'янську Марту Теодозіївну, надати можливість для її проживання разом із нами, виділивши їй окрему кімнату, а також надавати щомісячно грошові суми в розмірі 2000 грн.

У зв'язку з цим при можливому поділі майна, яке буде набуто під час шлюбу, розмір частки Слов'янської Христини Олексіївни зменшується відповідно на суму, що буде витрачена на утримання її матері.

Я, Слов'янська Христина Олексіївна, зобов'язуюсь ощадливо ставитись до сімейного бюджету, здійснювати облік проведених витрат на суму понад 100 грн, про що ставити до відома чоловіка.

Придбання речей на суму понад 100 грн здійснюється за спільною попередньою домовленістю подружжя.

У разі втрати одним із подружжя працездатності інший зобов'язується надавати йому матеріальну допомогу в розмірі не менше 4 мінімальних заробітних плат щомісячно.

Я, Книш Анатолій Васильович, зобов'язуюсь забезпечити проживання своєї сім'ї в окремій квартирі, окремо від батьків протягом перших п'яти років подружнього життя.

Витрати з укладення цього Шлюбного договору ми несемо порівну.

Цей Шлюбний договір укладений у письмовій формі і підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню до реєстрації шлюбу.

Цей Шлюбний договір набирає чинності у день реєстрації шлюбу між Слов'янською Христіною Олексіївною та Книшем Анатолієм Васильовичем.

Цей Шлюбний договір не може бути змінений в односторонньому порядку.

Цей Шлюбний договір може бути змінений у випадку та в порядку, визначеному чинним в Україні сімейним законодавством.

Ми маємо право відмовитися від цього Шлюбного договору. Наші права та обов'язки, визначені цим Шлюбним договором, припиняються в день подання нами до нотаріуса заяви про відмову від цього Шлюбного договору.

На вимогу одного з нас цей Шлюбний договір може бути розірваний за рішенням суду з підстав, що мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання.

Цей Шлюбний договір складено українською мовою, на двох аркушах, у трьох автентичних примірниках, один з яких зберігається у справах Садовської районної нотаріальної контори, а два інші видаються кожному з подружжя.

Підписи:

Х. О. Слов'янська

А. В. Книш

Протокол — це документ, який відображає процес і результати роботи колегіальних органів, проведення різних нарад, засідань, зборів, обговорень тощо. Протоколом оформляється також діяльність адміністративних органів, слідчих та ін. У ньому занотовують усі виступи з розглянутих питань та ухвалені рішення.

Протоколи складаються з таких реквізитів:

1. Назва документа.
2. Номер.
3. Назва колегіального органу із зазначенням характеру його роботи (загальні збори, виробнича нарада, засідання кафедри тощо).
4. Назва підприємства, організації.
5. Дата й місце проведення зборів.
6. Кількісний склад учасників (якщо учасників багато, то зазначають кількість присутніх і до протоколу додають реєстраційний лист).
7. Посади, прізвища й ініціали керівників зборів, наради тощо (голови, секретаря, членів президії).
8. Порядок денний (питання можуть формулюватися в називному відмінку).
9. Текст.
10. Перелік додатків до протоколу із зазначенням кількості сторінок.
11. Підписи керівників зборів, наради (голови й секретаря).

232.

З'ясуйте за тлумачним словником і словником іншомовних слів лексичне значення слова «протокол». Яку різницю ви помітили? Запишіть визначення протоколу як виду документа.

**Знання
за плечима
не носити**

Питання порядку денного в протоколі формулюються у називному, а не в знахідному відмінку, наприклад: «Розгляд і затвердження...» (форма «Про розгляд і затвердження...» не рекомендується). Жанр виступу («довідь», «повідомлення», «пропозиція» та ін.), посада і прізвище доповідача називаються після формулювання питання.

Основний текст протоколу поділяють на розділи, які відповідають пунктам порядку денного. Кожен розділ оформляють за традиційною схемою: *Слухали* — *Виступили* — *Ухвалили*. Після цих слів ставлять двокрапку.

У наступному рядку після слова «Слухали» зазначають прізвище й ініціали доповідача, тему доповіді або повідомлення.

У розділі «Ухвалили» повністю викладають ухвалене рішення, яке може складатися з одного чи кількох пунктів або мати форму резолюції (складається з констатації і резолюції). У констатації підкреслюють значення обговореного питання, зазначають досягнення та недоліки. У резолюції — заходи, спрямовані на їх виконання.

* * *

За обсягом протоколи можуть бути:

— *стислими* — містять лише назви обговорених питань та рішення із цих питань; рубрики «Слухали» та «Ухвалили»;

— *повними* — назви обговорених питань, стислий виклад виступів і запитань, поставлених тим, хто доповідає; рубрики «Слухали», «Виступили», «Ухвалили»;

— *стенографічними* — дослівно фіксуються виступи, запитання, зауваження, рішення, пропозиції тощо.

* * *

Протокол звичайних зборів пише секретар або інша спеціально призначена особа. Після зборів у її розпорядження передають усі письмові матеріали зборів: лист реєстрації присутніх, тези доповідей і співдоповідей, проекти рішень, письмові запитання учасників зборів тощо. Практикується ознайомлення промовців із записами секретаря перед тим, як протокол буде надруковано, — для уникнення перекручень і неточностей.

Добирати кандидатуру секретаря відповідальної наради треба дуже вимогливо: адже досконалий протокол може скласти тільки людина грамотна, досвідчена і компетентна в обговорюваних питаннях. Після зборів протокол має бути повністю оформлений і підписаний головою та секретарем зборів. Протокол загальних зборів різних неперіодичних засідань, нарад підписують голова і секретар, а протокол засідань комісії — усі члени президії. Протоколи мають порядкову нумерацію з початку року, яка водночас означає й кількість проведених засідань. Правильне ведення протоколу має важливе значення, оскільки ухвалені рішення набувають юридичної сили тоді, коли вони оформлені протоколом. Протокол дає змогу перевірити правильність ухвалених рішень, контролювати їх виконання (*За матеріалами інтернет-видань*).

ПРОТОКОЛ № 4

зборів колективу

Одеського науково-дослідного інституту садівництва

16 листопада 2010 р.

м. Одеса

Голова — Малицький В. О.

Секретар — Саченко Т. О.

Присутні: працівники інституту — 75 осіб (список додається).

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

1. Затвердження плану роботи Одеського науково-дослідного інституту садівництва на 2011 р.

Доповідач — директор інституту Стрілець Т. О.

2. Виділення путівок до санаторію «Чорноморець».

Доповідач — голова профспілкового комітету Бабенюк В. Г.

1. СЛУХАЛИ:

Доповідь директора інституту Стрілець Т. О. про план роботи інституту на 2011 р.

ВИСТУПИЛИ:

Юхимчук Є. А. із пропозицією підтримати та затвердити план роботи.

УХВАЛИЛИ:

Затвердити план роботи Одеського науково-дослідного інституту садівництва на 2011 р.

2. СЛУХАЛИ:

Інформацію голови профспілкового комітету Бабенюка В. Г. про наявність путівок до санаторію «Чорноморець».

ВИСТУПИЛИ:

Решетар А. П., Кузишин О. І. з пропозицією виділити путівки до санаторію тим працівникам інституту, які не оздоровлювалися у 2010 р.

УХВАЛИЛИ:

Виділити путівки до санаторію «Чорноморець» тим працівникам інституту, які не оздоровлювалися у 2010 р.

Додатки:

1. Список учасників зборів на 1 арк. в 1 прим.

2. План роботи інституту на 2011 р. на 7 арк. в 1 прим.

Голова зборів (підпис) Малицький В. О.

Секретар (підпис) Саченко Т. О.

2. Складіть текст протоколу засідання ради старшокласників, на якому розглядалися питання шефської допомоги дошкільному навчальному закладу в підготовці до проведення Дня туриста.

ПРОТОКОЛ

Зборів орендного швейного об'єднання «Каштан» Укршвейпрому

12 квітня 2010 р.

Усього членів колективу: 57

Присутні: 54

Відсутні: 2 швеї та начальник цеху верхнього одягу

П о в і с т к а д н я:

Про наболіле

Про озеленення і благоустрою навколишньої території.

Слухали.

1. Петренко Г. Б. розповів про неможливість працювати в цехах через низький температурний режим.

2. Кузьма Т. О. запропонувала поділити співробітників на групи для роботи в неробочий час по благоустрою навколишньої території.

Ухвалили.

1. Покращити температурний режим.

2. Поділити співробітників на групи для роботи у неробочий час по благоустрою навколишньої території.

Місце для печатки

3
ЗАПАМ'ЯТАЙМО

Витяг із протоколу — це оформлена належним чином частина (уривок) протоколу, що відображає конкретне питання порядку денного. Один із наймасовіших видів документів, що надсилається (передається) окремим посадовим особам (установам).

Реквізити витягу з протоколу:

1. Назва й номер документа.
2. Назва колегіального органу, засідання, наради.
3. Дата.
4. Питання порядку денного.
5. Текст із певного питання.
6. Підписи голови й секретаря.

Зразок витягу з протоколу

ВИТЯГ ІЗ ПРОТОКОЛУ № _____

засідання комісії із соціального страхування ЗНЗ № 182 від 11 січня 2010 р.

СЛУХАЛИ:

Заяву вахтера Павленка Ю. М. про надання йому путівки на санаторно-курортне лікування.

УХВАЛИЛИ:

Порушити клопотання перед районною комісією із соціального страхування про виділення путівки на санаторно-курортне лікування вахтеріві Павленку Ю. М.

Голова засідання (підпис)

Прилуцький Л. Р.

Секретар

(підпис)

Привалова Н. І.

235.

За наведеним у рубриці «Запам'ятаймо» зразком складіть і запишіть витяг із протоколу засідання ради старшокласників, на якому розглядалося питання про використання коштів благодійного фонду «Молодь» для проведення шкільної акції «Ми — проти насильства».

236.

Прочитайте текст. Випишіть словосполучення, які характеризують офіційно-діловий стиль.

В університеті на юридичному факультеті професор запитує студента:

— Якщо ви хочете почастувати когось апельсином, як ви це зробите?

— Я скажу: «Будь ласка, пригощайтесь!» — відповів студент.

— Ні-ні! — заперечив професор. — Міркуйте як юрист!

— Добре, — відповів студент. — Я скажу: «Цим я передаю вам усі належні мені права, вимоги, переваги й інші інтереси на власність, іменовану апельсин, спільно з усією його шкіркою, м'якоттю, соком і насінням, із правом вичавлювати, розрізати, заморожувати й уживати в інший спосіб, використовуючи для цього будь-якого роду пристосування, які існують тепер, а також будуть винайдені пізніше, або без використання згаданих пристосувань, а також передавати раніше іменовану власність третім особам зі шкіркою, м'якоттю, соком і насінням або без нього».

§ 29. Письмовий звіт про виконану роботу

237.

Виконайте тестове завдання. Виберіть правильну відповідь.

Офіційно-діловому стилю властиві такі ознаки:

А образність, емоційність, експресивність

Б узагальненість викладу, логічність, однозначність, доказовість

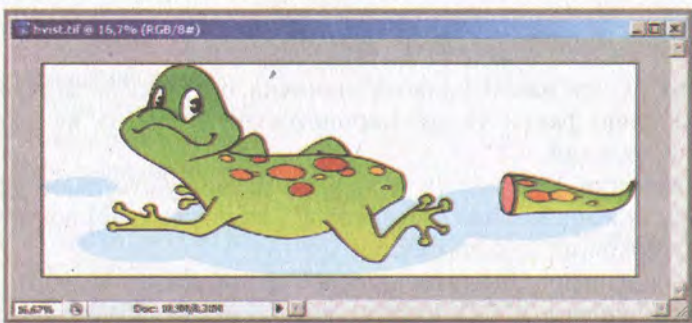
- В** образність, фактографічність, авторська позиція
Г точність, конкретність, лаконізм, відсутність емоційності

238. 1. Прочитайте текст. До якого стилю він належить? Відповідь обґрунтуйте.

При вивченні систем опрацювання графічних даних на практичній роботі було поставлено завдання створити комплексне зображення в програмі «Фотошоп».

У ході роботи використовувалися такі інструменти: *прямокутне виділення; олівець; ластик; заливка; переміщення*, а також панелі: *шари, канали*. Для добору кольору використовувалась *палітра кольорів*.

У результаті виконання роботи відповідно до мого варіанта було створено таке графічне зображення.

2. Запишіть текст, оформивши його відповідно до вимог визначеного вами стилю. Використайте для цього такі слова і словосполучення: *про виконання, місто Новогрибівськ, Коренко Сергій, 11-Б клас, звіт, тема, програма «Фотошоп», практична робота, інформатика, ЗНЗ № 342, учень*.

239. 1. Прочитайте текст. Випишіть виділені слова, поясніть їх правопис.

Будь-який документ — це складова частина відповідної системи документації (сукупності документів, об'єднаних походженням, призначенням, видом, сферою використання).

Основними підрозділами системи документації є:

- *організаційно-правова* документація (інструкція, положення, правила, статут);
- *планова* документація (особистий план, перспективний план);

- *інформаційно-довідкова* документація (довідка, рецензія, радіограма);
- звітна документація (квартальний звіт, звіт про виконану роботу);
- документація щодо особового складу (характеристика, заява, автобіографія);
- фінансова документація (накладна, розписка, доручення);
- документація з необхідного *матеріально-технічного* забезпечення (інструкція з використання, договір на обслуговування);
- договірна документація (договір, трудова угода, контракт);
- документація з інформаційного забезпечення діяльності закладів (вказівка, наказ, розпорядження).

2. До якого підрозділу системи документації належить звіт про виконану роботу?

240. 1. Прочитайте текст.

Документи мають правове значення, оскільки засвідчують і доводять певні факти. Вони використовуються також як джерела та носії інформації.

Наявність документів в Україні засвідчують давні літописи. Місцем їх збереження були церкви й монастирі, які водночас слугували архівами й бібліотеками.

Першими документами княжої України можна вважати Лаврентіївський кодекс (1377), Іпатіївський кодекс (1425), акти міжнародних договорів з Візантією, княжі грамоти галицько-волинських князів XVI ст., правові кодекси («Руська правда»).

«Руська правда»,
укладена
за князювання
Ярослава Мудрого

Знаковою документацією литовсько-польської доби (XVI–XVII ст.), поза сумнівом, є грамоти литовських князів і польських королів (Литовська метрика, Коронна метрика, Литовський статут).

За гетьманської України кількість ділових паперів значно збільшується, урізноманітнюється, що є безперечним фактом розвитку держави. До документів цього періоду належать Бендерська конституція 1710 р. (Конституція Пилипа Орлика), універсали й листи гетьманів, міжнародні договори, акти (З Інтернету).

2. Пригадайте і запишіть назви трьох-п'яти документів сучасної держави України.

Звіт — це документ, який містить відомості (інформацію) про наслідки діяльності за певний термін, виконання заходів, доручень, завдань. Його подають керівникові структурного підрозділу, організації або до керівного органу. Звіти бувають *статистичні* (цифрові) і *текстові*.

Статистичні звіти пишуть на спеціальних бланках, текстові — на папері формату А4 (210×297 мм), А5 (148×210 мм) за встановленим зразком.

Звіт про виконану роботу є зразком текстового звіту.

Реквізити звіту:

- штамп установи;
- назва виду документа;
- заголовок, який містить такі дані: зміст звітності; термін звітності; статус, посаду, місце роботи, прізвище, ім'я та по батькові укладача;
  - текст звіту (зазначено обсяг завдань, зміст і аналіз виконаної роботи, рекомендації чи пропозиції);
  - підпис керівника установи або особи, відповідальної за складання звіту;
    - дата складання;
    - відбиток печатки;
    - додатки (за потреби).

241. Прочитайте вправу. Випишіть речення, що містять підзвітну інформацію.

1. Я добре виспався. 2. Петров В. С. повернувся з відрядження. 3. Закінчився навчальний рік. 4. Несподівано пішов дощ. 5. Відбулося засідання благодійного фонду. 6. На жаль, відпустка закінчилась.

242. 1. Прочитайте зразок звіту.

ЗВІТ

про педагогічну практику
студентки філологічного факультету
(спеціальність українська мова і література)
НПУ ім. М. П. Драгоманова
Рогової Діани Юрівни

Педагогічну практику проходила з 14.10.10 по 25.10.10 у середній загальноосвітній школі № 185 м. Києва. Адміністрація навчального закладу забезпечила належні умови для проходження практики. Керівником практики було призначено вчителя вищої категорії Дудниченко О. А., яка має великий стаж роботи, високу фахову і методичну підготовку. Методичну підтримку надавали також усі члени кафедри української мови і літератури, завуч з навчально-

методичної роботи Костюк А. І. Кабінет, який був наданий для роботи, забезпечений наочністю, сучасними технічними засобами навчання, методичними посібниками.

Під час практики:

- відвідано 3 уроки з української мови в 5-Б класі;
- відвідано 4 уроки з української літератури в 10-А класі;
- проведено урок української мови в 7-Б класі (тема «Написання не з дієсловом»);
- проведено урок української літератури в 7-Б класі (тема «Уроки історії за повістю І. Франка “Захар Беркут”»);
- розроблено й виготовлено 5 варіантів тестів з української мови на тему «Написання складних слів»;
- підготовлено й проведено годину спілкування з учнями 5-Б класу «Дбай про майбутнє сьогодні»;
- надано допомогу в проведенні літературно-музичної композиції «Свята осені» у 6-х класах.

Додатки:

1. Характеристика-відгук;
2. Плани-конспекти уроків;
3. План-конспект години спілкування.

2. Напишіть власний звіт про роботу голови шкільного самоврядування протягом 2010/11 навчального року.

243. Про наслідки яких видів діяльності протягом вересня–січня ви могли б скласти звіти? Запишіть заголовки 3–4 таких звітів, дотримуючи правила їх оформлення.

244. Прочитайте слова. Складіть і запишіть речення з тими з них, що наведені в колонці «Правильно».

**Знання
за плечима
не носити**

Правильно
постачальник
навчальний
численний
збігатися
зіставляти
упроваджувати
витяг з протоколу
чинне законодавство
обіймати посаду

Неправильно
~~поставщик~~
~~учбовий~~
~~багаточисельний~~
~~співпадати~~
~~співставляти~~
~~внедряти~~
~~виписка з протоколу~~
~~діюче законодавство~~
~~займати посаду~~

245. 1. Спишіть текст вправи. Визначте вид зв'язку в наведених словосполученнях.

Оплачувати проїзд (Зн. в.); платити за проїзд (за + Зн. в.); опанувати професію (Зн. в.); їхати тролейбусом (О. в.); повідомляти начальникові (Д. в.); заперечувати факти (Зн. в.); опанування дисципліни (Р. в.); оволодіння знаннями (О. в.); властивий мені (Д. в.); характерний для виступу (для + Р. в.); сповнений сподівань (Р. в.); наповнений повітрям (О. в.); заснований нами (О. в.).

2. Складіть і запишіть речення з наведеними словосполученнями.

Іде підготовка річного звіту в бухгалтерії великого підприємства. У кімнаті чути стукіт клавіатури, шерхіт паперу, шкрябання ручок. Несподівано хтось «відривається» від паперів і запитує:

- Скільки місяців у році?
- Моментально лунає відповідь:
- Десять... без ПДВ!!!

§ 30. Переклад різностильових текстів

Переклад — відтворення тексту, висловлювання, слова засобами іншої мови.

Переклади різностильових текстів мають свою специфіку й відповідають певним вимогам.

Переклад **наукового тексту** потребує якомога повнішого відтворення змісту тексту, точного вживання термінологічних понять, збереження авторської логіки викладу думки.

У текстах **офіційно-ділового стилю** перекладачеві важливо зберігати форму та зміст ділових документів, послуговуватися усталеними в мові перекладу книжними зворотами, які відповідають зворотам ділового стилю оригіналу. У перекладах офіційно-ділових текстів бажано уникати вживання синонімічних висловів, емоційно забарвленої лексики, суб'єктивного тлумачення тверджень, наявних у тексті оригіналу.

Перекладаючи **художні** та **художньо-публіцистичні тексти**, важливо з'ясувати стильові й жанрові особливості текстів-оригіналів. Наприклад, прозові твори історичного, фантастичного, пригодницького, реалістично-побутового, психологічного, гумористично-сатиричного змісту потребують високої майстерності перекладача у виборі різноманітних мовностилістичних

засобів для адекватного, найближчого відтворення тексту оригіналу. Особливих мовностилістичних нюансів потребують переклади переспівів, історичних дум, народних казок, легенд, оповідей тощо.

У художньому перекладі важливо зберігати не тільки стиль оригіналу, відтворюючи стильові особливості мови доби, у яку творив автор, а й дбати про належне сприймання тексту сучасним читачем.

Розрізняють такі види перекладів: **письмовий, усний, синхронний, автоматичний.**

Авторським перекладом вважають переклад твору іншою мовою, виконаний автором оригіналу.

Авторизований переклад — це переклад твору іншою мовою, виконаний знавцем цієї мови і схвалений автором.

Адаптований (приспосований) переклад — це переклад складного для сприймання твору, адресований певній аудиторії.

Скорочений переклад передбачає виокремлення певних фрагментів або рівномірне вилучення другорядних сюжетних ліній, описів, монологів, інших складових тексту, які не впливають на цілісне сприйняття змісту твору.

Підрядковий переклад — це дослівний переклад з однієї мови на іншу.

246. 1. Прочитайте поезію Миколи Вороного «Sententia» в українському оригіналі та в авторському перекладі.

І сміх, і плач — з одного джерела.
Вони бринять в однім акорді
З глибин таємності Добра і Зла,
Де їх ховають душі горді.
І сміх, і плач — це рідні два брати,
Коли від болю серце рветься
Будь гордим же, не зраджуй серця ти,
як плаче сміх, як плач сміється.

И смех, и плач — из одного русла.
 Они дают одни аккорды
 Из тьмы загадочной Добра и Зла,
 Где их таят, кто духом горды.
 И смех, и плач — они всегда сродни,
 Когда от боли сердце рвётся.
 Будь гордый же и тайну сохрани,
 Как плачет смех, как плач смеётся!

2. Прочитайте примітки Миколи Вороного, висловлені в листі до російського колеги. Запишіть, про що, на вашу думку, вони свідчать?

«Русло» — конечно, не «джерело», не «родник». Как тяжела строчка: «Где их таят, кто духом горды» (выпущено слово «те»). А во 2-й строфе вместо «родные братья» или «братья-близнецы» у меня расплывчатое «сродни». Конец, кажется, приличный.

247. Прочитайте текст. Визначте його стильову належність. Усно перекладіть текст. Дайте текстові назву, запишіть мікротеми, наявні в ньому.

Миллион! Вне сомнения, вы знаете, что это тысяча тысяч. Непостижимо огромный цифровой гигант. Так уж непостижимый?

Чтобы понять миллион, обратимся за помощью к Льюису Кэрроллу — автору известных произведений «Алиса в стране чудес» и «Алиса в Зазеркалье». Как-то одна юная читательница прислала ему, конечно, в письме «миллионы объятий и поцелуев». Писатель немедленно решил выяснить, что это может означать в его жизни.

«Миллионы — это минимум 2 миллиона. Не думаю, что тебе удастся делать это чаще, чем 20 раз в минуту. 2 000 000 объятий и поцелуев, 100 000 минут, 1666 часов, 138 дней (по 12 часов ежедневно), 23 недели. Я не могу обниматься и целоваться более 12 часов ежедневно, и мне не хотелось бы проводить, таким образом и воскресные дни», — вот так посчитал писатель.

Но что бы вы ни говорили, миллион — это все же много. Хотя по сравнению с гуголом — ничто.

Представим: влюбленный до безумия парнишка обещает своей «принцессе» гугол поцелуев. Гугол (от англ. *googol*) — число, в десятичной системе исчисления изображаемое единицей со 100 нулями.

Сколько нужно парню лет, веков, чтобы выполнить обещанное?

Термин «гугол» пропонується совсем недавно. В 1938 г. американський математик Едвард Каснер (1878–1955) гуляв по парку з двома своїми племянниками і обговорював з ними великі числа. В ході розмови зашла мова про число со ста нулями, у якого не було власного назви. Один з племянників, девятирічний Милтон Сиротта, запропонував назвати це число «гуголом». В 1940 г. Едвард Каснер разом з Джеймсом Ньюманом написав науково-популярну книгу «Математика і уявлення», де і розповів любителям математики про число гугол.

Термин «гугол» не має серйозного теоретичного і практичного значення. Каснер запропонував його для того, щоб проілюструвати різницю між невообразимо великим числом і нескінченністю, і з цією метою термін іноді використовується при навчанні математики.

Колись давні філософи, послідовники Піфагора, вважали, що числа правлять світом. Мол, вони живуть власним життям і диктують нам закони. Такий світ чисел... (За М. Ковбою).

1. Що таке фразеологізм?
2. Які розрізняють фразеологізми за етимологією?
3. Визначте граматичну основу в реченні *Діти заливаються сміхом*. Сформулюйте правило про фразеологізми в ролі членів речення.

Складність перекладу фразеологізмів полягає в тому, що перекладач має знайти український відповідник.

Дуже часто можна чути, читати і навіть писати фразеологізми, кальковані здебільшого з російської мови. Хоч російська та українська й споріднені мови (ступінь спорідненості — 38 %), однак більшість фразеологічних зворотів мають різний лексичний склад, тож інколи необізнаний мовець не може зрозуміти зміст фразеологізму або й пізнати його.

248.

Виконайте тестове завдання.

Установіть відповідність між російськими й українськими фразеологізмами, записавши їх у зошити

1 бойкий на язык	А пускати бісики; грати очима
2 бросать тень	Б пуститися берега
3 в два счета	В уклепатися
4 в подметки не годится	Г манівцями
5 денег куры не клюют	Г і сюди гаряче і туди боляче
6 еле-эле душа в теле	Д один в один

7	из-за выеденного яйца	Е	за масляні вишкварки
8	как на подбор	Є	тільки живий та теплий
9	и хочется и колется	Ж	грошей хоч греблю гати
10	окольным путем	З	і нігтя не вартий
11	попасть впросак	И	не змигнувши оком
12	пуститься во все тяжкие	І	вводити у неславу
13	строить глазки	Ї	спритний на слові
		Й	ускочити в лабеті

249.

Перекладіть і запишіть українською мовою наведені фразеологічні одиниці. Із п'ятьма перекладеними фразеологізмами складіть речення.

Разбить сквер, разбить палатки, уйти не солоно хлебавши, лёд тронулся, яблоко раздора, путь на Голгофу, бросилось в глаза, давать добро, оставить в покое, поставит в известность, нанести удар, отдавать себе отчёт, от нечего делать, вы правы, моё дело сторуна, не льком шитый, груз воспоминаний, продолжение следует, из сказанного следует, как и следовало ожидать.

ЗНАННЯ
за плечима
НЕ НОСИТИ

Комп'ютерний переклад текстів — одна з найцікавіших і найпотрібніших інформаційних технологій. Однак для програмістів це складне завдання. Мало хто може похвалитися значними досягненнями в цій галузі.

Коли йдеться про використання програм для перекладу окремих слів — це не проблема: у пам'яті комп'ютера можуть зберігатися десятки словників великого обсягу. Комп'ютерний словник запропонує всі можливі значення слова, яке потрібно перекласти. Такою можливістю активно послуговуються користувачі, представники різних спеціальностей.

Труднощі починаються тоді, коли потрібен зв'язний переклад великих текстів. Приклади недолугого використання машинних перекладів легко помітити, коли перекладають українською російські тексти. Тут можна натрапити і на «тато римський» замість «папа римський», і «джерело харчування» замість «джерело живлення», і «підлога дитини» замість «стать дитини». Таких прикладів безліч. Найчастіше вони пов'язані з тим, що програма не розпізнає контекст і перекладає кожне слово окремо, до того ж не відрізняючи власних назв від загальних. Тому обов'язково потрібно ретельно зіставляти й коригувати тексти, перекладені комп'ютерними програмами.

Завершений текст обов'язково вичитують, виправляють стилістичні помилки, бо жодна програма стилістики перекладеного тексту не перевірить.

Системи комп'ютерного перекладу призначені для перекладу переважно науково-технічних текстів, де вони забезпечують прийнятні результати, надто коли враховувати мінімальну тривалість виконання такого перекладу та незначні матеріальні витрати на його виконання. Проте важливо пам'ятати, що переклад великих технічних, наукових текстів, а тим паче художніх краще доручати перекладачам-професіоналам. Від цього виграють усі (*За матеріалами інтернет-сайту www.center.uct.ua*).

250. 1. Ознайомтеся з перекладами тексту (англійська–українська) з двох туристичних путівників по Лондону. Відредагуйте їх усно, дотримуючись лексичних, стилістичних, синтаксичних норм української мови.

Текст А

Трафальгарський майдан, розташований у центрі Лондону, є одним із найбільших визначних пам'яток Великобританії. Візит до столиці був би неповним без звернення уваги на Нельсона колонку і чотири гігантських леви на її основі. Варто й помилуватися прекрасними бризками фонтанів і годувати голубів, які там оселилися.

*Трафальгарська площа
в Лондоні*

Побудований майдан на честь адмірала Нельсона і названий на честь іспанського мису Трафальгар, де відбулася остання битва виграня.

Щороку в грудні, люди Норвегії відправляють у дар величезну ялинку до Великобританії, яку зводять на Трафальгарській площі. Це на подяку за участь Великобританії у визволення під час Другої світової війни. Одне з незабутніх вражень від Лондона — побачити гігантське дерево після настання темряви, коли воно світиться сотнями вогнів мерехтливих, вертепи групуються навколо, а прожектори освітлюють газовану воду у фонтанах площі. Ця картина зображена на багатьох різдвяних листівках, які надсилаються в усі куточки світу щороку.

Текст Б

У зимовий час — на жаль, не щороку — на Трафальгарській площі можна спостерігати рідкісне для жителів британської столиці видовище — сніг. Запорошені білим пухом гриви чотирьох масивних левів, відлитих із трофейних французьких гармат, що охороняють п'єдестал 50-метрової Колони Нельсона. А поруч з колоною, як би змагаючись з нею в спрямованості до неба, стоїть величезна, обвішана гірляндами різнобарвних лампочок новорічна ялинка. З часів Другої світової війни Норвегія щороку дарує Лондону величезну ялинку для Трафальгарської площі на подяку за звільнення від фашизму.

З північної сторони майдан обрамлює приосадуватий неокласичний будинок з колонадою і куполом посередині. Це Національна галерея — головна картинна галерея Великобританії. Постійна експозиція галереї не дуже велика, але те, що експонується, — усе без винятку належить зіркам першої величини — Босх, Рафаель, Рембрандт. У 1991 р. із західної сторони будинку відкрите нове крило, де розмістилася найбагатша за межами Італії колекція картин раннього Ренесансу. До Національної галереї примикає Національна портретна галерея, де висять портрети усіх видатних британців з тюдоровських часів і до наших днів.

А ще Трафальгарська площа — гігантська розв'язка кільцевого руху. Ревіння моторів і скрип гальм безупинного потоку машин заглушує всі інші звуки і шуми. Саме на Трафальгарській площі починаються і закінчуються маршрути всіх нічних автобусів, що розвозять пізніх пасажирів по всьому неосяжному сплячому Лондону. Крім того, Трафальгарська площа — місце, з якого починається відлік усіх відстаней від британської столиці.

2. Узявши за основу інформацію з текстів, створіть власний варіант розповіді про Трафальгарську площу. Запишіть його.

251.

Прочитайте текст, перекладений з російської мови. Виявіть порушення норм української мови, а також спотворення змісту понять, які виникли через комп'ютерний переклад. Відредагуйте текст і запишіть новий варіант.

Фізика і спорт

Кожний з нас знає, яке місце займає спорт у житті людини, але далеко не всі міркували, який зв'язок між спортом і фізикою, як розвиток фізичної науки впливає на вдосконалювання спортивних досягнень.

Ми всі любимо ковзатися. Секрет виникнення і популярності ковзанів криється в їх чудесній здатності ковзати по льоду. А чому лід слизький? Може бути тому, що він гладкий? А можливо, секрет в іншому — в утворенні тоненької плівки води між крижаною поверхнею і лезом ковзана? Плівка води тонше цигаркового папера, але без її не було би ковзання. Але як же в морозний день могла з'явитися вода під лезом ковзана? І чому леза ковзанів гостро заточені? Відповідь на ці «чому» дає сучасна теорія ковзання. Відповідно до цієї теорії при русі ковзаняра по льоду виникають сили тертя, причому, механічна енергія сил тертя переходить у внутрішню енергію льоду. Саме за рахунок підвищення внутрішньої енергії лід у точках дотику з коником розплавляється, утвориться плівка води, що виконує роль змащення і полегшує ковзання. Заточують же леза ковзанів також з метою збільшення тиску на лід.

Фізика є незамінним другом фігуристів. Кожному з нас приходилося бачити один із найкрасивіших елементів фігурного катання — пірует, але далеко не кожний здогадується про те, що цей елемент заснований на точному розрахунку. У цьому випадку «працює» закон збереження кількості руху. Повний момент кількості руху складається з моменту кількості руху корпусу і моменту кількості руху витягнутих рук. При опусканні рук їхній момент зменшується до нуля, при цьому збільшується момент кількості руху корпусу, у результаті чого зростає швидкість обертання.

Чому ковзанярі, розганяючи, розмахують руками? Різкі рухи ніг при поштовсі викликають появу моменту сил, що прагнуть повернути корпус людини навколо вертикальної осі. Тому ковзаняр у такт руху ніг розмахує руками так, щоб рух відповідних рук і ніг було в протифазі. При такому русі рук виникає момент сил, що протидіє моменту сил, обумовленому рухом ніг, і компенсуючим його.

Чому ковзаняр, щоб зупинитися, ставить ковзанів під кутом друг до друга? Збільшуються сили опору, що повідомляють ковзаняреві, негативне прискорення.

Відтак, помиляються ті, хто вважає, що для освоєння спортивних вершин досить лише однієї фізичної підготовки. Ні, спорт без науки і, зокрема, без фізики неспроможний!

252. Прочитайте фрагменти текстів. До яких стилів вони належать? Перекладіть тексти українською (російською) мовою.

Текст А

Показчики — довідковий матеріал, який допомагає читачеві швидко знайти потрібний текст у виданні. За призначенням показчики поділяються на предметні, термінологічні, іменні, географіч-

ні, хронологічні та покажчики заголовків. Трапляються в книжках і комбіновані покажчики.

За характером оформлення покажчики бувають анотовані (з короткими відомостями про наведені імена, поясненнями термінів тощо) і «глухі покажчики» (тільки з посиланнями на сторінки.

Покажчики набирають шрифтом меншого розміру, ніж основний текст.

Усі покажчики розміщують наприкінці видання, за ними можуть бути заверстані лише зміст і випускні дані.

Текст Б

Дворец египетской царицы Клеопатры, расположенный под водами восточного порта Александрии, будет исследован с целью раскрыть тайны её жизни. Планы по осушению воды предположительно завершатся к ноябрю 2008 года, после чего археологи начнут раскопки «Затонувшего города». Многообещающий и увлекательный проект сделает возможным обнаружение скрытых сокровищ царицы Клеопатры и полководца Марка Антония, возвращение замку его вечной исторической славы.

Уже было сделано много открытий с тех пор, как проект начался. Был найден 120-метровый подземный туннель с большим количеством комнат. Также в воде у храма были найдены золотые монеты с портретом царицы Клеопатры. Эти открытия привели к тому, что Захи Хавасс, Генеральный секретарь высшего совета по древностям Египта, и другие археологи поверили в то, что этот проект приведет к открытию гробниц Клеопатры и полководца Марка Антония. Уверенность в том, что эти две исторические личности находятся в этом дворце, основывается на твердом убеждении, что они похоронены в храме Тапосирис Магна, которым археологи считают затонувшее здание в районе порта.

Текст В

Литературное агентство «Росинка»

Российская Федерация, г. Новочеркасск, Ростовская область,
ул. Ткаченко, 16

« _____ » _____ 2010 г.

№ _____

СПРАВКА

Справка выдана Сиянчук Елене Александровне в том, что она действительно с 22 января 2008 года работает в литературном агентстве «Росинка» в должности редактора и ее ежемесячная заработная плата составляет 41 862 рубля.

На время туристической поездки за Сиянчук Еленой Александровной сохраняется рабочее место и оклад.

После возвращения из отпуска Сиянчук Елена Александровна продолжит свою трудовую деятельность в литературном агентстве «Росинка».

Справка выдана по месту требования.

Директор

печать

подпись

Гл. бухгалтер

подпись

Краса і сила слова

253. 1. Ознайомтесь із різними перекладами того самого вірша. Визначте мову кожного перекладу. Прочитайте вірш тими мовами, якими ви володієте.

MY TESTAMENT

When I die, let me be buried
In my beloved Ukraine,
My tomb upon a grave-mound high,
Amid the wide-spread plain,
That the fields, the steppe unbounded,
The Dnieper's plunging shore
My eye could see, my ear could hear
The mighty river roar.
When from Ukraine the Dnieper bears
Into the deep blue sea
The blood of foes... then will I leave
These hills and fertile fields —
I'll leave them all behind and fly
To the abode of God
To sing His praise... But till that day —
I nothing know of God.
Oh bury me, then rise you up
And break your heavy chains
And water with the tyrants' blood
The freedom you have gained.
And in the great new family,
The fam'ly of the free,
With softly-spoken kindly word
Remember also me.

Переклад Дж. Віра

VERMÄCHTNIS

Wenn ich sterbe, sollt zum Grab ihr
Den Kurgan mir bereiten
In der lieben Ukraine,
Auf der Steppe, der breiten,
Wo man weite Felder sieht,
Den Dnjepr und seine Hänge,
Wo man hören kann sein Tosen,
Seine wilden Sänge.
Wenn aus unsrer Ukraine
Zum Meer dann, zum blauen,
Treibt der Feinde Blut, verlass ich
Die Berge und Auen,
Alles lass ich dann und fliege
Empor selbst zum Herrgott,
Und ich bete... Doch bis dahin
Kenn' ich keinen Herrgott!
So begrabt mich und erhebt euch!
Die Ketten zerfetzt!
Mit dem Blut der bösen Feinde
Die Freiheit benetzt!
Meiner sollt in der Familie,
In der grossen, ihr gedenken,
Und sollt in der freien, neuen
Still ein gutes Wort mir schenken.

Переклад Г. Циннер

LE TESTAMENT

Quand je mourrai, enterrez-moi
Au milieu de nos plaines,
Sur un tertre au milieu des steppes
De ma si douce Ukraine,
Pour que je voie les champs immenses,
Les rives escarpées,
Que je puisse entendre le Dniepr
Mugir à mon côté.
Quand le fleuve, loin de l'Ukraine,
Dans la mer bleue profonde
Versera le sang ennemi,
Je quitterai ce monde,
Champs et collines... Volerai
Au royaume de Dieu

Pour prier... Mais en attendant,
Je ne connais pas Dieu.
Enterrez-moi et dressez-vous,
Brisez les fers maudits,
Arrosez votre liberté
Du sang de l'ennemi!
Et que dans la grande famille,
Délivré de ses chaînes,
Avec des mots doux et paisibles
De moi l'on se souviennne.

Переклад А. Абріля

ЗАПАВЕДЗЬ

Як памру я, похавайце
На Ўкрайне мілай,
Сярод стэпу на кургане,
Дзе продкаў магіла:
Каб нязмеранае поле,
Дняпро і абрывы
Было відна, — было чутна,
Як раве бурлівы!
Як пагоняць з Украіны
У сіняе мора
Кроў варажжу... Во тады я
І нівы і горы —
Ўсё пакіну й да самога
Бога палунаю
Маліціся... А да тых пор —
Бога я не знаю!
Пахавайце ды ўставайце,
Кайданы парвіце
І варажай злой крывёю
Волю акрапіце!
І мяне ў сям'і вялікай,
Ў сям'і новай, вольнай,
Не забудзьце памянуці
Добрым ціхім словам.

Переклад Янки Купалі

* * *

Как умру, похороните
На Украйне милой,

Посреди широкой степи
Выройте могилу,
Чтоб лежать мне на кургане,
Над рекой могучей,
Чтобы слышать, как бушует
Старый Днепр под кручей.
И когда с полей Украйны
Кровь врагов постылых
Понесет он... вот тогда я
Встану из могилы —
Подымусь я и достигну
Божьего порога,
Помолюся... А покуда
Я не знаю Бога.
Схороните и вставайте,
Цепи разорвите,
Злою вражескою кровью
Волю окропите.
И меня в семье великой,
В семье вольной, новой,
Не забудьте — помяните
Добрим тихим словом.

Переклад О. Твардовського

2. Запишіть прізвище, ім'я автора перекладеного вірша, його назву, а також текст українською мовою.

254.

Доведіть, що в кожному з наведених речень є принаймні одна помилка перекладу. Відредагуйте речення письмово.

1. При заключенні договору куплі-продажі сторони дотримуються норм громадянського права. 2. Йому довелося виступити в якості перекладача. 3. Ти правий, коли кажеш, що потрібно більше читати. 4. Дякую вас, Оксана Анатоліївна за дорогоцінний досвід! 5. Цього разу ми голосували за змішаною виборчою системою. 6. Кімната у трьохповерховому будинку була довжиною біля шести метрів, шириною три метра. 7. Хлопець без коливань погодився на зустріч. 8. Нев'януца краса Києва, його історичні та архітектурні пам'ятники, хвилюючі сторінки історії — усе це заставляє з ніжністю і любов'ю відноситись до цього древнього міста. 9. Підвівши підсумки, з'явилося почуття задоволення. 10. Першим ділом треба підбирати кадри. 11. Из-за хвороби касира залізничнодорожники отримують грошові переводы в іншій касі. 12. У вас все в порядку? 13. Не боги горшки обпалюють. 14. Краєугольний камінь цієї проблеми лежить на поверхні.

15. Короля грає свита. 16. Вона йому під стать. 17. Своєю балаканиною він зовсім збив мене з толку, тому розмова зайшла в тупик. 18. У холодильнику було хоч шаром покоти. 19. У битком набитій маршрутці дихати було нічим. 20. Насильно мил не будеш. 21. Прошу вас, Олександр Петрович, ще попрацювати над цим тезисом. 22. На протязі усього засідання ні один з виступаючих не обмовився про те, щоб відклонити дану пропозицію.

255.

Перекладіть українською мовою (усно) уривки з оповідань російського письменника Михайла Пришвіна. Те, що сподобалося найбільше, запишіть.

Начало весны света

Утром было минус 20, а среди дня с крыши капало. Этот день весь, с утра до ночи, как бы цвёл и блестел, как кристалл. Ели, засыпанные снегом, стояли как алебастровые, и весь день сменяли цвета от розового до голубого. На небе долго провисел обрывок бледного месяца, внизу же, по горизонту, распределялись цвета.

Всё в этом первом дне весны света было прекрасно, и мы провели его на охоте. Несмотря на сильный мороз, зайцы ложились плотно, и не в болотах, как им полагается ложиться в мороз, а на полях, в кустиках, в островках близ опушки.

Рубиновый глаз

Морозная тишина. Вечереет. Темнеют кусты неодетого леса, будто это сам лес собирает к ночи свои думы. Через тьму кустов глядит солнце рубиновым глазом, через кусты этот красный глаз не больше человеческого.

Медленная весна

Ночью не было мороза. День сложился серый, но не тёплый. Весна, конечно, движется: в пруду, ещё не совсем растаявшем, лягушки высунулись, урчат вполголоса. И это похоже, будто вдаль по шоссе катят к нам сотни телег. Продолжается пахота. Исчезают последние клочки снега. Но нет того парного тепла от земли, нет уюта возле воды. Нам этот ход весны кажется медленным, хотя весна всё-таки ранняя. Неуютно кажется потому, что снега не было зимой, выпал он недавно, и теперь преждевременно открытая земля не по времени холодна. Орех цветёт, но ещё не пылит, птичка зацепит серёжки, и ещё нет дымка. Листва из-под снега вышла плотно слежалая, серая.

Вчера вальдшнеп воткнул нос в эту листву, чтобы достать из-под неё червяка, в это время мы подошли, и он вынужден был взлететь, не сбросив с клюва надетый слой листьев старой осины.

Дорога в конце марта

Днём слетаются на весеннюю дорогу кормиться все весенние птицы; ночью, чтобы не вязнуть до ушей в зернистом снегу, по той же дороге проходят и звери. И долго ещё по рыжей дороге, по навозу, предохраняющему лёд от таяния, будет ездить человек на санях.

Дорога мало-помалу делается плотиной для бегущих к ней весенних ручьёв. Человек со своим мальчуганом ехал на санях, когда из ручьёв на одной стороне дороги слилось целое озеро. С большой силой давила вода на плотину, и, когда новый поток прибавил воды, плотина не выдержала, разломилась, и шумный поток пересёк путь едущим на санях.

і п'єнзлєм, і єловом

256. 1. Прочитайте монолог Гамлета з однойменної п'єси Вільяма Шекспіра в перекладах різних авторів.

* * *

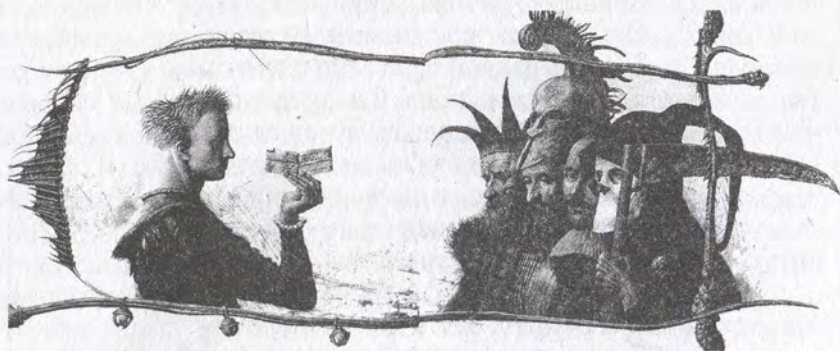
Чи бути, чи не бути — ось питання.
Що благородніше? Коритись долі
І біль від гострих стріл її терпіти,
А чи, зітнувшись в герці з морем лиха,
Покласти край йому? Заснути, вмерти —
І все. І знати: вічний сон врятує,
Із серця вийме біль, позбавить плоті,
А разом страждань. Чи не жаданий
Для нас такий кінець? Заснути, вмерти.
І спати. Може, й снити? Ось в чім клопіт;
Які нам сни присняться після смерті,
Коли позбудемось земних сует?
Ось в чім вагань причина. Через це
Живуть напасті наші стільки літ.
Бо хто б терпів бичі й наруги часу,
Гніт можновладця, гордія зневаги,
Відштовхнуту любов, несправедливість,
Властей сваволю, тяганину суду,
З чесноти скромної безчесний глум,
Коли б він простим лезом міг собі
Здобути вічний спокій? Хто стогнав би
Під тягарем життя і піт свій лив,
Коли б не страх попасти після смерті
В той край незнаний, звідки ще ніхто

Не повертався? Страх цей нас безволить,
І в звичних бідах ми волієм жити,
Ніж линути до не відомих нам.
Так розум полохливими нас робить,
Яскраві барви нашої відваги
Від роздумів втрачають колір свій,
А наміри високі, ледь зродившись,
Вмирають, ще не втілившись у дію.
Але тихіш! Офелія! Згадай
Мої гріхи в своїй молитві, німфо.

Переклад Л. Гребінки (1939)

* * *

Так. Бути чи не бути — ось питання.
В чім більше гідності: терпіти мовчки
Важкі удари навісної долі,
Чи стати збройно проти моря мук
І край покласти їм борнею? Вмерти —
Заснуть, не більш. І знати, що скінчиться
Сердечний біль, і тисячі турбот,
Які судились тілу. Цей кінець
Жаданий був би кожному. Померти —
Заснути. Може, й бачити сновиддя?
У цьому й перепона. Що приснитись
Нам може у смертельнім сні, коли
Вантаж земної суєти ми скинемо?
Оце єдине спонукає зносить
Усі нещастя довгого життя,
Інакше — хто ж би стерпів глум часу,

Владислав Єрко. Ілюстрація до п'єси «Гамлет» Вільяма Шекспіра

Ярмо гнобителів, пиху зухвальців,
Зневажену любов, суди неправі,
Нахабство влади, причіпки й знуцання,
Що гідний зазнає від недостойних, —
Хто б це терпів, коли удар кинджала
Усе кінчає? Хто б це став потіти,
Вгинаючись під тягарем життєвим,
Якби не страх перед незнаним чимось
У тій незвіданій країні, звідки
Ще не вертався жодний подорожній?
Миритись легше нам з відомим лихом,
Аніж до невідомого спішити;
Так розум робить боягузів з нас,
Рішучості природжений рум'янець
Блідою барвою вкриває думка
І збочує величний намір кожен,
Імення вчинку тратячи. Та досить!
Офеліє! В своїй молитві, німфо,
Згадай мої гріхи!

Переклад Г. Кочура (1964)

* * *

...І от питання — бути чи не бути.
У чому більше гідності: скоритись
Ударам долі і лягти під стріли
Чи опором зустріти чорні хвилі
Нещасть — і тим спинити їх? Заснути,
Померти — і нічого, лиш зазнати,
Як сон позбавить болю, нервів, тіла,
А з ними і страждань. Така розв'язка
Цілком годиться. Так, заснути, спати —
І що, і сни дивитися? Проблема
Одна: які нам сни насняться, мертвим,
Коли земні марноти відшумлять?
І тут сидить вагання: ще хоч трохи
Побути, вік добути свій, а звідси —
Примноження нещасть. Якби не це,
То хто із нас терпів би ці знуцання:
Ці утиски верхів, апломб нікчем,
Зневажене кохання, беззаконня,
Нахабство влади, напади на честь,
Якими послуговується підлість,

Хто став би це терпіти, адже можна
 Звичайним лезом зупинити хід
 Усіх страждань? І хто тягнув би далі
 Шлею життєву і стікав би потом,
 Якби не страх — а що там, після смерті,
 У тій країні з інших географій,
 Що з неї не прийдуть мандрівники?
 І страх нам каже витерпіти муки
 Тутешні, добре знані, й не шукати
 Незнаних, потойбічних. Винен розум —
 Це він блідими робить нас і барви
 Поривів наших, а відважні плани
 По роздумах воліємо відкласти
 І зовсім поховати. Хтось тут є?
 Офеліє! За мене помолися,
 Прекрасна німфо, грішного згадай.

Переклад Ю. Андруховича (2008)

2. Висловіть свою думку щодо особливостей мови і стилю, кожного перекладача. Який переклад сподобався вам найбільше? Чому?
3. Розгляньте ілюстрацію Владислава Єрка до «Гамлета» Вільяма Шекспіра. Що в ній здається незвичним, що приваблює чи, навпаки, відштовхує? Які ще перекладні твори ілюстрував цей художник?

257.

1. Прочитайте приклади поширених помилок, спричинених комп'ютерним перекладом. Виправте помилки і запишіть правильний варіант перекладу.

Курйози перекладів

Словосполучення російською мовою	Комп'ютерний переклад українською мовою
Министерство образования Украины	Міністерство утворення України
гражданские самолеты	громадянські літаки
Нобелевская премия мира	Нобелівська премія світу
итальянская актриса Орнелла Мути	італійська актриса Орнелла Каламуті
актриса Ума Турман	актриса Розуму Турман

Словосполучення російською мовою	Комп'ютерний переклад українською мовою
сэр Пол Маккартни	сер Підлога Маккартні
самолет «ИЛ-18»	літак «МУЛ-18»
Мел Гибсон — австрало-американский актер	Крейда Гібсон — австрало-американський актор
сочинения Вальтера Скотта	твори Вальтера Скоттини
каждая глава в книге начинается с заголовка	кожний керівник книги починається із заголовка
задержанные отбывали 15 суток	затримані від'їжджали 15 діб
Николай II распустил Государственную думу	Микола II розбестив Державну думу
Виктор-Эммануил и граф Кавур были потрясены этим предательством	Віктор-Еммануїл і граф Кавур були зворушені цим зрадництвом
Между Англией и Северной Америкой было установлено регулярное океанское сообщение	Між Англією і Північною Америкою було встановлено регулярне океанське повідомлення
Катерина II, урожденная София Фредерика-Августа, происходила из бедного немецкого княжьего рода	Катерина II, уроджена Софія Фредерика-Августа, відбувалася з бідного німецького княжого роду
влияние монтаньяров в Конвенте было фактически сведено на нет	вплив монтаньярів у Конвенті був фактично зведений на нема
французские шелка и другие ткани, одежда, вина, парфюмерия	французькі шовки та інші тканини, одяг, провина, парфумерія
интервенция сопровождалась варварством и бесчинствами по отношению к народу Китая	інтервенція супроводжувалась варварством і бешкетуванням стосовно народу Китаю
расхлебывать результаты досрочных выборов пришлось бы намного быстрее	розсьорбувати результати дострокових виборів довелося б набагато швидше

2. Наведіть власні приклади курйозів перекладу із засобів масової комунікації, реклами, Інтернету.

§ 31. Синхронний переклад текстів на професійну тематику

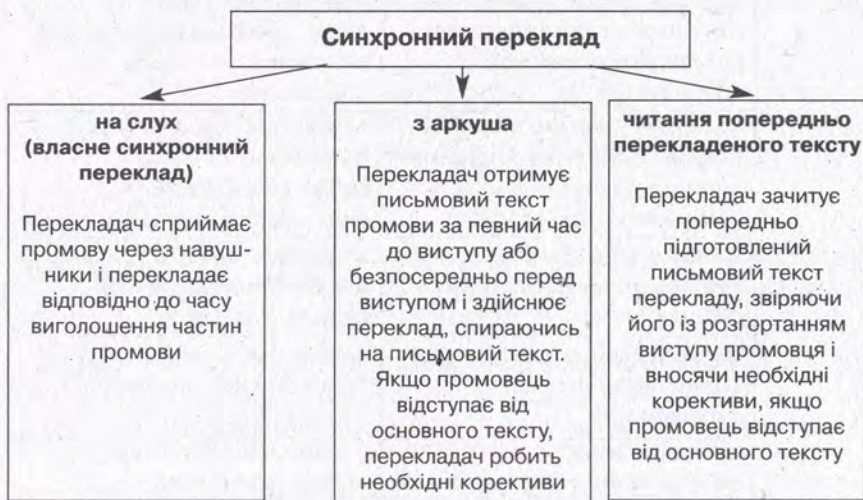
3
ЗАПАМ'ЯТАЙМО

Синхронний переклад здійснюється одночасно (паралельно) з його прослуховуванням. Це найшвидший переклад, який потребує досконалого володіння обома мовами.

Перекладач за дуже короткий час (секунди), має зробити так званий посегментний переклад.

Сегментація — процес виділення перекладачем послідовних фрагментів тексту, які дають змогу зорієнтуватись у цілому тексті. Зовнішньо сегментація виявляється у відставанні перекладача від промовця, яке необхідне для оформлення перекладачем висловленої промовцем думки. Це явище називають **зміщенням**.

Темп мовлення перекладача перебуває в безпосередній (але не пропорційній) залежності від темпу мовлення промовця. Незалежно від темпу мовлення промовця (дуже повільний чи швидкий), перекладач зберігає середній темп.

258. * Прочитайте текст. Підготуйте його синхронний переклад (на слух) українською мовою.

Особий талант

Любой професійний перекладач повинен в совершенстве знати іноземний і рідний мови, а також владіть предметом розмови.

Для синхрониста этого недостаточно. «Синхронисты — люди особенные, — говорит директор центра устных переводов компании “ЭГО Транслейтинг” Моника Панавене, — у них работают в интенсивном режиме одновременно оба полушария головного мозга. Слушать и анализировать, синтезировать и произносить. Это особый талант, оттачиваемый годами. И большинство профессиональных синхронистов — люди “за сорок”, у которых за спиной, помимо филологического, ещё несколько образований и многолетний опыт работы. Причём не только в области синхронного, но и последовательного перевода. Ведь с влиятельными персонами и “звёздами” на последовательном переводе у нас часто работают “звёзды” синхронного перевода. Такой переводчик должен идеально знать протокол, не бояться журналистских атак и мгновенно находить выход из любой ситуации».

Классик синхронного перевода Александр Швейцер в своей книге «Глазами переводчика» описывает случай, когда переводчику ООН пришлось переводить речь японца, который рассказал совершенно непонятный для европейца японский анекдот. В дословной передаче он мог вызвать только недоумение. Тогда синхронист решился на отчаянный шаг. «Дамы и господа, — сказал он, — сейчас оратор рассказал совершенно непереводимый анекдот, но я думаю, что ему будет приятно, если вы засмеётесь». В зале раздался смех посочувствовавших бедному переводчику слушателей. Так что быстрота реакции и находчивость не последние качества синхрониста.

Нагрузка, испытываемая синхронистом, столь высока, что для успеха мероприятия, которое может длиться много часов, необходима работа двух или большего числа переводчиков, сменяющих друг друга каждые двадцать минут. Современный синхронный перевод — это всегда работа целого коллектива, в который помимо переводчиков входят технические работники, конференц-менеджеры, менеджеры по работе с ресурсами. И развитие синхронного перевода — это не только развитие технологий, но и, прежде всего, создание чёткой организации процесса труда, вплоть до мелочей: чтобы оборудование работало безупречно, чтобы стул в кабинке был удобным и на столе у переводчика всегда была вода.

Значимость труда синхрониста хорошо понимают те, чьи речи они переводят. Ведь от каждого слова синхронного переводчика может зависеть судьба и уровень международных отношений. Синхронист — это связующее звено между людьми, государствами и культурами (За У. Крайневою).

259.

Прочитайте текст. Підготуйте його усний переклад російською (або будь-якою іншою) мовою для синхронного перекладу з аркуша.

До кінця 1920-х років на міжнародних конференціях і нарадах практикувався послідовний переклад і мова оратора перекладалася іншими робочими мовами після її прослуховування. Залежно від кількості робочих мов, прийнятих на зборах різномовних учасників, кожний виступ послідовно повторювався з трибуни кілька разів, що призводило до великої втрати часу.

Ідея синхронного перекладу з'явилася у 20-х роках ХХ ст. завдяки американському бізнесменові Е. Філейну.

Особистий перекладач президента Дуайта Ейзенхауера — Л. Достерт, у 1946 р. організував демонстрацію синхронного перекладу на засіданні ООН. Незамінним синхронний переклад став після проведення Нюрнберзького процесу (судовий процес над головними нацистськими воєнними злочинцями, 1945–1946 рр.), під час якого використовувались англійська, французька, російська та німецька мови.

Робоче місце перекладача-синхроніста

Нині перекладачі-синхроністи задіяні на всіх міжнародних конференціях, переговорах, інших заходах. Служба синхронного перекладу ООН нараховує шість секцій: за кількістю робочих мов, є також і українська секція.

Перше обладнання для синхронного перекладу було виготовлено в Америці.

Система синхронного перекладу складається з двох пар навушників і мікрофона для перекладачів, а також набору навушників чи переносних приймачів за кількістю учасників, які очікують на переклад. Для роботи перекладачеві-синхроністу надається місце в ізольованій кабіні. За допомогою підсилювальної апаратури переклад транслюється слухачам у навушники.

Синхронний переклад, як правило, застосовують під час заходів, які проводяться у великих конференц-залах чи аудиторіях (конференції, семінари, презентації) і в яких бере участь велика кількість людей (*З журналу*).

260.

Підготуйте текст-самопрезентацію вашого виступу на міжнародній учнівській олімпіаді. Зробіть також його письмовий переклад іноземною мовою, яку ви вивчаєте в школі, для синхроніста-перекладача, що працюватиме за методом читання попередньо перекладеного тексту.

- * Перекладацька естафета. Прослушайте текст російською мовою. Об'єднайтеся в пари мовець-перекладач, виберіть (наприклад, за жеребом) висловлювання і здійсніть його синхронний переклад.

Юмор великих...

Лайонс Рассел: Единственный достойный способ ответить на оскорбление — проигнорировать его. Если невозможно проигнорировать — будьте выше, если не в состоянии быть выше — посмейтесь над ним, а если не можете посмеяться, вероятно, вы его заслужили.

Бернард Шоу. Однажды у великого драматурга спросили:

— Чем отличается критик от портного?

— Мой портной, — ответил Шоу, — гораздо умнее моих критиков. Прежде чем пошить костюм, он снимает мерку. А критики переносят свою старую мерку на мои новые пьесы. Но «мерку» с Шоу снять нелегко — не каждый дотянется.

Марк Твен, будучи редактором газеты, однажды возвратил молодому автору рукопись с таким письмом:

«Дорогой друг! Авторитетные врачи рекомендуют писателям есть побольше рыбы, поскольку фосфор — это строительный материал для мозга. Я не большой знаток этого, но, если рукопись, которую я вам с удовольствием возвращаю, — точное отражение того, что вы обычно пишете, то, на мой взгляд, для начала вам вполне достаточно парочки китов средней величины».

Микеланджело изобразил Медичи статным красавцем, хотя в действительности тот был горбат.

— А кто будет это знать через 500 лет? — сказал художник в ответ на недоуменные вопросы.

Нильс Бор однажды плохо подготовился к коллоквиуму во время обучения в Геттингене, и его выступление оказалось слабым. Бор, однако, не пал духом и в заключение с улыбкой сказал:

— Я выслушал здесь столько плохих выступлений, что прошу рассматривать моё нынешнее как месть.

Сэмюэль Шарп, английский хирург, однажды был вызван к какому-то лорду по поводу ничтожной ранки. Осмотрев больного, хирург распорядился, чтобы слуга лорда бегом отправился в аптеку за лекарством. Услышав о такой спешке, лорд побледнел.

— Моя рана, видимо, очень опасна, если нужна такая срочность.

— Да, если ваш слуга не побежит во всю мочь, то я боюсь...

— Что может случиться?

— Боюсь, что ваша рана заживёт ещё до его возвращения.

262. * Об'єднайтесь у групи: оповідачі (мова українська); перекладачі; слухачі, які ставлять запитання (мова на вибір — російська, англійська, німецька, французька, іспанська та ін.).

Підготуйте тексти-полілоги за пропонованими ситуаціями:

а) екскурсія школою;

б) екскурсія містом;

в) святкування Дня незалежності України (Дня Перемоги, Нового року, Різдва, Великодня, Дня матері, Дня знань тощо);

г) учнівська науково-практична конференція «Історичні пам'ятки на туристичній карті України»;

г) переліт з Києва до Парижа (Москви, Стамбула, Петербурга, Делі, Єрусалима тощо);

д) вечір-знайомство в туристичному таборі в Карпатах (Криму, на Світязі, в Асканії-Новій, в Умані тощо).

263. 1. Прочитайте текст.

Професія перекладача

Професія перекладача визнана однією з найпрестижніших і потрібних. У перекладачів є свої спеціалізації: хтось займається тільки письмовим перекладом, працює з художніми, науковими, публіцистичними, технічними текстами, статтями й документами. Хтось перекладає усну мову (послідовний або синхронний переклад).

А чи відомо вам, що професія перекладача не тільки цікава, але й доволі складна? Щоб стати чудовим перекладачем, треба оволодіти теоретичними і практичними знаннями, а головне — уміти гармонійно їх поєднувати.

Також пам'ятайте — успішний перекладач не може собі дозволити припуститися помилки в роботі. Тим більше, якщо ви налаштовані на успішну кар'єру. Адже підвищують тільки кваліфікованих фахівців.

Якщо ж ви вже вирішили, що перекладач — це ваша майбутня професія, але ще не знаєте, як стати перекладачем, перегляньте пропозиції українських ВНЗ і навчальних центрів підготовки фахівців цієї сфери.

Професія перекладача має свою специфіку, свої плюси і мінуси.

Переваги професії	Недоліки професії
Можливість самореалізації в різних галузях: письмовий переклад, перекладач-синхроніст, усний або послідовний переклад, переклад фільмів, книг, журналів	Нестабільне завантаження: у різні місяці обсяг перекладів може відрізнятись у кілька разів
Людину, яка володіє іноземною мовою, охоче беруть на журналістську роботу, у туристичні фірми, PR-компанії, на менеджерські посади	Часто гонорар виплачують не за фактом здавання виконаного перекладу, а коли надходить оплата від замовника
Можливість спілкування з різними людьми і вивчення культури інших країн; від професіоналізму перекладача часто залежить сприятливий результат переговорів	Іноді до перекладачів ставляться як до обслуговуючого персоналу: їм доводиться супроводжувати членів делегації під час відвідання магазинів, барів, а часом виконувати й кур'єрські доручення

Бюро перекладів – не єдине місце роботи. Професіонал може вибрати практично будь-яку сферу діяльності: робити англійські версії сайтів, працювати в ЗМІ, добираючи інформацію «під замовлення» із зарубіжних джерел, супроводжувати політиків і бізнесменів у поїздках за кордон, виконувати обов'язки туристичного менеджера.

Залежно від того, у якій сфері перекладів працює фахівець, він має набувати певних особистих якостей. Для перекладача-синхроніста потрібна комунікабельність і розвиток такої навички, як прогнозування – людина тільки починає говорити, а перекладач уже має зрозуміти, про що йтиметься.

Для перекладача, який бере участь у ділових переговорах, важливо бути дипломатом і в разі конфронтації сторін уміти пом'якшити загальний тон переговорів.

А ось тим, хто працює над письмовими перекладами, знадобляться вдумливість, посидючість і здатність абстрагуватися.

- *2. Складіть текст розповіді про вашу майбутню професію іноземною мовою, яку ви вивчаєте в школі. Працюючи в парі з товаришем, здійсніть її синхронний переклад.

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ У ПРОСТОМУ І СКЛАДНОМУ РЕЧЕННЯХ

ПУНКТУАЦІЯ У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

Розділові знаки в реченнях з порівняльним зворотом

Залежно від синтаксичної ролі в реченні порівняльні звороти виділяються комами, тире або не виділяються.

Ставимо кому	Не ставимо коми
<p>— якщо порівняльний зворот залежить від слова або від граматичної основи речення: <i>І білий спалах маминої хустки, як вічний поклик, манить у село</i> (Д. Луценко). <i>А роки, як розсідлані коні, в тумани червоні летять, летять, летять</i> (Д. Луценко). <i>Залізні шляхи обійняли всю землю, мов спрут</i> (Г. Шкурупій). <i>Як віл, іде поволі днина</i> (М. Драй-Хмара).</p>	<p>— якщо зворот належить до сталих словосполучень (фразеологізмів): <i>Руки холодні як лід. Обличчя горить як жар. Дощ ллє як з відра. Година промайнула як мить</i>; — якщо порівняльний зворот виконує роль іменної частини складеного присудка: <i>Мені мов сестроньки оці берези та калини</i> (Д. Павличко). <i>Парубок стояв як зачарований</i> (Панас Мирний). Проте у віршовій мові залежно від інтонації перед зворотом-присудком ставимо тире: <i>І слово це — як зірка у путі</i> (М. Рильський). <i>Ти — як дощ. А я — мов явір. Хочу листям тебе зловить</i> (Д. Павличко).</p>

Тире в неповному реченні

На місці пропущеного члена (найчастіше присудка), як правило, ставиться тире: *Птах спирається на крила — людина на рідню. Ми даруємо вам комфорт, ви нам — вдячність. Від меча рана загойться, а від лихого слова — ніколи.*

Двокрапка і тире при узагальнювальних словах у реченнях з однорідними членами

Розділові знаки в реченнях з узагальнювальними словами

1. Якщо узагальнювальне слово стоїть перед однорідними членами, то після нього ставиться двокрапка	<i>Трохи далі ростуть могутні дерева: дуб, граб, берест</i> (С. Хаврусь).
2. Якщо узагальнювальне слово стоїть перед однорідними членами і при ньому є слова <i>наприклад, а саме, як-от</i> , то перед цими словами ставиться кома, а після них двокрапка	<i>Чарівний світ пливе переді мною, як-от: сині води, білі піски, хати на високих берегах</i> (О. Довженко).

3. Якщо узагальнювальне слово стоїть перед однорідними членами, а після них речення продовжується, то перед ними ставиться двокрапка , а після них — тире	<i>Все навколо: дерева, птахи, люди — сповнене весняної, пружної, нестримної сили (В. Собко).</i>
4. Якщо узагальнювальне слово стоїть після однорідних членів, то перед ним ставиться тире	<i>Тонкі брови, русьві дрібні кучері на голові, тонкий ніс, рум'яні губи — усе дихало молодого парубочою красою (І. Нечуй-Левицький).</i>

Примітки. 1. Якщо однорідні члени вимовляються з підвищеною інтонацією, зрідка після узагальнювального слова перед однорідними членами ставиться тире. Наприклад: *Усе навпіл — і труд, і піт, любов і дні гарячі* (Д. Луценко).

2. У діловому і науковому стилях перед однорідними членами двокрапка може ставитися й тоді, коли в реченні немає узагальнювального слова (така двокрапка не обов'язкова). Наприклад: *На засіданні присутні: голова комісії, члени комісії, представник профспілкового комітету, представники учнівського самоврядування, голова батьківської ради. Мистецтвознавство вивчає живопис, скульптуру, графіку, архітектуру, декоративно-ужиткове мистецтво, літературу, музику, театр і кіно.*

Розділові знаки при вставних словах

Вставні слова, сполуки слів, словосполучення на письмі відокремлюються з обох боків **комами**, зрідка — **тире**: *Може, ще раз сонце правди хоч крізь сон побачу* (Т. Шевченко). *Оволодіння пунктуацією — поза сумнівами — річ не проста.*

Примітка. Якщо перед вставною конструкцією є *і, й, а*, що виконують роль підсилювальної частки, то між ними і вставними конструкціями кома не ставиться.

Порівняймо

І (*частка*) може, пройде час,
і ми станемо друзями.

Ми не коримося долі,
а (*протиставний сполучник*),
навіпаки, самі її будуємо.

Ти подорослішаєш
і (*єдн. спол.*), може, усе
зрозумієш.
Я хочу цього досягти,
а (*частка*) отже, досягну.

Якщо вставне слово стоїть після однорідних членів перед узагальнювальним словом, то перед вставним словом ставиться **тире**, а після нього — **кома**: *Усі відчули і захоплення, і подив, і радість — словом, цілий спектр почуттів.*

Між двома вставними словами, що стоять поряд, ставиться **кома**: *Правда, може, я сам-таки у цьому винен* (О. Гончар).

Вставні речення на письмі залежно від інтонації відокремлюються з обох боків **комами** або **тире**: *Сковорода, як він писав, ціле своє життя піклувався про духовний хліб* (В. Шевчук). *На останній олімпіаді учні цієї молодшої вчительки — уявіть собі — зайняли призові місця.*

Розділові знаки при уточнювальних членах

1. Означення, що уточнюють попередні означення, відокремлюються **комами** або **тире**: *Від білих, наче обшитих перкалем, стовбурів на галявині світло й урочисто* (С. Хаврусь).

2. Обставини (місця, часу тощо), виражені прислівниками чи іменниками з прийменниками, виділяються **комами**, якщо вони уточнюють чи обмежують попередні обставини: *А там, з-за Круглого і Довгого борів, виглядає урочище Ламане* (С. Хаврусь).

Примітка. Якщо немає уточнювальної інтонації, обставини **комами** не відокремлюються: *Там далеко за горами смужкою блищить Дніпро* (І. Нечуй-Левицький).

3. Уточнювальні члени можуть приєднуватися за допомогою слів *тобто, цебто, а саме, навіть, особливо, у тому числі, і притому, та й узагалі, або, чи*: *Фразеологізми, або сталі вислови, вивчає фразеологія.*

Примітка. Треба розрізняти пояснювальні та розділові сполучники *або, чи*.

Порівняймо

Поява неологізмів, або нових слів, пов'язана з розвитком суспільства.
(сполучник *або* приєднує уточнювальний член речення — додаток)

Прикметники в реченні найчастіше виконують роль означення або іменної частини складеного присудка іменної частини складеного присудка (сполучник *або* виконує роль розділового сполучника).

Узгоджені означення відокремлюються

— якщо означення виражене дієприкметниковим чи прикметниковим зворотом і стоїть після означуваного слова	<i>Той чорно-білий малюнок, створений сонцем та хмарою, сяє, променить-ся...</i> (Є. Гуцало). <i>Проблиски світла, спочатку такі бліді й тихі, чимдалі розросталися</i> (М. Коцюбинський).
— якщо два чи більше непоширених означень стоять після означуваного слова, перед яким уже є узгоджене означення	<i>На високих місцях поріс, як джунглі, сивий полин і п'янів повітря гіркими пахощами, густими й задушливими</i> (М. Коцюбинський).
— якщо означення стосується особового займенника	<i>Це були останні квіти. Напівзасохлі, поруділі, вони все-таки були дорогами, як спомини про весну і літо</i> (П. Кочура).
— якщо означення відділене від означуваного слова іншими членами речення	<i>Угорі чисте, по-весняному лунке небо</i> (Г. Тютюнник). <i>Он хмарки бредуть повільно одна за одною над самим обрієм, схожі на білих лебедів</i> (О. Копиленко).
— якщо означення, виражене дієприкметниковим чи прикметниковим зворотом, що стоїть перед означуваним словом, має додаткове обставинне значення: до нього, крім питання <i>який?</i> , можна поставити ще питання <i>чому?</i> за якої умови? <i>незважаючи на що?</i>	<i>Налякані чужим голосом, птахи з тривожним писком крутилися над головою Соломії</i> (М. Коцюбинський).

Узгоджене означення не відокремлюється

— якщо значення виражене дієприкметниковим чи прикметниковим зворотом і стоїть перед означуваним словом	<i>Нарівні з вікном тьмяно білили припорошені пилом розквітлі акації</i> (О. Гончар).
---	---

Неузгоджені означення не відокремлюються

Неузгоджені означення, як правило, тісно пов'язані з означуваним словом і не відокремлюються від нього: *Червоніло ціле море маків* (М. Коцюбинський).

Неузгоджені означення відокремлюються

— комами , якщо означення виражене іменником з прийменником у непрямих відмінках або іменником без прийменника і має особливе значення для змісту речення	<i>У спортзал заскоків захеканий хлопець, з м'ячем у руках.</i>
— тире , якщо означення, виражене неозначеною формою дієслова, виділяється інтонаційно і перед ним можна вжити <i>a same</i>	<i>Великій меті — підняти народ з віковичної темряви — служив і Шевченків талант.</i>

Відокремлення прикладок

Відокремлюється комами	Приклад
— поширена або непоширена прикладка, якщо вона залежить від особового займенника	<i>Щасливиця, я маю трохи неба і дві сосни в туманному вікні (Л. Костенко).</i>
— поширена або непоширена прикладка, якщо вона залежить від пояснюваного слова, відсутнього в реченні	<i>Пішов степом, сіромаха, сльози утирає (Т. Шевченко).</i>
— поширена або непоширена прикладка, що залежить від іменника — власної назви, якщо стоїть після нього. Примітка. Відокремлену непоширену прикладку, що залежить від іменника — власної назви і виділяється інтонаційно, треба відрізнити від прикладки, що приєднується дефісом	<i>А он старе Монастирище, колись козацьке село (Т. Шевченко).</i> <i>Грицько, підстароста, дивувався тому багатству (Панас Мирний), пор.: Грицько, який був підстаростою.</i> <i>Шевченко-художник залишив багату творчу спадщину.</i>
— поширена прикладка, що залежить від іменника (загальної назви) і стоїть перед ним, якщо вона має обставинний відтінок	<i>Людина високогуманна, Сошенко з піклуванням ставився до Шевченка (П. Федченко). (Чому так ставився? — Бо він людина високогуманна).</i>
— поширена прикладка, що залежить від іменника (загальної назви), якщо стоїть після нього	<i>Тимчасом надійшов голова, привітний червонощокий чоловік (О. Гончар).</i>

Відокремлюється комами	Приклад
— поширена або непоширена прикладка, приєднана до означуваного слова сполучником <i>як</i> , якщо вона має додатковий відтінок причини (відповідає на питання <i>чому?</i>). В інших випадках такі прикладки не відокремлюються	<i>У горах Брянський, як командир, зустрівся з новими труднощами</i> (О. Гончар). (Зустрівся <i>чому?</i>), бо командир). <i>Я прийшов до тебе як до громадянина</i> (Ю. Мушкетик).
— поширена або непоширена прикладка — власна назва, якщо вона залежить від загального іменника й уточнює його	<i>Матір моя, Марія, читати мене навчила</i> (М. Нагнибіда).
— поширена або непоширена прикладка, приєднана до означуваного слова за допомогою слів <i>родом, на ймення, так званий</i> тощо	<i>У журбі отакій і подружилися Давид з одним австріяком, на ймення Стах</i> (А. Головка).
— прикладка, що приєднується до означуваних членів речення словами <i>або, тобто, особливо, навіть, як-от</i>	<i>Синоніми, або слова близькі за значенням, використовують у різних стилях мови.</i>
Відокремлюється тире	Приклад
— поширена або непоширена прикладка, що має уточнювальне значення і перед нею можна вставити <i>a саме</i>	<i>Усі громадяни України — молодь, люди середнього і похилого віку — вболівають за майбутнє Батьківщини.</i>
— поширена прикладка, що стоїть наприкінці речення	<i>На високому березі Дніпра постав золотоголовий Київ — столиця могутньої середньовічної держави Русі-України.</i>

Відокремлення обставин

Обставини, виражені дієприслівниковим зворотом або одиничним дієприслівником, як правило, відокремлюються **комами**: *Степ, струнувши із себе росу та зігнавши примітні тіні, горить рівним жовто-зеленим кольором* (Панас Мирний). *Черниш дістав трикутник листа і, нахилившись до багаття, розгорнув його* (О. Гончар).

Обов'язково відокремлюються обставини, виражені іменником з прийменниками *незважаючи на, починаючи з* (що подібні до дієпри-

слівників): *Незважаючи на погану погоду, біля освітленого під'їзду театру панувало пошвавлення* (В. Собко).

Інші обставини, виражені іменником із прийменником зі словами *на відміну від, за браком, згідно з, за згодою, відповідно до, з причини, за наявності*, відокремлюються за бажанням автора.

У деяких випадках обставини, виражені дієприслівником чи дієприслівниковим зворотом, не відокремлюються.

Не відокремлюється	Приклад
— обставина, виражена дієприслівниковим зворотом, якщо вона виступає однорідним членом до невідокремлених обставин	<i>Усі з радісним галасом і випереджаючи один одного побігли назустріч гостю.</i>
— обставина, виражена дієприслівниковим зворотом, якщо вона за змістом тісно пов'язана з дієсловом-присудком (зокрема, фразеологічні звороти на зразок <i>заломивши руки, не чуючи ніг</i> тощо)	<i>Цю гімнастичну вправу виконують лежачи на килимі. Дівчата працювали не покладаючи рук.</i>
— обставина, виражена одиничним дієприслівником, якщо вона вказує на спосіб дії (<i>як? яким способом?</i>) і стоїть після присудка	<i>Бійці сиділи деякий час задумавшись</i> (О. Гончар).
— обставина, виражена одиничним дієприслівником чи дієприслівниковим зворотом, що починається підсилювальною часткою <i>і (ї)</i>	<i>Можна вміти добре плавати й не будучи спортсменом.</i>

Відокремлення додатків

Відокремлюються з обох боків **комами** додатки, що мають значення зарахування чи виведення предметів з ряду інших і починаються словами *крім, окрім, oprіч, замість, за винятком, на відміну, зокрема, особливо, наприклад, навіть*: *Пахне грибами й медом, вогкістю пахне тією, що, oprіч назви осінь, немає імені їй* (М. Рильський).

Примітка. Якщо прийменник *замість* синонімічний до прийменника *за*, то зворот комою не відокремлюється: *Напиши замість мене допис.*

ПУНКТУАЦІЯ У СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ

Розділові знаки між частинами складносурядного речення

Між частинами складносурядного речення ставляться такі розділові знаки:

<p>— кома, якщо частини з'єднані єднальними, протиставними та розділовими сполучниками</p>	<p><i>Із поля дорога завернула до лісу, і ми опинилися під темним склепінням високих дубів (Петро Панч).</i> <i>З північного заходу вітер дмухнув, але він уже не міг здолати тепла (Ю. Збанацький).</i> <i>Чи то настане нічка темна, чи то веселий день шумить (Л. Глібов).</i></p>
<p>— крапка з комою, якщо частини, з'єднані сполучниками <i>а, але, проте, все ж, однак</i> (рідше <i>також, і, та</i>):</p> <ul style="list-style-type: none"> — дуже поширені; — мають усередині свої розділові знаки (коми); — далекі за змістом; — виділені автором як відносно самостійні 	<p><i>П'яний соковитий дух ішов від живої розпареної землі; а високо над вигоном уже перелітали на північ кльочами птиці, дзвінкоголосі, чуйні, весняні (О. Гончар).</i> <i>Річка широка та глибока, а вода синя та чиста; і котиться вона, виблискуючи та шумуючи (М. Вороний).</i></p>
<p>— тире, якщо частини, з'єднані сполучниками <i>і (й), та (і), та й, а</i>, виражають:</p> <ul style="list-style-type: none"> — швидко зміну подій; — протиставлення; — неочікуваний результат 	<p><i>Дмухнув вітер понад ставом — і сліду не стало (Т. Шевченко).</i> <i>Минула буря — і сонце засяяло (М. Рильський).</i></p>

Між частинами складносурядного речення **кома** не ставиться:

<p>— якщо вони з'єднані одиничним сполучником <i>і (й), та (і), чи, або</i> і мають спільний другорядний член, вставне слово, частки <i>лише, ще, навіть</i></p>	<p><i>В одну мить розсунувся простір і стали ближчими зорі (Ю. Мушкетик).</i> <i>Мабуть, я запізнюся на поїзд і братові доведеться відвозити мене на машині.</i> <i>Ще сонце не зайшло і не вийшов місяць.</i></p>
--	--

— якщо вони з'єднані одиничним сполучником <i>і (й), та (і), чи, або</i> і є односкладними безособовими чи називними реченнями	<i>Потемніло і стало моросити дрібно та тихо (О. Гончар). Сумно й глухо (Панас Мирний). Меди та пахощі живиці (М. Рильський). Весело й так хочеться співати.</i>
— якщо вони з'єднані одиничним сполучником <i>і (й), та (і), чи, або</i> і є питальними, спонукальними або окличними реченнями	<i>Хай наше слово не вмирає і наша правда хай живе! (М. Рильський). Хто ви і чого вам треба? (Ю. Яновський).</i>

Розділові знаки між частинами складнопідрядного речення

1. Якщо підрядна частина стоїть перед головною чи після неї, то вона відокремлюється від головної **комою**: *У сучасній астрономії прийнятий такий поділ неба на сузір'я, який був створений грецькими астрономами (М. Славинський). Як попрощався колосок із полем, прощалася Софія зі своєю землею (М. Стельмах).*

2. Якщо підрядна частина стоїть усередині головної, вона відокремлюється **комами** з обох боків: *Там, де вони проходили, із соняшниками творилось щось дивовижне (О. Гончар).*

3. Залежно від змісту та інтонації у складених сполучниках (*тому що, через те що, для того щоб, незважаючи на те що, після того як, унаслідок того що, замість того щоб*), що поєднують частини складнопідрядного речення, **кома** ставиться один раз. Порівняймо: а) *Для того щоб стати професіоналом у певній галузі, треба постійно підвищувати свою кваліфікацію;* б) *Для того, щоб стати професіоналом у певній галузі, треба постійно підвищувати свою кваліфікацію.*

Примітка. У складених сполучниках *перш ніж, у той час як, лише коли* кома не ставиться: *Лише коли гарно вивчиш урок, ти почувашся впевнено.*

4. Якщо у складнопідрядному реченні збігаються два сполучники підрядності або сполучники сурядності та підрядності, то **кома** між ними ставиться лише тоді, коли частину, яка починається другим сполучником, можна пропустити, не порушуючи будову всього речення. Порівняймо: а) *Плануй свій день, бо, коли ти виконуєш заплановане, тоді й працювати приємно;* б) *Плануй свій день, бо коли ти через неорганізованість втрадиш години, то вони не повернуться.*

Розділові знаки у складнопідрядному реченні з кількома підрядними

Правило	Приклад
1. Між однорідними підрядними реченнями, що не з'єднані сполучником сурядності, ставиться кома	<i>...Ми дивились довго, як хмаринка тане, ...як синіє синь, як колише вітер струни павутинь</i> (М. Рильський).
2. Між однорідними підрядними реченнями, що з'єднані неповторюваними сполучниками <i>і, й, та, або, чи</i> , кома не ставиться	<i>Ми підійшли до наметового містечка, коли вже зовсім звечорило і коли вівчар гнав з поля отару.</i>
3. Між однорідними підрядними реченнями, якщо вони поширені й мають свої розділові знаки, ставиться крапка з комою	<i>Люблю дивитись, як повільно падає сніг, покриваючи землю білою, мов сукня нареченої, ковдрою; як потім цей сніг тане, даючи простір для буйноцвіття.</i>
4. Між однорідними підрядними реченнями, якщо вони з'єднані повторюваними сурядними сполучниками, ставиться кома перед другим і наступними сполучниками	<i>Цим поглядом було сказано і яка це несподівана зустріч, і яка вона приємна, і яка радість від побачення нестримна.</i>

Розділові знаки в безсполучниковому складному реченні

Кома ставиться між частинами безсполучникового складного речення, які виражають одночасність, послідовність дій і поєднуються перелічувальною інтонацією: *На вікнах срібна світиться різьба, сніжинки грають в сяйві електричній* (М. Рильський).

Крапка з комою ставиться між частинами безсполучникового складного речення, якщо вони віддалені за змістом або ускладнені (мають свої розділові знаки): *Зорі сяють; серед неба горить білолиций; верба слуха соловейка, дивиться в криницю* (Т. Шевченко).

Двокрапка між частинами безсполучникового складного речення ставиться, якщо друга частина:

— вказує на причину того, про що йдеться в першій (до неї можна поставити питання <i>чому?</i>)	<i>Мені ще не довелося бачити північного сяйва: служба на підводних ракетоносцях тільки розпочалася</i> (В. Логвиненко).
— доповнює, пояснює, розкриває зміст першої (до неї можна поставити питання <i>що? а саме? який? як? що побачив?</i>)	<i>Поглянув в ілюмінатор: трохи збоку пливла блакитнувата куля</i> (В. Євентов).

Тире між частинами безсполучникового складного речення ставиться, якщо:

— зміст частин протиставляється або зіставляється	<i>Ще сонячні промені сплять — досвітні вогні вже горять</i> (Леся Українка).
— перша частина вказує на час або умову того, про що йдеться в другій	<i>Здобудеш освіту — побачиш більше світу</i> (Народна творчість).
— друга частина виражає наслідок або висновок з того, про що йдеться в першій; раптово зміну подій	<i>Розказав другу — пішло по колу</i> (Народна творчість). <i>І враз неподалік обізвалася зозуля — полетіло вогкувате, ніби з вербових грудей, дерев'яне «куку»</i> (Є. Гуцало).

Розділові знаки у складному реченні з різними видами сполучникового і безсполучникового зв'язків

1. Якщо у складному реченні із сурядним і підрядним зв'язком стоять поряд сполучники сурядності та підрядності, то **кому** між ними ставимо, коли вилучення підрядної частини не вимагає перебудови всього речення: *Квапливо починав пригадувати щось давнє, і, коли десь там, у своїй пам'яті знаходив себе молодшим чи й зовсім малим, він заспокоювався* (К. Мотрич). *Рідня — серед дня, а як сонце сховається, то й не родичається* (Народна творчість).

2. Якщо дві рівноправні сурядні частини, з'єднані єднальними сполучниками *і* (*й*), *та* (у значенні *і*), мають спільну підрядну частину, то кому перед єднальним сполучником не ставимо: *Коли народ усім своїм життям присягає діло праве боронити, його ніяким не розбить громам і жодним океаном не залити* (М. Рильський).

3. Якщо дві або більше рівноправних сурядних частин поєднані інтонацією, то між ними ставимо **кому**, а перед завершальною частиною — **кому і тире**. Цей знак найхарактерніший для мови поезії: *Шевченко й Леся вирости із пісні, до неї Пушкін спраглий припадав, живився Гейне пісню народу, — і хто ж її насмільється зрубати, під корінь хто безсмертну — підітне?* (М. Рильський).

4. У реченнях із різними видами зв'язку, що розпадаються на великі логічні блоки чи однотипно побудовані частини, між блоками чи однотипними частинами ставимо **крапку з комою**: *Давно це було, ще тоді, як по наших степах широких та пишних не ходили гострі плуги й не краяли скибами зелені груди вільної неньки землі; ще тоді, як високу запашну траву по степах толочили тільки невеликі отари овець, табуни диких коней, гуртки круторогих биків та турів; ще тоді, як вівчар був сам хазяїн і сам чабан, а про панів і гадки не було, ще земля була нічия, а Божя* (С. Черкаський).

РОЗДІЛОВІ ЗНАКИ В РЕЧЕННЯХ З ПРЯМОЮ МООВОЮ. ОФОРМЛЕННЯ ЦИТАТ

Розділові знаки в реченні з прямою мовою

Пряму мову беруть з обох боків у лапки. Пряма мова може складатися з частин речення, одного речення, кількох речень. Стосовно слів автора вона займає різні позиції.

Умовні позначення до схем, що подані нижче:

- П — пряма мова, що пишеться з великої літери;
п — пряма мова, що пишеться з малої літери;
А — слова автора, що пишуться з великої літери;
а — слова автора, що пишуться з малої літери.

Пряма мова стоїть після слів автора

- А: «П». *Правду каже прислів'я: «Без верби та калини нема України»* (В. Скуратівський).
А: «П!»
А: «П?»
А: «П...»

Пряма мова стоїть перед словами автора

- «П», — а. *«Людина приходить у світ один раз і повинна залишити про себе добрий спомин на землі», — говорить нам завжди бабуся* (Є. Солодкий).
«П!» — а.
«П?» — а.
«П...» — а.

Пряма мова стоїть усередині слів автора

- А: «П», — а. *Я сказала: «Я згодна, тату», — і поцілувала йому руку* (В. Підмогильний).
А: «П!» — а.
А: «П?» — а.
А: «П...» — а.

Слова автора розривають пряму мову

- «П, — а, — п». *«Ні, — зринула мисль, — у такий спосіб пожежі не згасити, треба трактором перетнути дорогу стихії!»* (В. Скуратівський).
«П... — а, — п».
«П, — а, — п!»
«П, — а, — п?»
«П, — а, — п...»

Слова автора розривають пряму мову, яка складається з кількох речень

«П, — а. — П».

«П! — а. — П».

«П? — а. — П».

«П... — а. — П».

«Ходять тут усіякі... — бурмоче дід. —
Недавно двоє пройшло» (О. Донченко).

«П(!?), — а: — П».

казав   додав

«Чи бачили таке? — сказав батько і,
помовчавши, додав: — Готовий хлібороб,
одним словом» (А. Головка).

Оформлення цитати, епіграфа

Правило	Приклад
1. Цитата може оформлюватись як пряма мова зі збереженням відповідних розділових знаків	«Микола Джеря, — писав Франко, — хоч кріпаком родився, був однаково з тих здорових натур, що скоріше вломляться, а зігнути не дадуться, один із світлих, лицарських типів українських».
2. Цитата може виступати частиною авторського речення. Тоді вона береться в лапки, але починається з малої літери	Один із найулюбленіших народних героїв — козак Голота, який «не боїться ні огня, ні меча, ні третього болота».
3. Якщо цитата наводиться не повністю, то на місці пропуску ставлять три крапки	Максим Рильський пише, що Леся Українка справжніх друзів знайшла в особі Івана Франка, «з яким інколи заходила, однак, у гострі суперечки, хоч ніколи не тратила пошани до геніального свого старшого товариша, і в особі Ольги Кобилянської, тонкої та глибокої письменниці...»
4. Цитата як самостійне висловлювання в тексті береться в лапки. Після неї в дужках подається інформація про автора, джерело, звідки взято висловлювання. Крапку ставлять після дужок. Якщо інформацію про джерело записують окремим рядком, крапку після дужок не ставлять	«Мова — душа кожної національності, її святощі, її найцінніший скарб. І поки живе мова — житиме й народ як національність» (І. Огієнко). «Мова завжди живе поряд з піснюю, сестрою її рідною». (П. Тичина)

Правило	Приклад
5. Цитата-вірш у лапки не береться. Вказівка на джерело цитати подається в дужках у наступному рядку	<p><i>І мене в сім'ї великій, Сім'ї вольній, новій, Не забудьте пом'янути Незлим тихим словом.</i> (Т. Шевченко. «Заповіт»)</p>
6. У цитованому суцільним рядком вірші зберігається велика літера, яка була на початку кожного віршового рядка	<p><i>«Що є свобода? Добро в ній якеє? Кажуть, неначе воно золотее? Ні ж бо, не золотее: зрівнявши все злото, Проти свободи воно лиш болото»</i> (Г. Сковорода).</p>
7. Епіграф записується перед текстом у правому куті без лапок. Вказівка на джерело записується в наступному рядку без дужок і крапки	<p><i>За моє ж жито мене ж і побито.</i> Прислів'я</p>

Додаток 3

СХЕМИ СИНТАКСИЧНОГО РОЗБОРУ ПРОСТОГО І СКЛАДНОГО РЕЧЕНЬ

Схема синтаксичного розбору простого речення

1. Записати речення для розбору.
2. Визначити вид речення за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне).
3. Визначити вид речення за емоційним забарвленням (окличне, неокличне).
4. Довести, що речення просте (знайти та підкреслити граматичну основу)
5. Визначити вид речення за складом граматичної основи: двоскладне чи односкладне (означено-особове, неозначено-особове, узагальнено-особове, безособове, називне).
6. Визначити вид речення за наявністю/відсутністю другорядних членів (поширене, непоширене).
7. Визначити вид речення за наявністю необхідних для розуміння змісту членів речення (повне, неповне).

8. Визначити вид речення за наявністю/відсутністю ускладнювальних конструкцій: неускладнене чи ускладнене (наявність однорідних членів; відокремлених членів; уточнювальних членів; звертань; вставних слів, словосполучень, речень; вставлених конструкцій).

9. Дібрати можливі синтаксичні синоніми.

Зразок письмового розбору простого речення

Далі срібляться потічок, теплий, прозорий, висвітлений до дна
(*О. Гончар*).

Розпов., неокл., просте, двоскл., пошир., повн., ускладн. узгодж. означ., відокремл. чл.

Схема синтаксичного розбору складносурядного речення

1. Записати речення для розбору.
2. Визначити вид речення за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне).
3. Визначити вид речення за емоційним забарвленням (окличне, неокличне).
4. Довести, що речення складне (знайти та підкреслити граматичні основи — дві чи більше).
5. Довести, що речення сполучникове (знайти сполучники, які з'єднують частини складного речення). Визначити тип сполучників.
6. Визначити змістові відношення між частинами складного речення (одночасність, послідовність, перелік подій і явищ, протиставлення, зіставлення, чергування чи взаємовиключення дій, причиново-наслідкова залежність між діями, станами).
7. Обґрунтувати вживання розділових знаків.
8. Кожну частину складносурядного речення розібрати як просте речення:
  - двоскладне чи односкладне (якщо односкладне, указати тип);
  - поширене чи непоширене (за наявності другорядних членів підкреслити їх);
  - повне чи неповне;
  - ускладнене чи неускладнене; якщо ускладнене, то чим.

Зразок синтаксичного розбору складносурядного речення

І част.

II част.

Уже вишневі зацвіли садки — і сніг пахучий падає на воду
(*М. Рильський*).

Розпов., неокл., складн., сполучн., складносур., еднальн. сполучн., причиново-наслідк. відношен., тире вказує на несподів. зміну подій.

I част. — двоскл., пошир., повне, неускл.

II част. — двоскл., пошир., повне, неускл.

Схема синтаксичного розбору складнопідрядного речення

1. Записати речення для розбору.

2. Визначити вид речення за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне).

3. Визначити вид речення за емоційним забарвленням (окличне, неокличне).

4. Довести, що речення складне (знайти та підкреслити граматичні основи — дві або більше).

5. Довести, що речення сполучникове (знайти сполучники або сполучні слова, які з'єднують частини складного речення).

6. Визначити вид підрядної частини (означальне: займенниково-означальне як різновид означального; з'ясувальне; обставинне: місця, способу дії, міри й ступеня, порівняльне, причини, мети, умови, наслідкове, допустове); вид підрядності у складнопідрядному реченні з кількома підрядними.

7. Обґрунтувати вживання розділових знаків.

8. Кожну частину складнопідрядного речення розібрати як просте речення:

— двоскладне чи односкладне (якщо односкладне, указати тип);

— поширене чи непоширене (за наявності другорядних членів підкреслити їх);

— повне чи неповне;

— ускладнене чи неускладнене; якщо ускладнене, то чим.

9. Дібрати можливі синтаксичні синоніми.

Зразок синтаксичного розбору складнопідрядного речення

головна частина

підрядна частина I

Огут, серед цвіту, здається, що, якби людина навчилася мудрості дерев,

підрядна частина II

не була б ворогом сама собі й природі (Є. Гуцало).

Розпов., неокл., складн., сполучн., складнопідр., обстав. умови, коми вжито для виділення відокремленої обставини, а також підрядної частини речення.

Головн. част. — односкл., безособ., пошир., повне, неускл.

Підр. част. I — двоскл., пошир., повне, неускл.

Підр. част. II — двоскл., пошир., неповне, неускл.

Синонімічна конструкція: *Отут, серед цвіту, здається, що людина, навчившись мудрості дерев, не була б ворогом сама собі й природі.*

Схема синтаксичного розбору безсполучникового речення

1. Записати речення для розбору.
2. Визначити вид речення за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне).
3. Визначити вид речення за емоційним забарвленням (окличне, неокличне).
4. Довести, що речення складне (знайти і підкреслити граматичні основи — дві та більше).
5. Визначити різновид безсполучникового речення (речення з однотипними частинами, речення з різнотипними частинами).
6. Визначити змістові відношення між частинами складного речення (послідовності, зіставні, протиставні, пояснювальні, часові, умовні, причиново-наслідкові).
7. Обґрунтувати вживання розділових знаків.
8. Кожну частину безсполучникового речення розібрати як просте речення (двоскладне/односкладне, поширене/непоширене, повне/неповне, ускладнене/неускладнене); підкреслити другорядні члени речення.

Зразок синтаксичного розбору безсполучникового складного речення

Хай ростуть колосочки із моєї руки, хай землі мої сниться пшениця (П. *Перебийніс*).

Спонукальн., неокл., складн., безсполучн., відношення зіставн., кома відокремлює одну частину речення від другої.

I част. — двоскл., пошир., повне, неускл.

II част. — двоскл., пошир., повне, неускл.

Схема синтаксичного розбору речення з різними видами сполучникового і безсполучникового зв'язку

1. Записати речення для розбору.
2. Визначити вид речення за метою висловлювання (розповідне, питальне, спонукальне).

3. Визначити вид речення за емоційним забарвленням (окличне, неокличне).

4. Довести, що речення складне (знайти і підкреслити граматичні основи — дві та більше).

5. Визначити види зв'язку між частинами складного речення: сполучниковий сурядний і підрядний; сполучниковий сурядний і безсполучниковий; сполучниковий підрядний і безсполучниковий; сполучниковий сурядний, підрядний і безсполучниковий.

6. Визначити вид зв'язку і змістові відношення між частинами складного речення.

7. Обґрунтувати вживання розділових знаків.

8. Кожну частину речення з різними видами сполучникового і безсполучникового зв'язку розібрати як просте речення (односкладне/двоскладне, поширене/непоширене, повне/неповне, ускладнене/неускладнене), підкреслити другорядні члени речення.

Зразок синтаксичного розбору речення з різними видами сполучникового і безсполучникового зв'язку

Осріблені місяцем гори блищать, їм кедри і сосни казки шелестять, і дивні пісні їм співають вітри, що нишком підслухали в моря з гори (Олександр Олесь).

Розпов., неокл., складн., з різними видами сполучн. і безсполучн. зв'язку, сполучн. сурядн. і підрядн., зіставні, підр. означ.

Комами відокремлено частини складного речення.

I част. — двоскл., пошир., повне, неускл.

II част. — двоскл., пошир., повне, неускл.

III част. — двоскл., пошир., повне, неускл.

IV част. — двоскл., пошир., повне, неускл.

Додаток 4

КЛЮЧІ ДО ВПРАВ ОРФОГРАФІЧНО-ПУНКТУАЦІЙНОГО ПРАКТИКУМУ

Вправа 80. Абитурієнта, абсорбенту, авіатранспорту, автобуса, агрегату, акта (документ), акту (дія), Алжира (місто), Алжиру (країна), альбому, аналога, анекдоту, анекдотика, антивірусу, аргументу, афікса, балансу, банку, барельєфа, бізнесу, бісеру, бісквіта, борщу, вантажу, варіанта, винограду, винограднику, гектара, гербіциду, гібриду,

гімну, горщика, гумору, гумориста, даху, двотомника, декана, деканату, джему, джемпера, дубліката, експреса, емігранта, імунітету, каналу, каталогу, кіоску, кумира, ліцею, макета, мармуру, материка, матеріалу, міфу, мотора, предмета, рулону, сеансу, талона, транзиту, уривка, факту, хисту.

Вправа 81. Б.

Вправи 82. 1В; 2Г; 3Б; 4А.

Вправа 83. Акт проголошення незалежності України

Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла була над Україною у зв'язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року,

— продовжуючи тисячолітню традицію державотворення на Україні,

— виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами,

— здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада Української Радянської Соціалістичної Республіки урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної української держави — України.

Територія України є неподільною і недоторканою.

Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України.

Цей Акт набирає чинності з моменту його схвалення.

Верховна Рада України

24 серпня 1991 року

Вправа 84. 1Г; 2В; 3А; 4А.

Вправа 85. 1В; 2Б; 3Г; 4Б.

Вправа 86. Лотерея, кренделик, знівечений, восени, марево, печиво, левада, книжечка, очеретянка, ожеледь, хисткий, ножичок, злидений, огудина, кришталик, сутеніти, кремезний, зачинати, озиратися, обітниця, бадиллина, кишенья, грабельки, озиратися, кубелечко, лицедій, вітерець, виконавиця, вихилятися, свитина, пиріг, перевозити, ліхтарик, веселка, вуличка.

Вправа 87. 1Б; 2Б.

Вправа 88. Українська вишиванка

Сорочку-вишиванку

До самого світанку

Вишивала дівчина в сиву давнину.

Схрещувались ниточки,

Розквітали квіточки:

Ружі та барвінок вздовж по полотну.

Вишивала з піснею

Яблука барвистії.

Чи на дворі дощ був, чи холодний сніг.
Вишивала ружу
Та вклала душу,
Щоб на довгі роки вийшов оберіг.

Барви кольорові:
Зелень — то дїброви,
Молодість, надія, злагода і мир;
Жовтий — то колосся,
Й плодовита осінь,
І ласкаве сонце, що встає з-за гір.

Хрестики червоні —
То калини грона,
І вогонь гарячий, і пролита кров,
Але ще й родина,
Ненька-Україна,
І родинне щастя, й вічна любов.

Вправа 89. 1Б; 2Г; 3Г.

Вправа 90. Пристрасний, капосний, радісний, щасливий, чесний, очисний, гігантський, кістлявий, шістнадцять, пестливий, проїзний, обласний, злісний, беззахисний, усний, зап'ястий, надшвидкісний, цілісний, зловісно, почесне, наїзник, нацистський, студентський, особистісний, жалісний, компостний, намісник, месницький, хворостняк, якісний, облесливо, учасник, диригентський, благовісний, надкісниця.

Вправа 91. 1Б; 2А.

Вправа 92. Лейпциг, Чикаго, Цюріх, Балтика, Антарктида, Алжир, Вашингтон, Чилі, Флорида, Рим, Мадрид, Австрія, Ріо-де-Жанейро, Тибет, Ватикан, Братислава, Лісабон, Кіпр, Хіросіма, Поті, Тбілісі, Аргентина, Рига, Пакистан, Сан-Франциско, Париж, Гельсінкі.

Вправи 93. 1В; 2А.

Вправа 94. 1Г; 2Б; 3В.

Вправа 95. Важкоатлет, піваркуша, сон-трава, біополе, пів-Європи, вічнозелений, жовтогрудий, науково-фантастичний, південно-західний, південноукраїнський, тридцятиградусний, сніготранспортер, взаємовигідний, високогуманний, давним-давно, жовто-блакитний, історико-культурний, військовополонений, кімната-музей, фізико-математичний, договірно-правовий, суспільно-політичний, автотуризм, соціально-економічний, радіофізичний, навчально-виховний, вельмишановний, військово-спортивний, лимонно-жовтий, генерал-губернатор, більш-менш, лівобережний, суспільно необхідний, профспілковий, суспільно корисний.

Вправа 96. А.

Вправи 97. 1В; 2Г.

Вправа 98. 1Б; 2А.

Вправа 99. Віддавна, завидна, згарячу, дочиста, по-іншому, по-всякому, попідвіконню, напризволяще, знадвору, пополудні, спідлоба, без відома, в результаті, на жаль, по черзі, по суті, ушосте, відколи, відтепер, ген-ген, рано-вранці, пліч-о-пліч, врешті-решт, коли-не-коли, як-не-як, де-не-де, раз у раз, сам на сам, час від часу, з роду в рід, навперейми, завдовжки, доволі, де-таки, безсумнівно, без сумніву, більшменш, деінде, віч-на-віч, будь-що, аніяк, казна-як, чимскоріш, чимраз.

Вправа 100. 1Г; 2А.

Вправа 101. Із-за, з-під, з-попід, з-поза, з-за, з-посеред, попри, з-поміж, задля, заради, посеред, поруч, внаслідок, упродовж, щодо, з метою, за допомогою, посеред, під час, з-понад, задля, поза, вздовж, довкола, навпроти, навколо, з-над, у зв'язку з, незалежно від, під кінець.

Вправа 102. 1Б; 2Б.

Вправа 103. 1Г; 2Б; 3Б; 4А.

Вправа 104. 1В; 2Г; 3А; 4Б.

Вправа 105. 1. Птахи, вириваючись у сизі присмерки степу, не могли залітати дуже далеко й високо (*Г. Тютюнник*). 2. Зустрівшись тут несподівано, хлопці зніяковіли і, привітавшись, зайшли до хати разом (*В. Козаченко*). 3. Буває так у житті людини, що якась подія набуває особливої сили і звучання, щойно перепущена через фільтр часу (*Ірина Вільде*). 4. Не можна бути справжнім математиком, не будучи трохи поетом (*З часопису*). 5. Сніг, блискучий та легкий, здається, падає на серце прямо (*М. Рильський*). 5. Надто вже тонке воно, серце, і тендітне... (*С. Павленко*). 7. А напровесні ріка широко розливається, затоплюючи луки, підступаючи до самісіньких околиць (*Є. Гуцало*). 8. Крім знання, тут потрібна інтуїція, дар передбачення, дар ясновидця (*О. Гончар*). 9. Приходячи у світ, ранок гасить вогні електричні й засвічує сонце (*С. Павленко*). 10. Проблиски світла, спочатку такі бліді й тихі, чимдалі розросталися (*Є. Гуцало*). 11. Далі сріблиться потічок, теплий, прозорий, висвітлений до дна (*О. Гончар*).

Вправа 106. 1Г; 2Б; 3Г.

Вправа 107. 1. Упало яблуко, звітуючи про осінь (*В. Голобородько*). 2. На яблуні переливчасто заспівала іволга і, війнувши яскравим пір'ям, перелетіла на друге дерево (*М. Стельмах*). 3. Жаркий, духотний день, зомлівши, мов стовп, упав на груди ночі (*Б.-І. Антонич*). 4. Зашебетав соловейко, угору летючи; закувала зозуленька, на дубу сидючи (*Т. Шевченко*). 5. Усміхаючись, роздивляючись на всі боки, вийшла Люба на край лісу (*В. Бабляк*). 6. Забувши сміх, і примовки, і жарти, ми слухали, схилившись на парти (*А. Малишко*). 7. Прослав-

ши скатерті при обелісах, своїх солдатів поминають вдови (*Л. Костенко*). 8. З одного місця переходили люди на друге, шукаючи волі (*Панас Мирний*). 9. Хвилюючись і все ще не отямившись, солдат розповідав про себе (*О. Гончар*).

Вправа 108. 1. Тут, перед хатою, де я колись ходив, заців для матері осінній пізній сонях. 2. Тому хан так і притих, не ворушачися, чекав, що скажуть. 3. А поруч, перед очима і під ногами, палахкотіли снігові горби. 4. Удосвіта, ще ледь сіріло, на рівний відкритий дах білого з ракушняка будинку піднявся капітан охорони... (*З тв. М. Вінграновського*).

Вправа 109. 1. Заходь-заходь, малий листочку з клена (*С. Павленко*). 2. О земле-мати! В сонячній добі вітаю я пробудження в тобі (*Т. Коломієць*). 3. Україно тернова, свята і висока, не зів'януть твої корогви золоті (*Т. Севернюк*). 4. Чуєш, мамо, горлиця мені знову нагадала пісню колискову (*М. Ткач*). 5. Молодий, будь вічно молодим (*Л. Первомайський*). 6. Широкий Дніпре мій, з тобою я в розлуці (*А. Малишко*). 7. О поле, й дорога, і річка, й узлісся зелене! Ви в серці у мене (*Л. Первомайський*). 8. Прозоре небо, піднімайся вище (*А. Малишко*).

Вправа 110. 1. Жахіть війни, на щастя, ви не знали... (*О. Гончар*). 2. Мабуть, передчуття розлуки властиве людині (*І. Цюпа*). 3. Чигирин, здається, глянув не в очі, а в душу брата (*М. Стельмах*). 4. Вода ж тут, самі бачите, яка: в ній сила земна і сила сонця (*І. Цюпа*). 5. Боюсь людей, що проживуть, як гості, все життя: від них, чогось мені здається, віє цвинтарем (*М. Стельмах*). 6. Здається, по ньому (безмежному полю пшениці) могли проплисти великі морські кораблі (*З часопису*). 7. Лірика як один із трьох основних родів художньої літератури (поряд з епосом і драмою) за жанрами поділяється на поему, пісню, вірш, баладу, оду, послання, епіграму тощо (*З підручника*). 8. Саме давня українська література (хронологічно X–XVIII ст.) становить перший і найдовший період розвитку української літератури (*З підручника*).

Вправа 111. 1Б; 2В; 3Б.

Вправа 112. 1В; 2А; 3Г.

Вправа 113. А.

Вправа 114. 1Г; 2В; 3В.

Вправа 115. Батьків сад

Які тут, на крутому схилі гори, зеленіли дерева! Колись буйна фантазія позбирала їх з усіх усюд до цього товариського гурту, і тепер вони створили мальовничу строкату сім'ю. Пронизаний світлом літнього сонця, простір між стовбурами мавив загадковим затишком. Батько йшов від дерева до дерева й перед кожним зупинявся на коротку мить, наче здивався зі знайомою людиною.

Цей сад на схилі гори творили не тільки розлогі яблуні, а й зовсім молоденькі яблуньки, посаджені якщо не торік, то позаторік. Так само груші росли всякого віку, та й сортів неоднакових. Черешні, вишні, сливи, абрикосові дерева, кущі агрусу, смородини, порічок, густі малинові зарості. А ще грецькі горіхи, кущі глоду, шипшини, ліщини. Упереміжку з ягідними та плодовими деревами — і дубки, й липи, й черемхи.

Посеред саду тополя вигналась у височінь, а поряд із нею шумувала сивим листом ще одна, геть зовсім юна, як дівчина-підліток.

Білокорі берези світилися, сяяли білизнаю стовбурів, шумували плетивом кіс (*Г. Тютюнник*).

Вправа 116. Над городом уже стояло чисте небо і сонце розкидало свої теплі проміння. Післядощове повітря пахло тим ледве вловимим і надзвичайно приємним запахом, що завжди асоціюється з народженням нового, досі невідомого життя. Всюди шелестів симпатичний міський гомін і всюди, під ногами веселих балакучих пішоходів, тротуари фаркали бризками дощової води. І не тільки асфальт, але і звичайний сірий булижник почав блискати й переливатися в срібних ромбиках віддзеркаленого сонця. На темно-синій грозівій полосі підвелася, як і завжди прекрасна, райдуга й, закоронувавши город, урочисто повисла в прозорому етері. Уже бігли автобуси, дзвеніли трамваї й між ними метушилися візники (*Микола Хвильовий*).

Вправа 117. Осінь рудою лисицею майнула до парку — і заворожено замерли дерева. Вона торкалася цих велетнів своїм пишним рудим хвостом — і вони вкривалися позолотою.

Пригадуєте: «Красива осінь вишиває клени...»? Це про *осінь-жінку*. Весна — це дівчина, легка і тоненька, як билиночка. Зі смарагдовими очима і білявим пишним, як яблуневий цвіт, волоссям.

А осінь — це жінка. Упевнена в собі, горда жінка. Зранку — сіра, холодна і непривітна; опівдні — пишна, красива та розкішна; ввечері прекрасна та аж до болю загадкова.

Скапує з дерев листя. А може, це осінь плаче? Плаче від образи чи просто від тихої печалі. Ніхто ніколи не збагне сліз осені й сліз жінки.

Пливе у високості бабине літо — перша сивина осені. І жодною фарбою не замалювати тієї сивини, не змінити *багряно-жовте* на *ніжно-зелене*.

Осінь-жінка, осінь-лисиця, осінь-чаклунка... Ні, *все-таки* жінка!

Напевно, у цьому найвища філософія й найглибша мудрість осені (*За О. Нижник*).

Вправа 119. Протягом XVII–XVIII століть в Україні склався самотутній архітектурний стиль, який отримав назву «українське бароко». Цей стиль не позначений такою аристократичною пишнотою, як європейське бароко — мадридське чи римське, віденське чи паризьке. Але порівняно скромні будинки тих часів справляють сильне враження

завдяки природності та невимушеності композицій, смакові упорядників, вдалому використанню фольклорних мотивів.

Серед українських майстрів цього стилю почесне місце посідає киянин Іван Григорович-Барський. Нащадок старовинного роду вихідців із міста Бар на Поділлі, він пов'язав своє життя з Києвом.

Іван Григорович-Барський спробував себе в архітектурному мистецтві вже у зрілі роки. Пройшовши вишкіл на будовах інших зодчих, приступив до самостійної творчості. У 1748–1749 роках Григорович-Барський улаштував на Подолі водогінну мережу. Частиною цієї мережі був фонтан-запобіжник, над яким зодчий поставив вишуканий цегляний павільйон. Павільйон увінчувала статуя апостола Андрія. Вода витікала з посудини, яку тримав янгол. Уже на початку XIX століття янгол поступився місцем Самсонові, що роздирає пащу лева. Фонтан «Самсон» був знищений у першій половині XX сторіччя, але 1982 року його було відновлено.

Із збережених донині будівель І. Григоровича-Барського привертає особливу увагу Покровська церква на однойменній вулиці. Дуже приємне враження справляють затишні ганочки обабіч будівлі.

Збереглася й Набережно-Микільська церква на вулиці Григорія Сковороди. Щоправда, вигляд цієї стрункої споруди було дещо змінено пізнішою перебудовою бані у візантійському стилі.

Добра слава про Івана Григоровича-Барського лунала по всій Україні, тож доводилось йому час від часу працювати за межами Києва: у Межигір'ї, Козельці, Золотоноші — і теж надзвичайно плідно (*За М. Кальницьким*).

Вправа 120. Тут Іван сів одпочити.

Ніжно дзвеніла над ним хвоя смerek, змішавшись з шумом ріки, сонце наляло злотом глибоку долину, зазеленило трави, десь курився синій димок од ватри, з-за Ігриця оксамитовим гулом котився грім.

Іван сидів і слухав, забувши зовсім, що має доглядати корови.

І ось раптом в сій дзвінкій тиші почув він тиху музику, яка так довго і невловимо вилась кругом його вуха, що навіть справляла муку!

Застиглий і нерухомий, витягнув шию і з радісним напруженням ловив дивну мелодію пісні. Так люди не грали, він принаймні ніколи не чув.

Але хто грав? Навкруги була пустка, самотній ліс, і не видно було живої душі. Іван озирнувся назад, на скелі, — і скаменів. На камені, верхи, сидів «той», щезник, скривив гостру борідку, нагнув ріжки і, заплющивши очі, дув у флюяру.

Та ось ріжки піднялись вгору, щоки надулись і розплющились очі. Іван з жахом побачив, як, виткнувшись з-за галузок, затрясли головами бородаті цапи.

Він хотів тікати — й не міг. Сидів як прикутий і німо кричав од холодного жаху, а коли врешті видобув голос, щезник пропав раптом у скелі, а цапи обернулися в коріння дерев, повалених вітром.

Іван гнав тепер вниз, без тями, наосліп, рвав зрадливі обійми ожин, ламав сухі гіллячки, котився по слизьких мхах (*За М. Коцюбинським*).

Вправа 121. Коли осінь, стає затишно, немов я поміж своїх. Так було завжди, та лиш останнім часом пересвідчився, що вони справді є — ті, кого називаю своїми.

От недавно ввечері сиджу сам на роботі й чую: хтось хоче увійти у вікно. А це третій поверх. Я скосив око до прочиненого вікна. Того, хто там, знадвору, ще не видно. Але по тому, як він шарудить і сопе — він явно товстенький, рудий і, мабуть, зубатий, чогось я так думаю. Він упертий: йому важко, а він хоробро вчепився за підвіконня й скоро буде тут. Уже трохи бачу його: справді, рудий, товстенький.

Потім я збагнув, що то сухий скручений кленовий листок. Та я ж спершу не знав цього, одначе не злякався. Отже, то був свій, бо інстинкти нас не підводять (*За В. Жежерою*).

Додаток 5

ВИЯВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ НАХИЛІВ

Припустимо, що після відповідного навчання ви зможете виконувати будь-яку роботу. Однак, якщо вам довелося б обирати тільки з двох можливостей, чому ви віддали б перевагу?

У кожній з 20 пар видів трудової діяльності в опитувальнику виберіть з двох можливих варіантів лише один («а» чи «б»).

Опитувальник

Види трудової діяльності

1. а) Доглядати за тваринами.
б) Обслуговувати машини, прилади (стежити за їхньою роботою, регулювати).
2. а) Допомагати хворим, лікувати їх.
б) Складати таблиці, схеми, програми для обчислювальних машин.
3. а) Контролювати якість книжкових ілюстрацій, плакатів тощо.
б) Спостерігати за станом, розвитком рослин.
4. а) Обробляти матеріали (дерево, тканину, метал, пластмасу).
б) Доносити товари до споживача (рекламувати, продавати).
5. а) Обговорювати науково-популярні книжки, статті.
б) Обговорювати художні книжки, п'єси, концерти.
6. а) Вирощувати тварин будь-якої породи.
б) Тренувати ровесників або молодших виконувати будь-які дії (трудова, навчальна, спортивна).

7. а) Копіювати малюнки, зображення, настроювати музичні інструменти.

б) Керувати будь-яким вантажним (підйомним чи транспортним) засобом: підйомним краном, трактором, тепловозом.

8. а) Повідомляти, роз'яснювати людям потрібну інформацію (у довідковому бюро, під час екскурсій тощо).

б) Художньо оформлювати виставки, вітрини (або брати участь у підготовці п'єс, концертів).

9. а) Ремонтувати речі, вироби (одяг, техніку, житло).

б) Шукати і виправляти помилки в тексті, таблицях, малюнках.

10. а) Лікувати тварин.

б) Виконувати обчислення, розрахунки.

11. а) Виводити нові сорти рослин.

б) Конструювати, проектувати нові види промислових виробів, машини, будівлі.

12. а) Розбирати суперечки, сварки, переконувати, роз'яснювати, заохочувати, карати.

б) Розбиратись у кресленнях, схемах, таблицях (перевіряти, уточнювати їх, упорядковувати).

13. а) Спостерігати, вивчати роботу гуртків художньої самодіяльності.

б) Спостерігати за мікроорганізмами.

14. а) Обслуговувати, налагоджувати медичні прилади, апарати.

б) Надавати людям медичну допомогу.

15. а) Складати точні описи-звіти про спостережувані явища, події.

б) Художньо описувати, зображувати події (спостережувані чи уявні).

16. а) Робити лабораторні аналізи.

б) Приймати, оглядати хворих, консультувати їх, призначати лікування.

17. а) Фарбувати й розписувати стіни приміщень, поверхні виробів.

б) Здійснювати монтаж будівлі або збирати машини, прилади.

18. а) Організовувати культпоходи в театр, музей, проводити екскурсії й туристичні поїздки.

б) Грати на сцені, брати участь у концертах.

19. а) Виготовляти за кресленням деталі, вироби (машини, одяг, споруди).

б) Розробляти й копіювати креслення, карти.

20. а) Боротися із хворобами рослин, зі шкідниками лісу, саду.

б) Працювати на клавішних машинах (друкарських, комп'ютерах).

У бланку для відповідей (попередньо скопіюйте його в зошит) відзначте вибраний варіант знаком «+».

Підрахуйте кількість проставлених плюсів у кожній з п'яти вертикальних колонок бланку відповідей. Найбільша кількість плюсів свідчить про усвідомлену схильність до певного типу професій: **Л-П** (людина-природа), **Л-Т** (людина-техніка), **Л-З** (людина-знакова система), **Л-Х** (людина-художній образ), **Л-Л** (людина-людина).

Зробіть висновок (за таблицею «Класифікація професій»), яку сферу діяльності вам найдоцільніше обрати для майбутньої професії.

Бланк відповідей

Л-П		Л-Т		Л-Л		Л-З		Л-Х	
1а		1б		2а		2б		3а	
3б		4а		4б		5а		5б	
6а		—		6б		—		7а	
—		7б		8а		—		8б	
—		9а		—		9б		—	
10а		—		—		10б		—	
11а		11б		12а		12б		13а	
13б		14а		14б		15а		15б	
16а		—		16б		—		17а	
—		17б		18а		—		18б	
—		19а		—		19б		—	
20а		—		—		20б		—	
Разом «+»		Разом «+»		Разом «+»		Разом «+»		Разом «+»	

Класифікація професій

Тип професій	Вид діяльності	Професії
<i>Людина-природа</i> (Л-П)	Вивчення, дослідження, вирощування, догляд, профілактика захворювань	агроном, біолог, ботанік, ветеринар, генетик, геолог, геофізик, дресирувальник, еколог, зоолог, зоотехнік, квітникар, лісник, лісоруб, метеоролог, мисливець, океанолог, птахівник, рибалка, рибовод, садівник, селекціонер, тваринник, технолог харчової промисловості, хімік

Тип професій	Вид діяльності	Професії
<i>Людина – художній образ</i> (Л–Х)	Художнє відображення дійсності, створення образів, відтворення, проектування, моделювання	актор, архітектор, вишивальниця, вокаліст, дизайнер, диригент, композитор, кулінар, майстер розпису, маляр, модельєр, музикант, перукар, письменник, режисер, реставратор, скульптор, фотограф, художник, шліфувальник каменю, ювелір
<i>Людина – техніка</i> (Л–Т)	Створення, монтаж, складання, управлінні експлуатація, ремонт	будівельник, водій, електрик, інженер, зварювальник, машиніст, металург, механік, монтажник, прядильниця, слюсар, технік, технолог, ткач, токар, фрезерувальник, шахтар
<i>Людина – знакова система</i> (Л–З)	Обчислення, підрахунки, упорядкування, збирання, аналіз та зберігання інформації, виконання креслень, переклади текстів	архіваріус, бібліотекар, бухгалтер, економіст, диспетчер, діловод, історик, конструктор, коректор, кресляр, математик, нотаріус, оператор, оператор комп'ютерного набору, перекладач, поштар, програміст, радист, редактор, стенографіст, телеграфіст, топограф, філолог
<i>Людина – людина</i> (Л–Л)	Виховання, навчання, управління, побутове, інформаційне, медичне, правове обслуговування	адвокат, адміністратор, вихователь дошкільних закладів або дитячих будинків, екскурсовод, журналіст, кореспондент, лікар, медична сестра, менеджер, міліціонер, офіціант, продавець, прокурор, психолог, слідчий, соціолог, стюардеса, суддя, тренер, учитель, юрист

Додаток 6

КЛЮЧ ДО ВПРАВИ 248

1-І; 2-І; 3-И; 4-З; 5-Ж; 6-Є; 7-Е; 8-Д; 9-Г; 10-Г; 11-В; 12-Б; 13-А.

**УКРАЇНСЬКІ ВІДПОВІДНИКИ
ДЕЯКИХ СТІЙКИХ РОСІЙСЬКИХ ЗВОРОТІВ
(ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ)**

адрес	адреса
в адрес <i>кого</i>	на адресу <i>кого</i>
по адресу (находить)	за адресою (знайти)
без сучка и задоринки	гладесенько-рівнесенько
белыми нитками шито	білими нитками шито; пальці знати
беспомощный человек	безпорадна людина
бить тревогу	бити на сполох
бросать тень	вводити в неславу
бросаться в глаза	впадати в око
в два счёта	не змигнувши оком
в конце концов	зрештою; урешті-решт; кінець-кінцем
в подмётки не годится	і нігтя не вартий
выдавший виды	бував у бувальцях
воображать о себе	високо нестися
вот в чём загвоздка	от де притичина
вот где собака зарыта	так от у чім сила (суть)
глаза на лоб лезут	очі на лоба лізуть
говорить бессвязно	говорити не до ладу
губа не дура	ласий на чужі ковбаси;
	хоч дурний та хитрий
два сапога пара	якє їхало, таке й здибало
дело мастера боится	діло майстра величає
денег куры не клюют	грошей хоч греблю гати
держать	
— в уме	мати на думці
— пари	битися об заклад
— речь	виголошувати промову
— руки по швам	стояти струнко
— сторону <i>кого</i> , <i>чью</i>	бути на боці <i>кого</i> , <i>чиєму</i>
— совет	радитися
— язык за зубами	тримати язик за зубами (на зашморзі)
держаться в стороне	бути осторонь
дешевле пареной репы	хитро, мудро і недорогоим коштом
до корней волос	по самісінькі вуха
доводить до белого каления	допекти до живого
еле-еле душа в теле	тільки живий та теплий
за милую душу	з дорогою душею; залюбки
заговаривать зубы	забивати баки
заключать брак	одружуватися
заключать соглашение	укладати угоду (договір, контракт)
(договор, контракт)	

знай наших!
и хочется и колется

игра не стоит свеч
из-за выеденного яйца
как белка в колесе
как бы не так!
как воды в рот набрал
как на духу
как на подбор
лёгко на помине
лёд тронулся
лиха беда начало
на авось
наводит тень на плетень
нанести

- вред
- оскорбление
- побои
- поражение
- ущерб (урон)
- визит
- рану

на одно лицо
на произвол судьбы
на этот счёт
не велика птица
не из робкого десятка
не лыком шит
не по плечу
несолоно хлебавши
нечего и думать
одержать победу
одетый с иголки
окольным путём
опять двадцать пять
оставить в дураках
оставить *кого?* в покое
остальное время
от ворот поворот
от нечего делать
отвести душу
побить горшки
под открытым небом
получить образование

отак наші!; ось то ми!
і кортить і страшно; і сюди гаряче і
туди боляче
не варта справа заходу
за вишкварки
як муха в окропі; як в'юн в ополонці
аж ніяк!; де там!
ні пари з вуст; анічичирк
як на сповіді
один в один
про вовка промовка, а вовк у хату
крига скресла
добрий початок — половина діла
навмання; на галай на балай
напускати туману
завдати

- шкоди
- образи
- побоїв
- поразки
- шкоди, збитків

зробити (нанести) візит
заподіяти (зробити) рану, поранити
на один копил
напризволяще
щодо цього
не велика цяця; не велике цабе
не з полохливих; не страхкові діти
не в тім'я битий
не під силу
спіймавши облизня
шкода й гадки
здобути перемогу
одягнений як на весілля
кружним шляхом; манівцями
знову за рибу гроші
пошити в дурні
давати *кому?* спокій
решта часу, весь інший час
дати відкоша
знічев'я
розважити душу
розбити глека
просто неба
здобути освіту

получить согласие
пользоваться

- авторитетом
- влиянием
- поддержкой
- правами
- успехом
- льготами
- уважением
- случаем

по моему (твоему, вашему)
мнению

поминай как звали
попасть впросак
после дождичка в четверг
предупредить болезнь
преклонный возраст
приковывать взгляд
принимать

- близко к сердцу
- во внимание
- к сведению
- участие
- участие в ком
- меры
- решение

приносить

- плоды, пользу
- прибыль
- протест
- присягу

приобрести

- вид
- значение
- опыт
- права гражданства

- репутацию
- силу закона
- акции, товар
- известность
- славу

приходить

- в ярость
- к выводу
- к соглашению

дістати згоду
мати

- авторитет
- вплив
- підтримку
- права
- успіх
- пільги (користуватися пільгами)
- шану (бути в пошані)

скористатися з нагоди
на мою (твою, вашу) думку

шукай вітру в полі
ускочити в клопіт (в халепу)
коли рак свисне
запобігти хворобі
похилий (літній) вік
убирати в себе очі
брати

- [близько] до серця
- до уваги, зважати (на що)
- до відома
- участь

підкуватися *про кого-небудь*
уживати заходів
вирішувати
давати

- плоды, користь
- прибуток, зиск

заявляти протест
складати присягу
набути

- вигляду
- ваги, значення
- досвіду
- (дістати) права (прав)
громадянства
- репутації
- чинності (сили) закону

придбати акції, товар
стати відомим
здобути славу

розлючуватися
доходити висновку
доходити згоди

— к убеждению
— на память, на ум
приходиться
— по вкусу
— по сердцу
прожужжать все уши
пускать пыль в глаза
пустые басни
разбивать палатку
редко, да метко
с бухты-барухты
сами с усами
сгорать со стыда
седой как лунь
семи пядей во лбу
строить глазки
терпеть поражение
шиворот-навыворот
шито-крыто

переконуватися
спадати на думку
припадати
— до смаку
— до вподоби (до душі)
протуркати всі вуха
замилювати очі; напускати туману
пусті балачки; теревені
ставити (напинати) намет
хоч раз, та гаразд
ні сіло ні впало; ні з того ні з сього
самі не в тім'я биті
позичати в Сірка очі
сивий як голуб
премудра голова
пускати бісики; грати очима
зазнавати поразки
навпаки, шкереберть
тишком-нишком

Додаток 8

ТРУДНОЩІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ ЗВОРОТІВ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ

благодаря помощи
бывший (директор)
в 2 (3–4) раза
в количестве... штук
в порядке исключения
в порядке обмена опытом
в порядке предоставления
технической помощи
в следующем году
в случае неуплаты... суммы
в соответствии с
в состав
внимательно рассмотрев
все желающие
вследствие этого
(таких фактов)
выдано для представления в
выписка из
выплата ссуды
выпускаемая продукция
выразить благодарность

завдяки допомозі
колишній (директор)
у 2 (3–4) рази
кількості... штук
як виняток
для обміну досвідом
для надання технічної допомоги
наступного року; у наступному році
у разі несплати... суми
відповідно до
до складу
уважно розглянувши
усі охочі (усі, хто бажає)
унаслідок цього (таких фактів)
видано для подання до
витяг з
сплата позики
продукція, яку випускають
висловити подяку

годовой отчет
довести к сведению
договор теряет силу

должностной оклад
если возможно
за время, что прошло с
задаться целью
заключать договор
как известно
комиссия по вопросам
комиссия по проверке фактов
комиссия предлагает
конкретное предложение по
многоуважаемый господин
на 1–2 недели
на должности
наложенным платежом
направлять взыскание
необходимость создания
несмотря на неоднократные
указания

новоназначенный (директор)
о порядке подготовки
обеспечивать безопасность
обеспечить подготовку
объявить приём
одобрить проект
основание для
основываясь на анализе
отчёт о...

первичная документация
по вопросам учёта
подводит итоги
поддержать предложение
подписка на газеты
и журналы

подтверждать согласие
по месту работы
появится необходимость в
предварительная
договорённость
предложения
предоставить помощь
предоставить услуги

річний звіт
довести до відома
договір (угода) втрачає силу
(чинність)

посадовий оклад
коли є змога
за час, що минув з
ставити за мету, мати на меті
укладати договір
як відомо
комісія з питань
комісія з перевірки фактів
комісія пропонує
конкретна пропозиція щодо
вельмишановний пане
на 1–2 тижні
на посаді
післяплатою
спрямувати стягнення
потреба створення
незважаючи на неодноразові вказівки

новопризначений (директор)
про порядок підготовки
гарантувати безпеку
забезпечити підготовку
оголосити прийом
схвалити проект
підстава для
грунтуючись на аналізі
звіт про...

початкова документація
з питань обліку
підбивати підсумки
підтримати пропозицію
передплата газет і журналів

підтверджувати згоду
за місцем роботи
виникне потреба в
попередня домовленість

пропозиції
надати допомогу
надати послуги

предприятие (не) гарантирует	підприємство (не) гарантує
председатель (собрания)	голова (зборів)
представленные материалы	надані матеріали
привлечение специалистов	залучення спеціалістів (фахівців)
приглашённые члены комиссии	запрошені члени комісії
примерный план	приблизний (орієнтовний) план
принадлежащие нам ценности	цінності, що нам належать
принимая во внимание	беручи до уваги; зважаючи на
принимать меры	уживати (вживати) заходів
проживать по адресу	мешкати за адресою
просить ускорить	просити пришвидшити
просить указаний	просити вказівок
просьба об освобождении	прохання про звільнення
разбивать парк	саджати (виросувати) парк
рассматривать материалы	розглядати матеріали
регистрационный список	реєстраційний список
рекомендовать выбрать	рекомендувати обрати
с участием	за участю
с учётом исправлений	з урахуванням виправлень
с ходатайством	з клопотанням
с целью дальнейшего сотрудничества	з метою подальшого співробітництва
со следующими изменениями	з такими змінами
собственное распоряжение	власне розпорядження
совершить преступление	скоїти злочин
согласительное совещание	узгоджувальна нарада
соответственно плану	згідно з планом
составление отчёта	складання звіту
сохранять за собой право	зберігати за собою право
список прилагается	список додається
ставить в известность	доводити до відома
ставить вопрос на рассмотрение	ставити питання на розгляд; розглядати питання
текущий год	поточний рік
тщательно проверить	ретельно перевірити
уважаемый господин	шановний пане
удовлетворить просьбу	задовольнити прохання
указать на необходимость	указати на необхідність
утверждение состава (комиссии)	затвердження складу (комісії)
участвовать	брати участь
ходатайство о	клопотання про
экземпляры направлены	примірники надіслано (подано)
явка обязательна	присутність обов'язкова

СЛОВНИЧОК КЕРУВАНЬ

- аварія чого і на чому.** А. автомобіля. А. на залізниці
- авторитет для кого, серед кого, у чому** А. для сучасників. А. серед фахівців. А. у науковій галузі
- адресувати що кому, до кого.** А. лист сестрі. А. слова подяки вчителю. А. запитання до голови комісії
- аналогія з чим, до чого і між чим.** А. з Південною Африкою. А. з мозком людини. А. до творчості авторів. А. між поширенням теплоти і поширенням електрики
- анонс чого, про що.** А. опери. З'явився А. про лотерею
- апелювати до кого/чого.** А. до людей. А. до громадської думки. А. до суду
- аргументувати що чим.** А. свою думку численними прикладами
- багатий на що і чим.** Б. на скарби. Б. вітамінами
- байдужий до кого/чого, для кого і кому.** Б. до сусідів. Б. до громадської думки. Б. для споживача. Б. для ринку. Б. владі
- балансувати чим, на чому, між чим.** Б. руками. Б. на межі життя і смерті. Б. між ризиком та інноваціями
- балотуватися куди і ким.** Б. в депутати. Б. до Верховної Ради. Б. кандидатом у народні депутати
- беззахисний проти кого/чого і перед ким/чим.** Б. проти режиму. Б. перед злодієм. Б. перед стихією степ
- берегтися кого/чого і від чого.** Б. незнайомих. Б. блискавки. Б. від дорожньо-транспортної пригоди
- вживати що і чого.** В. ліки. В. ефективних засобів
- вибачати кому що, за що.** В. товаришеві помилку. В. постачальникові за затримку товарів
- відмовляти кому в чому.** В. в довірі депутатові
- вчитися чого, на кого.** В. грамоти. В. на лікаря
- гідний чого** Г. шани ветеран праці
- глузувати з кого/чого.** Г. із сусіда. Г. з відповіді
- глумитися з кого/чого.** Г. з зебрарка. Г. із законів
- гніватися на кого/що.** Г. на родичів. Г. на запитання
- грішити чим і проти чого.** Г. хитростію. Г. проти правди
- грунт для чого, чого.** Г. для акваріума. Г. для міркувань. Г. океану. Г. фальсифікації
- дивуватися кому/чому і на кого/що.** Д. політикам. Д. словам письменника. Д. на виконавицю старовинних обрядових пісень. Д. на новий спортивний рекорд
- додержувати чого.** Д. Правил дорожнього руху. Д. правил поведінки
- докоряти кому за що.** Д. учневі за погану оцінку
- дорікати кому.** Д. приятелю
- дякувати кому/чому за що.** Д. ма-терям за дар життя. Д. виборцям за голоси. Д. кореспондентів за повідомлення. Д. видавництву за роботу

експеримент з ким/чим, над ким/чим. Е. з тваринами. Е. з ґрунтом та освітленням. Е. над суспільством

жаданий для кого/чого і кому/чому. Ж. для відпочивальників сезон. Ж. для ланів дощ.

Ж. батькам зустріч

жадібний до чого, (рідко) чого. Ж. до книжок. Ж. ласощів

жаліти за ким/чим, кого/що. Ж. за пташками, що відлетіли у вирій. Ж. за втраченими літа-ми. Ж. чужих дітей. Ж. новий одяг

жалітися кому, на кого/що.

Ж. братові (керівництву). Ж. на роботодавця. Ж. на долю (біль)

завдячувати кому чим З. матері життям

завинити кому чим, перед ким-чим, у чому. З. друзям невчасним приїздом. Учні З. перед учителем. З. у смерті солдата

зазнавати чого. З. горя. З. втрат

запобігати чому. З. епідеміям.

З. лихові

зневажати кого/що З. ворогів. З.

інтереси громади

зраджувати кого/що. З. друзів.

З. свої принципи

їхати (рухатися за допомогою яких-небудь засобів переміщення) на чому і чим. Ї. на автобусі. Ї. експресом.

кепкувати з кого. К. з підлеглих

любуватися ким/чим і на ко-го/що. Л. дівчиною. Л. нічним небом. Л. на себе в дзеркало. Л. на старовинні світлини

набирати чого. Н. чинності

набувати чого. Н. нових якостей

навчати кого/чого. Н. учнів гра-моти. Н. малювання. Н. читати й писати

наповнений чим. Н. повітрям

насміхатися з кого/чого. Н. з під-

лабузників. Н. з поганих зви-чок

нехтувати чим, що. Н. здоров'ям.

Н. зауваження старших

одружитися з ким. О. з коханою

людиною

опанувати що. О. португаль-ську мову. О. професію лікаря

перетворити що на що, що у що.

П. дискусію на базар. П. серйозну зустріч у цирк

повідомити кого і кому що, про що. П. батьків про запізнення.

П. сестрі новину

пробачати кому що. П. дитині по-милку

сміятися з кого, з чого. С. з клоу-нів. С. з дотепного анекдоту

співати чого і що. С. пісень. С. гімн

сповіщати кому про що. С. това-ришеві про новину

сповнений чого. С. планів

хворіти на що. Х. на цукровий діабет

чекати на кого і кого/чого. Ч. на лікаря. Ч. подругу. Ч. доброї звістки

шанобливий до кого і з ким. Ш. до гостей. Ш. із старшими

щедрий на що і в чому. Щ. на лас-ку. Щ. у почуттях

ясність чого, у чому. Я. розумін-ня. Я. у стосунках

ЗМІСТ

Від автора	3
§ 1. Українська мова у світі. Українська діаспора	5
Стилістика мови. Культура мови. Стилістичні засоби фонетики	
§ 2. Словосполучення і речення — основні синтаксичні одиниці. Стилістичні особливості простих і складних речень	16
§ 3. Синтаксичні норми	22
§ 4. Уживання простого речення в тексті	30
§ 5. Уживання складного речення в тексті	37
§ 6. Основні пунктограми в простому і складному реченнях ...	45
§ 7. Основні пунктограми в реченнях з прямою мовою та в діалозі. Оформлення цитат	53
§ 8. Синтаксичний і пунктуаційний аналіз	62
§ 9. Зміст і будова тексту	73
§ 10. Складне синтаксичне ціле	80
§ 11. Стильова класифікація текстів. Видозміна тексту	86
Орфографічно-пунктуаційний практикум	95
Мовна культура і комунікація	
§ 12. Поняття комунікації	116
§ 13. Етика професійного спілкування	124
§ 14. Міжкультурна комунікація	132
Основи риторики	
§ 15. Риторика як наука й мистецтво	142
§ 16. Промова	147
§ 17. Етика полемічної майстерності	158
Види мовної (мовленнєвої) діяльності	
§ 18. Аудіювання різностильових текстів	164
§ 19. Читання різностильових текстів	178
§ 20. Усний переказ тексту на професійну тему із творчим завданням	190
§ 21. Діалоги на професійну тему	200
§ 22. Виступ на семінарах, зборах, конференціях. Переговори ..	206
§ 23. Письмовий переказ із творчим завданням	218
§ 24. Підготовка і сприймання публічного виступу	227
§ 25. Стаття: підготовка і написання	236

§ 26. Письмовий відгук про телепередачу	246
§ 27. Письмовий твір на морально-етичну тему	253
§ 28. Ділові папери. Протокол. Витяг із протоколу	260
§ 29. Письмовий звіт про виконану роботу	268
§ 30. Переклад різностильових текстів	273
§ 31. Синхронний переклад текстів на професійну тематику	292

Додатки

<i>Додаток 1</i>	
Розділові знаки у простому і складному реченнях	298
<i>Додаток 2</i>	
Розділові знаки в реченнях з прямою мовою. Оформлення цитат	309
<i>Додаток 3</i>	
Схеми синтаксичного розбору простого і складного речень	311
<i>Додаток 4</i>	
Ключі до вправ орфографічно-пунктуаційного практикуму	315
<i>Додаток 5</i>	
Виявлення професійних нахилів	322
<i>Додаток 6</i>	
Ключ до вправи 248	325
<i>Додаток 7</i>	
Українські відповідники деяких стійких російських зворотів (фразеологізмів)	326
<i>Додаток 8</i>	
Труднощі російсько-українського перекладу зворотів офіційно-ділового стилю	329
<i>Додаток 9</i>	
Словничок керувань	332

Навчальне видання

ЕРМОЛЕНКО Світлана Яківна
СИЧОВА Вікторія Томасівна

УКРАЇНСЬКА МОВА

Підручник для 11 класу
загальноосвітніх навчальних закладів
(рівень стандарту)

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

В оформленні підручника використано фотографії з Інтернету

Редактори *Т. Мусієнко, М. Жук*
Художнє оформлення та макет *В. Кушніренка*
Художній редактор *О. Федько*
Технічне редагування
та комп'ютерна верстка *І. Селезньової*
Коректор *І. Барвінок*

Підписано до друку 01.06.2011. Формат 60×90/16.
Гарнітура Петербург. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 21,0. Обл.-вид. арк. 22,43. Ум. фарбовідб. 84,0.
Тираж 48 926 прим.
Зам. № 11-0059.

Видавництво «Грамота»
Кловський узвіз, 8, м. Київ, 01021,
тел./факс: (044)253-98-04, тел.: 253-90-17, 253-92-64
E-mail: gramotanew@bigmir.net
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 341 від 21.02.2001 р.

Віддруковано з готових діапозитивів видавництва «Грамота»
у ТОВ «ПЕТ». Св. ДК № 3179 від 08.05.2008 р.
61024, м. Харків, вул. Ольмінського, 17